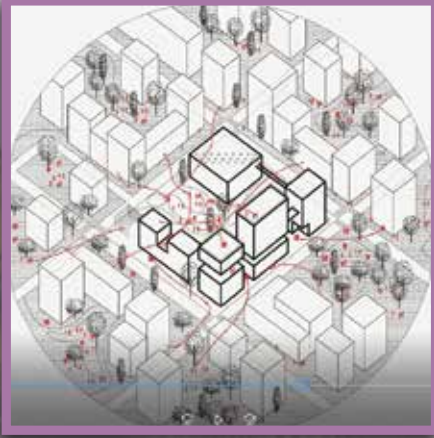

Tahakküm ve İnşa

Asuman Türkün • Bahadır Özgür • Cihan Baysal Uzunçarşılı •
Fırat Genç • Pelin Pınar Giritlioğlu • Oğuz Haşlakoğlu •
Güven Arif Sargin • Eray Çaylı • Öncül Kırılanoğlu •
Kubilay Önal • Erhan Kurtarır • Taner Orhon •
Hakkı Yırtıcı • Selma Tunalı

Gürültünün Kullanıcı Sağlığı Açısından İrdelenmesi

YENİ YER ÇEKİMİ

Dünyanın en çok tercih edilen zemin kaplaması **LVT** (Luxury Vinyl Tiles) şimdi Türkiye'de **ADOFloor** kalitesiyle üretiliyor!

TUTKULARINIZIN YERİ DEĞİŞİYOR

LVT (Luxury Vinyl Tiles), doğal ahşap, doğal taş ve metal görünümlü seçenekler sunan bir vinil zemin kaplama malzemesidir. Farklı iç mekan uygulama alanlarında **geniş desen, boyut ve kalınlık seçenekleri** ile eşsiz mekanlar yaratabilirsiniz.

Sağlıklı ve Güvenilir

Tozsuz Kurulum

Geri Dönüşümü

Phthalat İçermez

2,5 - 5 mm.

Sudan Etkilenmez

Kolay Bakım

Kolay Kurulum

Çevreci

Antibakteriyel

Sıcak Yüzey

Ses Yalıtımı

GRIT
LVT Collection

LAAG
LVT Collection

adofloor.com

ADO
Floor

Ocak 2019 • Yıl: 19 • Sayı: 64 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Esra Akbalık, Oya Akın,
Gül Cephaneçigil, Ayşen Ciravoğlu, Burcu Selcen Coşkun,
İsmail Doğanyılmaz, Zeynep Eres, T. Gül Köksal,
Kubilay Önal, Emre Torbaoğlu, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin,
Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), Nur Esin,
Nuran Zeren Gülersoy, Zeynep Günay, Ersen Gürsel,
Yücel Gürsel, Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş,
Esin Köymen, Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğu,
Eyüp Muhcu, Derya Oktay, Sabri Orcan,
Deniz Erinsel Önder, Gülşen Özyayın, Hasan Cevat Özdiş,
Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan, Yıldız Sey,
Betül Şengezer, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna, Hülya Turgut,
Yıldız Uysal, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Can Taşkiran

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın

Baskı-Cilt

Türkmenler Matbaacılık
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16 Topkapı / İstanbul
Tel: (212) 674 71 61

Baskı Tarihi

Şubat 2019

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyon

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Gündem Yerel Seçimler...

Dergimizden ve gündemden söz etmeden önce, değerli hocamız Prof. Dr. Afife Batur'u, aramızdan ayrılmasının derin üzüntüsü içerisinde bir kez daha saygıyla, sevgiyle anmak isterim. Prof. Dr. Afife Batur Hocamızın, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi çalışmalarına, yayınlarına ve Mimar.ist dergisine verdiği sınırsız destekler, katkılar unutulamaz, unutulmayacak...

Ülkemiz 31 Mart yerel seçimlerine doğru yol alıyor. Yerel seçimler, bugün içerisinde yaşadığımız koşullar, kentlerle, ilçelerle ilgili çevre sorunları açısından önemli bir eşik, bir umut olarak değerlendiriliyor. Özellikle büyük kentlerde yoğun nüfus artışı, çevre kirliliği, göç vb sorunlar bağlamında yerel yönetimleri zorlu bir çalışma dönemi bekliyor.

Yerel seçimler öncesinde, bu çerçevede Mimarlar Odası da yönetimlere katkı sunabilmek, kentsel, mekânsal alandaki çalışmalara ışık tutabilmek amacıyla, "Türkiye Mimarlık Politikası" metnini hazırladı. Metinde, "uluslararası gelişmeler ve ülkemiz gerçekleriyle bağlantılı olarak mimarlığın ve mimarlık hizmetlerinin toplum ve kamu yaranna yürütülmesinin güvence altına alınması" hedef olarak tanımlanıyor. Hepinizin bildiği gibi, özellikle büyük kentler yoğunlaşan çevre, ulaşım, nüfus, yapılaşma sorunları nedeniyle uluslararası ölçütlerde tanımlanan yaşam kalitesi standartlarından, "yaşanabilir" çevre kriterlerinden giderek uzaklaşıyor. Bugün dünya kentlerinin gündeminde ilk sırada yer verilen kentsel yaşam kalitesi çerçevesi; kentsel mekânda sağlıklı yaşam koşullarının (hava, su, beslenme, doğa koşulları vb) yanı sıra, kentli hakları, kültürel ve sosyal haklar ve bellek değerleriyle birlikte bir bütün olarak görülüyor. Bu nedenle de çevre ve yaşam kalitesinden söz edildiğinde, kentsel ve mimari tasarım kararlarıyla bunlara ait uygulama süreçleri, kentsel hizmetlerin niteliği, giderek de denetim mekanizmaları başat bir rol üstleniyor.

Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) ve Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) mimarlık belgelerinde de bugünün öncelikli konuları olarak çevreci yaklaşımlar, haklar çerçevesi, kamu yaran anlayışı ön plana çıkıyor. Küresel ısınma, iklim değişikliği, enerji, kaynak krizi, kuraklaşma gibi önemli sorunların yanı sıra, insan eliyle yarattığımız yıkımlar, afetler, sosyal ve kültürel sorunlar, mekânsal adaletsizlikler ve yoksulluk sorunları bugün duyarlı ve kapsayıcı mimarlık anlayışının odak noktalarında yer alıyor.

Önümüzdeki süreçte, yerel yönetimlerin yeni başlangıçlarla, bu çerçevede yapabilecekleri önemli işler, yeni açılımlar var. Uzman ekip çalışmalarıyla, yönetmelik ve mevzuatı güncelleyerek, kamu ihale sistemini yeniden düzenleyerek mesleki alanda uluslararası ölçütlere uygun çalışmalar yeni dönem çalışmalarında amaç olarak ortaya konulmalı, yeni işbirliği modelleri oluşturulmalı ve hayata geçirilmeli.

İçerğimizden söz etmek gerekirse; dergimizin bu sayısında da kent, mekân, mimarlık ve eğitim çalışmalarına dair farklı yazılan, incelemeleri bulacaksınız. "Tahakküm ve İnşa" başlıklı dosyamızda ise, ilgili uzmanların çalışmalarından, eleştirilerinden bir kesiti sunuyor; ilginç bularak okuyacağımızı umuyoruz.

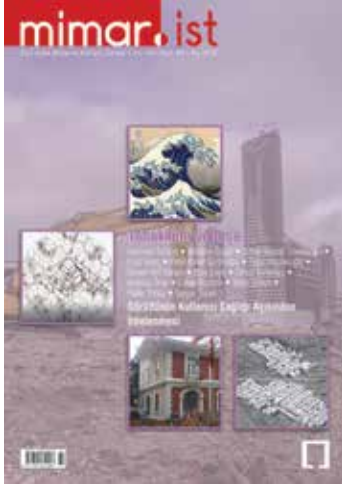
Gelecek sayımızda ise Bauhaus'un 100. yılı dolayısıyla özel bir dosya ve sayı üzerinde çalışmayı planlıyoruz. Bauhaus Okulu'nun kuruluşunun 100. yılı olması dolayısıyla 2019 yılı, birçok dünya ülkesinde, kültür sanat alanlarında önemli bir etkinlik platformu yarattı. Bu amaçla çalışan "2019 Bauhaus Birliği" de 2019 yılı anmaları için "dünyayı yeniden düşünmek" sloganını belirlemiş. Bizler de kendi coğrafyamızdan bakarak, bu önemli ve sembolik yıldönümü üzerine düşünmeyi, günümüze ait irdelemeleri sizlerle paylaşmayı hedefliyoruz.

Bu bağlamda önerileriniz ve katkılarınız bizleri mutlu edecektir.

Dergiye özveriyle destek veren, kıymetli vakitlerini ayıran yazarlarımıza, değerlendirmeleriyle katılan Danışma Kurulu üyelerimize ve siz değerli okuyucularımıza Yayın Kurulumuz adına tekrar içten teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

Mimar.ist Ocak 2019/1
ISSN 1302-8219

4	HABER / ETKİNLİK	
	UIA - "Mimarlık ve Çocuk" Çalışma Grubu Toplantısı ve Kongresi / <i>Deniz İncedayı</i>	4
	Afişe Çıkmak: 1963-1980 Solun Görsel Serüveni	4
5	ANMA	
	Afife Batur'u Anlatmak / <i>Bülend Tuna</i>	5
	Afife Batur'un Ardından / <i>Gül Cephaneçigil</i>	9
10	KÜTÜPHANE	
	Neoliberalizmin Mimarlığı: Çağdaş Mimarlığın Denetim ve İtaat Aracına Dönüşme Süreci / <i>H. Sinan Omacan</i>	10
	Mimar Yunus Aran Anısına Konferanslar / <i>Deniz İncedayı</i>	11
12	GÖRÜŞ	
	Öte/de/ki Mimarlık Sergisi'nin Vadettikleri Karşısında Dile Getirmediği Gerçekler Üzerine Bir Tartışma / <i>Gül Köksal</i>	12
	Moda'nın Değişen Yüzü / <i>Nihal Uluengin</i>	16
20	TASARIM / UYGULAMA	
	Endüstriyel Tasarımcılar ve Sosyal Girişimler: Türkiye'den 3 Örnek / <i>Söyleşi: Özlem Er - Gözde Şekercioğlu</i>	20

27 DOSYA: TAHAKKÜM VE İNŞA

Dünya ve Türkiye Deneyimi Üzerinden Güncel Şehir Hakkı Gündemi ve Toplumsal Hareketlerin Evrimi / Asuman Türkün.....	28
Siyasal Tahakkümün Ekonomi Politikası Olarak İnşaat / Bahadır Özgür.....	35
Forum/Tartışma: Tahakküm ve İnşaat / Cihan Baysal Uzunçarşılı - Fırat Genç - Pelin Pınar Giritlioğlu - Oğuz Haşlakoglu - Güven Arif Sargın - Eray Çaylı - Öncül Kırilangıç - Editör: Kubilay Önal.....	39
Planlama Krizinde Kentsel Adaletin Yapı Taşları: Eşitlik, Katılım ve Kapsayıcılık / Erhan Kurtanır.....	60
Çağdaş Mimarlık ve Neoliberal Hegemonya / Taner Orhon.....	67
İstanbul Havalimanı: Söylemin Tahakkümü - Yapının İnşası / Hakkı Yırtıcı.....	72
Tüketim Kültüründe Tahakkümün Araçsallaşması / Selma Tunali.....	77

81 İNCELEME

Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koşuğu Romanında Algısal Mekân ve Yeniden İmgeleme / Emine Köseoğlu - Müslüm Botan.....	81
--	----

87 KENT

Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarının Mevcut Fiziksel Bileşenlerinin Kentsel Doku Analizi Parametreleri ile Karşılaştırmalı Çözümlemesi / Güneş Yörüten - Cenk Hamamcioğlu.....	87
--	----

99 EĞİTİM

Mimarlık Eğitimi Farklı Yönleriyle İrdeleyen Bir Çalıştay: "Kendine Ait Bir Okul" / İ. Ece Postalıcı - Burcu Selcen Coşkun - Işıl Ruhi-Sipahioğlu.....	99
--	----

103 YAPI FİZİĞİ

Gürültünün Kullanıcı Sağlığı Açısından İrdelenmesi / Asutan Sarp Yalçın.....	103
--	-----

112 ÇİZGİ

Behiç Ak.....	112
---------------	-----

UIA - “Mimarlık ve Çocuk” Çalışma Grubu Toplantısı ve Kongresi

15-17 Kasım 2018 tarihlerinde UIA “Çocuk ve Mimarlık” çalışma programının toplantısı ve aynı program çerçevesinde “Çocuk ve Mimarlık-Deneyimlerin Paylaşımı” başlıklı kongre Kapadokya’da gerçekleştirildi. Toplantı, Türkiye Mimarlar Odası Ankara Şubesi’nin ve UIA “Çocuk ve Mimarlık” çalışma programı üyesi Tezcan Karakuş Candan ile ülkemizden diğer çalışma grubu üyelerinin katılımları ve başarılı organizasyonlarıyla gerçekleştirildi. Mimarlar Odası Genel Merkezi adına ise toplantıya Deniz İncedayı katıldı. Uluslararası buluşmanın mekânı, programa destekçi olarak katkıda bulunan Argos in Cappadocia oteli idi. Toplantıların ardından düzenlenen kongre, Uçhisar’daki tesisin “Müze Salon” adlı salonunda yapıldı. Argos in Cappadocia otelindeki Müze Salon uygulaması ile mimar Aslı Özbay ve ekibi 2018’de Mimarlar Odası tarafından verilen Ulusal Mimarlık Ödülleri Programı’nda Yapı Koruma Ödülü’ne değer görülmüştü. Bu nedenle, hazırlanan program içerisinde ödüle değer bulunan binaya plaket çakma töreni de uluslararası katılımcılara bilgi verilerek gerçekleştirildi. “Çocuk ve Mimarlık” çalışma programı, UIA içerisinde özel bir önem ve anlam taşıyan etkinlik alanlarından

birisi. Söz konusu çalışma grubunun amaçları, UIA’nın ilkesel olarak tanımladığı genel hedeflerin temelini oluşturuyor. Diğer bir deyişle, “Çocuk ve Mimarlık” programının çalışmaları incelendiğinde, UIA’nın farklı alanlarda tanımladığı hedeflerle yakın ilişkisi açıklıkla görülüyor. Farklı uluslararası meslek örgütleri, birlikleri, sivil toplum kuruluşları bugün ortak hedefler olarak “çevresel duyarlılıkların geliştirilmesi”, “sağlıklı tüketim bilincinin desteklenmesi”, “çevre ve mekânda insan ve kentli hakları”, “mekân-insan ilişkisinde demokrasi ve adalet” gibi başlıkları öne çıkartmaktalar. Geniş çerçeveye yayılan bu uzun erimli hedeflerin başında ise kuşkusuz “çocuk” var.

Çevresel duyarlılıkların, sorumluluk duygusunun gelişmesinde, kamu yararı ile sağlıklı, demokratik çevre anlayışının kavranmasında en etkin dönemin çocukluk dönemi olduğunu bilimsel araştırmalara dayalı olarak söyleyebiliriz. Çocukluk dönemi, çevreyi algılama ve görme biçimlerimizin şekillendiği, yaşam felsefemizin temellerinin atıldığı dönem. Zaman algılarımızı derinleştirerek, bakış açımızı genişleterek ve deneyimlerimizi bilgilerimizle birleşerek bu alandaki uzmanlıkları ürettiyor. Ancak, duyarlı yaklaşımın, sosyal ve

kültürel hassasiyetin bakış açımıza kazandırılması ve bu çerçevede farkındalıkların gelişmesi çocukluk dönemlerine ait bir kazanım olarak tanımlanıyor. Aksi halde söz konusu süreç desteklenmediğinde, çevresel duyarlılıklarımız, tüketim alışkanlıklarımız, eleştirel bakışımız gelişemekte ve öneriler bir kurallar dizisi olarak algılanarak didaktik bir nitelik kazanmaktadır.

UIA çalışma programının üyeleri, mesajlarını çalışmalarıyla yaygınlaştırmak, kapsamı genişletmek çabalarının yanı sıra, her Dünya Kongresinde “Altın Küpler” ödül programı ile bu konudaki başarılı çalışmaları ve kurumsal girişimleri ödüllendirmeyi sürdürmektedir.

Toplantının ve ilgili kongrenin bir UNESCO Dünya Mirası alanı olan Kapadokya’da gerçekleştirilmesi de toplantıya farklı bir anlam katmaktaydı. Böylesi bir coğrafya, doğanın gücünü vurgulayan, farklı kültürlerin izlerini tanıtan, duyuran özellikleriyle bu konuda özel bir atölye niteliğinde idi. Toplantı belki de bu eşsiz coğrafyanın etkisiyle son derece verimli ve üretken bir sonuca ulaştı, gelecek çalışmalar için yeni ufuklar açtı ve ilham kaynakları oluşturdu.

*Deniz İncedayı,
Prof. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fak.*

Afişe Çıkmak: 1963-1980 Solun Görsel Serüveni

1968 Hareketi’nin 50. yılında, kapsayıcı bir değerlendirme ortamının yaratılması amacıyla başlatılan çalışmalar sonucunda, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından hazırlanan “50 Yıl Sonrasında 68’e Bakmak” etkinliği çerçevesinde “Afişe Çıkmak” sergisi 8 Aralık 2018 Cumartesi günü açıldı. Açılış öncesinde Işıl

Özgentürk, Ertuğrul Kürkçü, Jülide Aral, Yücel Gürsel ve Enis Rıza Sakızlı’nın konuşmacı olarak yer aldığı bir panel/forum gerçekleştirildi. Yılmaz Aysan’ın titiz belgeleme çalışmasına dayanan “Afişe Çıkmak” sergisi, 1963 ile 1980 yılları arasında Türkiye sol hareketinden görsel bir panorama sunuyor. Dönemin afişleri,

kitap ve albüm kapakları, yayınları ve hatta kartpostalları, yarına olan inancı ve umudu bizlere yeniden hatırlatıyor. Grafik tasarımını Eray Makal’ın yaptığı sergi, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy sergi salonunda ocak ayı sonuna kadar yer aldı.

Ö.K.

Afife Batur'u Anlatmak

Prof. Dr. Afife Batur'un ölümünün ardından yazılacak bir yazıya nasıl başlanabilir? 1958 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu ve 1958 yılında Mimarlar Odası'na üye oldu. 60 yıl; akademik alanda ve mimarlık meslek ortamında çok değerli çalışmalarla dolu dolu geçen bir 60 yıl.

Afife Batur'un 60 yıllık meslek hayatını anlatmaya öncelikle mimarlık tarihi alanındaki akademik çalışmalara katkısını vurgulayarak başlamak gerekiyor. Bu kapsamda anma etkinliğine katılan Prof. Dr. İhsan Bilgin'in çok önemsendiğim değerlendirmesini paylaşmakla yetineyim: "Türkiye'de mimarlık tarihinin maddeci anlatısının öncüsüydü. Eğer kadim geçmişle birlikte mimarlık, sanat tarihi eksenli idealist bir romantik anlatı olmaktan kurtulabilirdi, onun sayesinde. Mimarlığı benim kuşağımdan bugünün yenilerine, sosyal/siyasal/ekonomik tarihin parçası olarak yorumlanmaz bir genç enerjiyle anlattı."

Taşkışla'daki törende ve anma etkinliğinde yakın çalışma arkadaşları akademik ortamdaki çalışmalarını kendi deneyimleri çerçevesinde paylaştılar. Ben de meslek örgütü üyesi olarak Afife Batur portresini beraberliğimizden süzülen anılarla birlikte aktarmaya çalışacağım.

Genel Merkez Yönetimindeki İlk Kadın Yönetici

Öncelikle 1968 sonrasında meslek örgütündeki değişimin aktörlerinden olduğunu belirtmeliyim. Kendisiyle gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerindeki ifadelerinde de 1968 ve sonrasında özellikle belirtiyor. 17. dönemde (19.2.1971 - 5.3.1972) Merkez Yönetim Kurulu üyesi oluyor. Mimarlar Odası Genel Merkez yönetiminde ilk kadın yönetici, başkan yardımcısı olarak çok zor bir dönemde yöneticilik yapıyor. Yönetim Kurulu Yılmaz İnkaya

Afife Batur (1933-2018)

(Başkan), Afife Batur (Başkan Yardımcısı), Yavuz Önen (Sekreter), Hülagü Bulguç (Sayman), Şaban Ormanlar, Demirtaş Ceyhun, Öztürk Başarır, Metin Aydoğan'dan oluşuyor. 19 Şubat 1971'de seçiliyorlar ve 12 Mart 1971'de muhtıra veriliyor. Siyasi gerilimle yüklü bir gündem içerisinde göreve başlıyorlar. Süleyman Demirel hükümeti istifa ediyor, Nihat Erim başkanlığında "partiler üstü bir hükümet" işbaşına getiriliyor. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç "ülkede sosyal uyanış, ekonomik gelişmenin önüne geçti" diye görüşünü açıklıyor; 27 Mayıs Anayasasının ülkenin içinde bulunduğu durumda hiç de uygun olmadığı, hatta "lüks" olduğu dile getiriliyor. Mimarlar Odası Genel Merkezi ise "27 Mayıs Anayasasından Geriye Dönülmemeli" talebiyle biten bir bildiri yayımlıyor. Hayli çetrefilli bir dönemde, siyasi tutuklamaların meslek örgütlerine kadar genişlediği bir ortamda Mimarlar Odası'nın toplumsal sorumluluk çerçevesindeki görüşünün bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

O dönem çalışmaları içerisinde "özel okullar" konusu öne çıkanlardan; Afife Batur'un akademisyen olarak bu konudaki Oda görüşlerini değerlendirdiği yazısı *Mimarlık* dergisinde yer alıyor. 12 Ocak 1971'de özel okullar

davası sonuçlanıyor ve 26 Mart 1971'de *Resmî Gazete*'de Anayasa Mahkemesi'nin kararı yayımlanıyor. Meslek örgütleri özel okul mezunlarını kaydetmeyerek dava sürecini başlatmış ve neticelendirmişti, ancak sorun devam ediyordu. O tarihte değişik disiplinlerde toplam 48.000 civarında özel okul öğrencisi var ve nasıl bir yöntem izleneceği henüz belirlenmemiş durumda.

O dönemin raporlarında bir diğer öne çıkan konu olarak Boğaz Köprüsü'nü görüyoruz. Temeli Süleyman Demirel döneminde atılmış, 1973 yılında açılışı yapılacak olan ilk köprü üzerine yürütülen tartışmalar meslek örgütlerinin gündemini işgal etmeyi sürdürüyor.

Mimarlar Odası genel kurulları o dönemde her yıl yapılmaktaydı. Afife Batur dönem sonunda ayrıldı ve uzun bir süre yönetim kurullarında görev almadı. Kendisiyle yapılan görüşmede de dile getirdiği gibi idari görevlerde yer almak istemediğini ama Oda'nın sürekli içinde olduğunu, her alanda katkı yapmaya devam ettiğini biliyoruz. Daha verimli olacağını düşündüğü alanlarda, pek çok komite ve komisyonda aktif yer aldı.

O tarihlerde Ankara'da okuyordum, öğrencisi olmadım, doğal olarak okul üzerinden bir tanışıklığımız olmadı,

öğrenci derneği yöneticisi olarak Oda'yla ilişkim sayesinde ismini biliyor, yazılarını okuyordum. 1976 yılında İstanbul'a geldiğimde ortak dostlarımız sayesinde tanışma, birlikte olma fırsatımız oldu. Çağaoğlu'nda Reyo Matbaasına çok sık giderdim, Selçuk Batur, Ferit Erkman ve Çağatay Anadolu'la birlikte pek çok şeyi paylaştığımız yıllar oldu. Ortamlarına katılmak, pek çok kişiyle tanışma fırsatını bulmak benim için önemli bir kazanım olmuştu. Çevre dergisinin çıkışına tanıklık ettim, yeni nesil bir mimarlık ve kültür dergisinin oluşumunu izlemek öğreticiydi.

80'li yıllarda görüşme fırsatımız olmadı, farklı gündemler, coğrafi uzaklıklar araya girmişti. Yurtdışından geldikten sonra 90'lı yılların başında katıldığımız Beşiktaş Meydan Yarışmasında ihtiyacım olan bazı kaynaklar için kendisini aramış, bölgedeki tarihi doku ile ilgili görüşlerini sormuştum. Süreç içerisinde ilgilendiğim bazı restorasyon projeleriyle ilgili tavsiyelerini alıyordum. Tarih Vakfı çerçevesindeki çalışmalarını, özellikle "Dünya Kenti İstanbul" sergisini ve İstanbul Ansiklopedisi'ndeki katkılarını ilgiyle takip ediyordum. Ama Oda genel kurullarında karşılaşmak dışında doğrudan bir ilişkimizin olmadığı bir dönemdi.

İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı

Sevgili Sami Yılmaztürk 1998 yılında Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu üyesi olmamı önerdi. Böylece (önce yedek üye, sonra da Yönetim Kurulu üyesi olarak) Afife Batur başkanlığındaki 35. dönem (1998-2000) Yönetim Kuruluna katıldım. Bu tarihten itibaren Mimarlar Odası içerisinde yirmi yıla yakın bir beraberliğimiz oldu.

İstanbul Büyükkent Şubesi olarak çok yoğun bir dönem geçiriyorduk. En önemli olay da 17 Ağustos 1999'da gerçekleşen Marmara depremiydi. Depremde binlerce bina yıkılmış, bin-

lerce insan yığıntılar altında can vermiş, kentlerin altyapısı tahrip olmuştu. Bu gibi durumlarda kurtarma, acil destek vb görevleri üstlenecek kurumların yetersizliği ciddi bir kaosa yol açmış, tam bir belirsizlik ortamına girilmişti. Her şey tartışılıyordu, hükümet inşaat ruhsatlarını dondurmuştu, imar düzeni yeniden oluşturulmaya çalışılıyordu; mimarın, teknik elemanların yeterliliği, yetkinliği, eğitimin yetersizliği, hemen her şey masaya yatırılmıştı. İnşaatların kalitesizliği, yapı denetiminin eksikliği bütün dünya basınının ilgisini çekmişti, Oda'ya sürekli yabancı yerli basından ekipler görüşmeye geliyor, cevaplamamızı istedikleri yığınla soruyu/sorunu önümüze yığıyorlardı. O gerilimli günlerde bir çekim sırasında Afife Hoca'nın gerginlikten burununu kanamaya başladığını hatırlıyorum, yine de biraz dinlendikten sonra çekime devam edilmişti.

Mimarlık tarihçisi olarak çok önemli bir etkinliği Oda'nın çalışma programına almış ve sorumluluğunu da üstlenmişti. "Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı / Uluslararası Bir Miras" başlıklı üç gün süren kapsamlı bir kongre (25-27 Kasım 1999) uzun bir hazırlık döneminden sonra gerçekleştirildi. Kongrenin biri Türkçe, biri İngilizce ve Fransızca olmak üzere iki kitabı yayımlandı. Bilimsel sunuşların yanı sıra kongre temasını zenginleştiren sanat etkinlikleri de düzenlendi. Kongrenin içeriğiyle bütünleşen "Osmanlı'da Çok Sesli Müzik" konseri, XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı bestecilerinin parçalarını özgün çalgılarıyla seslendiren Bezmarra Grubu'nun konseri ve konuyu bütünleyen sergiler ilgiyle izlendi. Sanatla, özellikle müzikle çok yakından ilgileniyordu. Sözlü tarih görüşmesinde de belirtiyor, konservatuarda şan dersi almıştı; ömrü boyunca klasik müziğe ilgi duymuştu.

Ölümünün ardından pek bilinmeyen bir anımızı paylaşmak istemiş ve Kâmrân İnce ile olan görüşmemizi

aktarmıştım. Tarihimizdeki modern anlamda ilk meslek örgütlenmesi olan Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti'nin 28 Ağustos 1908 tarihinde kuruluşunun 100. yılı nedeniyle bir dizi etkinlik planlanmıştı. Bu çerçevede Mimarlar Odası olarak bir klasik müzik parçası bestelenmesi için girişimlerde bulunulması da kararlaştırılmıştı. Afife Batur ile birlikte o sırada Kuşadası - Davutlar'daki aile yazlığında bulunan değerli besteci Kâmrân İnce ile görüşmeye gitmiştik. Görüşmenin sonunda kısa bir süre içerisinde "Mimarın Düşü" isimli parçanın bestelenmesi ve kayda alınması sağlanmış, 22 Ekim 2008 tarihinde İTÜ Maçka Amfisinde düzenlenen toplantıda "Geçmişten günümüze Anadolu'nun yapı ustalarına adanmıştır" ithafıyla "Mimarın Düşü" bestesinin ilk seslendirilişi gerçekleştirilmişti. Benzer bir olaya da İTÜ'deki törende şahit oldum. Prof. Dr. Gülsüm Sağlam rektörlüğü sırasında İTÜ'nün kuruluş yıldönümü için Afife Hanım'ın beste hazırlanmasını önerdiğini ve bu girişimin İTÜ'de müzikle ilgili özel bir bölümün kuruluşuna yol açtığı belirtmişti. Afife Batur'un çok yönlü kişiliğinin göstergeleri olarak paylaşmak istedim. Mimarlar Odası olarak o dönem içerisinde gündemimizi oldukça meşgul eden konulardan birisi de Kız Kulesi idi. Süreç uzun bir süredir devam ediyordu ve bir kilitleme söz konusuydu. Yapılan projenin böylesi durumlar için öngörülen prosedüre uymadığı, onaylanan projenin kapsamının dışına çıktığı görülmüştü. Binanın sağlamlaştırılması amacıyla önceden yapılmış olan ekler tedbir alınmadan kaldırılmış ve bu esnada 17 Ağustos depreminin etkisiyle yapıda ciddi hasarlara yol açılmıştı. Hasarın giderilmesi için hiçbir tespit ve yeni bir proje geliştirmeden uygulama yapılmıştı. Anıtlar Kurulu böylesi bir uygulamaya kayıtsız kalmadığı için çeşitli baskılara maruz kalıyordu. Kurulun iki üyesi Afife Batur ve Oktay Ekinci'nin Oda'yla

ilişkileri nedeniyle konuyla ilgili oylamalarda bulunmamasını isteme gibi bir durumla karşılaşmıştık. Daha sonra Oktay Ekinci Muğla'ya, Afife Batur da Eskişehir'e atanmışlardı. Yeni üyelerin eklenmesi ile kurulun bileşimi değiştirilmiş, kurulun diğer üyeleri (Haluk Sezgin ve İsmet Okyay) azınlıkta kalmışlardı, "sorun aşılmıştı". Afife Batur'un "Odacı" kimliğinin tescillendiği durumlardan biri de Kız Kulesi konusunda gösterdiği tavrıdır.

Mimarlığa Katkı Dalı Başarı Ödülü Alıyor

Afife Batur 2000 yılında "Ulusal Mimarlık Ödülleri, Mimarlığa Katkı Dalı Başarı Ödülü" aldı. Seçici Kurul kararını şu sözlerle belirtiyordu: "Mimarlık tarihi eğitimine yaptığı katkılar ve mesleğin kültürel alanlarındaki örnek araştırmaları nedeniyle İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Afife Batur'a Mimarlığa Katkı Dalı Başarı Ödülü verilmesi kararlaştırılmıştır." Uzunca bir süredir İstanbul Büyükşehir Şubesinin bir yayın girişimi vardı. 2000 yılı *Mimar.ist* dergisinin hazırlıklarıyla geçti; süreç içerisinde pek çok toplantı gerçekleştirilmiş, tecrübeli yayın kurulu üyesi olarak Afife Batur'un da katkısı istenmişti. Biraz tereddüt ettiğini, sürekli olamayabileceği endişesini paylaştığını hatırlıyorum. Dergi 2001 Ocak ayında yayımlandı, Afife Batur ilk sayıdan itibaren Danışma Kurulu üyesi olarak dergiye desteğini esirgemedi.

Ne yazık ki sevgili eşi Selçuk Batur'u uzun, sıkıntılı bir hastalık süreci sonrasında 1 Ağustos 2004'de kaybettik, Yıldız Dış Karakol binasından uğurladık. Sevenleri, yakınları her sene 1 Ağustos'ta anmaya devam ediyorlar. Çok yoğun gündemli bir döneme girmiştik. 2004 TMMOB'nin ve Mimarlar Odası'nın kuruluşunun 50. yılıydı ve 2005'te İstanbul'da Dünya Mimarlık Kongresi gerçekleştirilecekti. Afife Hoca Yıldız Dış Karakol binasının alt katında yardımcısıyla oluşturduğu

çalışma ortamında hemen her gün yoğun bir tempoda çalışıyordu.

Mimarlar Odası'nın 50. yılı nedeniyle Oda Tarihi Çalışma Grubu oluşturulmuştu. Ardımızda bıraktığımız 50 yılın birikiminin derlenmesi, mümkünse kurum tarihinin yazılması, dönem tanıklarıyla sözlü tarih görüşmelerinin gerçekleştirilmesi, Oda çalışmalarına emek verenlerle ilgili monografilerin hazırlanması gibi pek çok konunun irdelendiği ve o günden bu yana değişik dozlarda sürdürülen çalışmaların çerçevesinin irdelendiği toplantılardı. 50. Yıl Mimarlar Yürüyüşü dahil pek çok etkinliğin yanı sıra 9-10 Aralık 2004 tarihlerinde Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi binasında bir sempozyum gerçekleştirildi. Mimarlar Odası'nın 50. yılı dönemin siyasi, ekonomik, toplumsal gelişmeleriyle birlikte aktarılmaya çalışıldı. Afife Batur da "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı" konusunda kapsamlı bir sunuş gerçekleştirmişti. Sempozyumun gerçekleştirildiği yapı Bruno Taut'un mimarisiydi ve ilginç detaylarıyla öne çıkıyordu. Afife Hoca'nın sempozyum aralarında bina hakkında yerinde bilgi vermesi bir tür teknik inceleme gezisi gibiydi, toplantı salonunun yanındaki helezon şeklindeki merdiven tırabzanı detayı herkesin ilgisini çekmişti.

Dünya Mimarlık Kongresi İstanbul'da Gerçekleştiriliyor

Dünya Mimarlık Kongresi'nin Temmuz 2005'te İstanbul'da yapılacağını belli olduğu son altı yılda hazırlıklar sürüyordu, tarih yaklaştıkça hepimiz için çok yoğun bir dönem oldu. Pek çok kentte örneklerini gördüğümüz bir mimarlık rehberinin öncelikle İngilizce hazırlanması düşünülmüştü. Afife Batur başkanlığında konunun uzmanı pek çok akademisyenin katkısıyla hazırlanan rehber kongreye yetiştirildi. Yoğun bir çabanın sonunda nitelikli bir ürün ortaya çıkmıştı. Eksikliklerinin giderilmesi, haritaların yenilenmesi hayli zaman aldı ve Türkçesi için 10 yıl daha beklememiz gerekti. Bütün bu süre içinde Afife Hanım'ın ilgisi rehberin üzerinden hiç eksik olmadı. Rehberin bu çok yönlü hazırlığı sırasında bir çalışma daha yapmasını kendisinden istemiştik. XX. yüzyıl Türkiye mimarlığı üzerine İngilizce bir yayın eksikliği vardı ve kongreye gelen konuklara verilmek üzere bir hazırlık yapılması gerekiyordu. *A Concise History: Architecture in Turkey / During The 20th Century* kitabı bu kapsamda hızlıca hazırlandı. Kitap, Afife Batur'un 2004 yılında Mimarlar Odası'nın 50. yılı etkinliğindeki konuşmasının ve başka vesilelerle hazırladığı metinlerin genişletilmesiyle oluşturuldu. Ancak

Mimarlık ve Eğitim Kurultayı III, Danışma Kurulu toplantısı, 17 Mart 2005, Doğan Hasol, Gülsüm Sağlamer, Bülend Tuna, Afife Batur, Hakkı Öner, Emre Aysu, Mehmet Bozkurt.

metinlerin yeniden gözden geçirilmesi, eksikliklerinin giderilmesi Afife Hoca'nın titizliği nedeniyle hayli uzuyor, çeviri gecikiyordu. Aramızda espri konusu oldu, "bu kitabı Afife Batur'a rağmen çıkardım" diyordum. Kitap adının da ima ettiği şekilde, "kısa bir tarihçe" niteliğinde, güncellenmesi ve 2000 sonrasının eklenmesi elbette mümkün, ama bu alanda önemini koruyan bir kaynak metin olarak duruyor.

Afife Hoca'nın çok yönlü çalışma programında başka konular da vardı. Modern Asya Mimarlığı Ağı'nın (Modern Asian Architecture Network-mAAN) beşinci uluslararası konferansı, UIA 2005 Kongresi öncesinde, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Toplantı öncesi seyahatler, sırasındaki etkinlikler, yayınlar vb ek bir yüklem getirmişti. UIA 2005 İstanbul Kongresi'nin paralel sergilerinden biri olan "Yeni Sanat (1890-1930) Avrupa'dan İstanbul'a Art Nouveau"nın hazırlanması bir başka yoğun çalışmayı gerektirmişti. *Art Nouveau*'nun yaygın bir sanat akımı olarak, farklı coğrafi ve kültürel yapıya sahip Avrupa kentleri temel alınarak, aralarında ne tür ortaklıklar, yakınlıklar ve farklılıklar bulunduğunu sergilemeyi amaçlayan bu çalışma ile birlikte kitabı da yayımlandı.

Hepimiz için oldukça yoğun geçen 2005 yılındaki son etkinlik Mimarlık ve Eğitim Kurultayı oldu. 1999'da Marmara

depreminden sonra mimarlık ve mimarlık eğitiminin sorunlarının birlikte ele alındığı, irdelendiği kurultaylar düzenliyorduk. Kurultaylardan üçüncüsü İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştiriliyordu ve başkanlığını Prof. Dr. Afife Batur üstlenmişti. AB sürecinde peş peşe uyum yasalarının çıkartıldığı, pek çok düzenlemenin gündemde olduğu bir ortamda kurultay yoğun tartışmalarla gerçekleşmişti. Mimarlık eğitiminin uluslararası standartlardaki uyumunun arandığı, eğitim düzeniyle ilgili pek çok yeni kavramın tartışıldığı, yeni kurumların oluşturulmaya çalışıldığı bir ortamda kurultayın yükünü Afife Hoca'yla birlikte üstlenmiştik. İleriki yıllardaki kurultaylardaki çalışmalara da katkı verdiğini, eğitimci kimliğiyle bu yöndeki düzenlemelerin oluşturulmasında birikimini bizimle paylaştığını belirtmek isterim.

Anma Programı

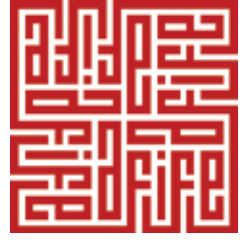
Mimarlar Odası, 2006 yılından başlayarak, Türkiye'nin mimarlık kültürüne katkıda bulunmuş ve bugün hayatta olmayan mimarların anısını yaşatmak üzere bir Anma Programını kurumsallaştırdı. Program ile mimarlığımızın çeşitli alanlarına nitelikli çalışmaları ile katkıda bulunmuş isimleri anımsamak, onlara sahip çıkmak, onları ve görüşlerini yeniden gündeme getirmek amaçlanmaktaydı. Her dönem, Ulusal Mimarlık Ödülleri Seçici Kurulu tara-

fından belirlenen mimarlar hakkında, kapsamlı bir çalışma yapılması planlanmaktaydı. Başından itibaren Afife Batur ve pek çok değerli mimarlık tarihçisi ile birlikte bu çalışma içerisinde yer aldım; bunu önemli bir şans olarak görüyorum. 12 yıl boyunca Mimar Kemalettin, Seyfi Arkan, Zeki Sayar, Haluk Baysal / Melih Birsell, Ernst A. Egli, Maruf Önal ile ilgili çalışmalar yürüttük. Her birisi mimarlık tarihi içerisinde yer etmiş, önemli isimlerdi, haklarında diğer mimarlara göre daha çok şey biliniyordu. Çalışmalar başlayınca, konunun içine daha derinlemesine girince ne kadar da az şey biliyormuşuz ve daha ne kadar da çok şey araştırılabilirmiş diye gördük, öğrendik. Bu süreçte özellikle bir mimarlık tarihçiliğinin mutfağını gördüm, yaşadım. Yapılanları gördükçe yapılabilecekleri hissettim, yapılamayanlara, elimizden kayanlara, unutulana hayıflandım. Özellikle ilk gündeme gelen Mimar Kemalettin ile ilgili toplantılarda bir anma programının çok yönlü çalışmalarla nasıl ele alınabileceğini, araştırma sürecinin nasıl ve ne zahmetlerle yürütüldüğünü deneyimledik. Afife Hoca'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yıllar içerisinde gevreklemiş eski projelerin derlenmesi ve dijitalleştirilmesi yönündeki çabası bir tür arkeolojik kazı kıvamındaydı. Gündemdeki her isimle ilgili mutlaka yapmak isteği bir çalışma konusu vardı ve görev üstlenmekten hiçbir zaman kaçınmadı.

Anma Programı çalışmaları bir yanda yürütülürken konusuyla ilgili pek çok etkinliğin düzenlenmesinde, kiminde düzenleyici kiminde de konuşmacı olarak yer aldı, katkısını esirgemedi. 2008 yılında İstanbul Büyükkent Şubesi, İTÜ ve YTÜ Mimarlık Fakülteleri ile birlikte doğumlarının 100. yılında iki önemli meslek büyüğümüzü anmak amacıyla "100 Yılda İki Mimar: Mehmet Emin Onat / Sedat Hakkı Eldem" etkinliğini düzenledi. Afife Batur tanıma fırsatını bulduğu her iki hocanın anısına düzen-

"Mimarlık Müzesi'ne Doğru" sergisinin açılışında, 9 Şubat 2018, Doğan Tekeli, ?, Afife Batur ve Bülend Tuna.

Kaligrafi eskizi,
Bülend Tuna.

lenen Oda'daki anma programını yönetti ve sempozyumun düzenleme kurulunda yer aldı. 2009'da Ankara'da "Cumhuriyetin Mimarlık Mirası" sempozyumunda da birlikte olmuş ve katılırların dinleme fırsatını bulmuştuk.

Özel Bir Anı

Sıkıldığım toplantılarda başlayan bazı karalamalarım sonucunda bir alıştırmaya merakım oldu. Eskilerin "makili" veya "küfi-i bennai" dedikleri türde kaligrafi eskizleri yapıyor, dostlarının adları üzerinden yaptığım çalışmalarını kendilerine hediye ediyordum. Afife Hoca bu çalışmalarımı görüp beğenmişti; kendisine de yapabileceğimi ancak biraz daha ustalaşmam gerektiğini belirtmişti. Daha sonra denediklerimi verdim, çok sevinmiş ve çevresine takdir ederek göstermişti. Bu yazı vesilesiyle paylaşmak istedim.

Son Söz

Cem Erciyes (Gazete Duvar'da) ölümünün ardından yazdığı yazıda Afife Batur'un bir serzenişini aktardı; "Ömrümün çöpe gittiğini düşünüyorum" diye kızgınlığını dile getirmiş. İstanbul'un kültürel mirasının sağlıklılaştırılması ve

gelecek kuşaklara aktarılması için ömrü boyunca çaba harcayan bir akademisyenin kaybolan, bilinçsizce gerçekleştirilen restorasyonlarla hoyratça hırpalanan eserlerin ardından dile getirdiği öfkesiydi bu. Afife Hoca'nın serzenişini anlamak mümkün tabii; "buza yazılan yazılar gibi" eriyip giden çabalar hepimizi incitiyor.

Elbette, boşa geçen bir ömür olduğunu kimsenin düşündüğünü sanmıyorum. Afife Batur yıllar boyunca yetiştirdiği öğrencileriyle, yazdığı onca kitap, makale, bildiri vb. üretimiyle, verimli bir ömür geçirdi, bilgisini paylaştı, çalışma disiplini aktardı. Bundan dolayı kendisine şükran duyuyoruz. Öte yandan ölümüyle birlikte yeri doldurulmayacak kayıplarımıza da üzülüyoruz; aktarılamayanlar, bunca yıl biriktirdiği eşsiz bilgi, deneyimlerinden süzülen duyarlılıkları, kültürel birikimi kendisiyle birlikte gitti.

Şimdi Afife Batur'dan kalanları derlemek gibi bir görev önümüzde duruyor. Arşivindeki yüzlerce belge, görsel malzeme, basılı dokümanın bir "Afife Batur Belgeliği" çerçevesinde kurumsallaştırılarak kullanıma açılması, ailesinin, yıllarca emek verdiği meslek örgütü-

nün ve üniversitenin ortaklaşa çabasıyla gerçekleştirilebilir diye düşünüyorum. Baskısı tükenmiş kitaplarının, doktora ve doçentlik çalışmalarının, başlıklarının yazılması bile sayfalar süren makalelerinin, dergi yazılarının, herhangi bir yerde yayımlanmamış sunuşlarının derlenmesi, kolay ulaşılabilir hale getirilmesi mimarlık tarihi alanında yıllarca emek vermiş hocamıza yapacağımız en iyi anma olacaktır. Tamamlayamamaktan dolayı büyük üzüntü duyduğum, "Oda Tarihinden Portreler" kapsamında hazırlığını sürdürdüğümüz, kapağının tasarımı bile hazır olan Afife Batur kitabı da boynumuza borç yazılardan.

Dolu dolu geçen 60 yıllık meslek hayatının benimle kesiştiği anlarıyla bir Afife Batur portresi çizmeye çalıştım. Bilgisine, çalışkanlığına, kamusal ve toplumsal duyarlılığına saygı duyduğum, kendimi yakın hissettiğim bir büyüğümdü. Kendisini ve ailesini tanımış olmaktan, bunca yıl pek çok ortamda birlikte üretmekten, meslektaşım ve dostum olmasından büyük mutluluk ve onur duyuyorum. Anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Bülend Tuna, Mimar

Afife Batur'un Ardından

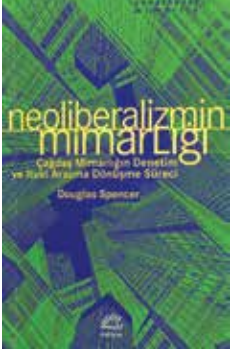
Afife Batur'un vefatının yarattığı hüznün ve boşluk, onun yaşına rağmen yaşsız hissedilmesiyle de ilişkili olmalı. Afife Hanım bizzat tarih olmaya doğru evrilirken, gündelik yaşamın temposundan yavaş yavaş çekilerek bunu hissetmemize fırsat vermeden ayrılıverdi aramızdan. Mimarlık tarihinin Türkiye'deki gelişimi için kurucu rol oynayan İTÜ Mimarlık Tarihi Kürsüsünün öncü isimlerinden. Klasik dönem Osmanlı camilerinde strüktür öğeleri ile başlayan çalışma alanı kısa süre sonra Afife Hanım ile özdeşleşecek olan geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'si mimarlığına yöneldi ve bu konuda önceki dönemlerden devralınan bakışı

sorgulayan ve değiştiren pek çok çalışmayı gerçekleştirdi. Samimi bir merak ve ilgi ile yürüttüğü bu çalışmaları farklı disiplinlerden uzmanlar ve genç insanlarla birlikte gerçekleştirmeye gösterdiği özeni, akademik yalıtılmışlık ve hiyerarşilerden uzak, kesintisiz bir öğrenme-eğitme faaliyetini yaşamının merkezine yerleştirmesinin bir yansıması olarak düşünmeli. Mimarlığın tarihini onu üreten insanlarla birlikte okuyan bakışı şüphesiz öğrencisi kuşaklar için ufuk açıydı. Zarif ve yetkin dili ise onu okumaya devam edecek kuşaklar için hep zevkli bir armağan olarak kalacak. Mimarlık tarihi hocalığından koruma kurullarına, meslek odası faaliyetlerin-

den sergiler, bilimsel toplantılar düzenlemeye yayılan çok çeşitli uğraşlarına, bir tarihçi olarak araştırmaya verdiği kadar zaman ve emek harcadı. Tüm bunlara en iyisini yapmak için hiç tereddütsüz talip olmasını, memleketin okullarında eğitim almanın kişiyi topluma borçlu kıldığı düsturuyla yetişmiş bir neslin üyesi olmasıyla birlikte anlamak gerek herhalde. Ardında bıraktığı çok sayıdaki çalışmanın yanı sıra onu sevgiyle anımsayan sayısız dostu, meslektaş, öğrencisi ise hayli özenilecek bir hayat yaşadığının işareti olmalıdır.

*Gül Cephaneçigil,
Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fak.*

Neoliberalizmin Mimarlığı: Çağdaş Mimarlığın Denetim ve İtaat Aracına Dönüşme Süreci

Douglas Spencer,
*Neoliberalizmin Mimarlığı:
Çağdaş Mimarlığın
Denetim ve İtaat Aracına
Dönüşme Süreci*,
çev. Akın Terzi, İstanbul:
İletişim Yayınları,
Sanat Hayat Dizisi: 41,
Ocak 2018, 304 s.

XX. yüzyılın son on yılından başlayarak mimarlık ortamında belirgin ve önemli dönüşümler gerçekleşti. Bu dönemde uluslararası ortamda tanınır hale gelen “yıldız mimarlar” ve ürettikleri kendilerine has mimarlık, akademiden mimarlık yayınlarına kadar tüm mecraları domine edecek şekilde yayıldı. Büyük ve gösterişli, son derece pahalı ve bir o kadar da iddialı yapılar ve projeler, uluslararası emlak piyasasındaki para bolluğundan da faydalanarak mimarlık gündemini tümüyle işgal eder hale geldi. Karameti kendinden menkul kavram setleri mimarlık ortamında yayılırken, teori ve eleştiri, inşa edilen heybetli projeler ve hızla yayılan imgelerin gölgesinde, mimarlık ortamından neredeyse dışlanır hale geldi. “Yıldız mimarlar” ve “gösteri yapıları”nın oluşturduğu bu efsunlu ortam, özellikle 2008 ekonomik krizi ile birlikte dağılmaya başladı ve bu mimarlık, ürettiği ya da sırtını döndüğü sosyal ve ekolojik sorunlar nedeni ile çokça eleştirilir oldu, hatta mimarlığı uluslararası emlak piyasasının ve spekülasyonunun basit bir aracına indirgemekle suçlandı.

Bugün ise bu mimarlık giderek artan şekilde neoliberal politikalar ile ilişkilendirilerek okunuyor ve “neoliberal mimarlık” olarak adlandırılmaya başlıyor. Douglas Spencer’in 2016 yılında yayımlanan ve 2018 yılında Türkçe çevirisi İletişim Yayınları’ndan basılan kitabı, bu anlamda öncü bir okuma niteliğinde.

D. Spencer, 2011 yılında *Radical Philosophy* dergisinde yayımladığı “Mimari Deleuzcülük” makalesinde¹ yaklaşık yirmi yıldır uluslararası mimarlık ortamında etkinliğini sürdürmekte olan bir tür söylem ve bir grup mimarın kendilerini mimarlığa yeni ve özgürleştirici bir yol gösteren birer öncü gibi sunarken, aslında

Deleuze’ün ürettiği kavram dağarcığını neoliberal özneleştirme politikalarına nasıl alet ettiklerini çözümler. Kastedtiği mimarlık, J. Kipnis’in 1993 yılında Corbusier’ye referansla “Towards a New Architecture” makalesinde² övdüğü “yeni mimarlık”tır. Kipnis bu makalede, 1988’de MOMA’da açılan Dekonstrüktivist Mimarlık Sergisi’nde³ yer alan mimarların işlerinin, dekonstrüktivist olmanın ötesinde, uzun zamandır yeni hiçbir şey üretemeyen postmodern döneme nihayet son verecek yeni bir mimarlığa işaret ettiğini müjdelemiştir. Spencer ise Mimari Deleuzcülük makalesinde, aradan geçen yirmi yıldan sonra, bu mimarlığın özgürleştirici ve yeni bir yola işaret etmek şöyle dursun, neoliberal kontrol mekanizmalarının aracı ve taşıyıcısı haline geldiğini savunur. Neoliberalizmin Mimarlığı, D. Spencer’in beş yıl önce yayımlanmış bu makalesindeki eleştirileri geliştirip genişlettiği ve felsefeden siyasete, işletme teorisinden sanata kadar geniş bir bağlam içerisine oturttuğu kitabı oluyor.

Kitap boyunca Spencer, neoliberalizmi sıklıkla yapıldığı gibi kapitalizmin bugün için kaçınılmaz olarak gelip dayandığı bir aşama olarak değil, baş teorisyeni F. Hayek’ten itibaren bilinçli bir gayretle işletilen ve ekonomiden sanata tüm alanlara yayılan, toplumu ideolojisiyleştirmeye dayalı bir tür ideoloji olarak ele alıyor. Ancak örnek alınan sözcülerinin hiç biri, neoliberalizmi ideolojilerden bir ideoloji değil, kabullenilmesi gereken bir gerçeklik olarak sunuyor ki Spencer bunu Foucault’ya referansla “hakikat oyunları” olarak adlandırıyor.

Kitap bir yandan ele aldığı örnek projeler üzerinden neoliberalizmin mimarlığını eğitim, üretim ve emek, sanat ve yönetsel mantık açısından irdelerken, diğer yandan da son yirmi

yıldır mimarlık dünyasında belirsizce yayılan planlama yerine spontane düzenler ve kendiliğinden organizasyonlar, eleştirel teori yerine olumsalcı projecilik, katlanmış, akışkan ve pürüzsüz mekânlar, melezleşme, sirkülasyon gösterileri gibi kavram ve parçacıl teorilerin kaynaklarını ve bu kavramların neoliberal denetim ve düzenleme araçlarına dönüşümelerini ele alıyor.

Kitap, son söz olarak Adorno’ya referansla, neoliberalizmin olduğu kadar neoliberal mimarlığın da adeta korku ile kaçtığı “yıkıcı eleştiri”nin zarureti hatırlatarak bitiyor:

“Eski Doğu Almanya’daki mühendis, İstanbul’daki gecekondu sakini, reform sonrası Çin’deki memur, Britanya’daki öğrenci. Neoliberalizmin tesis edilme sürecinde daima aşılması veya pürüzsüzleştirilmesi gereken bir mücadele, bastırılması ya da daha fazla sistemsel optimizasyonun yakıtı haline getirilmesi gereken bir antagonizma vardır.

Neoliberalizmin mimarlığı bu tür mücadeleleri, antagonizmaları ya da çelişkileri açık açık teslim edemez. Bu mimarlığın retoriği bunları düşünmeyi bile suç haline getirirken, görünüşü de pürüzsüz yüzeyleri ve akışkan formları içinde bunları adeta eritip tasfiye eder. Üretken olmayan negatiffliği ve menfur eleştirelliliğiyle teoriye işte bu yüzden ihtiyaç vardır. Dünyayı yorumlama ya da değiştirme düşüncesinden vazgeçerek özgürleşeceğimizi vaat edenler; gerçek ontolojik konumumuzu şeyler arasında bir şey olmaktan ibaret görenler, eleştirel bir reddi, Adorno’nun ‘her dolaylısızlığa boyun eğmek için sık-boğaz edilmeye karşı bir isyan’ diye tarif ettiği olumsuzlama eylemini ziyadesiyle hak ediyorlar.”

Neoliberalizmin Mimarlığı’nda D. Spencer sadece belli bir mimarlığın eleştirel okumasını yapmakla kalmı-

yor, aynı zamanda mimarlık ortamında son yirmi yıldır nereden türediği belli olmayan kavramların ve mottoların, neoliberal estetiğin izlerini sürerek bunların kökleri ve yayılım kanallarının, ürettikleri çarpıtma ve illüzyonların, mimarlık alanında eleştiri ve teo-
rinin çöküşünün de kapsamlı bir çözümlemesini yapıyor. Bu nedenle D. Spencer'in kitabı, XXI. yüzyıl uluslararası mimarlık ortamını olduğu kadar, Türkiye'de kentlerin, mimarlığın ve mimarlık akademisinin yakın

dönem gelişmelerini anlamak isteyenler için de çok önemli bir kaynak kitap. Hatta öncül bir örnek olduğu için, bir tür zorunlu okuma.

*H. Sinan Omacan, Mimar,
omacan.sinan@gmail.com*

Notlar

1. D. Spencer, "Architectural Deleuzism", *Radical Philosophy*, July-August 2011.
2. J. Kipnis, "Towards a New Architecture", *AD Special Edition "Folding in Architecture"*, 1993.

3. 1988 yılında MOMA'da P. Johnson ve M. Wigley'in küratörlüğünde açılan ve F. Gehry, D. Liebeskind, R. Koolhaas, P. Eisenman, Z. Hadid, C. Himmelblau ve B. Tshumi'nin işlerinin yer aldığı sergi, dekonstruktivizmden ziyade, bu isimlerin ilerleyen yıllarda yıldız mimarların ilk kuşağı haline gelmesi ile referans oluşturur. J. Kipnis de "Towards a New Architecture" makalesinde sergi ile dekonstruktivizmden çok, bu mimarların işlerinin Deleuzcü bir diskura meyleden yeni bir mimarlığa işaret etmesi nedeniyle ilgilidir.

Mimar Yunus Aran Anısına Konferanslar

Mimar Yunus Aran Anısına Konferanslar / başlıklı kitap, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi yayını olarak, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin desteğiyle Aralık 2018'de yayımlandı.

Yunus Aran'ın değerli Annesi Sayın Emine Güreli, ailesi ve sevgili dostlarının inisiyatifleriyle kurulan "Yunus Aran Birlikteliği" platformu tarafından hazırlanan "Yunus Aran Konferansları", MSGSÜ - Mimarlık Bölümü tarafından 2001 yılından bu yana sürdürülmekte. Konferans dizisi, bir anlamda Yunus Aran'ı yaşatmanın, onun mimarlığa katkılarını farklı biçimlerde sürdürmenin, hedeflerini gerçekleştirmenin bir aracı olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu özel program, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde eğitimin değerli bir tamamlayıcısı olarak görülebilir.

Günümüzde mimarlık eğitimi, değişen öğrenme biçimlerine, bilgilenme ortamlarına ve olanaklarına açılıyor. Tanımlanmış eğitim programlarının içeriklerini, kültür, bilim ve sanat etkinlikleriyle desteklemek, akademik ve mesleki çevrelerin dünya ile bağlarını güçlendirmek, eğitim programlarının zenginlikleri olarak gündemde. Bu açıdan bakıldığında, "Yunus Aran Konferansları" da bugüne dek 18 yıla yaklaşan etkinlikleriyle, gerek mimar-

lık alanına gerekse farklı meslek alanlarına, kültür sanat dünyamıza önemli katkılar verdi ve vermeye devam ediyor.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından hazırlanan bu yayında, günümüze kadar gerçekleştirilen konferansların sadece sınırlı bir bölümüne, ilk 10 konferansın metinlerine yer veriliyor. Davetli konuşmacıların konferansları, içerikten de izleneceği gibi, sadece mimarlıktan değil, disiplinlerarası alanlardan değerli bakışları, deneyimleri ve tartışmaları okuyucularına sunuyor. Danışma Kurulu'nun yürütücülüğünde hazırlanan programda ilkesel olarak, mimarlığın, kültür, sanat ve bilim dünyasının temel ve güncel konuları seçilerek, eğitime ve mesleki alana katkılar hedefleniyor. Diğer bir ölçüt ise, mimar Yunus Aran'ın yaklaşımını, mesleğe ve dünyaya bakışını yaygınlaştırmak, çoğaltabilmek.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce hazırlanan ve ilk 10 konuşmayı içeren kitap çalışmasının, daha sonraki konuşmaları da yaygınlaştırmak amacıyla sürdürülmesini diliyorum. Gençlerin meslek eğitimlerinde, araştırmalarında, vizyonlarının genişlemesinde bu katkının ne kadar değerli olduğunu söylemeye gerek yok şüphesiz. Çağdaş mimarlık

*Yunus Aran Birlikteliği,
Mimar Yunus Aran Anısına
Konferanslar I, İstanbul:
Mimarlar Odası İstanbul
Büyükşehir Şubesi,
Aralık 2018, 110 s.*

düşüncesinin geliştirilmesi, uygar çevre ve toplum yararı anlayışının yaygınlaştırılması, ancak bilimsel tartışmaların, bilginin, disiplinlerarası düşüncenin desteklenmesiyle olanaklı görünüyor. Bu kitabın amacını da bu çerçevede değerlendirmek olanaklı. Değerli meslektaşım Yunus Aran'ın anısı önünde saygı ve sevgiyle bir kez daha eğiliyorum.

*Deniz İncedayı, Prof. Dr.,
MSGSÜ Mimarlık Fakültesi*

Öte/de/ki Mimarlık Sergisi'nin Vadettikleri Karşısında Dile Getirmediği Gerçekler Üzerine Bir Tartışma

Gül Köksal

“Öte/de/ki Mimarlık” ifadesinin bir sergi adı olarak hayli ilgi çeken bir isim olduğu yadsınamaz. Sergi afişinin İstanbul’un çok farklı noktalarındaki panolarda, billboardlarda hatta metro istasyonlarında yürüyen merdivenler etrafında –her iki yönde de peş peşe ve günlerce– yer alması da, mimarlığa/tasarıma ilginin çok da yüksek olmadığını bildiğimiz bir ülkede şaşırtıcı bile sayılabilir. Gerçi bütçe olduktan sonra, parasını ödeyebildiğiniz sürece, dahası siyasi gücünüz olduğu müddetçe kentin görünür yerlerindeki billboardlarda günlerce, aylarca, hatta yıllarca boy gösterilebileceğine çokça tanığız. Tabii yine de bu afiş bir mimarlık sergisine ait olunca insan düşünmeden edemiyor, neden bu kadar tanıtım diye. Serginin sponsoru Akbank Sanat böyle bir sergiye neden bu kadar yatırım yapmış? Küratörü Hasan Bülent Kahraman, danışmanı Luca Molinari olan bu serginin eserlerini sergilediği iki mimar da Murat Tabanlıoğlu ve Han Tümerterkin olunca bir mimar olarak insanın merakı daha da artıyor. Bu mimarların acaba hangi proje ve uygulamaları sergilenmiş? Sergilenenler içinde bu mimarların ellerinden çıkan ve kentsel ölçekte hayli tartışılan projeleri var mı, varsa bunlar sergide nasıl ifade bulmuş?

Gerek tanıtımı, gerekse de ismi bu denli ilgi çeken bir serginin derdi neydi ve bunu nasıl sundu, vadettiklerini ne kadar gerçekleştirdi, diye bakarsak, dile getirmediği bazı çarpıcı gerçekleri açmam gerektiğini baştan belirtmem gerekiyor. Öncelikle sergiye ilişkin görseller ve videolar ile sergi kataloğuna Aksanat web sayfasından halen erişebildiğiniz sergi, Beyoğlu İstiklal Caddesi’nde konumlanan AKSanat’ta 28 Kasım 2018 - 5 Ocak 2019 tarihleri arasında ücretsiz olarak izleyicilere açıldı (URL 1 ve 2). 4

Ocak 2019 akşamında da serginin küratörü, danışmanı ve iki mimarını ağırlayan bir söyleşi oldu. Söyleşiyi de ilgili Youtube kanalından izleyebilirsiniz (URL 3).

Serginin küratörü Kahraman’ın sergi hakkındaki metni ve sunumundan dikkat çeken noktalar olarak, H. B. Kahraman’ın “...Mekânı dönüştürdüğünde insan kendisini dönüştürür... Mekâna yönelik her müdahale ideolojik bir dönüşümü de içerir... Mekân son kertede kimlik, bellek ve aidiyet demektir. En katmanlı kültürel tartışmalar öyle görünmese dahi mekânsal göndermelerle gerçekleşir...” sözlerini vurgulamak isterim (URL 1 ve 2). Kahraman, sergiyi tanıttığı kısa videoda “Bu mimarları sergide buluşturma fikri nasıl oluştu?” sorusuna, bu mimarların önemli isimler olması, kendisinin onlarla daha önceden çalışması ve serginin tematik çerçevesine uygun çalışmaları olması, cevabını verince, insan yukarıda vurguladığım ifadelerin karşılığını sergide bulmayı bekliyor (URL 4). Oysa vad edilenin felsefi geniş açılımı ile karşı karşıya kalmanın dar perspektifi arasındaki çelişki de burada başlıyor. Sergi isminin ilgi çektiğini ifade etmiştim. Nitekim isim, Facebook, Twitter gibi sosyal mecralarda mimarlar arasında bir tartışma konusu oldu.

“Öte, ötede, öteki, ötede-ki” biçimlerinde okunma imkânı tanıyan bu ismin, İngilizcesi (The far/o/ther) oldukça zorlama olsa da Kahraman’ın sözlerinden tüm bu isim çeşitlemelerinin çağrıştırdığı felsefi açılımın ötesinde söylemeye çalıştığı şeyin, iki mimarın coğrafi olarak Türkiye sınırları içinde olmayan iki uygulamasının (Tabanlıoğlu’nun Dakar Kongre Merkezi, Tümerterkin’in Strazburg TC Misyon Binaları) serginin merkezinde konumlanmaları olduğunu anlıyoruz (URL 3, 4).

Kahraman sergi tanıtım videosunda sergiye seçilen projelerin sergi kavramı ile ilişkisini açık-larken, ötedeki mimarlığı, “bir mimarın kendi yetiştirdiği kültür dışında mimarlık yapma süreci olarak algıladığını”, mimarların küresel dünyada her yerde mimarlık yaptıklarını, *fat cat* veya *starchitect* (yıldız mimar) olarak isimlendirildiklerini ve mimarlıklarının farklı coğrafyalarda nasıl karşılıklı etkileşimde bulunduğunu sorguladığını ifade ediyor (URL 4). Ancak sergide gördüklerimiz bambaşka. Mimarların üretimlerini şık sonuç ürünler üzerinden aktaran, süreci politik-ekonomik, sosyal, toplumsal bağlam yerine bu etmenlerden bağımsızmışçasına fiziki birtakım oryantalist veya Avrupalı referanslarla ifade eden ve biçimsel bir imgeye indirgeyen durum, mimarların ister Türkiye’de, isterse de dünyanın herhangi bir yerinde yaptıkları mimarlıkta farklı bir sonuç üretilmediğini gösteriyor. Aynı şekilde mimarların küresel hareketliliğini tanımlayan sıfatların ne şekilde türetildiği de sorgulama kapsamının dışında kalıyor. “Fat cat” ifadesi daha çok “varlıklı, kodaman” kişiler için kullanılırken, aslında tasarım kabiliyetinden öte maddi zenginliğe ve/ya bu zenginliği sağlayacak siyasi ilişkilere sahip olanlara referans veriyor. “Starchitects” ise, özünde markalaştırılan ve hatta metalaştırılan yıldız mimarlar için kullanılırken, buna ilişkin bir eleştirel literatür de bulunuyor. Bunlardan biri olan e-Skop’taki yazısında Ali Artun, *starchitects*’in, diğer bir deyişle “mimarın şöhret düşkünlüğü”nün tarihsel sürecinde XXI. yüzyıla gelindiğinde kişisel kariyer peşine düşen ve kendisi de bir tür “inşa, tasarım” olan şöhretli mimarın, küresel rekabet halindeki kentleri mimarlık üzerinden pazarlarken, “ağır sanayinin tasfiye edildiği post-Fordizm döneminin çılgınlığı haline gelen kentsel dönüşümün büyücüler” olduğunu işaret ediyor (URL 5).

Artun yazısında yabancı mimarlar gibi yerli yıldız mimarların tasarımının da kendi kendine gelişmediğini, arkasındaki politik-ekonomik süreç kadar, bazı aktörlerin önemli rol oynadığını söylerken, Süha Özkan’ın “Yedi Tepenin Yedi Mimarı” başlıklı sergisini hatırlatıyor (URL 5). Buna Uğur Tanyeli’nin *Arredamento Mimarlık*’ta 2000’lerin başında sürdürdüğü –biraz da alaycı bir tavırla New York Beşlisi’ne nazire olarak– “İstanbul Beşlisi” projesini de eklemek isterim. Tanyeli bir söyleşisinde, Türkiye’de özneyi görmeme sorunsalına karşı *Arredamento*’nun bir tür “star üretim mekanizması” olarak da çalıştığını, medyanın modern dünyada bir görev olarak star ürettiğini, bu bağlamda “star-mimar imalatı-

Fotoğraf 1-3.

nı bilinçli olarak yaptığını” ifade ediyor (URL 6). Tanyeli gibi Kahraman’ın da kabul ettiği, ama belki de sorgulamaya gerek görmediği bu ifadelerin mimari karşılığını sergide görmemiz de mümkün olamıyor. O zaman sergi adının, coğrafi sınırlarla alakalı bir “ötede” olma ile sınırlı kalması anlaşılır bir şey mi dersek, maalesef değil. Sergide coğrafi bağlam önemli bir ölçüt ise, sergilenen maketlerin sadece birer imaj olarak gösterilmesi, nereye ait, hangi yapı gibi bilgilerinin konulmamış olması, başka bir çelişki olarak karşımıza çıkıyor (Fotoğraf 1). Kahraman “binanın bitmiş yapısının steril, cilalı, fevkalade olgun olmasını önemsemediğini” belirtse de, kısa ve uzun söyleşisinde ifade ettiklerinin tam tersini sergide yerine getirmiş gözüküyor ve söz-eylem çelişisini üst düzeye taşıyor (URL 3 ve 4). Kahraman’ın uzun söyleşide Suriyeli göçmenlerden yola çıkarak sorduğu “Coğrafya kader midir?” sorusu, Marksist literatürden alıntılanarak dile getirdiği “mimarlığın yeniden üretim” olduğu görüşü, bizi mimarlığın politik-ekonomik, sosyolojik bağlamına dair bir şeyler göreceğimiz vaadiyle dolduruyor (URL 3). Ancak sergide yer alan ve kent muhalefetine konu olmuş Tabanlıoğlu’nun iki uygulamasının (AKM ve Haliç Port) arkasındaki hiçbir mesele sergide yer almayarak, sadece görsel imajlara dönüşüyor. AKM’nin bir görseli ve yapıdan toplanan bazı malzeme parçalarının “sergilenmesi”, bugün yerinde bir taşı bile kalmayan “babadan miras” AKM’ye ait malzemelerin yakında Tabanlıoğlu tarafından yeniden bir metalaştırılma suretiyle fetişleştirilerek bizlere sunulacağını hissettirmekten öteye gitmiyor (Fotoğraf 2-4). Aynı şekilde kamuyu ile açıkça paylaşılmayan, yakın zamanda müellifliği Teğet Mimarlık’tan (Mehmet Kütükçüoğlu ve Ertuğ Uçar) Tabanlıoğlu’na devir olan Haliç Port projesine konu olan Camialtı ve Taşkızak tersanelerinin eski görsellerinden oluşan video ve kartlar, Haliç Port projesinin bağlamına, bu bağlamı kuran arka plana dair hiçbir işaret taşıyor (Fotoğraf 5-9). Böylelikle Kahraman’ın sözleri havada kalırken, Tümer-kin’in önemli eserler yazmış coğrafyacı ebevey-

Fotoğraf 4-9.

ninden aldığı ve şöyleşide zikrettiği birikiminin nerede kaldığı sorusuyla baş başa kalıyoruz (URL 3). Nitekim Tümertekin Avrupa'nın hak mücadelesi kazanımları yüksek bir kentinde inşa ettiği devletin kullanımındaki binasını anlatırken, yapının programına bağlı olarak tasarım girdilerinin ilk elden koruma/güvenlik araçlarının park ve manevra koşulları, devlet protokolünün işleyişi gibi veriler olduğunu söylemesi dikkat çekiyor (URL 3). Tümertekin'in yapısının "bir kale gibi olmamasının" veya etrafında "hafta sonu balık tutulabilmesinin", mimarın tasarım yetkinliğinden öte, yapının Türkiye'ye göre daha demokratik bir Avrupa kentinde konumlanıyor olmasından kaynaklandığını fark etmediğini düşünmek saflık olur (URL 3). Ancak Avrupa veya Türkiye gibi coğrafi bağlama ilişkin ve politik-ekonomi ile doğrudan ilintili bu mekânsal farklılıklar ne şöyleşide, ne sergide zinhar ifade edilmiyor. Projelerin işverenleri, bu işleri nasıl aldıkları gibi şeyler de söz konusu olmuyor. (Luca Molinari konuşmasında (URL 3) bu gerilimlere yer veren tek kişi, ama o da bu sorgulamayı elbette yapılar üzerinden yapamıyor.)

Kahraman "steril, cilalı..." bitmiş ürünü önemsemediğini söylese de, gözler özenle hep sonuç ürünün büyümesine çekiliyor ve "yeniden üretilen ilişkiler" kadrja hiç girmiyor. AKM'nin

yıkımı ve yeniden inşa süreci ile "yeniden ürettiği" şeyler, yeni Taksim Meydanı'nda Gezi direnişine inat camiyle karşı karşıya gelen "yeni ideolojik konumu", sadece toprağın değişim değerine indirgenen tersanelerde Haliç Port'un inşası ile kentsel dönüşümün "yeniden ürettiği" bağlamlar, nereye ait olduğu belli olmayan maketler, sergideki halleriyle hepsi birer steril, cilalı, şık imajdan başka bir şey değil. Serginin danışmanı Luca Molinari ise, gerek sergi tasarımı, gerekse de sergilenenler hakkındaki görüşlerini aktarırken bizlere neredeyse farklı bir dünyadan sesleniyor (URL 3). Molinari'nin dünyasındaki "birbirleri ile diyalog halinde, demokratik bir mimarlık arayışı", bizim coğrafyamızdan çok, muhtemelen kendi yetiştiği Avrupa kentlerine referans veriyor.

Tabanlıoğlu ve Tümertekin'in adı geçen yurtdışı projelerinin çizim, malzeme seçimi, uygulama aşamaları, maketleri vb detayları ile gayet temiz bir biçimde, titizlikle sergilenmesinin, sergiyi gezen büyük kısmı 20'li yaşlarının içinde seyreden öğrenci ve/ya yeni mezun ve genç mimar için ilgi çekici olduğu açık. Bu yazıyı kaleme almamdaki temel motivasyonum ilk başta sergide AKM, Haliç Port gibi projelere yer verilme durumunu göstermek iken, şöyleş salonunun erkenden tamamen dolması, diğer katlara videodan canlı yayın yapılmak zorunda kalınması bende başka bir motivasyon daha yarattı. Bu denli çok sayıdaki genç meslektaşımıza sunulan mimarlık ortamını, başlıkta vadettiklerinden çok daha sınırlı, politik ve ideolojik bakış açılarından kaynaklı olarak çok yönlülüğe kapalı, genç dimağları etkileyecek denli şaşırtıcı iken, bu çelişkileri en azından yazılı olarak geniş bir mecrada tartışmaya açmak bir zorunluluk. Bu bizlerin mesleki bir sorumluluğu.

Bu iki mimarın çalışmalarını, üretimlerinin arka planını bil(e)meden izleyen genç mimarlar bu mimarlara öykünürken, başlarına gelecek piyasa koşullarından çoğu kez habersiz kalacaklar. Örneğin her iki mimarın da ofis isimlerinde "mimarlar" olarak çoğul ifade kullanılsa da, biliyoruz ki yıldızlık müessesesi tek bir isim üzerinden çalışır, yıldız mimar özne çoğunlukla erkektir, kadın özne sayılıdır, ofislerin iç düzenindeki hiyerarşik yapı ne yönde olursa olsun (ister düşey, isterse de yatay) emek sömürüsü çoğunlukla üst seviyededir, gözlerinin önünde şöhet havucu sallandırılan genç mimarlar –projelerde isimleri geçse bile– aslında "no-name", birer işçi mimardır; emek sömürüsü dışında hayallerin sömürüldüğü, mimarın kendini gerçekleştirmek

için gereken imkânlara sahip olamadığı, bir tür ücretli köle olarak ve çoğu kez güvencesiz koşullarda çalıştırıldığı, sınıf içi dayanışma yerine rekabetin had safhada olduğu ortamlardır buralar. (İşçi-mimarlarla ilgili Gülşah Aykaç ve Esra Sert'in makaleleri (URL 7) bu konuyu gayet açık olarak ele almaktadır.)

Son olarak sergide ikinci katta Tabanlıoğlu kısmındaki “sosyal mimarlık” başlığına değinmek isterim. Bu başlık altında Bayburt'taki “Bakı, Hüsam Köklü Kadın İstihdam Merkezi” projesi sergileniyordu. Bu projeye mimar, sosyal mimarlığı toplum/halk yararına mimarlık olarak algılıyor ve diğer projelerindeki yaklaşımdan farklı bir yerde tutuyor olmalı ki, böyle bir başlık açıyor. Bu durumda sosyal mimarlığı mimarlık pratikleri içinde kendine özgü ayrı bir başlıkla, ayrı bir yerde sergilemek, “İşte bu da ‘sosyal sorumluluk’ projemiz” anlamına mı geliyor acaba, diye düşündürüyor. AKM, Haliç Port gibi bir kısmı iktidar ve sermaye lehine işler, bu da toplum/halk/yoksullar/kadınlar yararına bir iş. Mimarın kent muhalefetine konu olmuş kent suçu projelerinin yanında böyle “gönüllü, masum” işleri de var. Diğer bir deyişle mimar işverenin talebi neyse her iki türlü de iş yapabilir. Bu projeye ait kitapta yer aldığı üzere “katılımcı kadın kuvveti, ortak tasarım ilkeleri” vb dert edilerek proje de yapılabilir, yüzlerce insanın yerinden edileceği ve/ya kent hakkı mücadelesinin konusu olan projeler de yapılabilir. Özetle bu iki tutum arasındaki çelişki de serginin kayda değer başka bir tartışma konusu kanımca.

Yazının sonuna gelirken yeni bir sergi duyurusu ile sözlerimi bitirmek isterim. Bu yazıya konu olan Öte/de/ki Sergisi gibi, yine ismi ile dikkat çeken Emre Arolat'ın sergisi, “Genç Cumhuriyetin Cesur Hamlesi Olarak Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası ve Dahası: Kent Hafızası Bağlamında Vıkvıklanmalar” yakında açılıyor (URL 8). Serginin İngilizce isminde “*Murmurings* (mırıldanmalar)” olarak geçen ifade Türkçesinde “Vıkvıklanmalar” olarak kullanılmış. Dikkatleri şimdiden sergi içeriğinden çok bu ifadeye çeken isimlendirme, önce hangi dilde yazıldı, Türkçedeki karşılığı ne demek veya ne amaçla böyle ifade edildi, henüz bilmiyoruz, ama Likör ve Kanyak Fabrikası'nın yeniden inşası ve arsasına inşa edilen yapılar, modern mimarlık literatürü, kent hakkı ve meslek etiği açısından hayli önemli olmakla birlikte bir türlü açık, nitelikli bir tartışma konusu ol(a)madı. Tıpkı Teğet Mimarlık'ın Haliç Port-Darzana projeleri ilişkisinde olduğu gibi bu uygulamada da merak

edilen çok husus vardı, ama Türkiye'nin zaten cılız mimari eleştiri ortamında karşılıksız kalmıştı. Acaba şimdi önümüzde bir fırsat daha mı var? 12 Şubat-24 Mart 2019 tarihleri arasında izlenebilecek bu serginin 12 Şubat'ta da bir sunumu olacak. Ali Artun'un “Mimarın Şöhret Düşkünlüğü - Emre Arolat, Guy Debort” makalesini yeniden hatırlatarak sergide görüşmek üzere diyeyim (URL 5). Bakarsınız bu kez açık, şeffaf, hakiki bir mimari eleştiri ortamına tanık olabiliriz ya da Darzana'da olduğu gibi, bazı mimarların isteksizliğine rağmen bunu kendimiz sağlamayı deneyebiliriz...

T. Gül Köksal, Doç. Dr., Mimar, Koruma Uzmanı,
Kocaeli Dayanışma Akademisi + Başka Bir Atölye,
www.kocaelidayanisma.org, www.baskabiratolye.com/

Görseller: Tüm fotoğraflar yazara ait olup, sergiden alınmış görüntülerdir.

Kaynaklar

- URL 1. (2018-2019) <http://www.akbanksanat.com/sergi/otedeki-mimarlik> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 2. (2018-2019) http://www.akbanksanat.com/content/2018.0029otedeki_mimarlik%C4%B1k_kitapcik_web.pdf (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 3. Söyleşi videosu (2019) <https://www.youtube.com/watch?v=4NkEtMRRt9Q> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 4. Sergi tanıtım videosu (2018) <https://www.youtube.com/watch?v=qzfnFHXjppI> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 5. A. Artun (2012) “Mimarın Şöhret Düşkünlüğü – Emre Arolat, Guy Debort”, e-Skop, <http://www.eskop.com/skopbulten/mimar-sohret-duskunlugu-emre-arolat-ve-guy-debord/611> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 6. K. K. Akbulut ve U. Tanyeli söyleşi (2017) “Arredamento Star Mimarlar Üretti”, Gazete Duvar, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/03/12/arredamento-star-mimarlar-uretti/> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 7. G. Aykaç, E. Sert (2018) “Türkiye’de Mimarlığın Emek Süreçlerini Yeniden Tartışmak”, *Moment Dergi*, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, <http://www.momentjournal.org/index.php/momentdergi/article/view/355> (Erişim: 24 Ocak 2019)
- URL 8. <http://www.arkitera.com/etkinlik/5404/genc-cumhuriyetin-cesur-hamlesi-olarak-mecidiyekoy-likor-ve-kanyak-fabrikasi-ve-dahasi-kent-hafizasi-baglaminda-vikvikanmalar> (Erişim: 24 Ocak 2019)

A Discussion on the Facts That the Far/O/Ther Architecture Exhibition Against its Promises

This text is a commentary on The Far/O/Ther Architecture Exhibition. This exhibition has included the projects of architect Murat Tabanlıoğlu and Han Tümerkten. Curator Hasan Bülent Kahraman has said; “Transforming a space the human being transforms itself. Any intervention concerning space also involves an ideological transformation. In the final analysis space corresponds to identity, memory and belonging. Although they do not appear to be so, the most multi-layered cultural debates are realised through spatial references”. However, this exhibiton is almost the opposite of these views.

Moda'nın Değişen Yüzü

Nihal Uluengin

Kadıköy'ün ciddi ölçümlere göre yapılan ilk haritalarından biri Mühendis F. R. Kauf-fer'in 1776 tarihli çizimidir. Bu planda Kadıköy ve yöresi, kıyıda küçük bir yerleşim ve çevresi bağlık, bahçelik olarak gösterilir. 1887'de J. Sloniewski'nin haritasındaki farklılık ise Mühürdar ve Moda çevresinde de yerleşmelerin görünmesidir. 1908 tarihinde Tefeyyüz Kütüphanesi'nce bastırılan bir haritada ise Haydarpaşa Vapur İskelesi ve rıhtım görülür (Kayra, 1990).

1900'de çekilen fotoğrafta ise (*Resim 1*) dikkati çeken nokta Mühürdar'da ve Moda'da iki konağın varlığıdır. Bunlardan Mühürdar'da olan Serasker Rıza Paşa'ya, diğeri ise Mahmut Muhtar Paşa'ya ait olabilir. Fotoğrafta Kadıköy İskelesi, Mühürdar ve Moda caddeleri boyunca da "Rıza Paşa arsaları" denilen boşluklar göze çarpar. Mühürdar Caddesi, Mühürdar Gazinosu ile sonlanır (Kavukçuoğlu, 2010).

Moda'nın Köşkleri-Konakları

Mühürdar Caddesi ile Moda kıyısı arasında kalan 16 dönümlük bir arazide bulunan ve

"Mermer Konak" olarak da adlandırılan görkemli konak Mahmut Muhtar Paşa'nın konağıdır (*Resim 2*). Mahmut Muhtar Paşa, Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın kızı Prenses Nimetullah Hanım ile 1867 yılında evlenerek eşine ait olan Mermer Konak'ta oturmaya başlamıştır. Konak 1957 yılında Nimetullah Hanımın ölümünden sonra Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve Kadıköy Kız Lisesi olmuştur (Kavukçuoğlu, 2010; Ekdal, 2005).

XX. yüzyıl başlarında Moda'daki yaşamı yönlendiren ailelerin başında Whithall ailesi gelir. İzmirli Levanten bir ailenin torunu olan James William Whithall, 1873 yılında İngiltere'deki eğitimini bitirerek İstanbul'da Moda'ya yerleşmiş ve Moda'nın en güzel yerinde, cadde-den denize uzanan geniş bir arazi satın alıp üç katlı, çevresi duvarlarla çevrili görkemli bir köşk yaptırmıştır (Pervititch, ty) (*Resim 3*). J.W. Whithall 1907 yılında Whithall Çıkmaşı'nda beş ev yaptırarak bütün çocuklarını yerleştirmiş-tir. Çocukları Moda'da yaşamış ve iş hayatlarını Türkiye'de sürdürmüşlerdir (Kavukçuoğlu, 2010; Ekdal, 2005).

1876 yılında Yusuf Kâmil Paşa Sokağında ibadete açılan ufak bir yapı olan Anglikan Kilisesi'ni (*Resim 4*) de yaptıran J. W. Whithall 1910 yılında ölmüş ve cenazesi Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığına kaldırılmıştır. Eşi Edith Baker ise uzunca bir süre sonra 95 yaşında ölünce ailenin tüm taşınmazları hızla elden çıkarılmış, 1954 yılında köşkün yıkılması ile de aileden geriye bir tek "Whithall Çıkmaşı" tabelası kalmıştır (Ekdal, 2005).

Whithall'lerin karşı sırasında Moda Caddesi üzerinde Arif Paşa ya da Sarıca Konağı ile karşılaşırız (*Resim 5*). Doktor Arif Paşa, Atina'da tıp eğitimi gördükten sonra İstanbul'a gelmiş, Yıldız Sarayında II. Abdülhamid'in maiyetinde doktor olarak çalışmıştır.

Moda'daki köşk 1903 yılında Rum Mimar Kostantin Pappa'ya yaptırılmıştır. Moda Caddesi üzerinde, geniş bir bahçe içinde yaptırılan köşkü diğer köşklere ayıran özelliği, bir aile apartmanı gibi her konut biriminin birbirinden

Resim 1. 1900 senelerinde Mühürdar'ın ve Kadıköy'ün görünüşü (Kayra, 1990).

Resim 2. Günümüzde İstanbul Kadıköy Lisesi olarak kullanılan Mahmut Muhtar Paşa Köşkü.

bağımsız olarak tasarlanmış olmasıdır. Bu özelliği ile Arif Paşa Konağı, geleneksel konaklarla aile apartmanları arasında bir geçiş yapısı gibidir. Köşkün içinde servis merdiveni, hizmetli odaları ve çatı katındaki çamaşırhane, onu dönemin apartmanlarına yakınlaştırır. Geleneksel orta sofalı plan tipine sahip olan konak diğer köşkler gibi ahşap kaplamalı olmayıp, zemin katta rüstik taşlarla, üst katlarda taş dokusu izlenimini veren sıva derzleriyle taş yapı etkisindedir. Cadde yönündeki kolonlu, yüksek ve anıtsal girişi ihtişamlı bir etkiye sahiptir. Batı etkili düzenleme ve üslup özellikleri yapıyı çağdaşlarından farklı kılar (Öğrenci, 1999).

Moda Burnuna ilk yerleşen Levanten aile Tibuni'lerdir (Ekdal, 2005). Tibuni'lerin kızı Annette ile Frederici'lerin oğlu François evlenince Frederici'ler de Moda'ya yerleşti. Fazıl Paşa Sokağında Frederici'lerin oturdukları ilk ev bugün o dönemde yapılmış ve ayakta kalan nadir örneklerden biridir. Yakın tarihte restorasyon geçiren köşk yeni sahiplerinin oturduğu bir konuttur (Resim 6).

Fazıl Paşa Sokağını dik kesen Nene Hatun Sokağının denize açıldığı yerde Dr. Andreas Antipa'nın köşkü bulunmaktadır (Ekdal, 2005). Daha önceden çok harap durumda olan, ancak geçirdiği restorasyonla yenilenen köşte şu anda oturanların bilgisine ulaşılamamıştır (Resim 7).

Moda İskeleyi'ne doğru devam ettiğimizde Moda Park Lokantası ile karşılaşırız. 1931 yılında Koço Korantos adında bir Rum tarafından açılan lokantayı benzersiz kılan ise içinde küçük bir Rum Ortodoks Kilisesiyle bir Ayazma bulunmasıdır. Ayazmayı 1924 yılında Modalı Rum balıkçılar bulmuştur. Bir kaya deliğinden fışkıran suyun kutsal olduğuna karar verilir. Suyun çevresinde rastlanan eski kilise kalıntılarında bulunan Aya Ekaterini İkonu nedeniyle de buranın bir ayazma olduğuna ve adının da Aya Ekaterini olmasına karar verilir (Kavukçuoğlu, 2010).

Moda Burnu'na yerleşen Tibuni'ler gibi Küçük Moda Çayırı'na yerleşen Lorando'lar da Syra Adasından gelen İtalyan asıllı bir ailedir. Lorando Küçük Moda'da denize karşı geniş bir arazi üzerine büyük bir malikâne yaptırmış ve yapı tapu kayıtlarına "saray" olarak geçmiştir. Moda Cem Sokağındaki Notre Dame de l'Assomption Kilisesi'nin bir kısım arazisini de Lorando hibe etmiştir. O dönemde, bugün Şair Nefi sokağının adı Lorando Sokağı, yanındaki çıkmaz sokağın adı da Lorando Çıkmazı'dır (Ekdal, 2005).

Moda Yusuf Kâmil Paşa Sokağındaki Anglikan Kilisesinin karşısında, yan yana yapılmış ikiz

kâgir evler 1895-1900 yıllarında Mr. Dawson isimli bir İngiliz tarafından mimar Kostantin Pappa'ya yaptırılmıştır. Birinde kendisinin, diğerinde ise oğlunun oturduğu ikiz binalar çok özenle yaptırılmış, ancak Dawson'lar Moda'da çok uzun kalmamış, binaları elden çıkararak İngiltere'ye dönmüşlerdir. Birkaç kere el değiştiren yapı 1984'te Barış Manço tarafından satın alınarak aslına uygun olarak restore edilmiştir (Resim 8). Barış Manço ölümüne kadar bu evde yaşamış, ölümünden sonra da ev Kadıköy Belediyesi'nin gayretleriyle müze-eve dönüştürülmüş ve ziyarete açılmıştır (Kavukçuoğlu, 2010).

Türk karikatürünün en önemli ustalarından biri olan Cemil Cem'in yaşamını sürdürdüğü ev Notre Dame de l'Assomption Kilisesinin karşısındadır (Halıcı, 2008) (Resim 9). Polonya Sefiri Miltiadis Potos'un kızları Catherine ve Maria

Resim 3. Pervititch Haritasında Mahmut Muhtar Paşa Köşkü, Whithall köşkeri ve bahçeleri ve yolun karşısında Arif Paşa (Sarica) Köşkü. (Pervititch, ty)

Resim 4. Moda Yusuf Kâmil Paşa Sokağında, 1876 yılında ibadete açılan J. W. Whithall'un yaptırmış olduğu Anglikan Kilisesi.

Resim 5. Moda Caddesi üzerinde Arif Paşa veya Sarica Konağı.

Resim 6. Moda Fazıl Paşa Sokağında Frederici'lerin evi.

Resim 7. Moda Nene Hatun Sokağında Dr. Andreas Antipa Köşkü.

Resim 8. Moda Yusuf Kâmil Paşa Sokağında 1900'de yapılmış olan Barış Manço müze evi.

Resim 9. Moda Cem Sokağında karikatürist Cemil Cem'in evi.

için 1909'da yaptırdığı ikiz köşklerden biridir. Diğer köşk günümüze ulaşmamıştır. 1926 yılında Maria Masco adına kayıtlara geçen köşk 1937 yılında karikatürist Cemil Cem tarafından satın alınmış, 2006 yılına kadar Cem ailesi tarafından korunarak 2006 yılında aile tarafından içindeki mobilyaları ile bir firmaya satılmıştır. Yapı, 2 yıl süren titiz bir çalışma ile aslına uygun olarak restore edilmiştir (Ekdal, 2005).

Notre Dame de l'Assomption Kilisesi 1860'lı yıllarda Moda'ya yerleşen Latin kökenli zengin Katolik ailelerin yardımları ile bölge papazı olan Cenevizli Guiseppe de Negri önderliğinde yapılmaya başlanmış ve kilise 1863 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Bu kilisede ayinler günümüzde Türkçe olarak yapılmaktadır (Kavukçu, 2010).

Bahariye Caddesi Şair Latifi Sokağında üç buçuk katlı, sarı boyalı ahşap evde tarihçi Cemal Kutay oturmuştur (Resim 10). Ermeni Akareti olarak 1899'da yapılan evde patrik hiç oturmamış ve ev Bartınlı İsmail Efendi'ye satılmıştır. 1946'da evi Cemal Kutay satın almış, son derece harap haldeki yapıyı Haçik Usta'ya tamir ettirerek oturulur hale getirmiştir. Cemal Kutay burada 183 kitap yazmış, bilgi almak isteyenlere de daima kapısını açık tutmuştur. 2006'da halen ailenin olan bu evde vefat etmiştir (Halıcı, 2008; Ekdal, 2005).

Dr. Esat Işık Caddesinde 1872'den beri, geniş bir alanı kaplayan Saint-Joseph Fransız Lisesi halen eğitime devam etmektedir (Ayten, 1999).

Bahariye Caddesinde Kuzu Kestanesi Sokağında bugün kaymakamlık binası olarak kullanılan ahşap yapı, Hariciye Nazırı Reşit Paşa'nın (1800-1858) köşküdür. Aynı cadde üzerinde Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Kilisenin biraz ilerisinde Kadıköy Rum Ortodoks Metropolitliği yer alır.

Kabuk Değişimi

II. Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllardan 1950'ye kadar Anadolu'dan önemli sayılacak ölçüde göçün İstanbul'a yöneldiği görülür. 1950'de Demokrat Partinin başa geçmesi ile hızla artış gösteren konut sektörü Anadolu'dan İstanbul'a göçü hızlandırmıştır. İlk göç dalgasında çoğunlukla bekâr erkeklerin çalışmak amacıyla şehre geldiği görülür, ancak inşaatların giderek artması, evli erkeklerin ve arkasından da ailelerin İstanbul'a gelmesi sonucunu doğurur (Özakbaş, 2015). Bu nedenle 1950 yılı ülkemizde kentleşme açısından ilk hızın kazanıldığı, İstanbul için ise kentleşmenin etkilerinin belirgin hale geldiği dönemin başlangıcı olarak kabul edilir (Arslan, 1974). Dönemin başvekili Adnan Menderes 14.7.1953'te *Cumhuriyet* gazetesine verdiği beyanatta "Memlekette başlamış olan refah devrinin tabii neticesi olarak, Türkiye baştanbaşa inşaat halindedir" demiştir.

1960'larda artık Moda yeşil çayırının, bağ ve bahçelerin olduğu, büyük bahçeleri olan köşkların görüldüğü bir yer değildir. Levantenler giderek azalmış, Rumların Türk vatandaşı olmayanları sınır dışı edilmiştir. Artık Moda'da apartmanlar bir bir görülmeye başlamıştır. Dört-beş katlı binalar genellikle bahçesiz, bitişik nizam yapılarıdır. 1975 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Tüzüğü'nün çıkmasına kadar yıkımlar devam etmiştir. En azından 1975'ten sonra tarihi eser kapsamında olanlar yıkılmamış, ancak giden gitmiştir.

Cafer Ağa Mahallesi Muhtarlığından alınan bilgilere göre bugün Moda'da 2.517 adet bina, 16.500 adet daire ve 32.000 nüfus bulunmak-

tadır. Mahallenin 100 tane sokağı ve faal olan 2 adet Rum Ortodoks kilisesi, 1 adet İngiliz Anglikan kilisesi, 1 Fransız Katolik kilisesi ve yetimhanesi, 2 Ermeni Ortodoks kilisesi, 1 Protestan kilisesi ve 1 Rum Ortodoks Metropolitliği bulunur. 1 Ermeni okulu ve Saint-Joseph Fransız Lisesi eğitime devam etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelmiş olan Levanten ailelerin ve Osmanlı paşalarının yaptırmış olduğu büyük ve geniş bahçeli köşkleri ve konakları ile Moda sosyal hayatı zengin, çok kültürlü, Avrupai bir yerleşme görünümündedir. 1950'li yıllarda Menderes döneminin şehircilik düzenlemeleri ile bölge cazip hale gelmiş, geniş bahçelere sahip köşkler ve konaklar yıkılmaya başlanmıştır.

İç göçlerle bir çekim noktası haline gelen Anadolu yakasının ilk planlı gelişimi 1952-1954 döneminde Kadıköy İlçesinin genel planlaması ile olmuştur. Bölgede 9.50 kotunda üç katlı kâgır yapılanmaya izin verilmiştir. 1965'te yürürlüğe giren kat mülkiyeti kanunu ise kentsel dokunun değişmesine neden olmuş ve 1973'teki imar durumu değişikliği ile de 12.50 kotunda dört katlı yapılanmaya izin verilmesiyle yapılanma ve nüfus yoğunluğu hızla artış göstermiştir.

Günümüzde Kadıköy'ü Moda'ya bağlayan cadde ve sokakların içinde barındırdıkları farklı işlevler, semte gelenlerin ve semtte oturanların ihtiyaçlarına cevap verecek, sosyalleşme imkânı veren kamusal mekân konumundadır. Semtin kimliğini oluşturan en önemli etkenlerden biri, konut ve ticaret işlevlerinin bir arada devam etmesidir. Özellikle cadde kotunda yer alan kafe-restoran, mağaza ve dükkânların kullanımı ve üst katlardaki konutların varlığı, semti güvenli bir hale getirir. Açık ve yarı-açık mekânların kullanımı da yoğunluğu artırır.

Artan konut yoğunluğu ve bu konutların büyük çoğunluğunun özel otoparklarının olmaması semtte motorlu taşıtların yol boyunca tek veya çift taraflı olarak otoparka dönüşmesine neden olmuş, bu trafik sorununa çözüm olarak tek yönlü trafik uygulamasına geçilmiştir. Bahariye Caddesinden gelen tek yönlü trafik Rıza Paşa Sokağından devam ederek Kadıköy'e ulaşır. Bahariye Caddesinden gelip Moda Caddesine düz devam eden aks ise Şair Nefi Sokağından

Dr. Esat Işık Caddesi yoluyla Bostancı yönüne ulaşır. Konumu nedeniyle tek giriş ve tek çıkışa sahip olan Moda'da, özellikle hafta sonları ve tatil günlerinde, ciddi bir trafik sorunu yaşanmaktadır. ■

Nihal Uluengin, Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üni. Mimarlık Fak., nihaluluengin@hotmail.com

Kaynakça

- Arslan, R. (1974), "İstanbul Kentleşme Sürecinde Yapısal Değişme", *Sosyoloji Konferansları*, S. 12, s. 105
- Ayten, S. (1999), *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, Ankara: Türk Dil Tarih Kurumu Yayını, s. 93
- Ekdal, M. (2005), *Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 3. baskı
- Halıcı, G. (2008), *İstanbul Anadolu Yakasında Tarihsel Bir Gezi*, İstanbul: Çimsa Yayını, s. 184 ve 196
- İstanbul Belediyesi (1934), *İstanbul Şehir Rehberi*, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat TAŞ Yay., s. 29
- Kavukçuoğlu, D. (2010), *Mühürdar'dan Moda'ya Geçmişe Doğru Bir Gezinti*, İstanbul: Heyamola Yayınları
- Kayra, C. (1990), *İstanbul Mekânlar ve Zamanlar*, İstanbul, Ak Yayınları
- Kortan, E. (2006), *Kaybolan İstanbul'um*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu
- Kütükçü, T. (2014), *Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün* Kitabı, İstanbul: Ötügen Yayınları
- Öğrenci, P. (1999), "Sarica Ailesi Yapıları, Köşkler, Apartmanlar ve Yüzyıl Dönümünde İstanbul Konut Mimarisine Katkıları", *Arredamento Mimarlık*, S. 7-8, s. 104-111
- Özakbaş, D. (2015), "1950 Yılı Sonrası İstanbul'da Konut Alanlarının Oluşumu ve Sorunları" *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 8, S. XXII (Haziran), s. 415-448
- Pervititch, J. (ty), *Jacques Pervititch, Sigorta Haritalarında İstanbul*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 207

Moda, Past and Present

Moda evolved into an upscale neighborhood of Kadıköy, after settlement began there and its environs in the latter part of the nineteenth century. The new residents of the neighborhood were mostly Levantines and Ottoman pashas. These residents usually lived in large mansions with expansive gardens that were named after themselves. Sometimes whole streets were named after these special residents, and thus Moda evolved into a privileged neighborhood. But following new housing policies post-1950s, these mansions started to be replaced with housing blocks that were built in their stead and their gardens.

This study aims to trace the development of Moda in the twentieth century, through a close reading of the lives of its Levantine residents. To this end, the original urban fabric of Moda was traced through historic maps, the old mansions were researched through written sources, and the changes to the neighborhood were determined in a systematic manner.

In short, this study attempts to uncover the effects of urban densification that began in the 1950s, and how this has affected dining culture as well as everyday life in Moda; thus delineating the privileged character of the neighborhood.

Endüstriyel Tasarımcılar ve Sosyal Girişimler: Türkiye’den 3 Örnek

Söyleşi: Özlem Er - Gözde Şekercioğlu

“Açlığa Son”, “Nitelikli Eğitim”, “Temiz Su ve Sıhhi Koşullar”, “Sorumlu Tüketim ve Üretim” ve daha birçok başlık sıralayabiliriz. Birleşmiş Milletler, sosyal sorunları 17 farklı başlık altında gruplamayı öneriyor. Bu başlıklar, “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” olarak listeleniyor ve 2030 yılında bu hedeflere ulaşılması vizyonu ile çalışmalar yürütülüyor. Bu hedefler o tarihe dek nasıl gerçekleşecek diye şüpheler duysak da, sosyal sorunlara çözüm bulmak için çalışan girişimciler, sivil inisiyatifler, aktivistler ve kurumlar bu başlıklara referans vererek, konudan habersiz kişilere ne için çalıştıklarını daha kolay anlatır oldular. Sosyal sorunlara yenilikçi çözümler getiren profesyonellerin, kurumların ve girişimlerin yer aldığı alanı “sosyal inovasyon ekosistemi” olarak tanımlayabiliriz. Öte yandan günümüzde, “insan odaklı tasarım” ya da “tasarım odaklı düşünme” gibi ifadelerle tanımlanan, endüstriyel tasarım öğrencilerinin proje dersleri aracılığı ile geliştirdikleri problem çözme becerileri ve ürün odaklılık, onların girişimcilik için uygun adaylar olmasını sağlayan etkenler olarak kabul görüyor.¹ Sorunlar yerel ölçekte de, küresel de olsa, problemi tanımlama aşaması endüstriyel tasarımcılar için ilham verici birer başlangıç noktası olabiliyor. Türkiye’den ilham veren, sosyal sorunu bir problem tanımına dönüştürerek çözüm üreten ve kurucusu endüstriyel tasarımcı olan üç sosyal girişim ile gerçekleştirdiğimiz söyleşimizi sizinle paylaşıyoruz.

1. H. Temeltaş, Ö. Er, “Endüstri Ürünleri Tasarımı Eğitiminin Girişimcilik Açısından Değerlendirilmesi”, *UTAK 2014: Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı Bildiri Kitabı*, 10-12 Eylül, Ankara, 2014 (https://utak.id.metu.edu.tr/files/2014/04/U...%B1_OnBaski.pdf); H. Temeltaş, “Girişimci Olarak Tasarımcı: İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü Mezunları Üzerine Bir Çalışma”, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2011; S. Ekmekçioğlu, “Sosyal Girişimcilik Projelerinde Tasarım Girdisi: Türkiye’deki Örnekler Üzerinden Bir İnceleme”, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2018.

Joon

Duygu Vatan ve Azra Süngü tarafından kurulan Joon, modern zanaat üretimi ile dezavantajlı grupların üretim kapasitesini geliştiren bir tasarım ve adil satış platformu. Hedefi, kendi dışında gelişen sebeplerden ötürü geçimini sağlamamayan ve toplumsal yaşama katılamayan, temel üretim becerisine sahip, kadın, engelli, göçmen vb bireylerin ve grupların topluma sosyal ve ekonomik katılımlarını kolaylaştırmak. Fikren Kasım 2016’da kurulan Joon, resmi kuruluşunu 7 Mayıs 2018’de gerçekleştirmiştir.

Sizi bu alanda çalışmaya iten ne oldu?

Joon, bir tasarımcı ve bir işletmecinin fırsat eşitsizliğine karşı güçlerini birleştirmesi ile doğdu. Bir süredir Ankara’da insan odaklı tasarım pratiklerini kullanarak farklı disiplinlerden insanları bir araya getiren, onların hiç konuşmadıkları konular üzerinde düşünmelerini, fikir üretmelerini ve hatta aksiyon almalarını sağlayan çalıştaylar ve buluşmalar düzenliyorduk. Bu çabalarımızı bir sonraki seviyeye taşımanın yollarını ararken, dünya çapında bir sosyal girişimcilik yarışması olan Hult Prize, kolları sıvama-

mıza önayak oldu. “Mültecilerin Potansiyelini Uyandırmak” temalı açık bir çözüm çağrısı olan bu yarışmaya hazırlanırken farkında olduğumuz çok önemli bir şey vardı: İnsanların özsaygısının kendi kendilerine ayakta kalmaktan geldiği. Mülteciler için bunun yollarını ararken, insanların yaratıcı üretime ne kadar açık olduklarını fark ettik ve çözüm yolumuz yüzyıllardır devam eden el sanatlarını yepyeni yorumlarla ve yeni ellerle buluşturmak oldu.

Dezavantajlı grupların karşılaştığı fırsat eşitsizliği, ekonomik ve sosyal olarak güçlenebilmelerinin önünde engel oluşturuyor. Mülteci bir zanaatkar işine Türkiye’de devam edemezken, bütün günlerini okulda geçiren Serebral Palsili çocukların anneleri iş yaşamına dahil olamıyorlar. Bu koşullarda zanaat üretimi etkili bir çıkış yolu olabiliyor. Nitekim el sanatları sadece Hindistan örneğinde 34 milyon kişinin çalıştığı, gelişmekte olan ülkelerde ikinci en büyük istihdam alanı olarak gösteriliyor. Ancak her geçen gün açılan kooperatif ve atölyelerin, birbirinin benzeri ürünler ve sınırlı kanallar nedeniyle, birbiri ardına kapandığını görüyoruz. Bakır

Joon ekibinin zanaatkâr üretici ziyareti sırasında üretilen ürünün incelendiği bir görüşmeden.

Joon kurucu ekip üyeleri ve çalışanları bir arada.

Joon ekibinin tasarım ve üretim süreci tamamlanan, satışı devam eden ürünü: Bilgisayar kılıfı.

Joon ekibinin birlikte çalıştığı zanaatkâr Gülten Çuhadar'ın seramik üstüne uyguladığı ebru denemelerinden bir tanesi.

hamam tasının artık günlük hayatımızda yeri yok ise, zanaat üretimine de yeni bir açıdan bakmamız gerekiyor. Joon olarak, hayata tutunmaya çalışan bu üretim alanlarına platform temelli bir tasarım ve satış desteği sağlıyoruz. Bu sayede, sadece mikro yatırımlar yaparak, modern zanaat üretimi ile halihazırdaki üretim alanlarının kapasitesini geliştiriyoruz. Bu sayede faydalanıcılarımıza kendi gelirlerini kazanma şansı oluştururken, onların hikâyelerini hiç tanışmadıkları insanlara taşıyoruz.

Endüstriyel tasarım eğitimi alırken edindiğiniz tasarım süreç yönetimi deneyiminizin girişimcilik hayatınıza etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

Endüstriyel tasarım eğitimi ve girişimcilik arasındaki en büyük iki paralellik insan odaklı düşünme ve sistem odaklı bir yaklaşımı benimsemek. Bu nedenle Joon'da uyguladığımız her bir kapasite geliştirme sürecinde, tasarım çözümleri geliştirip faydalanıcılarımıza sunmak yerine, sığınmacılardan engellilere, her bir faydalanıcı grubunu çözüm aktörleri olarak kabul ederek, süreci en başından katılımcı bir şekilde kurgulayabiliyoruz. Aynı zamanda sadece son ürünlerin değil, bu ürünlerin sürdürülebilir şekilde üretilmesinde ve faydalanıcılara ulaşmasında rol oynayan bütün paydaşlar ve aktörleri, herkes için bir değer sunan sistemlerde bir araya getiriyoruz. Örneğin Suriyeli sığınmacılar ile birlikte, onların hikâyelerini anlatan ürünler tasarladığımızda, sadece son faydalanıcılar için değil, politika geliştiricileri, sivil toplum kuruluşları ve bu alanda

çalışan diğer paydaşlarımız için de alternatif uygulamalar ve sahada yeni roller geliştiriyoruz.

Bir diğer önemli nokta ise girişimci olarak her gün karşılaştığımız belirsizlik ve beklenmedik durumlar ile baş edebilme becerisi. Eğitim sürecimizde tüm zorlukları ile beraber, belirsizliğin içinde aslında yaratıcı özgürlüğün saklı olduğunu benimsiyoruz ve aşına olmadığımız alanlarda kabul görmüş yöntemlerin yetersiz kaldığı noktalarda kendi yöntemlerimizi ve süreçlerimizi de baştan tasarlıyoruz. Bu öğrenimlerimizi şeffaflaştırdıkça, sadece bizim değil, bütün girişimcilerin de faydalanabileceği bir kolektif yaratıcılık havuzu oluşmaya başlıyoruz. Bizim için asıl heyecan verici kısım tam da burada başlıyor.

Finansal sürdürülebilirliği sağlamak adına attığınız adımlar neler oldu?

Ekip olarak en çok önemseydiğimiz noktalardan biri bu. Fikren kurulduğumuz tarihten bir ay geçmeden ilk üretimimizi ve satışımızı yaptık, yani ilk günlerden beri para kazanıyoruz. Şu anda gelir modelimizin temeli dezavantajlı gruplarla geliştirdiğimiz ürünlerin satışları oluşturuyor. Her bir grup ile onların becerisine uygun, dijital üretim tekniklerinden de faydalanan zanaat ürünleri üretiyor, e-ticaret, perakende kanalları ve kurumsal bağlantılar ile satışını gerçekleştiriyoruz. Bu satışlardan gelen payın %40'ı ise faydalanıcılarımıza ait. Ancak biz, sadece üreticiyi değil, alanı dönüştürmenin, sistem niteliğinde kalıcı etkiler yaratacağına inanan bir ekibiz. Bu nedenle alanda çeşitli kurum

Önemsiyoruz ekibinin hapishanede annesi ile yaşayan 0-6 yaş aralığındaki çocuklar için tasarladığı Bir Kucak Oyuncak ürün kiti, tasarım ve ürün geliştirme sürecinden.

Önemsiyoruz 2018 yılı gönüllü buluşmasından bir kare, çalışanlar ve gönüllüler bir arada.

ve kuruluşlara eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlamak da gelir modelimiz arasında. Öte yandan geliştirdiğimiz sosyal tasarım yöntemleri ile verdiğimiz eğitimlerle çeşitli kurumların kendi stratejilerini belirlemelerine yeni bir bakış açısı kazandırmış oluyoruz.

Yakın gelecek için neler planlıyorsunuz?

Yakın gelecekte üretici ağıımızı genişleterek daha fazla faydalancı ve farklı dezavantajlı gruplar ile çalışmayı hedefliyoruz. Şu ana kadarki çalışmalarımızda el emeği ile üretilen ürünlerin farklı gruplar arasında bir empati kanalı oluşturabildiğimizi gördük ve bu etkiyi henüz birlikte çalışmadığımız gruplara taşımayı hedefliyoruz. Bunun için hem işbirliklerimizi artırırken, hem de çeşitli birey ve grupların potansiyellerinin görünürlüğünü artırmak üzere üretici haritalama çalışmaları yürütüyoruz. Bunun paralelinde satış kanallarımızı yurtdışına da taşımak için çalışıyoruz. Uzun vadede, en büyük hayalimiz ise farklı coğrafyalarda replike edilebilecek bir katılımcı tasarım platformu yaratmak.

Sizinle benzer çalışmalar yapan yurtdışından örnekler paylaşmanızdan memnun oluruz. (Bu girişimler sizin ilham aldıklarınız olabileceği gibi, kararsızlık anlarınızda iş modeliniz, etki modeliniz için örnek teşkil etmiş olabilir.)

İşimizi 3 tamamlayıcı aşamada özetliyoruz: Üreticiyi “keşfetmek”, üretimi “birlikte tasarlamak” ve ürünü “hikâyesiyle sunmak”. Hem Türkiye’de hem de küresel ölçekte bize benzer çalışan yapılar bu parçalardan birini ya da ikisini kullanıyor. Bizim yola çıkışta en çok ilham aldığımız platform Kanada’da kurulmuş olan Ten Thousand Villages oldu. Ten Thousand Villages’in gelişmemiş ülkelerdeki el sanatları üreticilerine bir satış platformu sunmasının yanı sıra, adil ticaret uygulamalarını başlatan ve uzun yıllar boyu sürdürebilen bir kurum olması bizim için ilham verici oldu. Bizim bu alanda farklılaştığımız en önemli nokta, dijital çözümleri de kullanarak, ürün tasarımını hem günümüz müşterisinin kullanım ihtiyaçlarına hem de üreticinin becerisine uygun şekillendirebilmemiz.

Amerika’daki Custom Made gibi kişiye özel zanaat ürünü platformları ise hikâyesi olan ürünlere artan bir talebe işaret ediyor ve varlık gösterdiğimiz, hâlâ gelişmekte olan pazarın güçlenmesini sağlıyorlar. Son olarak Open Desk’in de yalın tasarımları ve dünyanın farklı alanlarında üretilebilen tasarım modeli ile yerel üreticiyi güçlendirme yaklaşımı, gelecekte dönüşmek istediğimiz platform yapısına yönelik bizim için büyük bir ilham kaynağı. Bunun dışında çeşitli ülkelerde, yerel ve küçük ölçekte, tek bir üretim alanında çalışan el sanatları ve adil üretim markaları bulunuyor ki bunlar da işbirlikleri ile büyümemize katkıda bulunuyor.

Girişiminizin bu yolculuğunda, aldığınız en büyük ders nedir? Bu büyük ders, girişiminize ne fayda sağladı?

Yolculuğumuza başladığımız günden bu güne, en çok övündüğümüz özelliklerimizden biri hızlı hareket ederek, faydalancı kitlemizin tam anlamıyla bir gününe odaklanmamız oldu. Diğer bir deyişle, faydalancı grubumuzun kısa sürede ihtiyaç duyduğu geçim kaynağını onlara sağlayacak bir tasarım ve üretim süreci kurguladık. Fakat bu süreç boyunca, bu durumun öylesine belirleyici bir etkisi oldu ki, sistem düzeyinde bir değişim yaratmak için alanda işbirliği yapmamız gereken diğer aktörler olduğunun farkında değildik.

Şimdi ise ekip olarak bu yaklaşımımızı tamamen revize ediyoruz. Sosyal dışlanmaya uğrayan bireylerin üretken ve yaratıcı hayatlar sürmesi için bağlı bulunduğumuz ekosistemlerin de ihtiyacı olduğunu düşündüğümüz konularda bilgilendirici aktivitelerde bulunmaya, sahada doğrudan tanık olduğumuz pek çok vakanın savunuculuğunu yapmak adına yepyeni iş birlik-

leri kurmaya çalışıyoruz. Bunun yanı sıra, hızlı tüketimin çok yaygın olduğu Türkiye’de, emeğin ve farkındalığın temelinde yer alan üretim biçimlerini ve tüketim alternatiflerini tanıtıyoruz. Aynı şekilde, ekip içindeki bilgi birikimimizi ve potansiyelimizi her geçen gün geliştirmeye gayret ediyoruz, çünkü inandığımız şey, yaratacağımız değişimin, vizyonumuzu paylaşan kurumlarla beraber olmasını ve sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamak. Böylece gerçekten kalıcı bir değişim yaratabiliriz.

Önemsiyoruz

Önemsiyoruz’un kurucusu Gözde Şekercioğlu, 2015 yılı Aralık ayında, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı’nın gönüllüsü olduğu dönemde, bir saha uzmanından duyduğu “İçeriye oyuncak dahi giremiyor” cümlesini kendisine bir problem tanımı olarak görüyor. Neden sorusunu soruyor ve ardından tasarım ve çocuk gelişim alanından uzman gönüllü arkadaşları ile ürün ve hizmet geliştirmeye başlıyor ve Önemsiyoruz’un temelleri de böylece atılıyor. 40’a yakın gönüllüsü ile üç yılı aşkın süredir çocukların temel haklarına (özellikle de oyun oynama hakkına) eriştiği bir dünya için çalışıyor. İlk projeleri “Bir Kucak Oyuncak” ile ceza infaz kurumları bünyesinde annesi ile kalan 0-6 yaş aralığındaki çocuklar için oyun ve oyuncaklar tasarlıyorlar. Saha çalışmaları sonrasında ihtiyaca yönelik geliştirdikleri Ebeveyn-Çocuk Gelişim Rehberliği Programı ile çocuğun çevresindeki yetişkinlere bilgi ve deneyim temelli atölyeler sunuyorlar. Bunu yaparken, kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışarak, toplumdaki ihtiyaca katılcılıkla çözüm geliştiriyorlar.

Sizi bu alanda çalışmaya iten ne oldu?

İşlerimin yanında farklı dernekler ya da vakıflar için gönüllülük yaptım; ancak “Önemsiyoruz”un kurulmasına ilham verecek çalışma Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı bünyesindeki İçerde Çocuk Var Projesi oldu. Sahada çalışan bir uzmandan duyduğum, “İçeriye oyuncak dahi giremiyor” cümlesi, tasarımcı olarak benim için bir problem tanımı oldu ve ardından çocuğa temel haklarını ve özellikle de oyun oynama hakkını teslim etmek için çalışmaya başladım.

Endüstriyel tasarım eğitimi alırken, edindiğiniz tasarım süreç yönetimi deneyiminizin girişimcilik hayatınıza etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

Şimdilerde çok popüler olan “tasarım odaklı düşünme” yaklaşımı benim yaşam biçimim ve

okuduğum bölümün bana kazandırdığı önemli bir değer. Neyi niye yaptığımızı her daim sorguluyoruz. Ekip olarak tasarladığımız bir ürün ya da hizmetin faydalanıcı grup ya da paydaşlarımız için ne işe yaradığını, ölçülebilir şekilde paylaşmakta yol gösterici oluyor bizim için. Fikrin bir ürün ya da hizmete dönüşmesinin ötesinde faydalanıcı ile teması sırasında ve sonrasında, paydaşların katılımcılığını değerlendirme süreçlerinde bize yol gösteriyor.

Finansal sürdürülebilirliği sağlamak adına attığınız adımlar neler oldu?

Projenin iletişimi için yan ürünler tasarladık; kartpostal, takvim, defter vb perakende satılabilecek ürünler ile gelir elde ediyoruz. Farklı sivil toplum kuruluşları ve inisiyatifler için de ürün tasarlayarak, onların kaynak geliştirme çalışması yapmasını kolaylaştırıyoruz.

Bir yandan ebeveyn-çocuk gelişimine odaklanan ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar için tekstil bazlı ve hizmet odaklı tasarımlar yaparak kazanç sağlıyoruz. Eşzamanlı olarak, tasarladığımız atölyelerimizi özel sektör çalışanlarına yönelik kurumlara sunuyoruz. Farklı faydalanıcı gruplarına ulaşmak üzere ise sivil toplum kuruluşlarına eğitim, motivasyon etkinlikleri, ekip olmayı kuvvetlendirme, kurumsal gönüllülük gibi konularda buluşmalar düzenliyoruz. Bugüne dek 30’dan fazla ulusal ve uluslararası şirket ve kuruluş, binin üstünde bireysel destekçimiz oldu. Özellikle Bir Kucak Oyuncak projesi ve Ebeveyn-Çocuk Gelişim Rehberliği programı kapsamında askıya oyuncak ve askıya atölye çıkaran destekçilerimiz var. Bize destek veren herkes, yayınladığımız Destekçi Hakları Beyannamemiz sayesinde, şeffaflığımıza dair taahhüdümüzü ve hesap verebilirliği önemli bulduğumuzu görebiliyor.

Yakın gelecek için neler planlıyorsunuz?

Bir Kucak Oyuncak projesi Ceza İnfaz Kurumları bünyesinde uygulanmaya başlandı.

Önemsiyoruz gönüllü uzmanlarından Uzman Psikolojik Danışman Sevd Barış Şahbudak, ürünlerin saha testleri için çocuklarla oynarken.

Kasım ayında TC Adalet Bakanlığı ile Gaziantep E Tipi Ceza İnfaz Kurumu bünyesinde uzun dönem pilot projemizi gerçekleştirmek üzere bir protokol imzaladık. Yılın ilk çeyreğinde projenin ilk raporunu oluşturacağız. Bu rapor doğrultusunda, eğitimci eğitimleri için bakanlık bünyesinde uzman eğitimlerine başlamak niyetindeyiz. Bizden bağımsız olarak, programın farklı kurum bünyelerinde uygulanması için yöntemimizi ve araçlarımızı açık kaynak olarak sunmak niyetindeyiz. Ayrıca kurum ve sivil toplum işbirliklerimizi çoğaltarak gelirlerimizi artırıyor ve projenin farklı faydalanıcı gruplara ulaşması için çalışıyoruz. Ürün, hizmet ve atölyelerimiz ile daha fazla etki yaratmak adına çalışmaya devam etmeyi planlıyoruz.

Sizinle benzer çalışmalar yapan yurtdışından örnekler paylaşmanızdan memnun oluruz. (Bu girişimler sizin ilham aldıklarınız olabileceği gibi, kararsızlık anlarınızda iş modeliniz, etki modeliniz için örnek teşkil etmiş olabilir.)

Minnesota Prison Doula Project ile çok benziyoruz. Proje yürütücüsü Ostara Initiative adındaki dernekleri. Doğum öncesi ve sonrasında

odaklanıyorlar. Biz ağırlıklı olarak 0-3 yaş olmak üzere, erken çocukluk dönemi ve ebeveyn-çocuk bağı için çalışıyoruz. Hedef gruplarımız ve faaliyetlerimiz benzer. Strateji olarak dernekleşerek ilerlemişler ve pilotun ölçeklenebildiği noktadalar. Öte yandan Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı bizim de paydaşlarımızdan olan ve ilham aldığımız bir vakıf. Geçtiğimiz dönemde bizim hedef kitlemize odaklı çalışmalar yürüttüler de şu sıralar risk altındaki çocuklara odaklanmayı daha öncelikli olarak belirlediler. Bizim bazı faaliyetlerimiz onların etki alanı ile kesişiyor. Dünyadan bir diğer örnek ise Arnaud Ruskin'in kurucusu olduğu Streetwize. İlham verici bir sorgulama ile ilerlemiş; herkesin çok ilgilenmek istemeyeceği bir grup ile çalışıyor. Sistemsel olarak yol gösterici bir girişim. O da benzer şekilde tasarımcı olarak sorgulayıp görünür olmayan ya da pek ilgilenilemeyen bir konuya odaklanmış durumda.

Girişiminizin bu yolculuğunda, aldığınız en büyük ders nedir? Bu büyük ders, girişiminize ne fayda sağladı?

Toplum yararına bir çalışma yürütürken, kamu kurumu paydaşlardan ya da karar vericilerden biri ise süreçlerin bizden bağımsız ilerleyeceğini kabul etmenin gerekliliği, diyebilirim. Çalışılan alanın hassasiyeti gereği süreç zorlayıcıydı ve öngördüğümüzden uzun zaman aldı. Motivasyonu dengede tutmak ve bireysel iyi oluş halini sürdürmek için dayanıklı olmak önemli. Bunun için kendimi, duygusal, bilişsel ve fiziksel olarak güçlendirmenin yollarını arıyorum, diyeyim. Buradan yola çıkarak da izin süreçlerinde bireysel ilerleyen, şahsi protokolümüzü, orta vadede derneğimizi kurarak kurumsal bir yapıyı kuvvetlendirmek niyetimiz. Bu zorlukları öngörmeden denize dalmak, girişimci ruhumuzun birer göstergesi, ancak usule dair farkındalığımızın arttığını ve bundan sonrası için daha güvenli adım atabileceğimizi öngörüyorum.

Sürdürülebilir Yaşam TV

Pınar Öncel ve Tuna Özçuhadar'ın kurucuları olduğu sürdürülebiliriyasam.tv, Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali (SYFF) seçkinde yer alan etki gücü yüksek kısa ve uzun metrajlı belgeselleri daha fazla insana ulaştırma fikri ile doğmuş bir sosyal girişim. 2014 Ekim ayında SYFF seçkindeki filmlerin yanı sıra kurumların da sürdürülebilirlik alanında gerçekleştirdiği çalışmaların görünürlük kazandığı bir mecra olarak beta

Sürdürülebiliriyasam.tv kurucuları Pınar Öncel ve Tuna Özçuhadar.

yayınına başladı. Girişimin üçüncü yılında yeni iş modeli üzerinde çalışan ekip, 2018'de bu model pilot projeler ile test ettiğini belirtiyor.

Kısaca, telif sahiplerinden alınan izinler doğrultusunda oluşturulan içeriklerin yer aldığı bu platform, ziyaretçilerinin ücretsiz film seyredebildikleri bir mecra. 2018 yılı itibarıyla, web sitesi altyapısı bireysel ve kurumsal kullanıcılar için ayrılan hizmet alanlarına dönüşmüş durumda. Sürdürülebiliriyasam.tv'nin bireysel olarak ücretsiz film seyredebilecek bir web sitesi olarak kalmasını sağlayacak ekonomik model üzerinde çalışmaya devam eden iki endüstriyel tasarımcı, 2018 yılı içinde kurumsal kullanıcılara yönelik bir hizmet içeriği oluşturuyorlar. Festival arşivinde bulunan, ücretsiz olarak web sayfasına eklenemeyen ancak her gösterimi için telif bedeli ödenmesi gereken filmleri kurumların ulaşabileceği hale getiriyorlar. Özel sektör, kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşlarının kapasite geliştirme, eğitim ya da özel gün etkinliği olarak halka açık veya çalışanlarına özel film gösterimi düzenlemelerine imkân sunuyorlar. Tematik film ya da festival paketlerinin yanı sıra pekiştirici atölye, konferans, eğitim içerikleri ile sürdürülebiliriyasam.tv, paydaşlarının etki yaratan organizasyonlar gerçekleştirmesini kolaylaştırıyor.

Sizi bu alanda çalışmaya iten ne oldu?

Yıllardır SYFF seçkisinde yer alan filmlerin etkili birer araç olarak insanların üzerindeki olumlu etkilerini gözlemliyorduk. Festival sırasında ve sonrasında izleyicilerden gelen filmleri kendi çevreleriyle paylaşma talepleri kaçınılmaz olarak bu filmlerin daha çok kişiye ulaşması düşüncesini doğurdu. Bu ihtiyaç festivalin birçok şehre yayılmasına neden olduğu gibi belgeselleri çevrimiçi yayınlamaya çok daha fazla insana ulaştırmanın mümkün olacağı bir girişime de vesile oldu. 2008'de sürdürülebilirlik alanında çalışmak için yola çıktığımızda, önceliğimiz o dönemde bu kavram henüz gündemde olmadığı için mecburen "farkındalık artırmak" olmuştu; zaman içinde farkındalığın ötesine geçerek toplumda sürdürülebilir bir gelecek için etki potansiyeline sahip bireyleri motive etmek, ilham vermek ve güçlendirmek olarak değişti.

Endüstriyel tasarım eğitimi alırken, edindiğiniz tasarım süreç yönetimi deneyiminizin girişimcilik hayatınıza etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

Endüstriyel tasarım bir ürünün endüstriyel yöntemlerle büyük miktarlarda üretilmesini, depolanabilmesini, taşınabilmesini, ambalajlanabilmesini, satılabilmesini göz önünde bulun-

duran bir disiplin. Temelde verilecek yanlış bir kararın ki, bu bir malzeme tercihi, üretim planlaması yanlış veya ürün tasarımının formuna, kullanıcı ile ilişkisine dair olabilir, endüstriyel metotlarla yanlış ürünlere dönüşmesinin ekolojik, sosyal ve ekonomik hasarının büyük olması riskini barındırır. Ölçeklendirme konusunun devasa küresel problemler için çözüm arayan her girişimin öncelikli ölçütü olması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü karşılaştığımız problemlerin neredeyse tümü, iklim, toksisite, hava, su ve toprağın kirlenmesi, biyo-çeşitliliğin azalması, sosyal huzursuzluklar, gelir adaletsizliği gibi birçok başlık aynı motifleri takip eden hatalı işlerin ölçeklendirildiği sistemsel sorunlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu nedenle düşünce yapımızın ve sorunlara yaklaşımımızın temelinde endüstriyel tasarım mesleği sayesinde, sistem ve süreç kavramlarına aşina oluşumuzun avantaj oluşturduğunu gözlemlemekteyiz.

Finansal sürdürülebilirliği sağlamak adına attığınız adımlar neler oldu?

Mikado Sürdürülebilir Kalkınma Danışmanlığı, Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu (KUSIF) ve Ashoka Türkiye ortaklığında sosyal girişimcilerin finansmana erişim sağlamalarına destek olmak amacıyla Türkiye'deki "Yatırıma Hazır Sosyal Girişimler Kapasite Geliştirme Programı"nın katılımcıları arasında yer aldık. Bu sayede kurumlara sunabileceğimiz içeriğin şekillenmesini sağladık. Pilot projeler gerçekle-

Sürdürülebilir Yaşam TV festival posterini.

Sürdürülebilir Yaşam TV Logosu.

tirdik ve devam ediyoruz; kurumların bu tarz içeriklere olan ihtiyacını ve talebini tespit ettik ve geri bildirimlerini aldık.

Yakın gelecek için neler planlıyorsunuz?

Kurumsal yapıların sunduklarımızı görebilecekleri, ilgi alanlarına giren konulardaki filmlerle etkinlik içeriklerini oluşturabilecekleri bir web sitesi tasarlamayı planlıyoruz. Bu web sitesi, filmleri tematik ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) Küresel Hedeflerine göre etiketleyerek kuruluşların hedefleri ile ilişkilendirilmesini kolaylaştıran, özel günler ve etkinlikleri için planlama yapabilmelerine yardım eden, taleplerini ve sorularını iletebilecekleri bir arayüz olacak. Bazı filmlerin çoklu gösterimleri için uygun fiyatlar alarak çoklu gösterimlerine destekçiler bulmak, seçkimizde bulunan bazı filmlerin dublajının yapılmasını sağlamak ve içeriğimizi daha da zenginleştirmek olarak özetleyebiliriz.

Sizinle benzer çalışmalar yapan yurtdışından örnekler paylaşmanızdan memnun oluruz. (Bu girişimler sizin ilham aldıklarınız olabileceği gibi, kararsızlık anlarınızda iş modeliniz, etki modeliniz için örnek teşkil etmiş olabilir.)

İnternette film yayını yapan birçok farklı iş modeline sahip web sayfası bulunuyor ancak bunların arasında amacı doğrudan değişim yaratmak olanların sayısı pek fazla değil. En bilinenlerden biri filmsforaction.org. Bir başka örnek içeriğini eğitimcilerin kullanacağı şekilde

kurgulayan, doğrudan eğitim sistemine destek olmayı amaçlayan globalonenessproject.org. Onların da yıllar içerisinde iş modellerini değiştirip bizim gibi belli bir kitleyi hedeflediklerini gördük. Bildiğimiz kadarıyla sürdürülebiliriyasam.tv'ye en yakın web sayfası filmsfortheearth.org. Karşılaştığımız film sayfalarının birbirinden epeyce farklı iş modelleri olabildiğini gördük. Sürdürülebiliriyasam.tv'nin çıkış noktası Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali olduğundan dolayı film seçkisi, festival üzerinden etki odaklı etkinlik deneyimi ve tasarımcı bakış açısıyla filmler-kişiler-kurumlar-sürdürülebilirlik arasında ilişkilendirme açılarından kendine has bir gelişim süreci oldu.

Girişiminizin bu yolculuğunda, aldığınız en büyük ders nedir? Bu büyük ders, girişiminize ne fayda sağladı?

2014 yılında kurduğumuz web sitesi 4 yıl boyunca iyileştirileceği, "beta" konumdan çıkacağı günü bekledi. Kullanıcıları ücretsiz filmleri izlemekten çok mutlu oldular, çok takdir ve teşekkür topladık ancak kendi söküğünü dikebileceği bir ekonomik modeli oturtamadık. Fikirler en başta çok yalın bir şekilde ortaya atılabiliyor. Örneğin, "sürdürülebilirlik konusunu dünyanın her tarafından bulacağımız belgesellerle anlatalım" demek bir fikirdir. "Peki bunu nasıl yapacağız?" sorusu ile fikir yerini planlamaya bırakıyor ve o yalın olan fikir cümlesi yerini imkânlar dahilinde yapabileceklerimizin ve yapamayacaklarımızın da devreye girmesiyle karmaşaya dönüşebiliyor. Yapabileceklerimizin elbette sınırları var, ancak yapmayı istediklerimiz bu sınırları zorladığından neye, ne kadar kaynak yatıracağımız sorusu hep karşımıza çıkıyor. Dinamik ilişkiler ağının içindeyiz. Sosyal ve ekonomik bağlam sürekli değişirken her şey aynı kalacakmış (*ceteris paribus*) gibi kararlar almak çok zor. Bu nedenle, olumsuz etkisi düşük olabilecek işlere girişip deneye yanıla ilerlemek çoğunlukla en ideali. Yaratmak istediğimiz etkiyi unutmadan, belli bir vizyon ile yapabildiklerimizin ve yapmak istediklerimizin yönlendirdiği süreçlere ancak bu esneklikle varabileceğimizi görüyoruz. Buna özetle vizyondan taviz vermeyen esneklik/çeviklik denilebilir. Bu sayede sürdürülebiliriyasam.tv, iş modelini geliştirip revize edebildi ve etmeye devam ediyor.

Industrial Designers and Social Entrepreneurship Initiatives: Three Examples from Turkey

Zero Hunger, Quality Education, Clear Water and Sanitation, Responsible Consumption and Production... we can mention many other themes. The 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted by the United Nations in 2015 sets 17 Sustainable Development Goals (SDGs) to be achieved by member states in a 15-year global framework. Although it is questionable that these goals could be achieved by 2030, the fact that they are set and communicated well across the globe, helped entrepreneurs, civil initiatives, activists and NGOs working to solve social problems to explain themselves better to the 3rd parties unaware of their work. The professionals, intuitions and initiative trying to solve social problems with innovative solutions operate in the "social innovation eco-system". Problem solving and thinking styles known as Human Centered Design or Design Thinking on the other hand are praised as essential skills and mindsets for actors working in that eco-system. They are also central to the industrial design education and therefore industrial designers are considered as suitable candidates for entrepreneurial initiatives. The initial phase of problem definition can be a point of inspiration for industrial designers irrespective of problems being local or global. In this piece, three social entrepreneurship initiatives started by industrial designers are introduced in detail.

Özlem Er, Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üni. Mimarlık Fak. Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, ozlem.er@bilgi.edu.tr, oer136@gmail.com

Gözde Şekercioğlu, Tasarım Yöneticisi ve Sosyal Girişimci, Önemsiyoruz, gozde@onemsiyoruz.org

Dosya: Tahakküm ve İnşa

mimarlara rastlıyorum

güneşten aydan yıldızlardan daha doğrusu çok ama çok daha mutlu yaşanan bir dünyadan diyelim ki yirmi birinci yüzyılımızın ortalarından gelen ve bıyıkları yeni terlemiş mimarlara rastlıyorum

bahçeler ve yapılar yapıyorlar ama insan gözünün bugüne dek yeryüzünün hiçbir yerinde görmediği biçimlerle renklerle rahatlıklarla

yapılar hazır elbiseler gibi değil diyelim ki bir balıkçı evi ev değil cevahir kutusu ötekine benzemiyor (...)

Nâzım Hikmet ("Havana Röportajı", Son Şiirleri)

Mimarlık, sınıflı toplumun, yani kentlerin oluşumundan bu yana "ideolojik tahakkümün" aracı; bugün de böyle. Ancak günümüzde tahakkümün, tüm yaşamsal koşullara yönelik, yok edici bir niteliğe dönüştüğünü görüyoruz. Artık bir "yaşam" kriziyle karşı karşıyayız.

Bu krizin temel olarak sermaye birikim rejiminin bir sonucu olduğunu anlamamız gerekiyor. İlkel (ilksel) birikiminin, geçmişte kalmış tek bir vaka değil, devam eden bir süreç olduğu, "sermaye ile kapitalist olmayan çevre arasındaki ilişkiler" bağlamında, el koyma (özelleştirme...), mülksüzleştirme, hırsızlık olarak da adlandırılan yollar dışında büyük bölümünü "hammaddelere ve emeğe eş zamanlı olarak el konulmasıyla" gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Yani doğal ve/ya insan eliyle oluşmuş fiziksel çevrenin sürekli talanıyla, emek sömürsü aynı anda gerçekleşiyor.¹

Bu talan sürecinin 1930 krizi, II. Dünya Savaşı ve "reel sosyalizm" deneyiminin etkisiyle çekidüzen verilen karakteri, 1970'ler sonrasında biçimlenen neoliberalizm ve 1990'larda kapitalizmin tek sistem haline gelmesiyle yeniden azgınlaşıyor. Bugün dünya coğrafyasının neredeyse tümü mali sermayenin denetiminde ve "küresel iklim değişikliği" başta olmak üzere ciddi gelecek sorunlarıyla baş başayız. Diğer yandan ekonomik anlamda teknolojik ve sınıfsal coğrafyanın değişimi kentlerin biçimlenmesine ilişkin araçları ve yaşam krizine karşı toplumsal reflekslerin niteliğini değiştiriyor. Ve tabii "mimarlık mesleği" de "tahakküm ve inşa" sürecinin odağındaki mesleklerden biri.

Bu sürecin diyalektiği toplumsal karşılığını mekân bağlamında ortaya çıkan "direniş" ve "işgal" olaylarında buluyor elbette. Birçok dünya metropolünde yaşananlar henüz düşünsel ortak bir ivme kazanmamış olsa bile 1960'ların sonunda Lefebvre'in "şehir hakkı" kavramı ile teorize etmeye çalıştığı bir tezin pratik süreçlerini oluşturuyor.²

Nâzım'ın işaret ettiği XXI. yüzyılın ortalarına çeyrek kala başta "AKM" olmak üzere yaşadığımız "Tahakküm ve İnşa" sürecine büyük bir parantez açıp bu süreçteki güncel birikimi derlemek ve yeniden düşünmek amacıyla hazırladık dosyamızı. Mimarlar Odasının ikili mücadele alanıyla bağlantılı olarak "kent hakkı" ve "toplum hizmetinde mimarlık mesleği" mücadelesinin bu süreçten nasıl etkilendiğini ve önümüzdeki süreçle bağlantısını kurmaya çalıştık.

Dosyamız sunuş yazısından sonra ilk bölümünü **Asuman Türkün**'ün "güncel şehir hakkı gündemi" üzerinden dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeleri ve **Bahadır Özgür**'ün ülkemizdeki inşai tahakküm sürecini ekonomik açıdan açmaya çalışan genel çerçeve yazılara ayırdık.

Bu yazılardan sonra gündemimizin yaygın biçimde ele alınmasını sağlamak üzere Forum/Tartışma bölümünde üç soruyu, kent ve mimarlık bağlamında (tahavvül-dönüşüm, tahakküm-baskı, tahayyül-düşlem/imgelem) siyaset bilimi, sosyoloji, planlama, felsefe ve mimarlık alanlarından bu konuda teorik-pratik çalışmaları olan uzmanlara sorup açmaya çalıştık. **Cihan Baysal Uzunçarşılı, Fırat Genç, Pelin Pınar Giritlioğlu, Oğuz Haşlakoğlu, Güven Arif Sargın, Eray Çaylı ve Öncül Kırılangoç**'ın yanıtlarını farklılıkları/benzerlikleriyle ilginç bulacağınızı düşünüyoruz.

Üçüncü bölümde mesleki krizleri, fiziksel çevre oluşumu açısından temel iki meslek üzerinden değerlendirmeye çalıştık: **Erhan Kurtatır** planlama ve **Taner Orhon** mimarlık disiplini açısından tartışma odakları oluşturmaya çalıştılar.

Son bölümde **Hakkı Yırtıcı** "İstanbul Havalimanı" ve **Selma Tunalı** "AVM'ler" üzerinden güncel inşai tahakküm örneklerini değerlendiriyorlar...

"Şehir, insan ve bina toplamından başka bir şeydir" diyerek, keyifli okumalar diliyorum...

Dosya editörü: **Kubilay Önal**

1. Eva Swidler, "Görünmez Sömürü: Sermaye, Ücretli Emeğin Ötesindeki Değere Nasıl El Koyar?", *Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi*, çev. Hüseyin Hayatsever, 2018/6, s. 111-112.

2. Henri Lefebvre, *Şehir Hakkı*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, Mart 2016.

Dünya ve Türkiye Deneyimi Üzerinden Güncel Şehir Hakkı Gündemi ve Toplumsal Hareketlerin Evrimi

Asuman Türkün

1960'lı yılların son döneminden itibaren, yeni toplumsal hareketler, genel olarak kentlerde çok farklı alanlarda ortaya çıkan eşitsizlik ve ayrışmaların görünürlük kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Lefebvre, “kent mekânının üretimi” ve “şehir hakkı” kavramlarını 1960'ların sonunda gündeme getirdiğinde, kapitalizmin ciddi yapısal krizine, sermaye birikim imkânlarında gerilemeye ve kapitalist sistemin sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan refah devleti uygulamalarının da sonuna işaret ediyordu (Lefebvre, 1991). Yerel yönetimlere aktarılan kaynakların daralması ve devletin emeğin yeniden üretim alanından geri çekilerek bu alanı piyasa aktörlerine bırakması, eğitim, sağlık, sosyal güvence gibi alanlarla birlikte barınma konusunda da önemli sorunlara yol açmaya başlamıştı. Aynı yıllarda, toplumsal sınıflar, iktidar ve kentsel sistemler arasındaki kritik ilişki üzerine önemli tespitlerde bulunan Castells'e (1977, 1983) göre kent, işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan eğitim, sağlık, konut gibi kolektif tüketim ihtiyaçlarının sağlandığı mekânlardır. Merkezi ve yerel yönetimler, emeğin yeniden üretilme sürecine, sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumak amacıyla müdahale etmekte ve sermaye birikiminin kesintisiz sürmesine aracılık etmektedir. 1960'lardan sonra kolektif tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında ortaya çıkan yetersizlikler, özelleştirilmeler ve bu hizmetlerin dağıtımında artan eşitsizlikler, öte yandan değişim değerinin giderek kullanım değerinin yerine geçmesine yönelik itirazlar ile yerel düzeyde özyönetim talebi gibi konular, çevreci örgüt ve partilerin giderek seslerini duyurmasına ve önemli kentsel toplumsal hareketlerin de ortaya çıkmasına yol açacaktı. Bu durum aslında giderek derinleşen bir “kent ve çevre krizine” işaret etmekte, kenti siyasi çatışmaların ve hareketlerin odağı haline getirmekteydi. Devlet bu krizi çözmek üzere kente giderek daha fazla müdahale etmekteydi, ancak toplumdaki güç ilişkilerine göre ve genellikle de hâkim sınıfların yararına hareket ettiği için bu krizi aşma imkânına sahip değildi (Castells, 2015).

Castells (1983) özellikle 1960'lı yıllarda yoğunlaşan yeni tür kentsel hareketlerin kaynaklarını dört başlık altında toplamaktadır. Burada yeni olan 1960'lar öncesi dönemin, daha çok sınıf çatışması, kimi zaman da milliyetçilik üzerinden örgütlenen hareketlerinin yerini feminizm, çevre, ekoloji, insan hakları, barış, çoğulculuk, demokrasi gibi konular etrafında yoğunlaşan hareketlerin almaya başlamasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin kaynaklarından birincisi, kentlerde toplu tüketime ilişkin çelişkilerin ve adaletsizliklerin artmasıdır. Farklı ülkelerde değişik biçimlerde ortaya çıkan kiracı hareketlerini, gecekondu hareketlerini, sosyal konutların özelleştirilmesine ve yenilenmesine karşı hareketleri toplu tüketimin en önemli unsurlarından bir olan barınma hakkı çerçevesinde ele almak gerekir. İngiltere'deki Glasgow kiracı direnişi, Meksika'da Veracruz kiracı hareketi, Fransa'da Grands Ensembles-Paris Kentsel Yenileme Projesine karşı mücadeleler, ABD'deki getto hareketleri, Latin Amerika gecekondu hareketleri, İspanya-Madrid Yurttaş Hareketi, bir yandan erişilebilir ve sağlıklı konut ihtiyacına, bir yandan da kentlerdeki kentsel yenileme süreçlerinde ortaya çıkan tahliye ve yerinden edilme süreçlerine yönelik olarak ortaya çıkmıştır (Akkoyunlu Ertan, 2007; Castells, 2015). İkinci grup kentsel hareketler, daha çok “kimlik hareketleri” olarak adlandırılabiliriz, etnik veya kültürel kimliklerin savunulması, toplumsal ve ekonomik alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik feminist hareketler, LBGTQ haklarının savunulması ve görünürlük kazanması gibi alanlara yöneliktir. Üçüncü grup hareketler ise yerel düzeyde özyönetim hakkı ve bu bağlamda kararlara ve yönetime katılma, diğer bir deyişle daha fazla demokrasi talebinden kaynaklanmaktadır. Kentsel toplumsal hareketlerin dördüncü kaynağını ise 1980'ler sonrasında küreselleşme ve neoliberal politikaların derinleştiği toplumsal, ekonomik, siyasal ve mekânsal çelişkiler ve eşitsizlikler oluşturmaktadır. Bu sınıflama büyük ölçüde bugün de geçerliliğini korumaktadır ancak bunlara “müşterekler” kap-

Mustafa Kurtbaş,
“Kentsel Dönüşüm”
(İstanbul, 2015).

samında ele alacağımız ve giderek genişleyen haklar çerçevesi de eklenmektedir. Ayrıca bugün yeni biçimlerde ortaya çıkan toplumsal hareketlerde, Castells'in (1983) sınıflamasını oluşturan hareketlerin kaynaklarının çoğunlukla birbiriyle örtüştüğü ve birbirini beslediği gözlemlenmektedir. Nitekim artık “yeni toplumsal hareketlerden” belirli yönlerde ayrışan ve dünyada yaygınlık kazanan “meydan hareketlerinden” söz etmek mümkün olmaktadır (Özen, 2015).

Ortak tüketim ve barınma hakkı ile ilgili toplumsal hareketleri, 1980'lerden itibaren izlenen ve 2000'li yıllarda olumsuz sonuçları açık bir biçimde tecrübe edilen neoliberal politikalarla karşı gelişen hareketlerle birlikte ele almak yararlı olacaktır. 1980'lerde yaygınlaşan neoliberal doktrinin etkisinde şekillenen kent, konut ve çevre politikalarını bu çerçevede ele aldığımızda, 1960'lardan sonra sıklıkla ifade edilen kent ve çevre krizinin giderek derinleştiğini, barınma sorunlarının arttığını ve kentlerdeki eşitsizliğin ve ayrışmanın keskinleştiğini ifade etmemiz gerekir. Bu politikalar, kent mekânının kendisini bir tüketim nesnesi ve en önemli sermaye birikim aracı haline getirerek yıllar içinde oluşan toplumsal içeriğini yok etmiştir. Dolayısıyla kent mekânının “kullanım değerinin” yerini artık büyük ölçüde “değişim değeri” almış ve mekânın metalaşması hızlanmıştır. Harvey'in pek çok çalışmasında vurguladığı gibi, bu süreçte elde edilen yüksek sermaye birikiminin belirli kesimlerin mülksüzleşmesine bağlı olduğu görülmektedir; diğer bir deyişle

1980'ler sonrası dönemde “mülksüzleştirerek birikim” ve “çitleme” (*enclosure*) politikaları kapitalizmin ilk dönemlerini çağrıştıran sertlikte yeniden karşımıza çıkmış durumdadır (Engels, 1935; Harvey, 2008; Çoban, 2018). Bu nedenle, 1980 sonrasında şehir hakkı tartışmaları, erişilebilir konut arzının sağlanması, ulaşım ve diğer kentsel hizmetlerin ücretsiz hale getirilmesi, “yeniden kamusallaştırma”, “ortaklaştırma/müşterekleştirme” gibi eşitsizliğe ve dışlanmaya neden olan süreçlerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen politika önerilerini içermektedir (Güler, 2015; Duru, 2018). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren birbirini izleyen ekonomik krizler toplumsal sınıflar üzerinde yeni baskılara, kentsel hizmetlerde özelleştirmelere, giderek artan kentsel eşitsizliklere, bir yandan da ekolojik tahribata yol açtıkça, “ortak düşman” olarak algılanan neoliberal politikalarla karşıtlık üzerinden çok farklı toplumsal kesimleri bir araya getirebilen “meydan hareketleri” de yaygınlaşmaya başlamıştır (Özen, 2015). Bu süreç çoğu zaman baskıcı, rövanşist politikalarla el ele gitmektedir; gerek konut alanları, gerekse kentin kamusal alanları ve “müşterekler” üzerindeki yıkıcı uygulamalara karşı gelişen toplumsal hareketlere yönelik baskılar da artmaktadır (Smith, 1996, 2006). Bu neoliberal kentsel rejimin, refah devletinin asgari eşitliği sağlamaya yönelik uygulamalarına ya da kentsel rantın farklı toplumsal sınıflar arasında dağıtılmasına toleransı kalmamıştır. Artık kent toprağından elde edilen rantlara el koyma çok daha sınırlı sayıdaki aktörün

güç ve tahakküm mücadelesine dönüşmüş durumdadır (Öktem Uysal ve Türkün, 2014; Türkün, 2011).

1980’ler sonrasında gelişmiş Batı ülkelerinde barınma konusundaki hâkim politika, genellikle sosyal konutların özelleştirilmesine yol açmış ve sosyal konut stoklarında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Bu süreçte kentlerde evsizliğin arttığı, ekonomik gelişme dönemlerinde bile sorunun hafiflemediği ve kalıcı hale geldiği ifade edilmektedir. Kentin soylulaşmış/yenilenmiş kısımları ile terk edilmiş/çöküntü haline gelmiş alanlarının (“*abandoned city*”) giderek genişlediği ve her iki alanda da nüfusun arttığı görülmektedir. Bu genişlemenin yeni alanlar açarak değil, dar gelirli çalışan kesimleri ve sosyal konutların kullanıcılarını yerinden ederek gerçekleşmesi ya da birtakım kentsel alanların orta sınıflar tarafından terk edilerek kentin en yoksul ve dezavantajlı kesimlerinin yaşam alanları haline gelmesi önemli saptamalardır (Marcuse, 1993). Kentler artık farklı toplumsal sınıfların karşılaşmalarını azaltmaya yönelik olarak yeniden yapılandırılmaktadır. Kira ve günlük yaşam maliyetlerinde artış, usandırma, taciz ya da zorla tahliye gibi çeşitli mekanizmalarla gerçekleşen yerinden edilmeler ve tahliyeler barınma hakkı çerçevesinde kentsel toplumsal hareketlerin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda mülkiyetin yasallaştırılması ve piyasa mekanizması yoluyla illegal yerleşmelerin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bir başka yöntem ise Türkiye’de olduğu gibi, kentsel dönüşüm projeleri yoluyla düşük gelirli kesimlerin konut alanlarının tümüyle yenilenerek genellikle orta ve üst gelir gruplarının kullanımına açılmasıdır. Kentsel dönüşüm projelerinin soylulaşmaya yol açan ve ayrışmayı arttıran toplumsal sonuçları, bu politikaları uygulayan ülkelerde ortak bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır (Öktem Uysal ve Türkün, 2014).

Bu tür ayrışmalara karşı gelişen hareketlere örnek olarak Fransa’da 2005 yılında başlayan banliyö eylemleri örnek olarak verilebilir; işsizliğe, artan yoksulluğa, barınma problemlerine ve sosyal hizmetlere ulaşmadaki zorluklara tepki olarak gelişen bu eylemler zamanla genel grevlerle de birleşerek daha da güçlenmiş ve neoliberalizmin yarattığı tahribata bir karşı duruş sergilenmiştir. Bu harekette göçmenler ve toplumun en dezavantajlı kesimlerinin barındığı gettolarda yaşayanlar önemli bir role sahiptir. Toplumsal hareketlere katılanların önemli bir çoğunluğu-

nun haklarını giderek kaybeden işçilerden, işsizlerden, yoksullardan, kısacası toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalan ve “küresel prekarya” olarak adlandırılan toplumsal kesimlerden oluştuğu ifade edilmektedir (Fraser, 2010’dan aktaran Güler, 2015). Bu bağlamda Harvey (2013), kentte güvencesiz yaşam ve çalışma koşulları altındaki grupları “prekarya” olarak tanımlamakta ve bu kesimlerin giderek proletaryanın yerini almaya başladığını iddia etmektedir. Barınma hakkı üzerinden gelişen bu tür hareketler, Türkiye’de de kentsel dönüşüm uygulamalarının hız kazandığı 2000’li yılların ikinci yarısından sonra yoğunluk kazanmıştır. Sulukule ve Tarlabası gibi kentin yoksul kesimlerinin yaşadığı tarihi bölgelerle birlikte dönüşüm baskısı altında olan Başbüyük, Gülsuyu-Gülensu, Derbent gibi gecekondu mahallelerinde ve yine dar gelirli kesimlerin yaşam alanlarını oluşturan Tozkoparan gibi mahallelerde ciddi direnişler ortaya çıkmıştır. Bu mahallerin hepsinde barınma haklarının savunulması amacıyla derneklerin kurulduğu ve hukuki bir mücadeleye girildiği ve Mahalle Dernekleri Platformu gibi birlikteliklerin denendiği bilinmektedir (Türkün, 2014). Bunların yanı sıra, Kent Hareketleri, Bir Umut Derneği, İmece Toplumun Şehircilik Hareketi, Sosyal Haklar Derneği gibi oluşumlar, meslek odalarını, profesyonelleri, kentli orta sınıfları ve kentsel dönüşüm baskısı altında yaşayan mahalle sakinlerini bir araya getirme konusunda önemli bir işleve sahip oldular (Genç, 2018).

1990’lar sonrasında neoliberal küreselleşme politikalarına karşı gelişen toplumsal hareketler içinde, 1999’da Seattle’da düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü toplantısının sendikalar ve aktivistler tarafından engellenmesi ve daha sonra Davos’da düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu’na tepki olarak doğan Dünya Sosyal Forumu (DSF) çok önemli bir yere sahiptir. 1988 yerel seçimlerinde İşçi Partisi’nin önderlik ettiği “Halk Cephesi”nin Porto Alegre belediyesinin yönetimini kazanmasıyla birtakım yenilikçi uygulamalar yapılmaya başlanmıştır; katılımcı demokrasiyi sağlamak üzere mahalle danışma konseylerinin kurulması, katılımcı bütçe uygulamalarının yapılması, bu modelin dünyanın pek çok bölgesinde uygulanmasının da yolunu açmıştır (Sintomer ve Gret, 2004’ten aktaran Ermiş, 2005). İlk kez 2001 yılında Brezilya’nın Porto Alegre kentinde düzenlenen Dünya Sosyal Forumu “*başka bir dünya mümkün!*” sloganıyla özdeşleşmiştir; toprak sahibi olmayanların, yoksulların, sendikaların, çeşitli örgütlerin ve

sivil toplum hareketlerinin katılımıyla düzenlenen Dünya Sosyal Forumu Porto Alegre'nin yanı sıra Mali, Hindistan, Pakistan, Senegal, Kenya, Tunus ve Kanada'da toplanmıştır. Forumu yöneltilen birtakım eleştirilere ve sonuçlarına ilişkin farklı değerlendirmelere rağmen Dünya Sosyal Forumu, küresel ölçekte anti-kapitalist, anti-emperyalist ve emek eksenli örgütlerin temsilcilerini bir araya getiren en önemli toplantıdır. Bu toplantılarda öne çıkan başlıca tartışma alanları son derece çeşitlenmiştir. Finansal sistemin ve uluslararası şirketlerin egemenliğiyle mücadele edilmesi; çeşitliliğin, çoğulculuğun ve farklı kimliklerin savunulması; ataerkillikle ve ırkçılıkla mücadele edilmesi; sosyal mücadelelerin ve demokratik alternatiflerin geliştirilmesi; hegemonya karşıtı tecrübeler ve alternatiflerin çoğaltılması; dünyanın ve insanların ortak kaynaklarının savunulması ve genişletilmesi; bilgi ve teknolojilerin yeniden düzenlenmesi ve sosyalleşmesi; otoriter rejimlerle, savaş ve militarizmle mücadele edilmesi; medya egemenliğinin kırılması; insan hakları, adil ve eşit bir dünya için çaba gösterilmesi en önemli tartışma konularını oluşturmaktadır (Ermiş, 2005; World Social Forum, 2019).

DSF toplantıları pek çok yazar tarafından kapitalist sistemin işleyişinin sınırları içinde kalmakla ve dönüştürücü bir niteliğe sahip olmakla (Amin, 2011) ya da alternatif oluşturmaktan yoksun oldukları savıyla (Wallerstein, 2013) eleştirilse de, bu toplantılar, çok farklı kesimleri bir araya getiren ve cinsiyet eşitliği, insan hakları, tarımsal dönüşüm, su hakkı, sağlık hakkı gibi farklı taleplerin duyulmasını sağlayan bir toplumsal muhalefeti örgütleyebilmişlerdir. Bir yandan da, 1970'lerde emek mücadelesi ile kültür ve kimlik temelli mücadeleler arasındaki net ayrımın son on yıllarda kapandığı, neoliberal küreselleşmenin pek çok alanda yarattığı tahribatın, emek hareketlerini, kültürel hareketleri, kimlik hareketlerini ve siyasi talepleri yakınlaştırdığı ve aralarındaki geçişkenliği artırdığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda 2001 yılından beri örgütlenen Dünya Sosyal Forum'larının farklı fikir ve deneyimlerin paylaşıldığı, farklı düşüncelerin seslendirildiği ve yeni bir toplumsal düzen düşünüyü yeşerten bir "açık alan"/"yeni bir kamusal alan" fikrini desteklediği söylenebilir (Yıldırım, 2013). Nitekim bu deneyim daha sonraki yıllarda ortaya çıkan "meydan" hareketlerine de esin kaynağı olmuştur (Özen, 2015). Atina'da Sintagma Meydanı, İspanya'da Plaza de Catalunya, Mısır'da Tahrir Meydanı, New

York'ta Zucotti Parkı ve İstanbul'da Gezi Parkı örneklerinde olduğu gibi, kentlerin kamusal alanları neoliberal küreselleşme karşıtı hareketlerin eylem alanları ve insanların görüşlerini ve taleplerini dile getirmek için kullandıkları birer ortak toplantı alanı haline gelmiştir (Yıldırım, 2013; Çetinkaya, 2014). Castells'e (2012) göre, meydan, park gibi kentsel mekânların çok farklı kesimler tarafından işgal edilmesi, hem korkunun aşılmasına hem de farklı kesimleri bir araya getirerek ortak taleplerin ifade edilebildiği bir kamusal alan yaratılmasına imkân vermiştir. Bu aynı zamanda devletin ve sermayenin iktidar alanlarının fethedilmesi anlamına gelmekte ve toplumsal hareketler için sembolik bir güç kaynağı olmaktadır (Özen, 2015).

1990'lı yıllarda "müşterekler" kavramı toplumsal hareketlerin gündemine girmeye başlamıştır. Bu kavram, paylaşmak, birlikte karar vermek ve sorumluluk almak gibi çok farklı boyutlara sahip bir yaşam düşüne işaret etmektedir (Erdoğan, Yüce ve Özbay, 2018). Diğer bir deyişle "müşterekler" kavramı, "birlikte kullanılan yerleri, ortak mülkiyetteki alanları ya da tam tersine üzerinde mülkiyet kurulamayan şeyleri" anlatmaktadır. Bu kavram "bir yandan, hava, su, toprak, orman, tohum gibi doğal varlıkları, bir yandan yol, sokak, park, meydan, kıyı gibi kentsel alanları, bir yandan da bilim, internet, sanat, dil, gelenek gibi sosyal ve kültürel değerleri" içermektedir. Bu varlık ve değerlerin ortak özelliği, piyasa kurallarının dışında kalmaları, finansal bir değerinin olmaması, bütün canlıların doğal yaşam ortamlarını ve geçim kaynaklarını oluşturması ve ortak bir yaşam kültürünün gelişmesini sağlamalarıdır. Bunlar aynı zamanda ekonomik sistemin ve sermayenin denetiminin dışında kalabilen alanları temsil ettiği ölçüde, müdahalelerin de hedefinde yer almaktadırlar. Müşterekler, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde iktidarların ilk müdahale ettiği yerlerin başında gelmektedir (Duru, 2018). Bu bağlamda kentlerdeki parklar, ormanlık alanlar, tarım alanları, su havzaları, meydanlar, kıyı alanları gibi kamusal alanlar sürekli olarak özelleştirilme, bir başka deyişle "çitlenme" baskısı altındadır. Türkiye'de son dönemlerde yaşanan toplumsal hareketlerin kaynağını büyük ölçüde bu tür baskılar oluşturmaktadır; örneğin İstanbul'da 3. Köprü, 3. Havaalanı, Kanal İstanbul gibi mega projelerin yanı sıra kıyıların doldurulması, Taksim'de Gezi Parkı üzerinde Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilme çabaları, Galataport, Haliçport ve Haydarpaşaport gibi dönü-

şüm projeleriyle kıyı alanlarının turizme açılarak kapatılması, Validebağ Korusunda olduğu gibi kentin önemli park alanlarının üzerinde yapılaşmanın zorlanması veya kent içinde az sayıda kalan bostanların imara açılması gibi çabalar, “müşterekler” üzerindeki baskılara örnek teşkil etmektedir. Kentlerin rant potansiyeli yüksek bölgelerinin yıkılıp yeniden yapılması ya da tarihi niteliklere sahip alanların yeniden canlandırılmasını hedefleyen “büyük kentsel projeler”, sermayeye kentsel mekân üzerinden yeni yatırım ve birikim imkânları sağlamak üzere planlanmaktaydı. Türkiye deneyiminde, bu baskılar karşısında hem meslek odaları dava açarak sürece dâhil oldular, hem de farklı sivil toplum örgütleri ile birlikte bu konuda duyarlılığı artırma ve karşı çıkma pratiklerini örgütlediler. Bu bağlamda 2013’te hem yaşam biçimlerine, hem de Emek Sineması ve AKM’nin yıkımında olduğu gibi kentin çok önemli bellek mekânlarına yapılan müdahaleler Gezi direnişinde ciddi bir itiraza dönüştü ve ortak yaşamın örgütlendiği en önemli direnişlerden biri olarak dünya gündemine girdi. Bu mücadelede “müşterekler” en çok dile getirilen kavramlardan biri oldu.

Bu baskılar sadece kentsel alanlarla da sınırlı değildir; Türkiye’de son dönemlerde ortaya çıkan toplumsal hareketlerden en önemlileri HES’lere, RES’lere ve nükleer santrallere karşı verilen mücadelelerden oluşmaktadır. Özellikle Karadeniz’de yoğunlaşan bu yatırımlar insanların yaşam alanlarını ve geçim kaynaklarını tehdit etmektedir. Bunların dışında yine Karadeniz’de Samsun’dan Batum’a bölgedeki tüm yaylaları ve turizm merkezlerini birbirine bağlamayı hedefleyen 2600 km uzunluğundaki “Yeşil Yol” güzergâhında belli aralıklarla 33 turizm merkezi ve 5 adet kültür-turizm gelişim bölgesinin kurulması planlanmıştır. Önemli direnişlere yol açan bu proje denetimsiz bir turizmin önünü açarken, bu bölgenin flora ve faunasını, biyolojik çeşitliliğini ve organik tarım potansiyelini, diğer bir deyişle uzun vadede bütün bölgenin yaşam kaynaklarını tehdit etmektedir. Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte büyükşehir belediyelerinin sınırları il sınırlarına kadar genişletilmiş ve beldeler ve köyler bağlı oldukları ilçelerin mahalleleri haline gelmiştir. Bu uygulamanın “müşterekler” üzerindeki baskıları artıracığı ve Köy Kanunuyla korunan ve denetlenen tarla, mera, su gibi müşterek kulla-

nımlar üzerinde yıkıcı etkileri olacağını tahmin edebiliriz (Duru, 2018).

Bugün dünyada en çok tartışılan konulardan birisi de “yeniden belediyeleştirme” olgusudur. Kamu-özel işbirlikleriyle özelleştirilen hizmetlerin hem düşük kalitede olduğu, hem de çok pahalı olduğu vurgulanmaktadır. Özel şirketlerin bu alanlarda kâr güdüsüyle gerekli yatırımları yapmadığı, hizmet kalitesinin düştüğü ve işçiler açısından güvencesiz çalışma koşulları yarattığı tartışılmaktadır. Yüksek gelirli ülke belediyeleri çoğunlukta olmak üzere, pek çok belediyenin özel şirketlerle sözleşmelerini iptal ederek bu hizmetleri yeniden kendi denetimlerine aldıkları görülmektedir. Özellikle su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin yeniden yerel yönetimlerin denetimine geçmesi yaygınlaşmaktadır. 2000 ile 2014 yılları arasında, 180 belediyede suyun yeniden belediyeleştirilmesi sağlanmıştır; gelir düzeyi yüksek ülkelerde 136 örnek, düşük ve orta gelirli ülkelere 44 örnek bulunmaktadır. Gelişmiş ülke örnekleri arasında Paris, Berlin, Atlanta bulunuyor ama gelişmekte olan ülkelere de bu eğilimin yaygınlaştığı izleniyor; örneğin Buenos Aires, La Paz, Johannesburg, Kuala Lumpur gibi kentlerde su hizmetlerinin belediyeler tarafından verilmeye başlandığı ve pek çok bölgede su mücadelelerinin devam ettiği biliniyor (Su Hakkı, 2019).

Son yıllarda geniş kitleleri mobilize eden kentsel hareketlerin yükselmesine zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biri de 2008 krizi olmuştur. İşsizlik oranlarının artışı, kamusal harcamaların azalması, sosyo-mekânsal eşitsizliklerin artışı, “Öfkeli” ve “İşgal Et” eylemlerine kaynaklık etmiştir. 2005’te Fransa’daki eylemlerden sonra Yunanistan’a, daha sonra İspanya’ya ve Avrupa’nın farklı şehirlerine, ardından ABD’ye yayılan bu eylemler son dönemde yaşanan toplumsal hareketlerin en önemlileridir. Geçtiğimiz günlerde Fransa’da başlayan ve Avrupa’nın pek çok ülkesine yayılan “Sarı Yelekliler Hareketi”ni de bunların bir uzantısı olarak düşünmek gerekir. Küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda geliştirilen ekonomi politikaları, kararlarda söz sahibi olmak isteyen kitlelerin sokağa çıkmasına yol açmıştır; İspanya’da 2011 yılında yerel seçimlerden bir hafta önce “Gerçek Demokrasi Şimdi” sloganıyla meydanlarda toplanan insanlar “neoliberalleştirilmiş sol” ile “neoliberal ve muhafazakâr sağ” dışında bir alternatif olduğunu göstermeyi hedeflemişlerdir. “Öfkeli” olarak anılan bu hareket, ortak olarak kullanılan

her şeyin ticarileşmesi/metalaşmasına karşı çıkarak bunların geri alınmasını ve karar alma süreçlerine katılımı talep ediyordu; bu süreçte ortak kullanım alanı olan sokaklar, meydanlar ve parklar bu hareketlerin mekânları haline geldi (Yıldırım, 2013). İşgal Et Hareketi (*Occupy*) tarafından kullanılan “Biz %99’uz” sloganı, %1’lik kesimin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ekolojik alanlarda yol açtığı eşitsizliklere ve tahribata dikkat çekmekteydi. Kent hakkı bağlamında bu hareket, hem kentlerin sıradan insanların yaşamına uygun hale getirilmesini ve kamusal alanların geri alınmasını talep ederken, bir yandan da finansal krizle birlikte batık bankaların devlet eliyle kurtarılmasına ve ABD’de toplanan vergilerle Irak ve Afganistan’daki savaşların finanse edilmesine karşı çıkıyordu. Bu bağlamda işsizler, güvencesiz koşullarda çalışanlar, kriz sonrasında işlerini, evlerini, kazanılmış haklarını kaybeden ve yoksullaşan orta sınıflar ve pek çok alanda ayrımcılığa uğrayan köylüler, banliyölere hapsolmuş göçmenler, mülteciler gibi dezavantajlı kesimler Öfkeli ve İşgal Et Hareketi içerisinde kendilerine yer buldular. Diğer bir deyişle, daha önce farklı alanlarda, farklı örgütler içinde birbirinden ayrılmış emek, kadın, kimlik, çevre hareketleri artık ortak sorunların yaşandığı alanlarda bir araya geldiler; Doğu ve Batı’daki hareketleri benzeştirerek küreselleştirdiler. Bu gösterilerde en fazla kullanılan iki kavram ise “700 Euro Kuşağı” ve “Prekarya” oldu (Çetinkaya, 2014).

Sarı Yelekliler Hareketi de benzer özellikler gösteriyor ve bu hareketin nereye doğru evrileceği en önemli tartışma konularından birini oluşturuyor, çünkü daha önce bir araya gelmeleri çok zor olan toplumsal kesimlerin bir araya geldiği bu harekete rengini verenin ne olacağı henüz belirsizliğini koruyor. Ancak Macron’un zenginlere yönelik servet vergisini kaldırıp diğerlerine ağır vergi yükü getirmesinin, akaryakıt zamlarının, öğrencilere kira yardımının kesilmesinin, yeni çıkarılan iş yasaları ile işten çıkarılmaların kolaylaşmasının harekete katılanların hepsinin ortak sorunlarını oluşturduğu, dolayısıyla bu hareketin 1980 sonrasında çoğunluğu oluşturan güvencesizlerin verdiği bir tepkiye dönüştüğü ve sınıfsal bir hareket olarak yorumlanması gerektiği ifade ediliyor. Altı çizilen bir başka nokta da bu tür hareketlerin dünyanın pek çok ülkesinde benzer itirazlarla ortaya çıkmış olması, buna örnek olarak ise Tunus ve İran’da hayat pahalılığını protesto eden toplumsal ayaklanmalar gösteriliyor. Ekmek söyle-

mi, hayat pahalılığı, vergiler gibi konuların daha önceki hareketlerde bu kadar öne çıkmadığı, bugün ise dünyada neoliberal rejime itirazların giderek ayaklanmaların ana hareket noktasını oluşturduğu ve bunun artarak devam edeceği ifade ediliyor. Nitekim Sarı Yelekliler 30 bin kişiyle anket yaparak ortaya koydukları sorunları 42 maddelik bir manifesto ile paylaştılar. Buradaki taleplerin en önemlileri arasında asgari ücretin yükselmesi, gelir vergisinin daha çok kazananlardan daha fazla alınması, evsizliğe son verilmesi, küçük esnafın korunması, akaryakıt zammına son verilmesi, ülke borçlarının vergi kaçakçılarından sağlanması, artan rantlar nedeniyle yükselen kiralara sınırlama getirilmesi, göçmenlere ve sığınmacılara temel ihtiyaçların sağlanması, özelleştirilen gaz ve elektrik idarelerinin tekrar kamusallaştırılması, yaşlıların ve emeklilerin refahının yükseltilmesi bulunmaktadır (Telek, 2018; <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2018/12/06/ofkeliiler-sari-yelekliler-yeni-bir-sinif-hareketi-mi/>).

Sonuç olarak, hem merkez ülkelerinde ve hem de Türkiye gibi çevre ülkelerinde ortaya çıkan kitlesel toplumsal hareketlerin neoliberal rejimin çözülemeyen ve giderek ağırlaşan krizlerinden ve artan eşitsizliklerden kaynaklandığı, barınma sorunlarına, işsizliğe, güvencesizliğe, hükümetlerin uyguladığı adaletsiz kemer sıkma politikalarına, artan vergilerle faturanın yoksullaşmış kesimlere yüklenmesine ve yaratılan ekolojik yıkımın sorumlularına bir itiraza dönüştüğü izlenmektedir. Kentlerde veya kırsal alanlarda yaşayanların gelecekleri ile ilgili önemli kararların, kamuoyu sorgulamasından uzakta, merkezi ve yerel yöneticiler ve olası yatırımcılardan oluşan seçkin bir grup tarafından alınması, ekonomik kaynakların adil olarak dağıtılacağına ilişkin umutları yok etmektedir. Çevre ve kimlik sorunlarını öne çıkararak diğer sorunları muğlaklaştıran ve bu sorunları çözmek üzere yine sermaye birikimini garanti eden piyasacı uygulamaları gerekçelendiren yönetimlere karşı itirazlar başlamış durumdadır. Yaşam alanlarının piyasa değeri ve rant potansiyeline indirgenerek metalaşması ve yıllar içinde geliştirilmiş olan toplumsal ilişkilerin, mekânsal ihtiyaçların ve bunların yaşamsal öneminin göz ardı edilmesi, büyük kitlelerin “başka bir dünya mümkün” sloganıyla birleşmesinin de imkânlarını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu bağlamda, neoliberal küreselleşme sürecinde üretim ve bölüşüm ilişkilerinde güçsüzleşen ve giderek sayıları artan bireyler topluluğu olarak tanımlanan prekarya-

nın, diğer bir deyişle “güvencesizler sınıfı”nın küresel düzlemde siyasallaşmasının önemi ve dönüştürücü gücü bundan sonraki tartışmalar-da ön planda olacak gibi görünüyor (Telek, 2018). ■

Asuman Türkün, Prof. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynakça

- Akkoyunlu Ertan, E. (2007), “Paris Banliyö Hareketini Anlamak: Manuel Castells’i Yeniden Okumak”, *Amme İdaresi Dergisi*, 40: 1, 57-83
- Amin, S. (2011), “Emek Cephesinin Birliğini Yeniden İnşa Etmek”, Y. Bürkev, M. Özuğurlu, Y. Özdek, E. V. Elgür (der.), *Hak Mücadeleleri I* (çev. K. Akbaş), Ankara: Notabene Yayınları, 153-164
- Castells, M. (1977), *The Urban Question: A Marxist Approach*, London: Edward Arnold

The Current Agenda on “the Right to the City” and the Evolution of Urban Social Movements in the Case of Turkey and across the World

Urban social movements especially after the second half the 1960s emerged parallel to increasing inequalities and segregation patterns which became apparent in urban areas throughout the world. As Lefebvre (1991) indicated the phenomenon of “production of space” and the concept of “the right to the city”, he was also pointing out to the structural crisis of capitalism, decreasing capital accumulation opportunities, devolution of welfare state regulations and deterioration environmental conditions; in other words he was pointing out to an urban and environmental crisis. Similarly, according to Harvey (2008), in the new global order, investment on urban land has gained importance as the major means of capital accumulation and it was an opportunity to rebuild urban areas so as to open new investment channels for “surplus-capital” and to take the over-valued urban land from the hands of low-income people inhabiting those areas. Today we are faced with the reality of exclusion of increasing numbers of people from formal employment opportunities, decent living conditions and access to societal resources. Owing to the increasing importance of “exchange value” at the expense of “use-value” of all urban assets, the new transformations on urban space have served the function of redistributing this rising rents among capitalist classes and secure sustained economic growth through “accumulation by dispossession”. As a result, the masses of people living in urban and rural areas have experienced worsening living conditions, due to the financialization of housing areas, public spaces and the commons. Commons are defined as socio-cultural resources such as language, tradition, science and art; urban areas such as roads, parks and public spaces; and natural resources, such as air, water, agricultural land, and seeds, which should be accessible to all members of a society (Duru, 2018). This paper attempts to address these severe global problems of financial capitalism through the lens of social movements since the 1960s together with the evolution of new basic demands on which these movements rest, with a special emphasis on “the right to the city” and the right to have an access to the commons. This discussion involves the evaluation of the changing nature of social movements, starting from the urban social movements in France and the USA in the late 1960s to the World Social Forum, which was initiated in 2001 in Porto Alegre, Brazil, to the “Indignados” Movement in Spain, calling for “A Real Democracy Now” and to the “Occupy Wall Street” movement in the USA, paving the way to “Yellow Vest” protests in France.

- Castells, M. (1983), *The City and the Grassroots*, University of California Press
- Castells, M. (2012), *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity
- Castells, M. (2015), *Kent, Sınıf, İktidar* (çev. A. Türkün), Ankara: Phoenix Yayınları
- Chomsky, N. (2013), *Occupy/İşgal Et* (çev. O. Akinhay), İstanbul: Agora Kitaplığı
- Çetinkaya, Y. D. (2014), *Toplumsal Hareketler*, İstanbul: İletişim (2. Baskı)
- Çoban, A. (2018), “Ekolojik Ortaklaşmalar (Müşterekler) ve Türkiye’de Uygulanan Çitleme Politikaları”, <https://musterekler.sehak.org/>
- Duru, B. (2018), “Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine”, <https://musterekler.sehak.org/>
- Engels, F. (1935), *The Housing Question*, New York
- Erdoğan, E., N. Yüce, Ö. Özbay (der.) (2018), *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği (SEHAK), İstanbul
- Ermiş, D. (2005), “Porto Alegre İzlenimleri”, 14 Şubat, Bianet
- Fraser, N. (2010), “Injustice at Intersecting Scales: On Social Exclusion and Global Poor”, *European Journal of Social Theory*, vol. 13, No. 3, 363-371
- Genç, F. (2018), “İstanbul’da Kentsel Muhalefet ve Müşterekler Politikası”, <https://musterekler.sehak.org/>
- Güler, M. A. (2015), “Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: ‘İşgal Et’ Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17: 3, 330-362
- Harvey, D. (2008), “The Right to the City”, *New Left Review*, 53, 23-40
- Harvey, D. (2013), *Asi Şehirler* (çev. A. D. Temiz), İstanbul: Metis Yayınları
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Oxford: Blackwell
- Marcuse, P. (1993), “What’s so New About Divided Cities?”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 17, 355-365
- Öktem Uysal, B., A. Türkün (2014), “Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme”, A. Türkün (der.), *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-42
- Özen, H. (2015), “Meydan Hareketleri ve ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Toplumsal Hareketler”, *Mülkiye Dergisi*, 39: 2, 11-40
- Sintomer, Y., M. Gret (2004), *Porto Alegre: Farklı Bir Demokrasi Umudu* (çev. A. Kılıç), İstanbul: İthaki Yayınları
- Smith, N. (1996), *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*, London: Routledge
- Smith, N. (2006), “Küresel Evisizlik: Ölçeğe İlişkin Uygulamalar”, *Praksis*, 15, 127-158
- Su Hakkı, “Dünya Şehirlerinde Suyun Yeniden Belediyeleştirilmesi”, <https://www.suhakki.org/2017/03/dunya-sehirlerinde-yeniden-belediyelestirme/> (erişim: 8.1.2019)
- Telek, A. “Öfkeliiler: Sarı Yelekliler Yeni Bir Sınıf Hareketi mi?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2018/12/06/ofkeliiler-sari-yelekliler-yeni-bir-sinif-hareketi-mi/>
- Türkün, A. (2011), “Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships”, *International Planning Studies*, Routledge, 16: 1, 61-72
- Türkün, A. (der.) (2014), *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul’da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Wallerstein, I. (2013), “Dünya Sosyal Forumu: Hala Kendi Sorunlarıyla Karşı Karşıya” (çev. P. Atalay), <http://www.sendika.org/2013/04/dunya-sosyal-forumu-hala-kendi-sorunlariyla-karsi-karsiya-immanuel-wallerstein/>
- World Social Forum, <https://wsf2018.org/en/english-world-social-forum-2018/> (erişim: 7.1.2019)
- Yıldırım, Y. (2013), *Sosyal Forum’dan Öfkeliiler’e*, İstanbul: İletişim

Siyasal Tahakkümün Ekonomi Politikası Olarak İnşaat

Bahadır Özgür

“Ne yazık ki kentin tek mimarıydı, kendimi bildim bileli, 15-20 yıldır kentte bir tek işe yarar yapı yapmamıştı. Kendisinden bir ev projesi istendiğinde, çoğunlukla önce salonun ve oturma odasının planını çizirdi. Bir zamanlar enstitüli kızlar nasıl ocağın yanından dansa başlarsa onun da yaratıcılık fikri salondan ve oturma odasından başlayarak gelişirdi. Bunların üstüne yemek odasını, yatak ve çalışma odasını ekleyince, birbirine kapılarla bitişen, her birinde gereksiz bir, hatta üç kapı bulunan, iç içe geçilir odalardan bir proje çıkardı ortaya. Kafasındaki tasarı bulanık, güdüük, son derece de karışık olmalıydı, çünkü her projede bir şeylerin eksik kaldığını anladığı için, bunların üstüne de çeşitli eklemeler yapardı... Evlerin ön yüzlerinin donuk, bayat bir anlatımı vardı, çizgiler kuru ve kararsızdı, çatılar birileri üstlerine basmış gibi alçaktı... Zamanla kentte herkes babamın beceriksiz örneklerine baka baka bunları benimsediler, sonunda kendimize özgü bir üslup ortaya çıktı.”

Anton Çehov’un “Taşralı” öyküsü, bir mimarla oğlu arasındaki sancılı ilişkiyi anlatır. Ama Çehov’un öyküsü gerçekte küçük bir kentin inşaat estetiği üzerinden Rusya’nın çürüyen toplumsal yaşamına dair güçlü bir soyutlamaydı. 60 bin kişinin sadece beden gücüyle ayakta kalmaya çalıştığı, en zengin 30 kişinin ise boğazına kadar borca ve rüşvete battığı bir kentin çirkin estetiği, sanatın, edebiyatın, müziğin, tiyatronun, felsefenin gereksiz uğraş görüldüğü; işe yaramanın, saygınlığın, üretmenin sadece ‘çivi çakmaya’ indirgendığı bir toplumsal aklın tezahürüyüdü. Zira yerleşik kurallara isyan eden genç Misail, öykünün sonunda yaşamını sürdürürebilmek için babasının yaptığı evleri tamir eden, boyayan bir inşaatçıya dönüştüğünde ancak toplumda saygın bir yer edinebildi...

Türkiye de uzun süredir Çehov’un anlattığı türden bir dönüşüm yaşıyor aslında. İnşaat tutkusu sadece rant örgütlenmesini yeniden düzenleyerek, siyasal iktidara ve etrafına kümeleşmiş çıkar gruplarına kaynak yaratmanın müstesna bir aracı olmuyor. Sonuçları yalnızca çevresel tahribat, estetik deformasyon, gelir adaletsizliğinin derinleşmesiyle sınırlı kalmıyor; aynı zamanda toplumsal akla ve ahlaka, demokratik temsil mekanizmalarına, sivil haklara yönelik de etkili bir saldırıya dönüşüyor. Bu bakımdan Türkiye’de giderek şiddetini artıran otoriterleşmenin meşruiyet kaynakları ile inşaata dayalı ekonomik büyüme modeli arasında sıkı bir bağ vardır ve sağ siyasal popülizm ile de inşaat eko-

nomisi eşzamanlı bir yükseliş trendine sahiptir.

Elbette arsa-arazi rantı ve bunun ürünü inşaat ekonomisi Türkiye’de sermaye birikiminde her zaman kilit rol oynadı. Fakat inşaat rantı için somut bir milat verilecekse eğer, bunun çok partili yaşama geçiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim doğarken ruhuna otoriterlik üflenmiş sağ popülizmin tarihi de Türkiye için aynı takvime denk düşer. Demokrat Parti iktidarının kendine tabi sermaye grupları yaratma hırsı, kamu kaynaklarının finanse ettiği inşaat ihaleleriyle tatmin edildi. Keza mevcut sermaye gruplarının hızlı büyüme ihtiyacı da aynı hattı izledi. Bugün farklı sektörlerle yayılmış büyük şirketlerin pek çoğunun kökeninin Demokrat Parti’nin Sınai Kalkınma Bankası kaynaklarıyla başladığı altyapı projelerine uzanması tesadüf değildir. Benzer iktisadi süreç, sonraki tüm iktidarlarda da öne çıkan bir politikaydı. Arsa-arazi rantı ve ağırlığı kamunun altyapı projelerine dayalı inşaat, bir yandan ekonomide hızlı bir dinamizm sağlarken, diğer yandan hem iktidardaki partinin mensuplarına ve ‘yandaş’ sermaye kesimlerine kaynak transferinin, hem de seçmene yönelik popülist politikaların pratik yoluydu. Böylece inşaat, ölçeği farklı olsa da, Türkiye siyasetinin pragmatist bir ekonomi politikası olarak güncelliğini hiç yitirmedi.

AKP dönemi ise kendinden önceki siyasal kesitlerin hepsinden farklı bir özelliğe sahiptir. 2001’den sonra geçilen yeni büyüme modelinin bir gereği olarak inşaat ekonomik faaliyetin

merkezine kayarken, finansmanı da yerel kaynaklardan uluslararası kaynaklara kadar genişlemiştir. Dolayısıyla bu ekonomik 'eksen kayması'nın sonuçları da önceki dönemlerden belirgin farklar taşır. Bu farklılığın sonuçlarını geniş bir toplumsal yelpazede izlemek mümkün. Ancak üzerinde durmak istediğim sonuç, diğerleri kadar doğrudan ortaya çıkmasa da, Türkiye'nin demokratikleşme rotasını saptırması, daha da önemlisi, uzun vadede otoriter siyasetin can damarını oluşturması bakımından belki de en tehlikelidir. Bu tehlike, toplumsal gelişmenin kriterlerinden sayılan eğitim-refah arasındaki korelasyonun bozulması, asimetrik hale gelmesidir. Özellikle orta ve alt gelir grubuna mensup yurttaşlar açısından daha iyi bir yaşam iddiasının temel stratejisi olan eğitimin hızla işlevini kaybettiği, dolayısıyla refah ile arasındaki bağın zedelendiği görülüyor. AKP döneminin karakteristik özelliği haline gelen bu sürecin izlerini sürmeye çalışalım...

2001 Krizi ve Yeni Büyüme Modeli

2001 krizi ile birlikte Türkiye'nin, en kaba tanımıyla, kamu borçlanmasına dayalı, bütçe açığı veren bir büyüme modelinden, özel sektör ve vatandaşın borçlanmasına dayalı, cari açık veren bir büyüme modeline geçtiği söylenebilir. İki temel hedef vardı: Finansal istikrar ve fiyat istikrarı. İlki, bankacılık sektöründeki yeniden yapılanma sonucunda tüm finansal yapının uluslararası mali mimariye entegrasyonuydu. İkincisi, üretimde emek piyasasının örgütlenmesini tüm zaaflarına rağmen belirleme potansiyeline sahip kamusal yapıların tasfiyesi yoluyla fiyatların ve emeğin örgütlenmesinin uluslararası fiyat rekabetine ve esnek emek piyasasına tabi kılınmasıydı.

Bu altyapı üzerine kurulan yeni büyüme modelinin yönlendiricisi ise, uluslararası sermaye hareketlerine duyarlı faiz-kur-enflasyon üçgeninde oluşturulan para politikalarıydı. Burada hedef, büyümenin istikrarından ziyade hızıydı. Yeni büyüme modelinin küresel çapta birikmiş sermaye artığının değerlendirilme alanları arayışına denk düştüğünü ve Türkiye'nin klasmanında yer alan gelişmekte olan ülkelerin tamamında benzer bir modelin hayata geçirildiğini vurgulamak gerekir. Merkez kapitalist ülkelerdeki faiz oranlarının aşırı düşmesi nedeniyle küresel sermaye artığı, gelişmekte olan ülkeler açısından devasa bir ucuz kredi havuzuna dönüştü. Ziyadesiyle bu ucuz kredi havuzundan sağlanan dış finansman olanakları, büyüme-

de hızı artıracak sektörlerde yoğunlaştı. Türkiye ve benzeri ülkelerde bu olanakların toplandığı alanlar aşağı yukarı aynıdır: Perakende, zincir mağazacılık ile özellikle altyapı projelerinin öncülük ettiği inşaat sektörü... Türkiye ekonomisinde 2008 sonrasında inşaatın ve tüketimin başı çektiği çift haneli büyümenin gerisinde ucuz küresel kredi olanağı yatıyordu.

AKP'nin Kamu İhale Kanunu'nda, şirketlerin dövizle borçlanmalarını düzenleyen yasada, Hazine'nin borçlanma kanununda ve kamu-özel işbirliği projelerini kapsayan yasalarda yaptığı bir dizi değişiklik, küresel kredi havuzundan çekilen paranın kolayca ekonomiye pompalanmasının yolunu açtı ve sonuçta özel şirketler oldukça ağır bir borç yükünün altına girdi. Bugün 470 milyar dolara ulaşan borç yükünün 2001 krizi sonrası ile kıyaslandığında geldiği boyut, ekonominin temellerine yerleştirilen dinamitin tahrir gücünü özetlemeye yeter. 2002 ile 2017 sonu kıyaslandığında iç borçların toplamı 13 kat, özel şirketlerin borcu 39 kat, vatandaşın bireysel borcu 70 kat artmıştır. Toplam dış borç 12 kat, özel şirketlerin dış borcu 18 kat, bankalarınki ise 42 kat yükselmiştir.

Krizi tetikleyen de bu oldu zaten. 2013'ten itibaren ABD Merkez Bankası FED'in faizleri artırmaya başlaması ve bu politikayı sürdüreceğini açıklaması, tamamen dış finansmana bağlı Türkiye ekonomisine ağır darbe vurdu. Önce kur, ardından faiz şokuyla birlikte reel ekonomide ciddi bir daralma sürecine girildi. 2019'un da reel sektör açısından sarsıcı bir yıl olacağını söylemek kehanet sayılmaz. Ancak krizin ve esas itibarıyla de krizi tetikleyen inşaat ekonomisinin sadece iktisadi alanla sınırlı kalmayan, uzun vadeli toplumsal sonuçları çok daha ağır bir sorunu önümüze koyuyor. Nitekim devasa bir kaynak transferini beraberinde getiren inşaat eksenli dönüşüm, yukarıda da belirttiğimiz gibi, eğitim ile refah arasındaki ilişkiyi değiştirmiş, daha doğrusu toplumun gelecek tasavvurunda eğitimin rolünü de yeniden yapılandırmıştır. Bu durumu pek çok veçheden izlemek mümkün elbette. Fakat basit bir dizi veriye başvurmak bile, ilk elden sonuçları görmek bakımından yeterli.

Eğitim-Refah İlişkisinde Yaşanan Tahrifat

TÜİK'in 2006-2016 yılları arasında yayımladığı yoksulluk araştırmaları eğitim durumuna göre incelendiğinde, oldukça çarpıcı bir tablo karşımıza çıkıyor. Araştırmaya göre, okuryazar olmayan yoksul sayısı 10 yılda 2 milyondan 1,5 mil-

yonu kadar düşmüştür (Tablo 1). Aynı dönemde okuryazar olup herhangi bir diplomaya sahip olmayan yoksulların sayısı ise 2010 yılına kadar dalgalı bir seyir izlese de, 2010 yılında 1,1 milyon kişiye çıkmış ve ardından 2016'da hızla 900 binlere kadar inmiştir (Tablo 2). Buna karşın, lise mezunu yoksul sayısı 450 binden 700 binlere yaklaşırken (Tablo 3), asıl dramatik değişim üniversite ve üzeri eğitim almış yoksul sayısında görülmektedir. 2006'da üniversite ve üzeri eğitim almış yoksul sayısı 20 binlerdeyken, 10 yıl sonra 150 bini aşmış durumdadır (Tablo 4).

Hemen belirtmek gerekir ki, veriler yoksul sayısındaki azalmayı değil, desenindeki bazı değişimleri göstermektedir. Üstelik verilere OHAL kararı sonrasında KHK'lar ile kamu görevlerinden uzaklaştırılanlar, meslekleri ellerinden alınanlar ve 'medeni ölü' ilan edilenler dahil değildir. Bu tabloyu tamamlayan bir başka doneye daha başvuralım.

Eğitim durumuna göre kazanç artışına bakıldığında yine dikkat çekici sonuçlarla karşılaşyoruz. TÜİK'in gelir dağılımı araştırmasında yer alan ortalama kazançtaki 5 yıllık değişim dikkate alındığında Türkiye'de ortalama harcanabilir gelir artışı yüzde 45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu artış oranı üniversite mezunlarında yüzde 28, lise ve dengi okul bitirenlerde yüzde 42'dir. Sadece okuryazar olup, herhangi bir okul bitirmeyenlerin kazancında yüzde 59, okuma yazma bilmeyenlerin ortalama kazancında ise yüzde 55 düzeyinde artış yaşanmıştır (Tablo 5).

Özetle hiç diploması olmayanların gelir artışı, üniversite mezunlarının gelir artışının iki katı kadardır. Üniversite mezunlarının gelir artışı Türkiye ortalamasının dahi altında kalmıştır. Bu iki istatistiği destekleyici son bir veriyi de aktaralım. 2006 yılında üniversite mezunu işsiz sayısı 285 binken, bu sayı 2014'e kadar ortalama her yıl ortalama yüzde 10'a yakın artarak 606 bine ulaşmıştır. 2010'dan sonra ise artış hızı yükselmiş ve bugün 1 milyonu aşmış durumdadır.

Elbette kesin yargılarda bulunmak için ele alınan parametreler her ne kadar yetersiz olsa da, bir eğilime işaret etmesi bakımından da dikkate değerdir. Peki, bu veriler bize neyi anlatıyor?

Oksimoron bir ifadeyle, eğitim düzeyi yükseldikçe işsiz kalma ihtimali, yoksullaşma düzeyi de artmakta, eğitim daha fazla gelir elde etmenin bir yolu olmaktan çıkmaktadır artık. Zira eğitim tarihsel olarak özellikle toplumun alt tabakaları nezdinde refaha ulaşmada, iyi çalışma

Tablo 1.

Tablo 2.

Tablo 3.

Tablo 4.

Tablo 5.

ve yaşam koşullarına kavuşmada stratejik bir yoldur. Türkiye gibi gelir adaletsizliğinin derin, iş olanaklarının kısıtlı olduğu ülkelerde bu rol çok daha hayatidir. AKP döneminde eğitimin işlevi hızla erozyona uğruyor. Üstelik bu sadece eğitimin belli bir dini inanış, mezhep ve etnisite

ekseninde ‘tek tipçi’ biçimde yeniden örgütlenmesinden ileri gelmiyor. Bizatihi tahribat aynı zamanda Türkiye’nin büyüme modelinin ihtiyaçlarına da tekabül ediyor. Israrla üzerinde durduğumuz inşaat ekonomisinin sonucu oluyor.

16 yılda ekonomide inşaat eksenli dönüşüm ile bunun işgücü piyasasına ve dolayısıyla eğitime yansımaları somut olarak göstermesi bakımından Eczacıbaşı Grubu’nun yaşadığı değişim çarpıcı bir örnektir, mesela. Eczacıbaşı Grubu İstanbul burjuvazisi olarak tanımlanan sermaye kesimlerinin önde gelen temsilcisidir. Bu temsil yeti sadece ölçeğiyle ilgili değil, kültürel yatırımların temelini atmasından da ileri gelir. Alanının yüksek teknoloji yatırımı, kalifiye iş gücü, bilimsel birikim gerektirmesi ayırt edici özelliklerindendir. 1970’lerde kurduğu Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı ile kültür sanat vakfı üzerinden dönemin kaba antikomünizm faaliyetlerine kıyasla entelektüel bir hegemonya kurma çabasını da, Eczacıbaşı’nın ayırt edici niteliklerinin arasına kaydetmek lazım (Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, 1995, s. 128).

İşte Demokrat Parti döneminde Sınai Kalkınma Bankası’ndan kamu ihalesi için değil, sanayi yatırımı için kredi çeken nadir firmalardan olan ve uzun yıllar sanayinin ‘elit’ sektöründe faaliyet yürüten Eczacıbaşı’nın AKP döneminde yaşadığı evrim, Türkiye ekonomisindeki eksen kaymasının ve bunun sonuçlarının serencamı gibidir. 2006 yılında Kanyon AVM’yi açmasının ardından holding, dönemin ruhuna uygun hızlı bir faaliyet değişimine yöneldi. 2007 yılında sağlık ürünleri ve kimya bölümünü yüzde 75’ini Avrupa’nın önde gelen jenerik ilaç şirketlerinden Zentiva N.V.’ye satan Eczacıbaşı, ağırlığı inşaat sektörüne ve inşaat yan sanayiine verdi. Halen İstanbul’da Kartal ve Zekeriyaköy’de konut projeleri yürütüyor ve hedefinde yeni inşaat projeleri bulunuyor. İhtiyaç duyduğu işgücü de doğal olarak yeni işkoluna uygun şekilleniyor.

Pek çok firmanın benzer bir dönüşüm geçirdiği, elde ettiği kaynakları kısa vadede yüksek gelir getiren arsa-arazi rantına ve inşaatla kaydardığı; uzun vadeli yatırımdan, teknoloji ve kalifiye işgücü gerektiren işkollarından uzaklaştıkları veya kaçındıkları bilinen bir gerçek. Ticaret sicil kaydında ‘inşaat’ etiketi bulunmayan firma neredeyse yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla ekonomik faaliyetin ağırlıklı olarak inşaat ve perakendeye odaklanması istihdamın yönünü

de esnek, eğitim gerektirmeyen, örgütsüz bir alana kaydırmıştır. Eğitimde yaşanan deformasyon ile büyüme modelinin gerek ülke çapında gerekse tek tek firmalar bazında rant odaklı alanlarda yoğunlaşmasını bir arada düşünmekte fayda var. Bunun toplumsal ve siyasal maliyetine yıkıcı biçimde tanık oluyoruz.

Otoriter siyasetin meşruiyet kaynaklarını bu pencereden de tartışmak zorundayız. Eğitim ile refah arasındaki bağın zedelenmesi, demokrasi tahayyülünü de belirliyor çünkü. Daha iyi yaşam için eğitim önemli bir yol olarak görülmediği vakit, hak ve özgürlüklerin kurucu zemini de kayboluyor. Demokrasi anlayışı, düşüncenin ürünü değerler yerine, yeni hayatta kalma stratejilerinin gereği olan ‘yeni değerler’ üzerinden şekillenmeye başlıyor ki, o zaman da siyasal popülizmin kolaylıkla otoriter yapıya evrilmesinin ve değişen demokrasi anlayışının ihtiyacı kitlesel meşruiyet kaynağının da yolu açılmış oluyor.

İktisadi yapının yanında kenti, çevreyi, estetik algıyı, kültürel kodları da deforme eden ve yeniden yapılandıran inşaat ekonomisi, siyasal tahakkümün ekonomi politikası olarak gelecek tahayyülünü de bozuyor. Nihayetinde Çehov’un öyküsündeki Misail gibi, toplumun geniş kesimlerinin hayatta kalabilmesinin imkânları, çirkin estetik çarkının sunabildiği olanaklarla sınırlı kalıyor. ■

Bahadır Özgür, *Gazete Duvar* Ekonomi Yazarı

Welfare Against Education: A Domination’s Asymmetry

The new growth model instaurated since 2001, is based on the construction economy. The main social consequence of this growth model is the unbalance between education and welfare. Education, designed according to the needs of the new labor market, is getting further and further away from being a valid strategy to obtain good life conditions, especially for the members of the lower economic class. The lack of correlation between education and welfare creates a shift in the system which was supposed to provide freedom and rights in society.

Forum/Tartışma: Tahakküm ve İnşa

Editör: Kubilay Önal

Mimarlık, kültürel bir uğraş ve disiplin olarak ideolojik bir pratik alan. Sınıflı toplumun yani kentlerin oluşumundan bu yana “ideolojik tahakkümün” de aracı. Ancak günümüz kapitalizmi (neoliberalizm?) üretici kapitalizm koşullarında ekonomik anlamda verimli bulunmayan kent ve mimarlığı da dönüştürerek krizlerini aşmaya çalışıyor; finansal krizlerinin salınımı içinde yalnızca ideolojik tahakkümle yetinmediğini, artık tüm yaşam alanlarının metalaştığı yaşamsal koşullara yönelik, yok edici bir tahakküme yöneldiğini söyleyebiliriz.

Artık söz konusu olan “yaşam” krizidir. Kuşkusuz bu yaşam krizine karşı toplumsal refleksler oluşmakta; “tahakküm ve inşa” sürecinin diyalektiği toplumsal karşılığını mekân bağlamında ortaya çıkan “direniş” ve “işgal” olaylarında bulmaktadır. Brezilya’da Olimpiyat sürecinde, “Gezi” olaylarında ve birçok dünya metropolünde yaşananlar henüz düşünsel ortak bir ivme kazanmamış olsa bile 1960’ların sonunda Lefebvre’in “şehir hakkı” kavramı ile teorize etmeye çalıştığı bir tezin pratik süreçlerini oluşturuyor.

Bu bağlamda oluşturduğumuz dosya konusunun yaygın biçimde ele alınmasını sağlamak üzere Forum/Tartışma bölümünde siyaset bilim, sosyoloji, felsefe, planlama ve mimarlık alanından değişik kent örgütlenme pratikleri ve/ya kuramsal yaklaşımları olan bilim ve meslek insanlarına üç soru sorarak konuyu açmaya çalışıyoruz. Gelen yanıtları (çoğu yazı bütünlüğünde olduğu için) soru gruplamaları yapmadan kişi kişi aktarıyoruz devam eden sayfalarda...

Sorularımız şunlar:

1. Tahavvül (Dönüşüm): Mali piyasaların egemenliğinde krizlerini aşamayan (tek sistem olan) kapitalizm, bu tahakküm sürecinin yönlendiricisi olarak insanlığın var oluşundan bu yana oluşturulan tüm değerleri aşındırarak hızla bir sona doğru ilerliyor. Bu bağlamda günümüz siyasetinin liberal pozisyonunu yitirmeye başladığını, ABD, AB ve Brezilya başta olmak üzere giderek yaygınlaşan muhafazakâr eğilimlerden anlıyoruz. Kent ve mimarlık pratiğini de değiştirmesi olası bu sürecin, “şehir hakkı” kavramı üzerinden alınan yolda deneyimlenen alternatif arayışları nasıl etkileyebileceğini (ya da mimarlık pratiğine etkisini) düşünüyorsunuz? Örnekler üzerinden (ve kavramsal açıdan) bu konudaki düşüncelerinizi belirtir misiniz?

2. Tahakküm (Baskı): Ülkemiz bu sürecin bir parçası (ve oyuncusu) olarak, yıllardır egemen olan bilim, planlama ve mimarlık dışı uygulamaların bir üst aşamasında, inşai “tahakküm”ün doruğunu yaşıyor diyebiliriz. Yağma kültürü, toplumun tüm tarihsel, doğal ve kültürel bellek ve enerjisini hızla heba ettiği gibi, geleceğine de “ipotek” koyuyor. Mekânsal bağlamda bir anti-ütopya içinde yaşıyormuş gibi gelen bu inşai tahakküm sürecinin kentsel gelişmeye etkileri (ya da mimarlığa) hakkında düşüncelerinizi belirtir misiniz?

3. Tahayyül (Düşlem-İmgelem): “Tahakküm ve inşa” sürecine karşı gelişen hareketler nasıl bir gelecek düşlemi geliştirmeye neden olabilir? Ne düşünüyorsunuz?

Kent Hakkını Nasıl Seslendireceğimize Dair Kafa Yorma Zamanlarındayız

Cihan Baysal Uzunçarşılı Siyaset Bilimi
Bağımsız Araştırmacı

1 ve 3

Kenti sermayenin birikim aracına dönüştüren ve böylece kendini yeniden üreten kapitalizm, kent ile birlikte mimarlık pratiğini de sömürgeleştirmiş ve ele geçirmiştir; aslında, belirli iyi örnekler dışın-

da, tarih boyunca egemen sınıfların ve ideolojilerin hizmetinde olan mimarlık bağlamında düşündüğümüzde çok büyük bir kopuş olmadığını da ifade etmek zorundayız. Mimar olmadığımız için bu tartışmalı konuyu kenara koyarak, “kent hakkı” ile devam edeceğiz. Marksist filozof Henri Lefebvre, kapitalizmin yirminci yüzyılda ayakta kalmasını kentsel mekânı temellük etme ve yeniden üretme kabiliyetine bağlamaktadır. “Kent hakkı bir feryat ve taleptir” diyen Lefebvre’e göre bu feryat, her vechesi metalaşan, piyasalaşan kente ve tüketim

toplumuna dönüşen topluma karşı seslendirilmiştir. Talep ise yeni temeller üzerinde yeni bir kentin, farklı bir ölçekle ve farklı şartlar altında yeni bir topluma yönelik inşasıdır. Dolayısıyla, kent hakkı özünde, radikal ve anti-sistem bir hak olup bugünün eşitsiz gayri-adil kentini düzeltme ya da bu kente dahil olma talebi değildir. Başka bir kent ve başka bir dünyayı amaçlamaktadır. Türkiye ve dünya üzerindeki örneklerle göz attığımızda ise kent hakkı bağlamında “deneyimlenen alternatif arayışlar” ile kastedilenlerin devam edemediklerini, zaman içinde sönmümlendiklerini, birbirlerine dokunmalarına rağmen sistemi alt edemediklerini görmekteyiz, Gezi de dahil, 2010’dan bu yana dünyanın hangi meydanından ve ne zaman patlayacakları kestirilemeyen işgaller ve isyanlar gibi.

Bununla birlikte, bu tahlilden, her biri değerli bu deneyimleri küçümsediğimiz anlamı çıkmamalı. Geçici bir süreliğine de olsa yeniden üretilen işgal mekânlarında, dışlayıcı değil içerici ve çoğulcu, katılımcı demokrasiden yana, kentin kullanım değerini esas alan, rekabetin yerini dayanışmanın aldığı, doğa ve çevreye saygılı, sokak hayvanından

şu demektir, sizi küresel kent vesaire zirvalarından kurtaracak çok daha geniş ve daha fazla devrimci bir harekete ihtiyacınız var.”²

“Tarihin sonu” kehaneti tutmadı; kapitalizm müthiş bir kriz içinde. Kendi yarattığı krizlerden çıkmada en başarılı ve dolayısıyla en devrimci sistem olan kapitalizm, yine aynı başarıyı göstererek kendini yeniden yaratabilecek mi? Yoksa Harvey’in bahsettiği “çok daha geniş ve daha fazla devrimci bir hareket” başka bir kentin ve dünyanın kapılarını açabilecek mi? Görünen tablo, devrimci bir müdahalenin hareket alanının oldukça kısıtlı olduğudur. Köktencilik, militerleşmiş bir milliyetçilik, yeni ırkçılık (özellikle mültecilere, yoksullara, evsizlere yönelik) ve yeni muhafazakârlık yükselişte. Temsili demokrasiden umutlarını kesen nüfuslar, çareyi güçlü liderlerde arıyor. Zygmunt Bauman’ın altını çizdiği üzere “Güçlü adamlar düzenine, İktidarı bana verin ve ben sizin geleceğinizin sorumluluğunu üstleneceğim” diyecek cesaret, hırs ve cürete sahip adamlar düzenine dönmeyi insanlar giderek daha çok hayal etmekte. ABD, Türkiye, Macaristan, Polonya, Rusya, Çin, Hindistan’da gözlemlediğimiz üzere ve en son Brezilya’da faşist ve dinci bir eski ordu mensubunun yönetime gelmesiyle otokrasinin her tonu –Türkiye’de dinci versiyonu– gezegen boyu yayılıyor. Bauman, korku ve kaygının toplumu ele geçirmesi sonucunda insanların emniyeti özgürlüğe tercih ettiklerini belirtiyor ve totaliter yönetimleri yaşamış bir devrin insanı olarak kaygılarını genç nesle şöyle ifade ediyor: “Bugün, büyükbabalarımızın karşısında savaştıkları güçlü adam, güçlü iktidara gereksinim var. Onlar totaliteryanizmden korkmaktaydılar. Senin gibi genç insanlar totaliteryanizmin ne olduğunu unuttular. Okul kitaplarını okurken öğrendiniz ancak sizler bunu yaşamadınız. Ben deneyimledim. İki tanesini yaşadım!”⁴ Böyle bir gidişatta kent hakkını nasıl ve nerelerden inşa edeceğiz?

Birikimini kentleri metalaştırarak sağlayan kapitalizmin tüm çelişkilerini ve yarattığı mağduriyetleri ve eşitsizlikleri kentsel peyzaj ve mimari üzerinden okumak mümkün. İşgal Et Hareketi boşu boşuna “%1’e karşı %99” diyerek Amerika’nın kent meydanlarından seslenmiyordu. Tunus’tan başlayarak 2010’dan itibaren dünyayı sallayan işgal hareketleri gibi bugünlerde Fransa’nın Sarı Yeleklileri de bu eşitsiz sisteme ve kentlerde yarattığı adaletsizliklere, kentsel ayrılmaya isyan etmekte. Sistemin kendi yarattığı konut krizi 2008 küresel krizinin tetikleyicisiydi ve bugün de küresel bir konut kriziyle karşı karşıyayız. Nitekim Sarı Yeleklilerin 42 maddelik listelerindeki birinci talebin tüm evsizlere konut sağlanması oluşu hiç şaşırtıcı değil.

David Harvey, günümüz mimarlarının ... mimari projelerinde kaybolup kentsel bağlamı göz ardı ettiklerini üzüntüyle belirtmekte. Mimarların fantezilerine indirgenmiş mekânların üretimi sonucunda birbirinden kopuk kentsel mekânlarla çok parçalı bir kentsel yapı ortaya çıkıyor.

börtü böceğine tüm canlıların yaşam hakkını önceleyen, talan, israf ve tüketim ekonomisine karşı, anti-hiyerarşik, anti-otoriter ve Harvey’in dikkat çektiği üzere, “...alternatif bir kentin, alternatif bir politik sistemin ve sonuç olarak insanların iyiliğini gözetecek alternatif bir üretim, dağıtım ve tüketim örgütlenmesinin...”³ tohumları atıldı, Gezi’de olduğu üzere. Neden kısa süreli olduklarının yanıtını ise Lefebvre’e referansla Harvey şöyle açıklıyor: “...Lefebvre, ...belirli bir mekânı, bildiğiniz üzere, bir süreliğine özgürleştirilebilirsiniz; ancak burada her zaman şunu göreceksiniz, eğer daha ileri bir özgürleştirme sürecine girmezseniz, özgürleştirmiş olduğunuz mekân, bir süre sonra dominant pratik tarafından tekrar absorbe edilir, ele geçirilir, demişti. Bence bu çok önemli bir düşünce çünkü Lefebvre sonra şöyle der: ‘Günün sonundaki büyük soru, dominant pratiğin ne olduğudur’. Ve ben, bahsettiğiniz bir kısım mekânların bir süreliğine özgürleştirilebileceğinin imkân dâhilinde olduğunu düşünüyor olsam da, dominant pratik değiştirilmediği sürece, bu demektir ki, bu mekânlar her zaman tehdit altında olacaklar. Bu

Kemer sıkma politikalarına son verilmesi ve kiralara sınırlama ve makul ücretli kiralık konut talepleri de listedeki ilgili diğer maddeler.⁵

Kent merkezlerinin %1'in talep ve ihtiyaçlarına göre dizayn edildiği, dolayısıyla soylulaştırıldığı ve "temizlendiği" (alt gelir grupları mahallelerinin ve sosyal konutların yıkılarak yerlerine üst gelir gruplarına yönelik lüks projeler inşa edilmesiyle) bir düzende %99 merkezlerden sürülmekte/kovulmakta. Kentsel peyzajda artık sosyal konuta, emekçi-alt gelir gruplarının geniş kamusal alanlara yeşilliklere sahip mahallelerine, fabrikalara, esnaf lokantalarına, 3-5 kuruşa oturabileceğimiz mekânlara yer yok. Varsa yoksa AVM, rezidans, plaza, lüks konut, varsa yoksa cafe, gurme restoran, 5 yıldızlı otel. Londra'nın yıkım tehdidi altındaki sosyal konut sitelerinden duyulan feryatlar, İstanbul'un dönüşüm alanlarından duyulanları yankılıyor, ya da tersi. Küresel isyan, gündelik yaşama birebir değen konut krizi üzerinden temelleniyor.

Harvey'in vurguladığı üzere, sosyal bir hak olan konutun bir yatırım ve spekülasyon aracına dönüşmesiyle artık "...insanların içinde yaşamaları için değil yatırım yapması için kentler inşa etmekte...Ve aslında her şeyden zengin ahaliye yönelik onların içlerinde yaşamayacakları sadece paralarını yatıracakları lüks daireler üretirken aynı zamanda ödenebilir fiyatta konut eksikliği krizi ile de karşı karşıyasınız.⁶ Bunun sonucunda dünya üzerinde evsizler artmakta ama boş konut sayısı da katlanmaktadır. Ekonomik şartlarda konut satın almanın ya da kiralamanın giderek zorlaştığı İstanbul'da da %30-40 fazla konut stoku olduğundan bahsedilmekte. Sadece İstanbul'da değil dünyanın büyük kentlerinde de, lüks sitelerin kapkaranlık blokları, satılamayan ya da ihtiyaç yerine spekülasyon amacıyla alınıp elde tutulan konutlardan oluşmakta. 23 Şubat 2014 tarihli *Guardian* gazetesi, Avrupa'da 4,1 milyon evsiz olduğuna dikkat çekerek buna karşın 11 milyon boş konut bulunmasını skandal olarak nitelendiriyor. Ancak acı gerçek şu ki, bu durum neoliberal sistem için bir skandal değil tam aksine sistemin iyi çalıştığını gösteren bir veri! Sistem kentleri ve yukarıda Harvey'in dikkat çektiği üzere konutu metalaştırarak işlediğinden ve sermaye birikimini artık kentleri metalaştırarak/pazarlayarak sağladığından böyle bir düzenin mantıki sonucu ile karşı karşıyayız. Paradoksal olarak, ödenebilir şartlarda, ekonomik olarak erişilebilir kiralık da dahil konut açığı (ya da boş konut fazlası) sistemin yanlış çalıştığını göstermiyor; sistemin tam da istendiği gibi çalışmasının neticesi!

Kent hakkı bunun neresinde? Lefebvre'in bir anti-sistem hak olarak ortaya attığı ve başka bir

kenti –değişim değeriyle öne çıkan bugünün kenti yerine kullanım değeriyle ve kentlilerin el birliğiyle bir sanat eseri olarak yarattıkları bir kenti– dolayısıyla başka bir dünyayı yaratacak bir hak olarak kent hakkını radikal özünden saptırarak bir kentli hakları silsilesine ya da bir tek hakka indirgeyemeyiz, ancak konut hakkının kent hakkı için önemini de yadsıyamayız. Şöyle ki, neoliberalizmin yok etmeye durduğu, parçaladığı kenti yeniden inşa edip başka bir kent yaratacak isek en önce o kentte yaşıyor olmamız gerekir; sonuçta kentsel mekân orada yaşayanların arzu, irade ve tahayyülleri doğrultusunda üretilir ve yeniden üretilir. Öyleyse, konut hakkı (BM ESKHK 4 No'lu Genel Yorum'da açıldığı üzere mülkiyetten bağımsız ve işgal ve yasadışı iskânı da içerecek şekilde) olmadan kent hakkını inşa edemeyiz. Tam da bu nedenle, konutun/kentin değişim değeri karşısında kullanım değeri mücadelesi önemli bir mücadele hattı olarak öne çıkmaktadır. Kent, eğer küresel kapitalizmin üretildiği ve yeniden üretildiği mekân ise konut sorunu da son kertede kentte kimlerin var olacağını ve kentte kimlerin tarih yazacağını tayin etmektedir. İkamet politiktir. Bu durumda, yerinde kalma hakkı mücadelesi de sınıfsal bir mücadele olduğundan konut teknik bir mesele olmaktan çıkarak sınıfsal bir mesele olur. Tekrarlarsak, konut hakkı olmadan kent hakkından bahsedemeyiz.

Harvey, bugün kent hakkını %1'in elinde tuttuğundan bahsetmekte. Geride kalan %99'un içinde önemli yer tutan mülteciler, göçmenler, prekarya, yoksullar ve evsizleri ya da kovulanlar, dışlananlar, kriminalleştirilenler, yok sayılanları hesaba katmadan da kent hakkından bahsedemeyiz. Dünya, yoksulluk, yoksunluk, terör, savaş veya iç çatışmadan kaçanlarla hareket halinde nüfuslar dönemini yaşıyor. Göçmenler ve mülteciler gidişatın önemli bir vechesi ve yakın bir zamanda iklim krizinin tetiklediği göçlerin de ekleneceğini –hatta kırsaldaki geçim kaynaklarını yitiren nüfuslarla zaten eklendiğini– not düşelim. Göç dalgalarının aktığı kentler, gelen nüfuslara eskiden yetecek iş, aş sağlayabilir ve bu nüfusları emebilirken bugün hiç misafirperver değiller. Duvarlar, çitler, çevik kuvvet ve/ya askeri güçler ve her türden şiddete ve insan hakkı ihlaline açık toplama kampı misali mülteci kampları kentlerin yeni ve acımasız peyzajı. Öte yandan, dışarıdan gelene karşı her türden çitleme ve engelleme yapılırken kentlerin içinde istenmeyen nüfuslar da (emekçiler, yoksullar, alt gelir grupları) ya dışarıya püskürtülüyor ya kentler onlar için yaşanmaz kılınıyor (dönüşüm, el koyma, soylulaştırma) ki terk etsinler ya da onları istifleyecek hapishaneler üretiliyor.

Neoliberal otokrasinin çağında hapisaneler kentsel peyzajın olmazsa olmazları. Macaristan’da görüntü kirliliği yarattıkları gerekçesiyle evsizlerin tarihi bölgelere ve kent merkezlerine girişleri kanunlarla yasaklanıyor veya Kanada, İngiltere, ABD ve bazı Avrupa kentlerindeki “hasmane mimari”⁷ vasıtasıyla evsizlerin herhangi bir yerde yatmalarını, uzanmalarını, uzun süre oturmalarını engelleyecek her türlü çit, sivri uçlu çubuk, tel örgü kentsel peyzajın olağan görüntüleri oluyor. Kapılarında güvenlikçilerle ayrılmış ya da yüksek blokların bir kale misali örüldüğü lüks siteler, sitelerin güvenlik kameraları, elektrik verilen telleri... Her türlü gözetim denetim aygıtıyla dışlayıcı kentler, olası düşmanlara, teröristlere, ama aslında kriminalleştirilen yoksula, yoksuna karşı inşa edilmiş kaygı ve korkular üzerinden yükseliyor. Kentler, tarihte hiç olmadığı kadar sosyo-mekânsal olarak ayrışıyor; öyle ki, BM konut hakkı raportörleri bu olguyu “kentsel apartheid” olarak tanımlıyorlar. Çoğulcu kent çöküyor. Gidişat kenti kent yapan niteliklerin parçalanması ya da Saskia Sassen’in adlandırdığı üzere “de-urbanization”.

Lefebvre, kent hakkını sadece kentin vatandaşlarına yönelik değil göçmen, mülteci, kentin tüm yaşayanlarına yönelik olarak düşünmüş ve böylece vatandaşlığın kapsamını da genişletmişti. Gezi’de evsizler, sokak çocukları, Tarlabası’nın mültecileri yok muydu? Dünyanın dört bir yanında işgallerle müşterekleştirdiğimiz, kamusallaştırdığımız ve başka bir kentin mümkünatını kısa süreliğine de olsa deneyimlediğimiz kent meydanlarında, değişim değerine meydan okuyarak kullanım değeri üzerinden ve vatandaşlığın kapsamını da genişletip içerici kentsel mekânlar inşa ettik. Gezi’de ve dünya üzerindeki işgal mekânlarında birer “sanat eseri (*oeuvre*)” yarattık. Bugün de Amerika’da Trump’ın mülteci yasaklarına direnen kimi yerel yönetimler ile Atina, Napoli, Barcelona, Sheffield gibi bazı Avrupa kentleri, mülteci ve göçmenlere kapılarını açmakta. Bu yerel yönetimlerin ortak paydası, resmi ikametgâhtan bağımsız olarak, kentsel mekânları tüm nüfuslara emniyetli bir şekilde erişilebilir kılmak.⁸ Dayanışmacı kentler (*solidarity cities*) ya da sığınma kentleri (*sanctuary cities*) adı altında bir araya gelen bu kent yönetimleri, sadece mülteciler ile göçmenlere değil kentten püskürtülen gruplarla evsizler gibi dışlananları da kapsayacak bir kentin inşasına çalışırken kapitalizmin parçaladığı kente de çoğulculuğunu iade etmekte. Bu bağlamda, kentin vatandaşı olan bir prekaryanın, yoksulun, mülksüzün, uzak bir diyardan bir mülteciyle ortak yönlerinin, aynı kentte yaşadığı bir üst gelir grubu üyesinden çok

daha fazla olduğunu açmaya gerek yok; her ikisi de sistemin kaybedenleri. Ve bugünkü gidişata karşı “bir gelecek düşlemi geliştirmenin” anahtarları, tüm ezilenlerin, dışlananların, kovulanların bir araya geldikleri bu sığınma kentlerinde.

Bugün gezegen boyunca kentsel kamusal alanların yok edilmesine tanık olmaktayız. Yaratıldığı eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin kentsel isyanlara dönmesinden korkan neoliberal otokrasi, kamusal fikir ve ifadenin hayata geçirildiği agoraları yok etme, dönüştürme ya da engelleme derdinde. Ticarileştirilerek, AVM’leştirilerek, dolayısıyla ehlileştirilerek ya da askerileştirilerek (Galatasaray Meydanı) veya şiddet yoluyla (Taksim Meydanı-Gezi) elimizden alınan meydanlar, parklar, cadde ve sokaklar ve tüm diğer kentsel kamusal alanlar olmadan isyanlarımızı, itirazlarımızı, demokratik hak ve taleplerimizi nerelerden duyuracağız? Dayanışmayı nerelerden öreceğiz? Polis şiddeti karşısında işgal ettiği meydanları terk etmek zorunda kalan İşgal Et aktivistleri bir süreliğine mahallelerine çekilerek her mahalleyi bir kamusal alan eylemeyi denemişlerdi. Gezi sürecinde işlevsel olan park forumları, Gezi erteğinde böyle bir işlevi yüklendiler. Forumları canlı tutamadık. Oysa forumlarını yitirmeyen Barcelona, 10 ay gibi kısa bir sürede örgütlenerek mortgage yasalarına ve zorla tahliyelere karşı mücadele etmiş bir konut hakkı aktivisti kadını belediye başkanlığına taşıdı. Ada Colau, kentin turistikleştirilmesine, metalaştırılmasına karşı beş yıldızlı otellerden ‘Airbnb’lere, ödenebilir konuta ve kiralığa erişimin imkânsızlaştığı kentte ellerinde boş konut stoku bulunduran banka ve emlak şirketlerine kadar geniş bir yelpazeden kurum ve kuruluşa karşı mücadele ederek başka bir kentin inşası için çalışıyor. Barcelona’ya bakmak hem ufuk açıcı, hem umut verici.

Neoliberal otokrasinin tüm yağma, talan ve şiddet araçlarıyla üzerimize geldiği, iç ve dış düşmanlar üzerinden toplumu sürekli bir olağanüstü hal içine hapsederek hem özgürlükleri kolaylıkla ve rahatça tırpanladığı, hem de hak ve özgürlük savunucularını kriminalleştirdiği, bagajındaki dinci köktencilik, militerleşmiş milliyetçilik, yeni ırkçılık ve yeni muhafazakârlık ile hegemonyasını tahkim ettiği bir zaman diliminde, başta konut hakkı olmak üzere yukarıda sıralanan çıkış noktalarımız ve sayamadığımız niceleri üzerine düşünme ve derinleşme ve elbette uluslararası deneyimlerden beslenme zamanlarındayız. Bugün meydanlara çıkamasak da, yarın o meydanlardan kent hakkını nasıl seslendireceğimize dair kafa yorma zamanlarındayız.

2

Toplumsal tüm tarihsel, doğal ve kültürel bellek ve enerjisinin heba edilişi ardında kentleri metalaştıran yağma ve talan projelerinin olduğu kuşkusuz. Kentlerini pazarlayan girişimci yerel ve merkezi yönetimlerin buradaki sorumlulukları ve faillikleri göz ardı edilemez. Öte yandan, bu projeleri yaratan mimarların hiç mi failliği yok? Harvey'in Körfez ülkeleri bağlamında ifade ettiklerini bugün başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Türkiye kentleri yaşıyor: "...artığı mümkün olan en göze çarpan, toplumsal olarak adil olmayan ve çevresel olarak savurgan yolları silip süpüren, suç açısından saçma değilse de şaşırtıcı büyük-kentleşme projeleri ortaya çıktı."⁹

Bunun yanı sıra, imajın öne çıktığı bir zaman diliminde, mimarlık da imajı/gösteriyi öne çıkaran, dolayısıyla ürününün piyasada alıcı bulmasını kolaylaştıran projelere yöneliyor. Yerelin kimliğiyle ilintisi olmayan, yerelin tarihinden, kültüründen tamamen kopuk ve hatta mekânın hafızasını sıfırlayan doğa çevre katili uçuk kaçık projelerle gezegen boyu Dubailer inşa edilmekte. Öyle ki, bu mekânlarda, her yerde ya da hiçbir yerde gibiyiz. David Harvey, kendilerini "urbanist" addeden 60'lı yılların mimarlarının sadece inşa edecekleri binaların imajına odaklanmadıklarına, geniş bir çerçeveden kenti ve kentsel bağlamı da göz önünde tuttuklarına dikkat çekerek günümüz mimarlarının ise mimari projelerinde kaybolup kentsel bağlamı göz ardı ettiklerini üzüntüyle belirtmekte.¹⁰ Mimarların fantezilerine indirgenmiş mekânların üretimi sonucunda birbirinden kopuk kentsel mekânlarla çok parçalı bir kentsel yapı ortaya çıkıyor.

Türkiye'den baktığımızda ise inşa ve tahakküm süreci, kentsel mekân ve mimarlık bağlamının çok ötesinde yeni bir ulusun da inşa süreci olarak ilerlemekte. Devlet ve devlet kurumları, AKP'nin dinci ideolojisi ve tek adam anayasası doğrultusunda yeniden yapılandırılırken (tırpanlanan kadın ve çocuk hakları, yok edilen hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve yargının bağımsızlığı vb düzenlemeler) yeni bir ulus da inşa edilmekte; makbul vatandaşlardan oluşacak bir ulus. Gidişata kentten baktığımızda ise İslamlaştırılmış ya da en azından muhafazakârlaştırılmış kentsel mekânlarla karşılaşmaktayız. Kentin hemen her yerinden görülen Çamlıca'ya konuşlanan mega cami, 37.500 kişilik kapasitesi, 72 m yüksekliği ve 35 m kubbe çapıyla kozmopolit İstanbul'u İslam kentine, 1994'te telaffuz edilen o dileği de gerçeğe dönüştürmekte: "O bölgeye gelen kişi bir defa o merkezi gördüğünde bir İslam kentinde olduğunu

anlayacak." Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken ifade ettiği bu cümle aslında Taksim'e cami için zikredilmişti. Ama ne gam; bugün İstanbul'un en önemli agorası olan Taksim Meydanı'na da, politik mekânı dini bir mekâna dönüştürerek mekânın kimliğini muhafazakârlaştıracak ve kolektif hafızasını sıfırlayacak bir cami inşa edilmekte. "Rumelihisarı sahnesine 'itinayla' yerleştirilen ve sanatın mekânını

Neoliberal otokrasinin tüm yağma, talan ve şiddet araçlarıyla üzerimize geldiği, ... hegemonyasını tahkim ettiği bir zaman diliminde, başta konut hakkı olmak üzere yukarıda sıralanan çıkış noktalarımız ve sayamadığımız niceleri üzerine düşünme ve derinleşme ve elbette uluslararası deneyimlerden beslenme zamanlarındayız. Bugün meydanlara çıkamasa da, yarın o meydanlardan kent hakkını nasıl seslendireceğimize dair kafa yorma zamanlarındayız.

*dini bir mekâna dönüştüren ihya mescit, 2014 düzenlemesiyle her projeye şart koşulan dini tesisler, pıtrak gibi cami ihya projeleri, okulların spor alanlarından parklara, kentsel mekânların cami ve mescit projeleriyle donatılmaları... İslami vakıf ve derneklerin kendilerine tanınan kira yardımı, yer tesisi gibi ayrıcalıklarla kentleri sararak toplumun yeniden inşasında yer alışları, anaokullarından kent meydanlarına sosyalleşme mekânlarının milliyetçi, dinci etkinliklerle ele geçirilmeleri. En son örnek, gençlerin sosyalleştikleri sivil toplum örgütleri ve halk meclisleri yok edilen Diyarbakır'daki gençlik festivalinde Türklük vurgusu yapan İslami içerikli vakıf ve derneklerin ağırlığı. Kısaca, ulus inşa etme ve toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak İslami bir dokunun kentsel mekânları boydan boya sarmaladığını, ele geçirdiğini deneyimlemekteyiz."*¹¹ Distopya böyle bir şey olmalı!

Notlar

1. David Harvey, "Sokaktaki İsyanlar: Wall Street Partisi Can Düşmanı ile Karşılaşıyor", çev. Y. Atak, *Sol Defter*, 30.10.2011. <http://www.soldefter.com/2011/10/30/sokaktaki-isyanlar-wall-street-partisi-can-dusmaniyla-karsilasiyor-%E2%80%93-david-harvey/>.
2. Cihan Uzunçarşılı Baysal, "David Harvey ile Söyleşi: Kent Hakkı ve Paranın Demokrasisine Karşı İnsanların Demokrasisini İnşa Etmek", Kentin Tozu, 94.9 Açık Radyo, 12.06.2012. <http://www.arkitera.com/haber/8814/kentin-tozunda-david-harvey-ile-soylesi>.
3. Zygmunt Bauman, "Behind the World's Crisis of Humanity", *Al Jazeera*, July 23, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=EG63MkQb1r4>; "Zygmunt Bauman ile İnsanlığın Krizi ve Arka Planı", Kentin Tozu, 94.9 Açık Radyo, 27.01.2017. <https://www.fatihhaber.com/yazarlar/misafir-yazar/zygmunt-bauman-ile-insanligin-krizi-ve-arka-plan/2791/>.
4. *age*.
5. "Demands of the Yellow Vests or Gilets Jaunes", *Daily Kos*, December 9, 2018. <https://www.dailykos.com/sto>

ries/2018/12/9/1818046/-Demands-of-the-Yellow-Vests-or-Gilets-Jaunes.

6. David Harvey, "Slums and Skyscrapers: Space, Housing and the City Under Neoliberalism", London: June 28, 2015. <http://davidharvey.org/2015/07/video-david-harvey-slums-skyscrapers-space-housing-and-the-city-under-neoliberalism/>; David Harvey. "Gecekondu ve Gökdelenler: Neoliberalizm Altında Mekân, Konut ve Kent", Kentin Tozu, 94.9Açık Radyo: 12.05.2016.

7. <https://www.google.com.tr/search?q=hostile+architecture+homeless&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjn5baD46zfAhWJIYsKHSpCAOYQsAR-6BAgDEAE&biw=1200&bih=534>.

8. Antje Dieterich, "Urban Sanctuary - The Promise of Solidarity Cities", *ROAR*, No. 6, Summer 2017, s. 48-60.

9. David Harvey, "Kent Hakkı", çev. M. Kırmızı, *Politeknik*, 11.03.2009. <http://politeknik.org.tr/kent-hakk-da-david-harvey/>.

10. David Harvey, "The Insurgent Architect", *urbanNext*, 29.03.2016. <https://vimeo.com/urbannext/david-harvey>.

11. Cihan Uzunçarşılı Baysal, "Yeni Havalimanından Yeni Türkiye'ye Bakmak: İstanbul Havalimanı ve Hedef 2023", *Mimarlık*, S. 404 (Kasım-Aralık 2018). <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=418&RecID=4545>.

Toplumsal Hareketlerin Pratikleri, Farklı Bir Hayatın İmkânlarına İlişkin Pratiklerin Sınanmasını da Beraberinde Getirir

Fırat Genç *Sosyoloji*

Dr. Öğr. Gör., İstanbul Bilgi Ü.

1

Bugün kapitalizmin derin bir krizle karşı karşıya olduğu ve de krizin küresel ölçekte pekişen otoriterleşme ile kol kola gittiği konusunda hemfikiriz. Ancak bu iki tespit, sorunuzun gerisindeki esas hipoteze (kapitalizm hızla bir sona doğru ilerliyor) varmak için yeterli değil. Kapitalizmin kendi içinde sürekli krizler üretmeye mahkûm bir üretim tarzı olduğu iddiası, Marksizmin yerinde iddialarından biridir. Çoğu durumda buna eşlik eden ve aslında Marksizmler ailesinin de ötesine taşan "nihai an" beklentisi içinse aynı şeyi söylemek mümkün değil. Bu beklenti, Jacques Rancière'in belirttiği gibi, "tahakküm dünyasının kendi yıkımını ürettiği," "bu dünyayı var eden kurum ve inançların" sistemin işleyiş biçimi nedeniyle *kendiliğinden* eridiği şeklindeki bir mantığa dayanır.¹ Sahiden de kimi güncel olgular bu derin mantığın devrede olduğu izlenimini uyandırabilir: On senedir toparlanmayan ekonomilerin yarattığı öfke ve hayal kırıklığı (buna krizin finansal piyasalardaki çöküşle başladığını ve tüm bilinmezliği ve karmaşıklığıyla küresel finans dünyasının sahip olduğu ürkütücü imgeyi de eklemek gerekir); bir belirip bir kaybolan halk isyanlarının coğrafi yaygınlığı,

hiddeti ve öngörülemezliği; çevresel tahribatın artık bir ekolojik kriz mertebesine vardığına dair yaygın ve yerinde gözlemler. Ancak tüm bu kriz belirtilerinin kapitalizmin sonuna işaret ettiğini, yani bir tahavvül (bir halden başka bir hale geçmek) evresinde olduğumuzu ya da daha mütevazı olacaksak bir tahavvül imkânının ufukta görüldüğünü söylemek zor. Belki bugün için daha isabetli olan, kapitalizmin çekirdek unsurlarının değişime direnmesi ve bu direncin siyasal alanda yarattığı derin belirsizlik ve çalkalanma üzerine düşünmek olacaktır. Keza 2008-9 krizinin, önceki büyük kriz dönemlerinde olduğu gibi (1929 Buhranı ve Keynesyenizm örneğin), kendi içerisinde bir yenilenme/kabuk değişimine dahi neden olmadığını, aksine bu yöndeki utangaç reform çağrılarının sesinin hayli kısık kaldığını hatırlamak gerekir. O halde bugün kesintiler ve kopuşlar kadar, bir açıdan bakıldığında hayli belirleyici bir sürekliliği ve tam da o sürekliliğin tetiklediği kolektif geleceksizlik duygusunu gözliyoruz: Geç kapitalizm, 1970'lerden itibaren adım adım olgunlaşan sermaye tahakkümünden ve disiplininin vazgeçmemek uğruna, aynı dönem zarfında giderek altı oyulmuş olan kurum ve inançları (1945 sonrasında siyasal liberalizmin ulusal ve uluslararası düzeyde hegemonik kılabilirdiği iktisadi, siyasal ve ideolojik yapıları) iyiden iyiye paramparça ediyor.

Eğer bu akıl yürütme doğruysa, kentsel mekân bağlamında karşımızdaki küresel manzaranın da büyük ölçüde 1970'lerden bugüne uzanan dinamiklerin pekişmesiyle biçimlenmiş bir manzara olduğunu söyleyebiliriz. Birbirine açılan iki temel sonuçtan bahsedilebilir:

i) "Neoliberal şehircilik" olarak anılan mekânsal rejim, bizatihi kentsel mekânın bir meta olduğu fikri üzerine inşa olmuştu. Bu dönemde dünyanın birçok şehrinde yöneticiler ve sermaye grupları tarafından benimsenen politika yönelimleri ve mekânsal stratejiler, büyük ölçüde bu tasavvur üzerine bina olmuştu. Kentsel politik ekonomi alanından pek çok araştırmacının ısrarla vurguladığı gibi, 1970'lerden bugüne geçen zamanda sermaye birikim dinamikleri farklı ölçeklerde kentleşme süreçlerini giderek daha organik biçimde içine aldı ve böylece mekânın metalaşmasını bir yandan derinleştirirken diğer yandan yaygınlaştırdı. Bugün bu dinamğin dünya sathına yayıldığı, kuzey-güney, merkez-periferi ikiliklerini aştığı bir evredeyiz. İşleyiş ve mekanizmaları itibarıyla tarihsel özgüllükler olmakla birlikte gerek merkez, gerek periferi ülkelerinde neoliberal şehircilik giderek artan eşitsizliklere, güvencesizliğe, ayrılmalara ve nihayetinde bilhassa tahakküm

altında olan toplumsal kesimler açısından daha fazla güçsüzleşmeye neden oluyor.

ii) Mekânın metalaşmasının derinleşmesi ve yaygınlaşması kadar önemli bir diğer dinamik ise, neoliberal şehirciliğin hükmü altında modern şehir ideasının içinde barındırdığı vaat ve ilkelerin berhava olmuş olması. Başka bir deyişle, modernlik serüveni içinde –tarafatları ya da karşıtlarınca– şehre ve şehir hayatına atfedilen anlamlar, her ne kadar bizatihi modernleşme süreçleri bu anlamların altını oymuş olsa da, son on yıllarda ciddi bir yıkım yaşamış durumda. Şehrin karşılaşmaların, yaratıcılıkların ve keşiflerin mekânı olduğu, dolayısıyla daha “iyi” bir hayatın şehrin içinde/içerisinden inşa olacağı inancı hükmünü yitirmiş vaziyette. Bu “yitiriş”i büyük ölçüde şehir mekânını birbirinden ayrı adacıklar olarak tasavvur eden, bu adacıkların her birini denetim altında tutmayı önceleyen egemen mekânsal iktidar formlarına borçluyuz. Aynı zamanda radikal tahayyüllerin oluşma ve dolaşıma girmesi imkânının sınırlanması anlamına gelen bu fragmentasyon ve denetim süreci, neoliberal şehirciliğin bir diğer önemli unsuru olagelmıştır.

Kabaca özetlediğim bu iki boyutu bir arada düşündüğümüzde Henri Lefebvre’in kent hakkı kavramıyla ifade ettiği² imkân ve ihtimallerden hayli uzakta bir dünyaya tanıklık ettiğimiz söylenebilir. Zira Lefebvre’in kullandığı biçimiyle kavram, teorik açıdan, kent mekânıyla politik olan arasında içkin bir bağ olduğu fikrini içerir. Başka bir deyişle, mekân, halihazırda var olan iktidar ve çıkar ilişkilerinin ve bu ilişkiler üzerinden biçimlenen çatışma ve taleplerin ifade bulduğu bir mahal değil, aksine bizatihi bu ilişkilerin ve dolayısıyla çatışmaların biçimlendiği kertedir.³ Politika yalnızca mekânda ifade edilmez, mekân politikayı kurar ve biçimlendirir. Tam da bu içkin bağ nedeniyle, David Harvey’in de belirttiği gibi, kent hakkı aslında arzu ve hayallerimiz uyarınca yaşadığımız kenti değiştirme ve yeniden icat etme, bu yolla kendimizi dönüştürme hakkıdır.⁴ Dolayısıyla dar anlamıyla bir merciden talep edilebilecek bir hakkı değil, uğruna mücadele edilecek ve bu mücadele esnasında inşa edilecek bir ütopyayı ifade eder; bir “gerçekçi ol, imkânsız iste!” çağrısıdır. Bu açıdan 1970’lerden bugüne dünya şehirlerini etkisi altına alan neoliberalleşme süreçleri, pek çok başka şeyin yanında, kent hakkı kavramının içerdiği/vazettiği vaadin topyekûn ihlali anlamına gelir.

2

Türkiye yukarıda tarif ettiğim küresel tablonun hayli “ileri” örneklerinden birini teşkil ediyor. 2001 krizini izleyen ekonomik ve siyasal yeniden

yapılanma dönemi, pek çok araştırmanın da gösterdiği gibi, bugün çoğunlukla “sağ popülizm” olarak adlandırılan küresel otoriter dalganın bileşenlerinin adım adım inşa olduğu bir dönem oldu.⁵ Kendi içerisinde sapmalar ya da aksaklıklar bulmak mümkün olsa da, bir bütün olarak AKP hükümetleri dönemi, sermaye birikim süreçlerinin sınırsızca önünün açıldığı, diğer yandan siyasi ve kültürel çelişkilerin otoriter bir tarzda aşılmaya çalıştığı bir dönem oldu. Siyasal rejimin karakterine ilişkin bu öğeleri kentsel gelişme düzeyinde de gözlemek mümkün. Neoliberal şehircilik anlayışı ve yönelimi, her ne kadar kökleri 1980’lere uzansa da hiçbir zaman bu ölçüde etkin ve hegemonik olmamışken, AKP’li yıllarda mekânsal pratiklerden kurumsal mimariye hayli belirleyici olmayı başardı. Bu noktada kent çalışmaları bağlamında daha ilgi çekici görünen soru, rejimin otoriter niteliğinin kentsel gelişme üzerinde nasıl bir etki bıraktığından ziyade, otoriterleşmeyi kuran top-

Şehrin karşılaşmaların, yaratıcılıkların ve keşiflerin mekânı olduğu, dolayısıyla daha “iyi” bir hayatın şehrin içinde/içerisinden inşa olacağı inancı hükmünü yitirmiş vaziyette. Bu “yitiriş”i büyük ölçüde şehir mekânını birbirinden ayrı adacıklar olarak tasavvur eden, bu adacıkların her birini denetim altında tutmayı önceleyen egemen mekânsal iktidar formlarına borçluyuz. Aynı zamanda radikal tahayyüllerin oluşma ve dolaşıma girmesi imkânının sınırlanması anlamına gelen bu fragmentasyon ve denetim süreci, neoliberal şehirciliğin bir diğer önemli unsuru olagelmıştır.

lumsal süreçlerin mekânsallığının nasıl anlaşılması gerektiği sorusu olabilir. Bu çerçevede yakın zamanlı kentleşme süreçlerine ilişkin üç noktanın altını çizmek isterim.

Birincisi, 2000’li yıllarda benimsenen ekonomik büyüme modeli uyarınca kentsel gelişmeye ve daha spesifik olarak inşaat ve turizm sektörlerine verilen öncelik, Türkiye’deki şehirlerin sınıf coğrafyasını köklü biçimde değiştirirken aynı zamanda belirli toplumsal kesimler açısından çok boyutlu bir güçsüzleşmeye neden oldu. Kentsel toprağın değerlendirilmesi, büyük ölçekli firmaların inşaat yatırımlarına giderek daha fazla öncelik vermesi, gayrimenkul yatırımlarını ve tüketimini doğrudan etkileyen finansal araçların ve imkânların artışı gibi bir dizi ekonomik faktör devletin hukuki, yasal ve finansal kaynaklarını bu yönde daha etkin biçimde mobilize etmek amacıyla yeniden konumlanmasıyla birleştiğinde kayda değer bir inşaat faaliyeti canlanmasına neden oldu. Bu canlanma, kent yoksul-

larının konut alanları (erken ve geç dönem gecekondular ve de kent içi tarihi alanlardaki “çöküntü” alanları) söz konusu olduğunda, kentsel gelişmenin geçmiş dönemlerinden tevarüs edilen kimi sapmaların “düzeltilmesi” mecburiyetini getirdi. Örneğin bu mahallerde halen kayda değer biçimde etkili olan eksik piyasalaşma dinamiği ya da mülkiyet örüntülerindeki belirsizlikler gibi büyük ölçekli yatırımları geciktiren ya da engelleyen faktörlerin kentsel dönüşüm uygulamalarıyla tasfiyesi gündeme geldi. Bu türden uygulamalar, kentli işçi sınıfı açısından, Türkiye kentleşme tarihinin popülist evresinden devrolunan sosyalizasyon biçimlerinin günümüz koşullarında sermayenin değer rejiminin baskısı altında çözülmesi anlamına gelir. Bu da nihayetinde kent yoksullarının birlikte hareket etme kapasitelerinin altının oyulmasına neden olur.

Şüphesiz yakın zamanlı kentsel gelişmeyi yalnızca konut alanlarıyla ve de kentli işçi sınıfı açısından değerlendirmek eksik olur. O nedenle ikinci olarak AKP döneminde kentsel kamusal mekânların akıbetini izlemek gerekir. Bu açıdan bu dönem çelişkili bir görünüm arz eder. Bir yanda genel kullanıma açık mekânların özelleştirilmesi, kısıtlanması ve hatta ortadan kaldırılmasının örnekleri vardır. Parkların ya da kıyı alanlarının ticari faaliyetleri içerecek biçimde yeniden işlevlendirilmesi bu bağlamda düşünülebilir örneğin. Diğer yanda ise yine aynı dönemde hemen hemen tüm kentlerde bu türden alanların inşasına ya da yeniden düzenlenmesine AKP tarafından önemli maddi kaynak ayrıldığını görürüz (millet bahçeleri ve kıraathaneleri bu yönelimin son örneği kabul edilebilir). Bu çelişkiliymiş gibi görünen manzarayı açıklayan asıl dinamik ise 2000’li yıllarda kamusal mekânların ehlileştirilmesidir denebilir. Kamusal mekânın siyasal iktidar tarafından ve bu güçlerin sahip olduğu egemen muhayyile uyarınca denetim altına alınması, AKP döneminde yapı çevre üzerinden süregiden “çevresel hegemonya” mücadelesinin başat araçlarından biri olmuştur. Bunun bir ucunda siyasi faaliyetlerin ve gösterilerin mekânlarının yasa ve açık şiddet yoluyla kapatılması gibi daha bilindik örnekler varken, diğer ucunda park ve bahçelerin aile değerleri, temizlik, güvenlik gibi nosyonlar üzerinden düzenlenmesi gibi göze daha zor görülür örnekler vardır. Ancak tüm bu pratikleri bir arada tutan, kentsel mekâna ilişkin egemen muhayyileyi ihlal eden, bu muhayyilenin türettiği mekânsal düzenleri açık ya da örtük biçimde bozan merkezkaç pratiklerin bastırılması ve de bu türden pratiklerin kendilerini yeniden üretmeyecek biçimde mekânın yeniden tanzim edilmesi kaygısıdır.

Kent yoksullarının politik kapasitelerinin berhave olması ve kamusal mekânın ehlileştirilmesi, 2000’ler Türkiye’inde otoriter yanı ağır basan neoliberal şehircilik deneyiminin inşa olmasının başat iki veçhesini oluşturur. Ancak bu türden bir kentsel rejimin nasıl hegemonik olabildiği, yani özellikle güçsüzleştirdiği toplumsal kesimler nezdinde hangi mekanizmalarla rıza üretebildiği sorusunu da atlamak gerekir. O nedenle üçüncü olarak bu dönemde inşa olan telafi mekanizmalarını da akılda tutmak şarttır. Bunlardan belki de en etkin olanı, ama son dönemdeki ekonomik krizle birlikte etkinliğini kaybetme riski taşıyanı, kentsel rantın dağıtımının yaygın karakteridir denebilir. Bilindiği üzere, kentsel alandaki toprak mülkiyeti yapısının özgün tarihsel niteliği kırdan kente göçün hız kazandığı yıllarda gecekondular gibi bir telafi mekanizmasının görece sorunsuz biçimde çalışmasını mümkün kılıyordu. Literatürde çoğunlukla “kentsel popülizm” olarak anılan bu dönemde benimsenen politikalar işçi sınıfının kent yaşamına entegre olmasına yardımcı olmuştur. 2000’lere gelindiğinde bu mekanizmaların neredeyse bütünüyle ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Ancak bu, Sema Erder’in de işaret ettiği gibi, kentli çalışan nüfusunun kentsel rantın dağıtımının bütünüyle dışında kaldığı anlamına da gelmez.⁶ Kentsel gelişmenin hız kazanması ve bu yolla mekânın metalaşma sürecinin yaygınlaşması ve derinleşmesi, belirli grupları mülksüzleştirmiş olsa da, hatırı sayılır büyüklükte grubu rantın dağıtımından pay sahibi kılmış, daha da önemlisi bu yeniden dağıtım ihtimalinin kendisini hizmet retoriği etrafında bir vaat olarak sunmayı başarmıştır. Son yıllarda tanık olduğumuz kentleşme süreçlerini, beraberinde getirdiği adaletsizlikler ve ekolojik tahribat açık olsa da, geniş toplumsal kesimler nezdinde hegemonik kılanın bu “vaat” olduğu düşünülebilir. Kentsel rejimin niteliğiyle daha geniş ölçekte ülkede hüküm süren tahakküm yapısının nitelikleri arasındaki bağın anlaşılması açısından, bu son noktanın hayli önemli olduğunu akılda tutmak gerekir.

3

Kapitalizmin çoklu krizi siyasal alanda bir sarkaç etkisinin yaşanmasına neden oluyor. Her ne kadar bugün için bu sarkacın sağ salınımı çok daha güçlü görünse de son yıllarda en geniş anlamda tahakküm karşıtı hareketlerin kabarma anlarına da tanıklık ettik. Begüm Özden Fırat’ın işaret ettiği gibi,⁷ 1990’ların ortasında yükselen neoliberalizm karşıtı tepki ilk olarak kendisini karşı küreselleşme hareketi ile dışa vurmuştu. Bu ilk döngüyü 2010-13 döneminde, hem merkez hem de periferi ülkelerini derinden sarsan ikinci ve çok daha yıkıcı bir

isyan/hareket döngüsü izledi. Gezi direnişinin de dahil olduğu, Yunanistan'dan Mısır'a uzanan bu döngü, küresel ölçekte siyasal yapıları yerinden oynatmış olsa da siyasal/kurumsal mimarinin dönüşümüne neden olmadı. Dahası toplumsal huzursuzlukların tetiklediği bu kabarma anlarının her geri çekilişi reaksiyoner güçlere daha fazla alan açıyormuş gibi görünüyor. Yine de bu karanlık manzarada gözümüzü çevirebileceğimiz ışık huzmeleri tüm noksanlarına rağmen bu kabarma anlarında doğuyor. Halk isyanları gerek isyan momentinde, gerekse onu önceleyen ve izleyen dönemlerde toplumsal yaratıcılığın, dolayısıyla bugünkünden başka bir dünyanın izlerini/imkânlarını içinde taşıyan radikal imgelemin yükselişine neden olur. Son yıllarda bu türden deney anlarında üretilen pratiklerin (işgal edilen meydanlarda kurulan gündelik yaşam pratiklerinden mahalle forumlarına, eğitim, sağlık, çocuk bakımı gibi alanlarda denenen müsterekleştirme pratiklerinden kolektif üretim deneylerine, işgal ev ve fabrikalarından şehirlerdeki gıda tüketim kooperatiflerine) iki önemli vechesi olduğunu düşünüyorum.

Bu türden pratikler her şeyden önce yukarıda işaret ettiğim ve neoliberalleşme süreçlerinin olmazsa olmazı olarak tarif ettiğim toplumsal/politik güçsüzleşme dinamiği karşısında bir tür "savunma yastığı" etkisi yaratırlar. Şüphesiz bu, güçsüzleşmeyi üreten yapısal koşulların bugünden yarına ortadan kalkacağı anlamına gelmez, ama bu koşulların ortadan kaldırılmasına dönük mücadeleyi mümkün kılacak olan da bu türden özgüçlenme alanlarıdır. Neoliberalizmin on yıllar içinde neden olduğu "derin yenilgi" karşısında yeniden derlenme ancak böylesi alanların inşasıyla olacaktır. Ancak andığım pratiklerin yalnızca savunmacı bir karaktere sahip olduğu da düşünülmemeli. Aksine, toplumsal hareketlerin, isyanların ve benzeri deney anlarının ortaya koyduğu pratikler, aynı zamanda geleceğe ilişkin, daha doğrusu bugünkünden farklı bir hayatın imkânlarına ilişkin pratiklerin de sınanmasını beraberinde getirir. Hareketin katılımcıları prefigüratif karakterli böylesi pratikler ve girişimler üzerinden somut ütopyalarını şimdide inşa ederler. Böylece mevcuttaki toplumsal sömürü ve tahakküm ilişkilerini yeniden üretmeyen, başka türden bir toplumsallığın öncüllerini içinde barındıran pratiklerin dönüştürücü potansiyellerini tecrübe ederler. Bu yolla ilk soruda tarif ettiğim anlamıyla kent hakkının somut örneklerini ortaya koymuş olurlar. Her ne kadar bugün bu toplumsal yaratıcılık ve kabarış anları bir görünüp bir kaybolan direniş ve isyanların geride bıraktığı anaforda ortadan kaybolmuş gibi görün-

seler de karşımızda bulduğumuz kesif belirsizlik halinin aşılmasını mümkün kılacak siyasal iddiaların bu türden pratik ve arayışlar içinde harmanlanacağını unutmamak gerekir.

Notlar

1. Jacques Rancière, *Nasıl Bir Zamanda Yaşıyoruz?*, İstanbul: Metis, 2018, s. 12.
2. Henri Lefebvre, "Right to the City", *Writings on Cities*, Cambridge, MA: Blackwell, (1968) 1996.
3. Mustafa Dikeç, "Space, Politics, and the Political", *Environment and Planning D: Society and Space*, 23 (2005) 172.
4. David Harvey, "The Right to the City", *Rebel Cities*, Londra ve New York: Verso, 2012, s. 4.
5. Örneğin bkz. İsmet Akça, Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden (der.), *Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony*, Londra: Pluto Press, 2014.
6. Sema Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
7. Begüm Özden Fırat, "Küresel Hareket Döngüleri ve Müsterekleştirme Hareketleri", *Teoriden Mücadeleye Müsterekler Siyaseti*, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce ve Özdeş Özbay (der.), İstanbul: SEHAK, 2018.

Demokratik Denetim Güçlendikçe, Kentleri Savunmak Hayal Olmaktan Çıkacak

Pelin Pınar Giritlioğlu *Planlama-Siyaset Bilimi*
Doç. Dr., İÜ SBF

1

Liberalizm hızla muhafazakârlaşırken, mekân da kuşkusuz bu süreçten payını alıyor. Bu sürecin etkilerini kent pratikleri üzerinden deneyimliyoruz. Engels (2013), devletin alışılmış politik sistemin ötesinde, kompleks bir ünitenin düzeylerinin tutunumu anlamında ele alınması gerektiğinden söz ediyor. Sınıf mücadelelerinin merkezinde erk olarak devletin olmasının temel nedeni ise, farklı ekonomik çıkarları olan sınıfların çatışmasını hafifleterek, belirli bir "düzen" sınırları içinde tutmak, yani regüle ve kontrol etmek. Devletin üzerine aldığı bu dengeleyici ve düzenleyici görev, her ne kadar tüm sınıflara eşit mesafede bir duruş sunarak kendini meşru kılarsa da, egemen sınıfların lehine işlemekten kurtulamaz. Poulantzas (2014) da, iktidar kavramını "toplumsal bir sınıfın kendi özgül nesnel çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesi" şeklinde ifade ederek, Engels'in bu görüşünü destekler. Hegel, ideal devleti toplumun tüm bileşenleri arasında adil ve etik bir adaptasyon süreci oluşturmuş bir yapı olarak tasvir ederken (Carnoy,

Castells'e göre, eğer iktidar kenti biçimlendiriyorsa, bunun ortaya çıkardığı hareketler de iktidarın dönüştürülmesinde stratejik bir rol oynayacaktır. Castells'in bu iddiası birçok küresel/toplumsal mücadele hareketinde kendini ispatlamıştır.

2015), Marx (2016) ise, üretim ilişkileri üzerine konumlanan devletin “ortak iyi”yi temsil etmekten uzak bir tavır benimsediğini ve sınıfsal ilişkilerin siyasal bir ifadesi olduğunu vurgular. Her ne kadar Hegel ideal devletten söz etse de, bugünün kapitalist ve liberal dünyası, ideal bir devlet aygıtını tartışmak için uygun bir zemin hazırlamıyor. Lefebvre’ye (2011) göre kentler, kapitalizmin yeniden üretiminin hem öznesi hem de nesnesidir. Bu çerçevede kapitalizm bugün mekânsal üretim ilişkileri ekseninde bir tür “piyasalaştırma” ve “muhafazakârlaştırma” sürecini bizlere sunuyor.

Ülkemizde kapitalizmin güdümünde ve liberal düşünce ekseninde şekillenen kentleri uzun vadeli kamusal stratejilerle üretmeyi bırakalı neredeyse kırk yıl oldu. Bu süreçte kentlerin yeniden üretiminin aktörleri, seçilerek güçlendirilmiş sermaye ve bu sermaye ile doğrudan ilişki halinde olan merkezi “erk”, özneleri arz odaklı neoliberal kentsel politikalar ve stratejiler ile kentsel dönüşüm oldu. Kapitalist merkezi “erk”in süreçteki misyonu ve onun düzenleyici mekanizmaları ise, yönetimci paradigma ile sınıf merkezli paradigma arasındaki kaygan zeminde gidip gelerek, farklı dengeler gözeterek ve kurgulayarak devam etti. Tüm bu sürecin üzerine bir deri gibi yapışan ve onu sarmalayan kavram ise muhafazakârlık oldu. Muhafazakâr kentleş-

mesinden çok, liberal pozisyonuna sınıfsız tutunarak ve fakat bu pozisyonuna muhafazakâr baharatlar katarak yeni bir yol çizmesiyle açıklayabiliriz.

Kentin birikimleri, toplumun mirasıdır. Geçmişten kalan bu birikim, “kent hakkı”nın konusu ve öznesidir. Bir diğer deyişle, muhafazakâr-liberal düşünce doğrultusunda yeniden şekillenen kent mekânında geçmişe yönelik değerlerin tüketilmesi, kent hakkının gasp edilmesi anlamına geliyor. Regüle ve kontrol eden erk ve onun süreç ortakları ile, halihazırda var olan ve zaman içinde aşağıdan yukarı şekillenmiş olanın mücadele/çatışma alanının kendisi haline gelen kentsel mekân, muhafazakar semboller ile yeniden ve yeniden üretildikçe belleğini kaybediyor. Sonuç, geçmişin izlerini mekân üzerinden okuma yetisini kaybetmiş bir toplum! Oysaki toplumsal gelişimin temel öğelerinden biri de, yaşanan kentsel mekân üzerindeki birikimleri.

Castells’e (2014) göre, eğer iktidar kenti biçimlendiriyorsa, bunun ortaya çıkardığı hareketler de iktidarın dönüştürülmesinde stratejik bir rol oynayacaktır. Castells’in bu iddiası birçok küresel/toplumsal mücadele hareketinde kendini ispatlamıştır. Bir doğrudan demokrasi örneği olarak meydana gelen, kentin gerçek sahibi olan ve mülksüzleştirilen proleter sınıfların bir kente hak talebi olarak kentin yönetiminde söz sahibi olma mücadeleleri sonucu, tüm ekonomik çıkarlardan uzak, seçimle gelen bir meclisin sınıfsal mücadelesini temsil eden Paris Komünü hareketi, kendiliğinden gerçekleşen, sınıfsal çelişiklere ve kentin metalaştırılmasına yönelik gerçekleşen bir halk hareketi olarak ortaya çıkan Arap Baharı, yaşam biçimlerine, kamusal mekânlarına, tüketim yapılarına ve gündelik hayatın tüm unsurlarına nüfuz edebilecek kararların, yurttaşların fikirlerinden bağımsız bir biçimde kapalı kapılar arkasında alınması ve dayatılması sürecine karşı kendi hayatına sahip çıkma anlayışıyla, ellerinden alınan kamusal mekânları işgal ederek, kapitalist üretim ilişkilerinin çelişki sonuçlarına ve krizlerine karşı, bir kente hak talebi olarak siyasal olanı üretmek için mücadele eden (Yıldırım, 2014), bu amaçla New York’taki Zucotti Parkı’nı kendilerine merkez üssü yapmak üzere işgal edip parkın ismini “Özgürlük Meydanı” olarak değiştiren ve sosyoekonomik, finansal ve demokratik çözümler üretmeyi amaçlayan Küresel Mayıs Manifestosu’nu ortaya koyanların hareketi olan Occupy Wall Street (OWS) Hareketi ve daha birçok küresel isyanda bu durum izlenebilir (Ezgin, 2018).

Öyle anlaşılıyor ki, sözlü ya da görsel mesajlarıyla muhafazakâr kentleşmenin aktörleri, önümüzdeki dönemde çok daha güçlü bir şekilde ideolojilerini mekâna aktarmaya devam edecekler. Kamusal mekânlar yarı kamusal mekânlara dönüşecek, “herkese ait” olanlar ise, “bazılarının” haline gelecek.

me, hemen hemen çeyrek yüzyıldır giderek belirginleşerek, kentsel ve kırsal alanlarda adeta bir güç gösterisi sergiliyor. Bu gösteri esnasında, hırsıyla, intikam duygusuyla, nispet yaparak ve kendinden önce var olan her şeyi tarihin tozlu sayfalarına gömmeye ant içerek hareket ediyor; kentsel/kamusal mekâna yönelik stratejilerini bu hedeflerle üretiyor. Gayrimenkul ve inşaat sektörünün finans sektörüyle oluşturduğu içiçelik hali de bu durumun finansal tabanını güçlendiriyor. İdeolojik aktarımlar, önü alınamaz bir telaşla, hız kesmeden ve şiddetini artırarak mekân üzerinde sahne alıyor. Bu çıkışın karşılığını kentsel mekânda “eski”nin /“geçmiş”in yıkımı ve “muhafazakâr yeni”nin yükselişi ile izliyoruz. Ancak bu politikanın üretimini, günümüz siyasetinin liberal pozisyonunu yitirmeye başlayıp muhafazakârlaşma eğilimi göster-

noktada mega projelerden söz edersek, kentsel mekân üzerindeki en büyük ve radikal dönüşümleri yaratan ve önemli çevresel etkileri olan bu projeler, doğrudan kamu gücüyle yapılan ve demokratik katılım süreçlerine kapalı olarak, yapıp bitirilen köprü, tünel, HES vb projeler ile Kanal İstanbul gibi bölgesel ölçekte etkileri olan projelerdi ve tamamı demokratik katılım ve tartışma zemini bulmadan, kamusal bedelleri hesaplanmadan hızla ve acele ile uygulamaya kondu. İktidarın tahakküm üzerinden yürüttüğü bu yeni inşaa sürecinin bir kısmı ise, yalnızca fiziki çevreyi değil, onunla birlikte toplumsal yaşamı da hedef alıyordu. Bu hedefe yönelik toplumsal reflekslerin en güçlülerini farklı ölçeklerde sürdürülen Gezi direnişi ile, yıllarca sabırla sürdürülen Validebağ Gönüllüleri, Haydarpaşa Dayanışması ve daha birçok mücadele örneği ile hep birlikte deneyimledik.

Bu deneyimler bize şunu gösteriyor: Kamusal faydaları, maliyetleri ve bedelleri demokratik zeminlerde tartışılmadan, tahakkümle uygulamaya konulan bu projelerin, toplumda keskin refleksler yaratması kaçınılmaz. Bu refleksler bugün için parçacıl ve mekân odaklı gibi dursa da, kentlere yönelik baskıcı yıkım ve yeniden inşaa süreçlerinin şiddetini artırmasıyla birlikte yakın bir gelecekte birleşerek daha büyük ve daha güçlü mücadele platformlarına dönüşmesini beklemek şaşırtıcı olmayacak. Demokratik denetim güçlendikçe, kentleri savunmak ve mücadeleyi kazanmak hayal olmaktan çıkacak. Bu nedenle, bugün için direnişi sadece sivil topluma teslim etmek yerine, toplumun içindeki bilinç ve farkındalık halkalarını güçlendirmeye yönelik adımların atılmasını tasarlamak bir öncelik olarak ele alınmalı.

Böylelikle, “bazılarına” değil, “herkese” ait kamusal mekânları, yarına bir değer olarak kalacak, evrensel kültürü dikkate alan, geçmişini ve birikimlerini içerdiği değerini koruyarak geleceğe aktaracak ve çağdaş, özgün arayışları planlama ve tasarım süreçlerini yeni bir anlayışla ele alıp, topluma ve uzmanlara demokratik katılım zemininde sunacak bir anlayışla yaratmak mümkün olabilir.

Kaynaklar

- Engels F. (2003), *Ailenin*, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol Yay.
- Ezgin, E. (2018), “Gezi Parkı Eylemliliğinin İdeolojik Arka Planına Dair Eleştirel Bir Analiz: (Sınıfsal Bir İsyanın Kente Hak Talebi Ekseninde Politik Yansımaları)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2018
- Carnoy, M. (2015), *Devlet ve Siyaset Teorisi*, Ankara: Dipnot Yay.
- Castells M. (2014), *Kent, Sınıf, İktidar*, Ankara: Phoenix Yay.
- Marx, K. (2016), *Kapital*, c. 1, İstanbul: Yordam Kitap
- Lefebvre, H. (2011), “Kent Hakkı”, *Eğitim Bilim Toplum*, c. 9, S. 36, 140-152

- Poulantaz, N. (2014), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, İstanbul: Epos Yay.
- Yıldırım, B. (2014), *Sanki Devrim: Bir Devrim Gezişinden Notlar*, Ankara: NotaBene Yay.

Mimarlık Her Şeyden Önce Durduğu Yeri Tespit Etmeye Çalışmalıdır

Oğuz Haşlakoğlu *Resim-Felsefe, Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fak.*

1

“Kapitalizmin sonu”, pozitivist bir paradigmaya dayalı çizgisel ilerleme mantığı içermesi nedeniyle günümüzü anlamak için yeterli olmadığını düşündüğüm artık nerdeyse eskatolojik hal almış bir düşünme ya da daha doğrusu bir tür umut etme biçimi. Bu elbette kapitalizmin yarattığı eşitsizlik ve çelişkiyi görmezden gelmek anlamı taşıyor, aksine kapitalizmin çevre benzeri küresel etkilere neden olan sömürü hırsının insanlığı tehdit eder bir hal almasıyla aslında durum giderek daha da vahimleşiyor. Ne var ki içinde yaşadığımız tarihsel dönem, ulusal kimliklerin atomize olmasıyla tümüyle aidiyetlere ayrılmış ve siyasi mücadele ve temsiliyeti de tümüyle bu minvalde anlamış olması nedeniyle kapitalizmin yarattığı bütünsel faciaları aidiyetlerin ayrışık gölgesinde örtbas eden bir özellik gösteriyor. Küresel boyutta ortaya çıkan otoriter savrulma tümüyle bu pulverize aidiyetlerin siyaseten manipüle edilmesinden doğan bir fırsatçılık olarak bunun doğal gereği sağ/muhafazakâr eğilimleri güçlendiriyor. Bu anlamda kent ve buna bağlı kent kimliği kavramları ise aidiyetlerin bir üst/meta aidiyet olarak evrensel özellikler içeren bir kimliğe evrilmesi bağlamında ilginç tezatlar gösteriyor. Bu anlamda “şehir hakkı” aidiyetlerden sıyrılmış bir kent kimliğine dayalı olması bakımından ortaya bu anlamda ilginç sorunlar/fırsatlar çıkıyor. Kent merkezlerinin çoğul özellik göstermesi, kent ve kır ayrımlarının belirsizleşmesi ve giderek dünya nüfusunun daha fazla oranda kentlerde barınmaya başlaması, insanlığın tarihsel, siyasi ve kültürel anlamda oldukça büyük değişimlere daha açık hale geldiğini gösteriyor. O halde kapitalizmin insanlık için neden küresel bir sorunun ötesinde bir facia haline geldiğini ve tam olarak neyi engellediğini ya da ortadan kaldırdığını daha net ortaya koymalıyız: Kapitalizm tam olarak bir toplum haline gelmeyi engelleyen bir kendini yeniden üretme tarzıdır, çünkü bilgiyi toplumsal tabana yayarak tüm bireylere içselleştirmek yerine özellikle de geliş-

miş ülkelerde teknoloji bahanesiyle ‘*know-how*’ kavramı üzerinden uzmanlık esasında ‘özelleştirir’. Bu anlamda toplum bilgiyle asla bir araya gelmez; onu kültürel bağlam içinde bir teknoloji pratiği olarak yaşar ancak bir bilinç olarak ondan tümüyle ayrılmıştır, çünkü gelişmiş bir ülkede yaşıyor olduğu gerçeğinin ona sağladığı ayrıcalıklara çoktan pazarlanmıştır. Bu anlamda kapitalizm tıpkı sahte para basan kalpazanlar gibi sahte özne olarak yarattığı ‘yığın birey’ üzerinden toplum yerine topluluklar oluşturur ve onları ulusal kimlik damgalarıyla ait oldukları ekonomik düzey itibarıyla gelişmiş, gelişmekte olan, gelişmemiş vb yaftaları altında sanki bu tümüyle onların elindeymiş de kapasiteleri ancak buna elvermiş gibi sınıflandırır. O halde bahsi geçen “tahavvül” esasen kapitalizmin toplum kavramını örtmek suretiyle ‘dönüştürdüğü’ yığın bireyin ihtiyaçlarına göre şekillendirmesi bakımından kent olgusu itibarıyla şimdi mimarlığın önündedir, çünkü mimarlık maddi hayatın üretilmesinin zorunlu kentsel tasarım boyutu olarak kaçınılmaz biçimde kapitalizme aittir. Belki de sorun, özellikle bu bağlamda, mimarlığın köken (*arkhê*) bağlamında kendisini elan koruyan kendinden menkul metafizik ‘kendilik-sureti’ (*self-image*) değillemek (*an-arkhê-tekton*) yerine, çeşitlendirerek çoğaltıp ihtiyaçlar doğrultusunda kendisini sürekli cazip hale getirmeye çalışmasıyla ilgilidir. Mimarlık pratiği bir sömürü düzeni eleştirisi olmak istiyorsa, işe kendisine biçtiği özcü (kendisini merkeze alan) ödevi terk ederek başlamalıdır.

2

Bizim öncelikle ülke ölçeğinde düşünme alışkanlığından çıkmamız gerekiyor. Bu ne yazık ki henüz sadece küresel kapitalizm bağlamında finansal piyasalar üzerinden yapılagelen sermaye akışı gereği ilgili söylemde söz konusu olabiliyor. Oysa küreselleşme her şeyden önce ülkelerin birbirlerine bağımlılığını ortaya koyuyor ve bu da doğru- dan üretim tarzının kapitalizm oluşundan kaynaklanan sorunların birlikte ortaya konulmasını sağlayacak bir fırsatı doğuruyor. Bu anlamda Birleşmiş Milletler’in küresel egemen merkezler tarafından etkisizleştirilmesi hiç de şaşılacak bir durum değil elbette. Diğer taraftan ülke olarak gösterdiğimiz küresel ekonomiye geçiş hamlelerine uyum yeteneğimiz bizi dışı açmıyor, tam aksine içeride giderek daha açık bir biçimde kapanıyoruz. Bunun temel nedeni ise toplumsallaşmadan nefret eden bir devlet anlayışına sahip olmamız. Bu anlamda dünyada hiç bir devlet, en azından bu kadar açık biçimde, vatandaşlarının bir toplum olmasını

engellemek üzerine kurulu değildir dahi denilebilir. Bunun nedeni, Türkiye’de bugünkü sorunların kaynağı olan devlet yapısının geçmişte askeri reflekslerle sermaye çıkarları arasında oluşan ikiyüzlü ve çelişik kurguda giderek evrensel anlamda bir hukuk kavramını bütünüyle devreden çıkarmış olması. Bunun neticesinde de elinde yasaklamaktan başka hiçbir yaptırımı kalmayan devlet anlayışı, süreç içinde tüm ideolojik içeriğinden boşalarak yerine gelen karşıt ideoloji olarak gördüğü yeni içerikle yeniden ihya edildiğinde, hukuk tanımaz yasakçı yapı, tüm o merkez ve çevre el değiştirmesinde varlığını olduğu gibi korudu. Tipik sağ iktidarların fırsatçı anlayışının bir ürünü olarak da üretimden kopardığı finansal/nominal ekonomi üzerinden içten inşaatla şişirilen, dışansa sıcak parayla desteklenen bu yapı, günümüzde hiç bitmeyen bir devlet mülkü talanının ve kısa vadeli kâr amacıyla özelleştirmenin de artık sonuna gelindiğini gösterdi. Tahakküm, tam olarak, üretim ekonomisi yerine tüketim ekonomisi esas alınarak yapılan tercihlerin iç ve dış borçla somutlaşan iflasının, hiçbir anlamda rıza üretilerek kabul ettirilemeyeceği anlaşıldığında eldeki yegâne çözüm olarak ortaya çıktı. Mevcut siyasal iktidar itibarıyla söz konusu ideolojik içerik her ne kadar tipik sağ eğilimin otoriter özelliklerini en başından itibaren gösterse de (eleştiriye tahammülsüzlük, mağduriyetin haklılığını mutlaklaştırma vb) rejim değişimi yoluyla meclisin devreden çıkarılması öncelikle ekonomik durumun demokratik bir bağlamda ele

... dünyada hiç bir devlet, en azından bu kadar açık biçimde, vatandaşlarının bir toplum olmasını engellemek üzerine kurulu değildir dahi denilebilir. Bunun nedeni, Türkiye’de bugünkü sorunların kaynağı olan devlet yapısının geçmişte askeri reflekslerle sermaye çıkarları arasında oluşan ikiyüzlü ve çelişik kurguda giderek evrensel anlamda bir hukuk kavramını bütünüyle devreden çıkarmış olması. Bunun neticesinde de elinde yasaklamaktan başka hiçbir yaptırımı kalmayan devlet anlayışı, süreç içinde tüm ideolojik içeriğinden boşalarak yerine gelen karşıt ideoloji olarak gördüğü yeni içerikle yeniden ihya edildiğinde, hukuk tanımaz yasakçı yapı, tüm o merkez ve çevre el değiştirmesinde varlığını olduğu gibi korudu.

alınmasının iktidar açısından sakıncalarını giderme işlevini üstleniyor. O halde yukarıda sözü edilen toplumsallaşma bağlamı öncelikle zorunlu koşul olarak alınmalı ve kent kimliği kavramı bunun gereği olarak tüm aidiyetleri içine alacak şekilde genişletilerek yeniden tanımlanmalıdır. Mimarlık eğer esasen bir ‘kent kimliği inşası’ olarak anlaşılır-

sa, toplumsal bağlam dışında mimarlıktan söz etmenin de zaten mümkün olmadığı daha açık bir biçimde görülür.

3

Politeia kavramı bugünkü içerik ve derinlikten yoksun biçimde tümüyle bir “avcılık sanatı” olarak safсата ehli politikacıların elinde biçimlenmeden önce, o ilk ve otantik anlamında Platon tarafından aynı isimli başyapıtı sayılacak diyalogunda *philosophia*’nın toplumsal boyutta icrası olarak ortaya konulur. Bu anlamda *politeia* yalnızca bireyin değil bütün bir toplumun, cehaletin yurdu olan yeraltı mağarasından yeryüzünün doğal ışığına, hakikatin yurduna çıkarılarak aydınlatılmasıdır. Öyleyse toplumun bilgiyle oluşturulması gereğinin adıdır *politeia* ya da Türkçede kullandığımız ismiyle siyaset. Öyleyse burada, düşsel bağlam, ütopyada olduğu türden ‘bir başka’ dünya olmalıdır, çünkü asli zemini itibariyle siyaset yalnızca bilgiyle mümkün bir sanat türüdür (*tekhnê*) ve her sanat gibi olanı olduğu gibi kabul etmek değil onu esastan değiştirmek ve dönüştürmek esası üzerine kuruludur. Eğer siyaset bu yaratıcı esastan anlaşılırsa, kent kimliği inşası olarak her türden kent pratiğinin de (sanat, bilim, düşünce başta olmak

ğı tümüyle kendi kararı olmak zorundadır. Burada sorun, bilginin günümüzde geldiği aşama itibariyle içine hapsedildiği pragmatizmin iktidar çıkarlarına hizmet etmekten başka hiçbir işe yaramamasıdır. Bilginin insanın işine yarayıp yaramadığını ise ancak doğrudan eşitsizlik gibi en temel sorunların çözümüne yönelmesinden ya da bunu kapatmaya, örtmeye çalışmasından anlayabiliriz. “Tahakküm” aslında tam olarak bilginin asıl işe yaraması gereken yerde hiçbir işe yaramamasını temin edecek olan “zora başvurma” olarak kendisini belli eder. Gelişmiş ülkelerde bu, ülke çıkarlarını savunduklarını düşünen örtük ve derin devlet yapılarının kendi ülkelerinin vatandaşlarına yönelik cahil bırakma stratejileri olarak tezahür ederken, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde ise eşitsizliğin ayyuka çıkması nedeniyle demokratik kurum ve kuruluşların bir türlü istikrar bulamayan savrulmalarında doğrudan bu düzensizliğin toparlanması gerekçesiyle uygulanan yasak ve yok sayma olarak ortaya çıkar.

Ütopya, Tahayyül Etme Biçimi Olarak Yeniden Tartışılmayı Hak Ediyor

Güven Arif Sargın *Mimarlık,
Prof. Dr, ODTÜ Mimarlık Fak.*

1

Neoliberal siyasete takılı ilerleyen geç dönem kapitalizmin bir sıkışmışlık hali içerdiği herkesin malumu. Öte yandan bu sıkışmışlık, tarihsel bağlamından tamamen koparılan sözde liberal siyaset ve onun ideolojik vasıtalarından uzaklaşacağımızı müjdelemiyor. Tam tersine, liberalizm felsefi köklerine ters düşmeyi göze alarak, sığ sağ siyaset ve muhafazakârlığın köktenci kodlarına sıkı sıkıya daha fazla sarılıyor; neoliberalizmi şiar edinen iktidar(lar) ise faşizmi bildik tüm vasıtalarıyla işlevsel kılacak bir biçimde yeniden örgütleniyor. Kısacası, bir tür dönüşüm içinde olduğumuzu iddia etsek bile bunun hayırlara vesile olmayacağı aşikâr; muhafazakârlığın meta-söylemiyle, pratiklerini “yerli ve milli”lik üzerine kuran muhafazakâr/faşist siyasi iktidarın, gündelik hayatımızın her alanını –ki buna kentsel ve mimari pratikler de dahil– biçimlendirdiğini iddia edebiliriz. Bu noktada reel siyasetin dar kalıplarına sıkışmadan, teorik açıdan tahlillerimize devam etmemiz gerektiğine inanıyorum. Dolayısıyla benim bu noktada bir kez daha ileri sürmek istediğim kavramın, görece özgürleştirici klasik burjuva kamusalılığından uzaklaşan ve ahla-

O halde mimarlık her şeyden önce bu bağlamda durduğu yeri tespit etmeye çalışmalıdır, çünkü çoktandır unuttuğu sanatla olan bağını yeniden hatırlayarak belki de sanatın düşleme masumiyetinden esinle, sermaye düşlerine gerçeklik kazandırmak yerine, her türlü araçsallaştırmadan azade bizatihi gerçeği de düşlemesini öğrenebilir.

üzere) bu dönüşüm esasını ilke olarak almak kaydıyla bizatihi siyaset olduğu ortaya çıkar. O halde mimarlık her şeyden önce bu bağlamda durduğu yeri tespit etmeye çalışmalıdır, çünkü çoktandır unuttuğu sanatla olan bağını yeniden hatırlayarak belki de sanatın düşleme masumiyetinden esinle, sermaye düşlerine gerçeklik kazandırmak yerine, her türlü araçsallaştırmadan azade bizatihi gerçeği de düşlemesini öğrenebilir. Bu anlamda bilgi düşlemeye engel değildir; aksine bilgi düşüncüyü bir tür maya ya da kök hücre haline getirerek içinde bulunduğu verili gerçekliği dönüştürecek başlı başına yeni bir gerçeklik nüvesi oluşturur, çünkü insan kendi kendisini yaratabildiği için insandır ve bu ancak düşüncenin kavradığı gerçekliğin kendisi için yeterli olmaması nedeniyle onu daha önce hiç olmadığı haliyle yeniden düşünen, düşünmesinde mümkün bir eylemdir. Bu anlamda, bunun biçimine hürleşmenin mi yoksa esaretin mi hükmetti-

ken kendisini ikircikli bir pozisyona dayayan yeni tip “köktenci muhafazakâr kamusalılık” olduğunu belirtmek isterim.

Bu sürecin nasıl olgunlaştığına kısaca değinmek gerekirse: Habermas’ın müjdelediği ve fakat Sennett tarafından çürütülen, ilerici (*progressive*) burjuva muhafazakârlığının, özellikle 1990’larda çok ciddi bir *tahavvüle* zorlandığını biliyoruz – bu noktada, sürekli bir çatışma biçimine dönüşen bu gelişmenin 1980’lerde yaşadığımız küresel ölçekli iktisadi ve toplumsal kırılmalardan beslendiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla sözü edilen son kırılmayla birlikte modernitenin öykündüğü burjuva kamusalılığı kuran muhafazakâr ve kısmen ilerleyici kapasiteler arasındaki salınımın tabiatında kalıcı işlevsel ve yapısal, kısacası patolojik bir bozulma/çözülmenin oluştuğunu kabul etmeliyiz. Paradoksal görünen ve fakat tarihsel olarak işleyen bu ikili yapı arasındaki salınımın hızı, ivmesi ve etkisi inkâr edilemeyecek kadar arttı; bir noktadan bir başka noktaya doğru çok daha fazla savrulmaya başladık ve aynı nispette, geçirgenliğini de yitiren yeni olgularla karşı karşıyayız. Dolayısıyla birbirinin içerisine zamana bağlı bir biçimde geçen ve yumuşak salınımlarla sözü edilen, öykünülen yüzleşmeyi kuran ortamlar, koşullar ve süreçler, şiddetli salınımlarla beraber sürekli keskinleşmeyi ve kutuplaşmayı doğurmuş durumda – özetle, yüzleşmeyi değil de, doğrudan şiddeti barındıran çatışmaların öznesi konumundayız. Hiç şüphesiz ki, sözü edilen durum ve koşulların mekânsal karşılığı keskin ve yapma-yıkma pratiklerini de öncüllüyor. Sol literatürde yer alan ‘yıkarak-yapmanın’ ekonomi-politik bir bağlam içerdiği hepimizin malumu; ancak burada sözü edilen yapma ve yıkmanın gerçekte keskin bir ideolojik çatışmayı ihtiva ettiğini özellikle belirtmemiz gerekir. Mekân, şiddetin neredeyse ideolojik bir mecrası konumunda.

Özetle, sözünü ettiğimiz bu yeni tip muhafazakâr saiklerin Türkiye bağlamında ‘alaturka’ bir modernleşme pratiğine denk düştüğünü de söylemek gerekir; yeni sermayedar sınıf, bürokratik elitte bir tür ittifak içinde, söylemleri modernist, ama pratiklerinde tarihsel bloğa içkin muhafazakâr ve fakat İslamcı bir fitrat söz konusu ve çok bildik, ama aynı nispette ideolojik kodlardan hareket ediyor. Gündelik hayata ilişkin standartlarımızı Batılı modernitenin tahayyül ettiği biçimde ve modernist şehirleşmenin ve mimarlığın talep ettiği yönde kurma konusunda bir iradi durum söz konusu. Öte yandan, alt-metinde yer alan ideolojik kodlar, şiddeti es geçmeyen bir nitelikte dikkatle örülmüş durumda. Denilebilir

ki, sözde modern pratikler gerçekte keskin ideolojik kodlardan hareket ediyor ve bir tür “ahlakçı” öğretiyi her daim işliyor. Yerleşik, egemen hale gelen bu kaba saba muhafazakârlığın tek-nokratik bir kısırlığa gömüldüğü ve Türkiye’ye özgü bir durumu inşa ettiği söylenebilir. Özetle, modernite ve özgürleştirici kamusalılık meselesinin bizi diyalog ve yüzleşmenin imkânlarına kavuşturması gerekirdi; tam tersine, keskin bir ideolojiyle örülmüş bir şiddetle yüz yüzeyiz ve sürekli çatışma ortamı kıymeti kendinden menkul mekânsallıkları ve mekânsal pratikleri de beraberinde üretiyor.

... yeni tip muhafazakâr saiklerin Türkiye bağlamında ‘alaturka’ bir modernleşme pratiğine denk düştüğünü de söylemek gerekir; yeni sermayedar sınıf, bürokratik elitte bir tür ittifak içinde, söylemleri modernist, ama pratiklerinde tarihsel bloğa içkin muhafazakâr ve fakat İslamcı bir fitrat söz konusu ve çok bildik, ama aynı nispette ideolojik kodlardan hareket ediyor.

2

Tam da bu noktada *tahakküm* meselesine kısmen de olsa değinmek iyi olabilir: Kapitalist üretim rejiminin henüz ilga edilemediği gerçeğinden hareketle, toprağa dayalı sermaye birikimi modelinin miadını doldurmadığını söyleyebiliriz; üstelik Türkiye bağlamında, yeni sermayedar, köktenci muhafazakâr burjuva sınıfı ve millî/yerel söylemi şiar edinmiş devlet eliti arasında süregelen ittifakın, kentsel mekânın dönüştürülmesi vasıtasıyla rant ürettiğine dair yeteri kadar veri elimizde mevcut iken. Öte yandan, tahakkümün akıl ve izanı bu denli zorlayarak yapılagelmesi, yukarıda kısaca değindiğim “sermaye birikimi rejiminin” çok daha ötesinde yeni malzemeleri ve dolayısıyla tahlilleri de göreve davet ediyor.

Birincisi, marazi bir durumla karşı karşıyayız: Çevrenin tahribatına dayalı ve kent toprağını bir tür arzu nesnesine indirgeyen ve bu denli şiddet içeren bir tahakkümün bizlerde yarattığı travmanın etkisi ortada. Hegemonik vasıtalarla, siyasi iktidar tarafından olmazsa olmaz kabul edilen pratiklerin herhangi bir şeyi haklı çıkara-cak bir tarafı yok; bize söylenenlerin, sanat ve

... modernite ve özgürleştirici kamusalılık meselesinin bizi diyalog ve yüzleşmenin imkânlarına kavuşturması gerekirdi; tam tersine, keskin bir ideolojiyle örülmüş bir şiddetle yüz yüzeyiz ve sürekli çatışma ortamı kıymeti kendinden menkul mekânsallıkları ve mekânsal pratikleri de beraberinde üretiyor.

mimarlık tarihi, kent tarihi ve sosyolojisi ve tasarım yöntemibilimi açısından da herhangi bir geçerliliği yok – hurafelere dayalı bir retorikğin yinelenerek meşruiyet kazandığı bu hezeyanın kabul edilebilmesi olanaklı görünmüyor. İkinci-si, şehirlerimizi planlayarak/tasarlayarak siyasi iradeye teşne olan plancı/mimar müelliflerin ise, bilimsel ve mesleki formasyon yetersizliğinden değil de, öncelikle meslek etiği ve sonrasında da hepimizde içkin olması gereken “saf ahlakın” eksikliğinden dolayı sorgulanması gerekiyor. Tahakkümün özellikle örselediği bu ikinci meseleyi/alanı şimdilik bir kenara koyalım; bu noktada payımıza düşen, kentin ekonomi-politiğine dair bir altlık oluşturmak ve meseleyi sürekli kurcalamak olmalı: Kapitalizm ve kent sözcükleri hâlâ çelişik, bakir bir alana işaret ediyor – “bakir”, çünkü var olan engin literatüre karşın, koşulların belirsizliği ve ona bağıl olarak mekânların farklı kapasitelerle hem tahakkümün hem de direnişin öznesi konumuna itelenmesi ve/veya yüceltilmesi, sürekli tartışmayı, yeni tahlilleri, çıkarsamaları barındıran teori ve pratikleri göreve davet ediyor.

... bizi araçsal akıldan eleştirel akla yönelten, başka tür zihinsel haritalar, yollar, yordamlara gereksinimimiz olmalı. Direnme ve dolayısıyla mevzi kazanabilmenin de habercisi olabilecek eleştirel akla, belki de her zamankinden daha fazla gereksinim duyuyoruz.

Tartışmanın belki de kapitalizmin içsel çelişkilerine dönerek bir tür izlek oluşturması ve sırasıyla, emek-sermaye çelişkisi, değer ve son olarak kamusal bağlamında tahakküm sorunsalı üzerine sorular sormasında yarar var. Her bir sorunsala sırasıyla değinmek yerinde olabilir; ancak bizim için öncelikli konunun, “emek-sermaye çelişkisinin nasıl aşılabileceği” olduğu hepimizin malumu. Bu noktada kullanım değeri ve değişim değeri arasındaki üstü örtük ancak aynı nispette metalaşma ve yabancılaşmaya da işlerlik kazandıran olgusal durumu doğru okumalıyız. Kapitalist mekânsallaşmanın temelinde kullanım değerinin terk-i diyarının olduğunu iddia edebiliriz; öte yandan, kullanım değerine yeniden dönüşün olasılığını gündelik hayatta, yani yaşanan mekânın cismani dünyası ve ona takılı görece devrimci pratiklerinde aramak olası mıdır?

3

Eğer mevcut koşullar altında kapitalizm ilga edilemeyecekse, fiziki çevreyi ve içtimai hayatı-

mızı neredeyse yerle yeksan eyleyen kapitalist rejim, kent topraklarına dayalı sermaye birikimi ve onun arsız tahakkümüyle nasıl başa çıkabileceğiz; ne tür *tahavyüllere* gereksinimimiz var? Kısacası mekân hem kapitalist üretim rejiminin vazgeçilmez bir aracısı, hem de tahakküm, iktidar ve egemenlik tartışmaları bağlamında özel bir konuma hapsolmuş durumda; dolayısıyla bu durumu aşacak tahavyüllerimiz meşru ve tahlillere gebe. Bizlere iletilen ve yukarıda özetlediğimiz her iki sözcük, *tahavvül* ve *tahakküm*, aslında sermayedar sınıfın iktidarına ilişkin ipuçlarını bize sunuyor; zaten hükümet etme yolu yordamı, azman kapitalist sermayedar ve onun paydaşı siyasi iktidarın “yürüttükleriyle” de kaim. Buradan hareketle, iktidar sorunsalını yeniden ele alıp, demokratik, temsiliyet kadar doğrudan katılımcı ve yerinden yönetimin yansımalarını, sokağa yakın dönemde yeniden atfedilen önem nispetinde, tartışmaya açmak, boy-numuzun borcu olmalı.

Bu minvalden bakıldığında, ‘özgürleştirici bir mimarlık pratiği’ olabilir mi? Nihayetinde mimar-özne mevcut bir üretim rejiminin bileşeni, dolayısıyla salt tüketim kodları, kültürü ve pratikleri üzerinden mimari pratiği anlamlandırabilmemiz olası durmuyor – mimar-özneyi doğrudan işçi sınıfının öznesi olarak konumlandırmak ve örgütlemek gerekebilir. Öte yandan, Aydınlanma akıl yoluyla özerk alanların yaratılmasındaki itici güç oldu; ancak biliyoruz ki, hem özgürleşmenin hem de kapitalist üretim sürecinin ekmeğine yağ süren de aynı akıl idi. Dolayısıyla, bizi araçsal akıldan eleştirel akla yönelten, başka tür zihinsel haritalar, yollar, yordamlara gereksinimimiz olmalı. Direnme ve dolayısıyla mevzi kazanabilmenin de habercisi olabilecek eleştirel akla, belki de her zamankinden daha fazla gereksinim duyuyoruz. Bu tür bir akıl yürütmenin mimar-özneyi arzuladığımız türden siyasi bir özneye dönüştürebilmesi ise çok uzak değil. Öyleyse, yukarıda zikredilen tanımlara uygun düşecek eleştirel ve özgürleştirici bir mimari pratik nasıl inşa edilmelidir? Öncelikle, tasarımcının öznel, “benci” dünyasından sıyrılmasını talep edebiliriz: Mimar-özne, yaratıcı olandan üretici olana, tekil ve öznel olandan kolektivistliğe açık bir sosyal aktöre dönüşmeli, mimari nesne ise sanat eserinden ziyade üretim süreci ve ilişkilerine taşınmalıdır.

Bütün kesin yargılara karşın son kertede, ‘sosyal ve siyasi angajmanı olan mimari pratik olası mıdır?’, diye biteviye sormalıyız; ancak sorunun yanıtı her ne olursa olsun, geçerli ola-

nın, mimar-özne, kullanıcı, üretici, karar verici, sermayedar, siyasal ya da meslek örgütü, kurumsal yapı, devlet vb farklı kimliklerin niteliksel, dönüşümü ve temsiliyetleri olduğunu anımsamalıyız. Daha da ötesi, sosyal aktörler arasında ki gizil veya değil, iktidara paydaş olabilmek adına yürütülen ilişkiler ile tahakkümün yeniden üretimi amacıyla etkin kılınan algı ve ideolojik tercihlerin ne olduğu tartışılmalıdır. Bütün bu sorulara ek olarak, özlem duyulan özgürleştirici pratiklerin mimari üretimin ahlaki bir boyut içerdiğine dair kabulleri es geçmemesi ve bireysel varsılığı değil toplumcu bir siyaseti merkezine yerleştirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda mimarlığın kolektif mutabakatlara nasıl icazet vereceği beklentisi ise, yanıt beklemektedir: Bir tür ‘toplum mühendisliği’ni de göreve çağırın ‘nasıl’ sorusu, gelecek dönemlerde başka tür mimarlıkları meşru kılabilir; ütopya, tam da bu noktada, haklı olarak, *tahayyül* etme biçimi olarak yeniden tartışılmayı hak ediyor.

“İnşai Tahakküm”le Baş Edebilmek, Mimarlık ve Planlamanın İdealize Edilmesiyle Değil, Sorunlu Tarihleriyle Yüzleşmekle Mümkün Olabilir

Eray Çaylı *Mimarlık,*

Dr., London School of Economics and Political Science

1

Son dönemde egemenlerin siyasetinde küresel ölçekte yaşanmakta olan değişimleri gayri-liberalleşme olarak okumanın eleştirel tahlil açısından kısıtlı olacağı kanısındayım. Bunun yerine, egemenlerin kabaca “liberal” ve “baskıcı” olarak tasnif edilebilecek politikaların her ikisini de içeren bir alet çantasını her daim hazırda bulundurduklarını söyleyebiliriz. Elbette bu politikalar, herhangi bir verili anda, mekân ve mekâna toplumsal karakterini veren bedenler üzerinde eşit olarak dağıtılmaz. O halde “günümüz siyaseti”nde geçmişe nazaran neyin değiştiğinden bahsetmemiz gerekiyorsa, söz konusu dağıtımdaki değişikliklere değinebiliriz. Burada mühim olan, bu dağıtımın tam olarak nasıl gerçekleşeceğinin tamamen tek taraflı olarak belirlenmediğinin ayırında olmak, mekân ve bedenler üzerinden eşitsizce dağıtılmakta olan “liberal” ve “baskıcı” politikardan etkilenen kesimlerin de tavırlarını topluca ortaya koyabildikleri oranda belirleyici hale geldiklerini unutmamaktır. Beylik ifadeyi

kullanarak özetlemek gerekirse, “hak verilmez, alınır”, ancak alındıktan sonra korunmazsa ve hak mücadelesi değişen koşulların ışığında güncellenmezse de geri alınır.

“Kent hakkı” kavramını da böyle bir çerçevede kapsamında ele almak gerektiği kanısındayım. “Kent”i “hak” arama sürecinden önce tüm hatlarıyla tanımlanmış bir amaçmışçasına, “hak”kı da “kent”e ulaştırırken kullanılacak bir araçmışçasına tahayyül etmekten ziyade, hak mücadelesini, sürekli canlı tutulması ve güncellenmesi gereken bir varoluş biçimi ve adına “kent” dediğimiz şeyi de bu mücadelenin yaşandığı, biçimlendirdiği ve sürekli olarak yeniden biçimlendirdiği sahne olarak düşünmek eleştirel tahlil açısından faydalı olacaktır. Örneğin –sorduğunuz soruda anılan örneklerin küresel kapsamına da hitap eder umuyla– 2011’den beri yaşadığım ve çalıştığım ülke olan İngiltere’yi ele alalım. İngiltere, XIX. yüzyıl XX.’ye bağlanırken ivme kazanan işçi sınıfının örgütlü hak mücadelesi sonucu, egemenlerin sosyal barınma politikalarını hayata geçirmek durumunda kaldığı bir bağlam. Ancak tam da bu dönemde, “liberal” addedilebilecek bu politikalara paralel olarak, İngiltere’den yönetilen imparatorluğun sömürgelerinde mekân oldukça baskıcı biçimlerde tanzim ettiğini de biliyoruz. İşçi sınıfının kendi kazanımı olan “liberal” politikaların başka yerlerdeki sömürgeci politikalar olmaksızın mümkün olamayacağı gerçeğine yeterince örgütlü bir eleştiri getirememesi kadar, II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda refah devletinin yerleşikleşmesi ile, devletin emekçi kesimlerin çıkarlarının bekçiliğini şartlar ne olursa olsun yapaca-

Öyleyse mimarlık ve planlamanın adına “kültürel üretim” denilen pratik üzerinden ne gibi yağmaları görünmez, duyulmaz, dokunulmaz –yani hissedilemez– kıldığı, söz konusu hissedilemezliğin alaşağı edilmesinde nasıl bir rol oynayabileceği ve bunun bedenleri, emekleri, yaşamları yağmalanmış olanların gerek bireysel, gerekse kolektif anlamda yeniden özneleşmesine nasıl hizmet edebileceği soruları, tahakküm meselesine bu alanlardan geliştirilecek itirazlara rehberlik yapabilir.

ğına dair naif inancı içselleştirmesinin de bizi bugünlere getirdiği söylenebilir. “Bugünler” derken, elbette yukarıda bahsettiğimiz süreçler üzerinden kazanılan hakların, 1980’lerde özelleştirme ve serbest piyasalaşmayla başlayan ve 2007-2008 bankacılık krizinin faturasının kemer sıkma politikaları üzerinden yoksul kesimlere ödetilmesiyle tavan yapan süreçte birer birer geri

alınmasıyla –yani egemenlerin alet çantasında her daim yan yana bulunan “liberal” ve “baskıcı” politikaların mekân ve bedenler üzerinde yeniden tanzimi ve taksimi sonucu– varılan güncel bağlamdan bahsediyorum. Bu gibi süreçlerin sonucunda elde kalan “kent”in, XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı hak arama mücadelelerinin mekânda vücut bulmuş, fakat dışarıdan maruz kaldıkları darbeler kadar kendi içlerinde de gerekli özeleştirici ve özgüncellemeyi gerçekleştirememeleri nedeniyle bugüne ancak kırıntıları ulaşabilmiş hali olduğunun ayırdına varılamazsa, “kent hakkı” da ufkunu bu kırıntılarla sınırlamış bir kavram olmaya mahkûm olacaktır. Mevzubahis özeleştirici ve özgüncellenmenin belirleyici unsur olduğu –yani hak mücadelesinin hiçbir zaman mükemmeliyete erişemeyecek bir süreç olarak kurgulandığı– oranda ise, “hak”, adına “kent” dediğimiz şeyi de sürekli yeniden tanımlayan ve biçimlendiren bir unsur olarak vazife görebilir.

2

Sorunuzda dile getirdiğiniz türden meselelerin, soruda önerildiği gibi, “planlama ve mimarlık” alanlarını hiç sayan uygulamalardan kaynaklanmak bir yana dursun, tam da bu alanların tarihleri boyunca meşru yaklaşımlar olarak yüceltilen ana akım pratiklerin bugünkü tezahürleri olduğunu öne sürmek istiyorum. Aslında sorunuzda kullandığınız “yağma kültürü” ifadesi bu anlamda oldukça isabetli. Adına “kültür” ve “yağma” dediğimiz olgular, birbirlerinin antitezi olmak bir yana dursun, tam da bu isabetli ifadenin ima ettiği gibi, birbirlerine içkinlerdir ya da egemenlerin siyasetine tarih boyu –ve yalnızca Türkiye özelinde değil, dünyanın geri kalanında da– bu şekilde tesir etmişlerdir. Bugün anladığımız anlamıyla bağımsız bir meslek kolu olarak mimarlığın doğumu kapitalizm ve sınıflı toplumunkiyle eşzamanlı gerçekleşmiştir; planlamanın tarihiyse mutlakiyetçiliğin ve sömürgecilikine göbek bağıyla bağlıdır. Dolayısıyla, adına “inşai tahakküm” dediğiniz meseleyle baş edebilmenin, mimarlık ve planlamanın tahakkümden azade yahut tahakküme karşıt ve tahakkümün ilacıymışçasına idealize edilmesiyle değil, türlü tahakkümlere yol açan sorunlu tarihleriyle yüzleşilmesiyle mümkün olabileceğini düşünüyorum.

Böylesi bir tavrın dayanak noktalarından biri, adına “estetik” dediğimiz mecranın şekilsel meselelere indirgenmemesi olabilir. Sözgelimi klasik mimarinin ilkelerine harfiyen uyan bir bina günümüz Başakşehir’indeki binalara göre

daha estetik görülebilmektedir. Ancak bu tür bir karşılaştırma, adına “estetik” dediğimiz mecrayı birtakım geometrik-şekilsel ilkelere indirgemek anlamına gelecektir. Oysa her iki örneğin de ortaya çıktıkları tarihsel bağlamdaki sosyoekonomik dinamiklere etkileri üzerinden ele alındıklarında, estetik mecrasını oldukça benzer biçimlerde kullandıkları savunulabilir. Bunu söylerken, estetiği, Rancièreci denilebilecek bir yaklaşımın ışığında –yani önce hissedilen ve hissedilemeyen arasındaki ayrımı belirleyen ve akabinde de hissedilebileceklerin mekân ve mekâna toplumsallığını veren bedenler üzerinde dağıtımını yapan bir mecra olarak– anladığımı not düşmeliyim. Öyleyse mimarlık ve planlamanın adına “kültürel üretim” denilen pratik üzerinden ne gibi yağmaları görünmez, duyulmaz, dokunulmaz –yani hissedilemez– kıldığı, söz konusu hissedilemezliğin alaşağı edilmesinde nasıl bir rol oynayabileceği ve bunun bedenleri, emekleri, yaşamları yağmalanmış olanların gerek bireysel, gerekse kolektif anlamda yeniden özneleşmesine nasıl hizmet edebileceği soruları, tahakküm meselesine bu alanlardan geliştirilecek itirazlara rehberlik yapabilir.

3

Bu son soruya verilebilecek yanıtlar da aslında yukarıdaki yanıtların ışığında belirgin hale geliyor. Mimarlık ve planlama alanlarından geliştirilecek tahakküm karşıtı hareketlerin, öncelikle bu alanların alışlagelmiş yöntemlerini yeniden ele almaları gerekeceğini öne sürmüştüm. Bunu yaparken de, söz konusu alanların başat mecrası olduğu söylenebilecek estetiğin, bir yandan tahakkümün nesneleştirdiği kesimlerin yaşadıklarını daha geniş çevrelerce de hissedilebilir kılarak diğer yandan da bu kesimlerin yeniden özneleşmesine ön ayak olacak doğrultuda seferber edilmesinin öneminden bahsetmiştim. Aslında geçmişte olduğu kadar günümüzde de böyle bir yaklaşımın nüveleri mevcut. XXI dergisinde önce Sinan Logie sonrasında ise Senem Doyduk ile bir süredir karşılıklı devam ettirmekte olduğumuz yazışmalarda da dile getirmeye çalıştığım gibi (ör. bkz. XXX’in 147 No’lu Mart 2016 sayısındaki yazı: <https://xxi.com.tr/i/mimarligi-toplumsallastirmak-bilgi-sece-nek-siyasi-sorumluluk>), söze İngiltere bağlamı üzerinden devam etmek gerekcekse Sweets Way Resist ve Focus E15 gibi barınma hakkına yönelik mücadeleyi sürdüren kesimlerin özneleşmesine öncelik veren deneyimler ya da Türkiye bağlamından bahsedilecekse sanırım bu foru-

mun yazar ve okuyucularının bir kısmının da yakinen bildiği ve dahası emek verdiği Düzce Umut Evleri deneyimi bu nüvelerin birer örneği. Dolayısıyla, aradığımız gelecek düşlemi aslında geçmişimizde ve bugünümüzde saklı. Geleceğe yürürken yapılması gereken, belki de bu örnekleri yüreklendirmek, yaygınlaştırmak ve çeşitlendirmek olduğu kadar, açtıkları yeni alanları ve gündeme getirdikleri yeni soruları da yukarıda sözünü ettiğim özeleştirici ve özgüncelleme yükümlülükleri doğrultusunda değerlendirmeyi ihmal etmemek olabilir.

Mimarın “Tahayyül”ü, “Tahakküm”ü ve “Tahavvül”ü

Öncül Kırılgaç

MSGSÜ Şehircilik Bölümü Doktora Öğrencisi

1-3

Küresel kapitalizmin mekân üretimi üzerindeki baskısının dünya genelinde hızlı bir mekânsal dönüşüm ve beraberinde mekânsal eşitsizliği getirdiği bir dönemi yaşamaktayız. Dünyanın farklı coğrafyalarında devlet-sermaye işbirliğinde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, mega projeler ve eşliğinde yaşadığımız çevresel ve toplumsal tahribata ilişkin kent literatüründe detaylı ve derin tartışmalar bulunuyor. Bu konunun az irdelenen ve kısıtlı yönlerden tartışılan boyutu ise mimarın tüm bu süreçlerin neresinde durduğu. Yaşadığımız süreç, mimarların mekân üretimindeki geleneksel rolünü dönüştürmenin ötesine geçerek, meslek pratiğinin tüm alanlarında fikri haklar, etik kurallar, emeğin değersizleşmesi ve yabancılaşma gibi birçok tartışmayı da beraberinde getirmekte. Kent ve mimarlık pratiğini tahavvül, tahakküm ve tahayyül çerçevesinde ele alan bu tartışmada, mimarın rolünün dönüşümünün ve değişim olanaklarının izini sürmeyi kıymetli buluyorum.

* * *

Mimarlığın bir uzmanlık alanı olarak tanımlanmasının XIX. yüzyılda Batı dünyasında gerçekleştiğini belirten Dostoglu (1983), yüzyılın sonlarında ABD’de mimarlık diploması ya da lisansına sahip olmayıp yapı ustalığından yetişenlerin karalandığı süreçler yaşandığını aktarır.

XIX. yüzyılda, Aydınlanma düşüncesinin etkisi ile, topluma ilişkin bilimsel bilginin yeni toplum düzenlemelerini tasarlamak için kullanılabileceği düşünülmektedir (Tekeli, 1986). Kentin fiziksel şekillenmesi ile “ideal toplum”un

yaratılabileceğine dair inanç, mimarın nesneleri biçimlendirme gücünü ortaya koyabileceği yeni bir alan yaratmaktadır. Modernist mimarlar, mekân üzerinde güçlü bir hâkimiyet kurarak mevcut toplumsal pratiği mekân aracılığıyla düzenleme arzusuna ve başkaları için en iyisini bildikleri iddiasına sahiptirler.

Son dönemde ise mimarlığın, küresel kapitalizmin kent mekânının üretimi ve dönüşümünde kullandığı bir araç haline geldiği savunuluyor (Ford, 1998). Küresel kentlerin yaratılması için ikonik binalar tasarlayan “star mimarlar”, özellikle medya görünürlüğü üzerinden tanımlanırken, prestijli ödüller, kendi yayınları, kendileri hakkında yayınlar, projelerine dair sergiler, kendilerine ait markalarının olması bu görünürlüğü güçlendiriyor (Sklair ve Gherardi, 2012).

Star mimarlar üzerinden geliştirilen eleştirilerin sıklıkla mimarların toplumsal görevlerini ne kadar yerine getirdiği tartışmasına sıkıştırıldığı ve mal sahibi gibi diğer aktörlerin sorgulanmadığı (Catling, 2015) bir başka tartışma konusu. Diğer bir taraftan mimar, kentsel mekân üretiminin kıyısında kalmış bir aktör; özellikle Türkiye gibi mesleki örgütlenme ve kurumsallığın yeteri kadar güçlü olmadığı coğrafyalarda işveren-müteahhit-mimar zincirinin en zayıf halkası (Akpınar ve Aysev, 2011) olarak

Mimarlık mesleğinin bir uzmanlık alanı olarak tanımlanarak kurumsallaşması, mimarın toplumsal düzlemde de prestijli bir role sahip olmasını sağlıyor. Artık mimarın sadece yaptığı iş değil, yaptığı iş aracılığıyla toplumsal güç ilişkileri içerisinde nasıl konumlandığı da önemli hale geliyor.

da tanımlanıyor. Harvey (2008: 252) ise mekân üretim süreçlerinde mimarın özgür bir fail olmadığına ilişkin genel kanının aksine, “mimarınki de dahil olmak üzere tüm kapitalist girişimlerin spekülasyon olduğunu” ve “kapitalizmin bir toplumsal sistem olarak olağanüstü gücünün girişimcilerin, finansçıların, müteahhitlerin, sanatçıların, mimarların ve hatta planlamacı ve bürokratların çoklu tahayyüllerini seferber etme kapasitesinde yattığını” öne sürüyor.

Mimarlık mesleğinin bir uzmanlık alanı olarak tanımlanarak kurumsallaşması, mimarın toplumsal düzlemde de prestijli bir role sahip olmasını sağlıyor. Artık mimarın sadece yaptığı iş değil, yaptığı iş aracılığıyla toplumsal güç ilişkileri içerisinde nasıl konumlandığı da önemli hale geliyor. Bu bağlamda yürütülen tartışmalarda sık sık mimarlığın, devletin ve sermayenin

toplum üzerindeki tahakkümünü güçlendiren bir araç haline geldiği, mimarın da toplumsal iktidarın belirlediği doğrultuda meslek pratiğini sürdürdüğü savunuluyor. Dostoğlu (1983: 29) ise mimarın tarihsel rolüne farklı bir açıdan yaklaşıyor:

Meslek sahipleri, Gouldner'ın 'eleştirel söylem kültürü' dediği bir niteliği paylaşırlar, ki bu iktidar merkezlerinin bile mesleki uzmanlık bazında eleştirilebilmesini içerir. (...) Uzman otoritesine dayandırılmış bu eleştirel güç mimarların da meslek ideolojilerini oluşturur. Bu, ya işverenleri (yani müteahhitleri) ya da işçileri kapsayan (yani zanaatkarlar, yapı ustaları ve düz işçiler) diğer kategorinin aksine, her türlü kişisel ya da sınıf çıkarlarından arınmış oldukları inancındır, işte bu özerkliğe dayanarak mimarlar kendilerine bir 'kamu yararına adanmışlık' atfetmişlerdir.

* * *

Kapitalist krizle bağlantılı kentsel sorunların ve bu sorunlar karşısında gelişen toplumsal hareketlerin etkisiyle mekân üretiminde rol oynayan uzmanların mesleki pratiklerinde dönüşüm kaçınılmaz hale gelmiştir. Mimarların "başkaları için en iyisini bilme" arzusunun "başkaları için en iyisini yapma" arzusuna evrildiği bu süreçte, geleceksel planlama ve tasarım süreçlerine karşı çıkan yaklaşımlar¹ gündeme gelmiş ve bu doğrultuda pratikler geliştirilmiştir.

Fakat "başkaları için en iyisini yapma" arzusu her zaman toplum yararına işleyen süreçler ve sonuçlar üretmemektedir. Örneğin dünya genelinde IMF, Dünya Bankası gibi güçlü aktörler tarafından başlatılan kent yoksulluğu ve konut sorununa ilişkin çalışmalarda "katılım", "müzakere" vb kavramlarla aktörler arasındaki güç eşitsizliği gizlenebiliyor (Gaventa, 2006). Sürecin içerisinde yer alan uzmanlar da (mimarlar dahil), çeşitli saha araştırmalarına dayandırdıkları sorun tespitleri ve çözüm önerileriyle, sorunun öznesi olan toplulukları nesne pozisyonuna düşürebiliyorlar.

Günümüzde küresel kapitalizmin aracı ve tekilliğin temsili star mimarlara karşı çoğulluğu savunan ve disiplinlerarası çalışma yöntemlerini benimseyen, mesleki bilgi ve donanımlarını sosyal adaletsizlik, iklim felaketleri, savaş, göç vb sorunlara çözüm arayışına yönlendiren mimarlık oluşumlarının sayısı artıyor. Türkiye'de de farklı pratikler örmeye çalışan yedi mimarlık grubunu bir araya getiren bir sergi ve kitap çalışması, 2016 yılında Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından organize edildi.²

Mimarlık ortamında yüzünü sosyal sorunlara dönme eğilimine ilişkin en sık verilen örnek, Şili'de yoksulların konut sorununa dair çalışmalar yapan Alejandro Aravena'nın 2016 yılında Pritzker Ödülü alması ve Venedik Mimarlık Bienali'nin küratörlüğünü üstlenmesidir. Avrupa kökenli mimarlık ve şehircilik oluşumu Urban-Think Tank'ın (U-TT) Latin Amerika'daki gecekondular üzerine yaptığı çalışmaların, yine Venedik Mimarlık Bienali gibi mecralarda yer bulması da benzer bir örnektir. Fakat bu tür örnekler, kriz içerisindeki kapitalizmin mekân üzerinden kendisini yeniden üretmesi ve farklı türden bir star mimarlığı yaratması bağlamıyla da eleştiriliyor (Omacan, 2015).³

Diğer bir taraftan, mimarlık mesleğinin rolünün yakın zamanda yoğun bir erozyona maruz kaldığını öne süren bir araştırmaya göre (Cohen vd, 2005), görüşülen mimarların çoğu mimarlığın amacını "güzel tasarımlar", "en iyi binalar", "heyecan verici bir şeyler yapmak" gibi tabirlerle açıklıyorlar. Mimarlığın temel bileşenini "yaratıcılık" olarak tanımlayan bu mimarların çoğu, bir paradoks olarak, piyasa koşulları nedeniyle meslek yaşamlarında "yaratıcılık" özelliklerini pek kullanamadıklarını da belirtiyorlar. Mimarlar tasarımı işten/çalışmadan soyutlayarak, yarattıkları objelerin aslında bir "meta" olduğunu kabullemiyorlar (Deamer, 2015).

Mimarlık sektörü, nedensiz işten çıkarılmaların, ücretlerin ödenmemesi vakalarının ya da fazla mesai baskılarının yoğun olduğu bir sektör ve diğer sektörlerle kıyaslandığında, sendika ya da kurumsal olarak onaylanmış çalışma yasalarından da yoksun olduğu görülüyor. Emek süreçlerinin karmaşık, güvencesiz ve yabancılaştırıcı hali, mimarların hem yaptıkları işe olan inançlarını yitirmelerine hem de mesleki kimlik ve aidiyetlerinin zayıflamasına yol açıyor.

Mevcut koşulların baskısına karşı, uzmanlık bilgilerini toplum yararına kullanma isteğinde olan mimarların hem bu isteklerini hayata geçirebilecekleri hem de ekonomik kaygı gütmeyecekleri çalışma seçenekleri bulabilmeleri ise zorlaşıyor. Toplumsal çalışmalara devlet desteğinin gitgide azalmakta olduğu günümüz koşullarında, özel sektörden beslenen yaratıcı endüstrilerde (akademi, STK'lar vb) mesleki arzularını gerçekleştirme isteği güvencesizlik olarak karşılığını buluyor. Piyasada sektör ihtiyaçlarını karşılayacak işlerle geçimlerini sağlarken, bir yandan da gönüllü olarak toplumsal çalışmalarda yer almak ise hem emek- zaman ikiliği açısından hem de duygusal bütünlük açısından zorluk

yaşatıyor. Mimarlar, dayanışma ve birliktelik duygularını zayıflatan çalışma koşulları nedeniyle de yaşadıkları tüm bu çıkmazlara bireysel çözümler üretmeye çalışıyorlar.

* * *

Yukarıdaki tartışmaların ardından, gönüllü olarak içinde yer aldığım ve mimarlık mesleğinin değişim olanaklarını yeniden düşünmeme yol açan Düzce Umut Evleri deneyiminden kısaca bahsetmek istiyorum.

1999 yılında Düzce’de depremi yaşayan ve evsiz kalan kiracı depremzedeler, konut ihtiyaçlarını bir hak talebine dönüştürerek önce bir dernek etrafında örgütlenmiş, ardından konutlarını kendileri inşa etmek üzere bir kooperatif kurmuşlardı. Bürokratik engelleri aşarak, konutlarını yapmak üzere uygun bir arsaya kavuşmaları uzun yıllarını almıştı. Mevcut konut piyasasının kendilerine güvenli, sağlıklı ve ödenebilir konut seçeneği sunmadığını düşünüyorlardı. Taleplerinin ancak konutlarının tasarlanma ve uygulanma aşamalarında kendilerinin de yer almasıyla karşılanacağına karar vermiş ve “katılımcı tasarım” sürecini başlatmak için bir çağrı yapmışlardı.

Çağrı sonucunda mimarlar, şehir plancıları, mühendisler, öğrenciler ve çok farklı mesleklerden insanların bir araya gelmesi ile “Düzce Umut Atölyesi” kuruldu. Atölye gönüllüleri için “katılım” kavramı, başlangıçta çoğunlukla teorik bilgiler bütününden ve idealden ibaretti. Katılım konusunda tek ve doğru bir yöntem yoktu. Çalışmanın özgünlüğüne uygun olan ve katılımın gerçekleşmesini sağlayacak araçları bulmamız gerekiyordu. Atölye gönüllüleri olarak arzumuz, kendi “uzman” dillerimizi yalınlaştırarak, mesleki bilgilerimizi kooperatif ortakları ile paylaşmaktı. Bu nedenle kooperatif ortaklarıyla maketler üzerinde yaptığımız çalışmalara “oyun” dedik, çünkü oyun insanları daha kolay ortaklaştırmakta ve eşitlemekteydi.

Kooperatif ortaklarının uzun yıllar süren birlikteliği, ortakların birer özne olduğu kolektif bir süreci yaratıyordu. Bu durum atölye gönüllülerinin kooperatif ortakları ile daha eşit bir ilişki kurabilmesinin önünü açıyordu. Her ne kadar toplumsal pratik ile meslek pratiği arasındaki çelişkilerin farkında olsak da “uzman” kimliklerimizi bir anda değiştirebilmemiz mümkün değildi ve bu çelişkileri yeniden üretmeye meyil liydik. Bu noktada topluluk içi ilişkilerin dayanışmacı ve kolektif yapısı hem toplulukla hem de kendi aramızda kurduğumuz ilişkileri sürekli gözden geçirmemize yardımcı oldu.

Bir yılı aşkın bir süre boyunca kooperatif ortakları ile birlikte gerçekleştirdiğimiz çok sayıda atölye, toplantı ve “oyun”un ardından proje çalışmalarını tamamlayarak ruhsat başvurularında bulunduk ve 2016 yılında Düzce Umut Evleri inşa edilmeye başlandı. Kooperatif sözleşmesi gereği kooperatif ortakları da şantiyede çalışıyorlar; şantiye sahasının kurulumundan organizasyonuna birçok işte bizzat yer alıyorlar. Düzce Umut Atölyesi gönüllüleri de birçok aşamaya destek olmaya devam ediyorlar.⁴

Bir topluluğun hak mücadelesinin ürünü olan Düzce Umut Evlerini tasarlayıcı, uygulayıcı ve kullanıcı aktörler arasında bilginin, deneyimin ve emeğin eşitlenmesine dönük çabalar var ediyor. Tüm bu ilişkiler paylaşma, dayanışma, ortaklaşma, sorumluluk, sabır ve daha birçok duygu eşliğinde kuruluyor ve içerisinde sayısız çatışmayı da barındırıyor. Mekânın üretim süreci ise, aktörlerin yaşadıkları çatışmaları aşabilecek tartışma ve uzlaşma zeminlerini eşitlikçi bir biçimde yaratmaları sayesinde ilerleyebiliyor...

Notlar

1. Bu yaklaşımlar arasında katılımcı planlama ve mimarlık, savunucu planlama, mimarsız mimarlık vb sayılabilir.
2. Detaylı bilgi için: <https://www.dayanismanimimarligi.org/index.php> (Erişim: 7 Ocak 2019).
3. Benzeri bir tartışma için: <https://www.architectural-review.com/view/enough-slum-porn-the-global-norths-fetishisation-of-poverty-architecture-must-end/8668268>. article (Erişim: 7 Ocak 2019).
4. Düzce Umut Atölyesi’nin çalışmaları için: <https://düzceumutatolyesi.wordpress.com> (Erişim: 7 Ocak 2019). Ayrıca “Düzce Umut Evleri” başlığı ile internet araması yapılarak farklı yayınlara ve bilgilere ulaşılabilir.

Kaynakça

- Akpınar, İ. Y., E. Aysev (2011), “Küreselleşen İstanbul’da Bir Sosyal Aktör Olarak Mimarın Rolü”, *Dosya*, 27 (Aralık), 46-54
- Catling, C. S. (2015), “Yapsan Bir Türü, Yapmasan Bir Türü: Mimarın Ahlaki Görevi Nedir?”, *Mimarlık*, 383
- Cohen, L., A. Wilkinson, J. Arnold, R. Finn (2005), “Remember I’m the Bloody Architect!” Architects, Organizations and Discourses of Profession”, *Work, Employment and Society*, SAGE Publication, 19 (4): 775-796
- Deamer, P. (2015), “Work”, *The Architect as Worker*, ed. P. Deamer, London: Bloomsbury Publishing, 61-81
- Dostoğlu, S. (1983), “Belirsiz Sınırlar? Güvencesiz Meslek? Mimarlık”, *Mimarlık*, 196: 28-32
- Ford, L. R. (1998), “Midtowns, Megastructures, and World Cities”, *Geographical Review*, 88 (4), 528-547, doi:10.2307/215711
- Gaventa, J. (2006), “Finding Space for Change: A Power Analysis”, *IDS Bulletin*, 37 (6): 23- 33
- Omacan, S. (2017), “Önsöz”, *Dayanışma Mimarlığı*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
- Sklair, L., L. Gherardi (2012), “Iconic Architecture as a Hegemonic Project of the Transnational Capitalist Class”, *City*, 16:1-2, 57-73, doi: 10.1080/13604813.2012.662366
- Tekeli, İ. (1986), “Türkiye’de Kent Planlamanın Kurumsallaşması ve Günümüzdeki Sorunları”, *Planlama*, 86/2: 2-6
- Harvey, D. (2008), *Umut Mekânları*, İstanbul: Metis Yayınları

Planlama Krizinde Kentsel Adaletin Yapı Taşları: Eşitlik, Katılım ve Kapsayıcılık

Erhan Kurtarır

Kentler, küresel ölçekteki siyaset, ekonomi ve sosyal faaliyetlerin etki alanı olarak, bir yandan yeni kentliler sayesinde sosyal açıdan çeşitlenen, bir yandan da bu yeni kentlilerin farklılaşan talepleri ve çeşitlenen üretimleri etkisiyle kamusal alanlarında toplumsal çeşitliliğin yansımalarını görünür kılan ortak yaşam alanlarımızdır. Günümüzde küresel ilişkilerin de etkisiyle çok boyutlu üretim ve tüketim ortamı haline gelen kentler, her anlamda hız kazanmış bir değişim ve dönüşüm süreci içindedirler. Kentlerin gündemleri her geçen gün genişlerken hem ekonomileri, hem mekânsal gelişim hedefleri, hem de yerel siyasetleri uluslararası dinamiklerle daha fazla ilişkili hale gelmektedir. Bir yandan küresel ilişkiler yerelleşirken, diğer yanda yerel ilişkiler de küreselleşmektedir. Değişen ve dönüşen bu olgular sadece toplum ve ekonomi ile sınırlı da değildir, aynı zamanda ‘mekân’ da bu değişimin ve çeşitlenmenin nesnesi haline gelmiştir. Küresel rekabet ortamında öne çıkabilmek için küresel pazara sunulan ve değişim değeri üzerinden tanımlanan kent mekânı, yerel değerlerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Diğer yandan da kültürel çeşitlenme etkisiyle bilim sanat ve düşünce alanlarında alternatif yenilikçi yaklaşımlar üretebilen, teknolojiyi de kullanarak sosyal inovasyonu daha etkin hale getiren, bu sayede de ortak büyük sorunlara çözüm üretebilecek zenginliğe ulaşmış bir toplumsal potansiyele sahip olmuştur. Böylece, her geçen gün daha da karmaşıklaşan yerel ve küresel ilişkiler ve ortaklaşan konular artık kentte kurulan kültürlerarası birlikte yaşamın hem sebebi hem de sonucu haline gelmiştir. Bu yeni toplumsal birlikteliğin sunduğu yerel ilişkiler ve kurgular da çok boyutlu, çok ölçekli ve çok aktörlü hale gelmiştir. Bu şartlar karşısında, yerel toplumsal ihtiyaçların ne kadar karşılanabildiği, kentlerin gelişim hedeflerinin ne kadar ortak değerleri sürdürdüğü veya dönüşüm süreçlerinde kentsel adaletin ne ölçüde sağlanabildiği ise bu yeni kent gündeminin önemli sorunlarıdır. Kentsel yaşam alanlarında, yani yeni tip birlikte yaşam ortamında, evrensel ölçekte belirlenen temel hakları ve ilkeleri yerele aktar-

mak da önemli bir yerel gündem konusudur. Gittikçe çeşitlenen kentlerde huzurlu ve barışçıl bir birlikteliği inşa etmenin yollarının keşfedilmesi, hep birlikte sahiplenilmesi gereken ortak bir görevdir. Bu görev tanımı, planlama meslek alanının ortaya çıkış felsefesi ile tam örtüşmektedir. Bu sebeple ortak sorunlar karşısında hem planlama meslek camiasına, hem planlama kurumlarına, hem de tüm paydaş olan vatandaşlara çok önemli görevler düşmektedir.

Coğrafyacı Paul Knox planlama mesleğinin kriz dönemlerinde ortaya çıktığını ve bu krizlere bir cevap üretmek amacıyla doğduğunu belirtir. İşaret ettiği dönemde yaşanan krizler özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve kentsel alanlarda ağır biçimde hissedilen sağlık problemleri (salgınlar), sosyal krizler (isyanlar, grevler) ve doğal afet krizleri (yangın, sel, deprem vb. afetler) olarak tarif edilir. Bu yapıyla planlama uğraşı, kapitalizmin iç krizlerini veya olumsuz etkilerini hafifletmeye çalışan ve böylelikle sistemi uzun vadede uygulanabilir tutmaya çalışan bir araç gibi görülmüştür. Bu kriz tiplerini günümüzde daha da artırmak mümkündür. Özellikle öngörilemeyen gelişmelerin ekonomi, siyaset ya da toplumsal alanlarda yaşanması ve etkilerinin hissedilmesi bile başlı başına kriz tanımı ile örtüşmektedir. Ekonomik krizler, siyasal krizler, savaş ve çatışma ortamları, özellikle göç hareketleri sonucunda ortaya çıkan beklenmeyen nüfus artışları veya toplumsal ayrışma gibi konular kentsel alanlarda yaşanan önemli kriz konularıdır. Dolayısıyla kentsel planlamanın uğraşması ve çözüm üretmesi gereken sorunlar her geçen gün artmakta ve çeşitlenmektedir.

Planlama yaklaşımları özellikle 1960-1980 arası dönemde bir önceki dönemde kabul gören modernist paradigmaya dönük eleştirilerle birlikte daha toplumcu, plüralist ve katılımcı bir paradigmaya doğru gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1970’ler ve sonrasında toplumu homojen bir yapı olarak kabul eden modernist planlama uygulamalarına dönük eleştiriler yükselmiş ve kentlilerin taleplerinin plan kararlarında nasıl yer alabileceği konusunda farklı önermeler üretilmiştir.

(Sandercock, 1998; Burayidi, 2015). Lefebvre'in (1968/2016) "kent hakkı" kavramının da şehirlik literatüründe öne çıkmasıyla kentin dezavantajlı ve hassas gruplarının planlama gündemine alınmaları önerisi eskiye oranla daha da güçlenmiştir. Yakın dönemde literatürde sıklıkla atıf yapılan ve demokrasi, eşitlik, çeşitlilik prensiplerine dayanan "adil kent" kuramında Fainstein (2000), güçsüz grupların karar alma süreçlerine katılımını ve çıktılarının eşitlikçi olmasını önemsemediğini belirtir. Hem adil kent kuramı hem de kapsayıcı (*inclusive*) planlama, karar süreçlerinde hak temelli yaklaşımın benimsenmesini ve dezavantajlı grupların kenttaşlık ve vatandaşlık haklarının gündeme alınmasını önermiştir. İletişimsel teori ve adil kent kuramlarında, gücün ve kaynakların modern kapitalist ekonomilerdeki adaletsiz dağılımına bir karşı çıkış yer alır (Fainstein, 2010; Fainstein ve DeFilippis, 2012).

Bu gelişmelerle birlikte, artık planlama uğraşının kriz dönemlerinde etkin karar üretme ortamını kurabilen, toplumsal çeşitlenmeyi kavraması ve anlaması gereken, farklılaşan ihtiyaçlara cevap üretmesi gereken, karar aşamasında güç dengesi kurarak katılımcı bir mekanizma üretebilen, süreç boyunca şeffaf olan, dezavantajlı gruplar adına savunmacı tavır geliştirebilen, güç dengesizliği ortamında müzakereci yöntemlerle hareket etmesi önerilen, birlikte yaşam için adil kent arayışında olan bir uğraş ve mücadele alanı haline gelmesi beklenmiştir. Tüm bu öneriler ve beklentiler, toplumsal değişimlerin, ortaya çıkan krizlerin, teknolojideki ilerlemenin ve düşünsel gelişmelerin meslek alanında etki yaratmasıyla birlikte geliştirilmiştir. İnsan yerleşimlerinde daha iyi bir birlikte yaşamının sağlanması için, karşılaşılan sorunlara yenilikçi, katılımcı, adil çözümler önermek planlama uğraşının halen en önemli misyonudur.

Toplumsal alanda ve kentlerde öngörülemez değişimlerin yaşanması doğal olarak kriz yaratma potansiyeline sahiptir; öngörülme imkânı olan ama cevap üretilmekte gecikilen durumlar da yine kriz durumu yaratabilirler. Türkiye'de ise özellikle kentsel alanlarda bu iki duruma ek olarak tahakkümün artan etkisiyle planlama alanında mesleğin uygulama ilkelerine ve etik kodlarına ilişkin de bir kriz ortamı yaratılmıştır. Kentsel krizleri örneklemek gerekirse, 'mega çılgın projeler' bu kriz tiplerinin birçoğunu içeren örneklerdir. Bunların neredeyse hiçbiri bütüncül bir plan kararı olarak üretilmemiştir ve önceki planların kentsel gelişimi yönlendirme kararlarını da yok edecek biçimde üretilmiş mekânsal projelerdir. Bu projeler sonradan üst ölçekli planlara

eklenerek yasallaştırılmıştır; hiçbiri geniş katılımlı bir ortamda ve halkın rızası ya da katkısı alınarak tasarlanmamıştır; neredeyse hepsi çeşitli itirazlar sonunda değişmek zorunda kalmış, çoğu hakkında açılan davalar neticesinde mahkemelerde yürütmeyi durdurma kararı alınmış veya tümünden proje iptal edilmiş olmasına rağmen inşaat aşamasına devam edilmiş ve projeler tamamlanmıştır. Bu projelerin karar süreçlerine yerel katılımın sağlanamaması sebebiyle 'yönetim krizi', üretilen projelerin çevrede oluşturduğu geri dönülemez olumsuz etkileri sebebiyle 'çevre krizi', mekânsal planların etkisizleştirilerek projeciliğe dönülmesiyle planlı kalkınma ve planlı gelişme krizi, yerel idarenin yetkileri de aşılarak tepeden inme projeler geliştirilmesiyle demokratik temsil ve katılım krizi, planlar güçsüzleştirilerek ve itibarsızlaştırılarak da planlama krizi yaratılmıştır.

Planlama uğraşının uygulama ilkelerine ilişkin ortaya çıkan krizin etkileri çeşitli biçimlerde yaşanmaktadır.

- *Süreçten sonuca:* Örneğin planlama bir süreç tasarımı işidir fakat günümüzde devam eden uygulamalar göstermektedir ki piyasanın beklentileri ve siyasi kısa erimli hedefler bu süreç tasarımı aşamasını hızlandırma baskısı yaratmış ve artık süreç unutulmuştur. Günümüzde sonuç odaklı eylemler ön plana geçmiştir. Bunda planlama hiyerarşisi bile göz ardı edilmektedir. Örneğin alt ölçek ve üst ölçek planlar eşzamanlı olarak yürürlüğe girebilmektedirler.
- *Hukukun üstünlüğü:* Planların askı sürelerinde, planlarda üretilen kararlara ilişkin yerel paydaşların itiraz, dava açma ve kararları geliştirici öneri üretme ve dolayısıyla geri besleme yoluyla plan kararlarını geliştirme ve değiştirme etkileri neredeyse yok edilmiştir. Bu aşama da bir çeşit katılım sürecidir fakat artık bu da planların ve planlama sürecinin dışına itilmiştir. Yerel ya da merkezi kurumlar eliyle üretilen büyük ölçekli kentsel projelerin büyük kısmı itirazlara konu olmuş, yargıda defalarca yürütmeyi durdurma ve hatta iptal kararı almış olmalarına rağmen hızla tamamlanmış ve aceleyle kullanıma sokulmuştur (Bkz. TMMOB Şehir Plancıları Odası Kent Almancağı, 3. Köprü, 3. Havalimanı, Kanal İstanbul gibi projelerin değerlendirildiği bölümler).
- *Bütüncül planlamadan projeciliğe geçiş:* Planlar araçsallaşmıştır, çünkü kentin gelişim hedeflerini bütüncül biçimde değerlendiren ve gelişme eksenlerini tarif ederek üretilen mekânsal gelişim kararlarının çevresel ve top-

lumsal etkilerini değerlendiren anlayıştan uzaklaşmıştır. Özellikle son yıllarda merkezi kurumlar tarafından alınan kararlar neticesinde kentin gelişim eksenini plan kararları ile üretilen eksenin dışına itilmiş, çok yaygın etkili müdahalelere açık hale gelmiş ve plana aykırı biçimde üretilmiş projelerin yasallaşması için zemin sunan bir yapıya evrilmiştir. Örneğin Maslak 1453 projesi 3 defa yürütmeyi durdurma ve iptal kararı almasına rağmen proje tamamlanmış, sonrasında da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yetki kullanılarak plan ilkeleri yok edilmek suretiyle Çevre Düzeni Planına bir karar eklenerek yasallaştırılmıştır. Planlar, gelişen toplumsal dinamiklere cevap üretilmesini sağlayacak tutarlı zeminini tepeden inme müdahaleler eliyle kaybettiği için, toplumda gelişen dinamiklere karşı geliştirebilecekleri adaptasyon kabiliyetlerini de yitirmişlerdir.

- *Planların sahiplenilmesi:* Kentin gelişimine dair ve geleceğe dönük üretilen planlarda söz sahibi olması gereken kesimlerin hangileri olması gerektiği konusu da artık iyice karışmıştır. Kentin seçilmiş yönetimlerinin, yerel paydaşlarının ve kentlilerin ortak değerleri olması gereken plan vizyonu ve hedefleri, iktidarın müdahale ve oyun araçlarına dönüşmüştür. Örneğin Fikirtepe Mahallesinde plan yetkisi merkezi hükümete alınmış ve emsal değerleri olması gerekenden çok daha fazla artırılarak büyük üreticileri çekecek büyük ölçekli ve ayrıcalıklı bir dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Dönemin yetkilileri tarafından dönüşüm sürecinin garantörünün merkezi kamu kurumları haline geldiği ilan edilmiştir. Fakat gelinen noktada yürütülen çoğu proje durmuş, yüklenici inşaat firmalarının büyük kısmı çekilmiş, mahallenin sakinleri mağdur olmuşlardır. Mahalleli yerelde yetki olmadığı için muhatap bulmakta ve hak aramakta zorlanmaktadır.
- *Ortak vizyondan dar çevre vizyonuna geçiş:* Kentlerin ortak vizyonunu belirlemek plan süreçlerinin en önemli adımlarından biridir. Fakat bunun yerine partilerin seçim vaatleri olarak üretilmiş mega projelerin ürettiği ve dar çevrelerce kararlaştırılan hedefler kentlere uyarlanmaya çalışılmaktadır. Tüm kesimlerin katkısı ve katılımıyla üretilmesi gereken orta ve uzun vadeli planlar ve vizyonlar, artık kısa sürelerde dar bir katılımı hazırlanan çılgın seçim vaatlerinin uygulama sahasına dönüşmüştür.
- *Bilgi toplumundan kapalı topluma geçiş:* Dünya teknoloji gelişiminin de etkisiyle hızla

değişirken, bilgi toplumu ortamında kamu da açık yönetim modeline geçerken ve büyük sorunlara karşı birlikte düşünmeyi gerektiren sosyal inovasyon gibi modeller önerilirken, Türkiye’de merkezileşme, şeffaflığın kaybolması, yetkinin tek elde toplanması, karar mekanizmalarına katılımın kurulamaması gibi yerel demokrasiye sektire uğratan süreçler iyice hızlanmıştır. Bilgi toplumunda şeffaflık yönetim anlayışı, bilginin paylaşılması temel ilkelere ve çağın en önemli gereksinimleridir. Günümüzde ise güven ilkesinin zedelenmesinin de etkisiyle bilginin paylaşımı yerine saklanması eğilimi artmıştır.

- *Plancının araçsallaşması:* Günümüzde plancının plan ilkelerini ya da kararlarını koruma ve sürdürme gücü kalmamıştır. Ortaya konulan tahakkümden beslenen ve bu tavrı sürdüren bir tutuma doğru geçmektedir. Halbuki plancının meslek etiği ilkeleri çerçevesinde nerede durduğu önemli bir kamusal sorundur. Meslek ilkeleri gereği plancı, belli bir çevrenin çıkarlarını savunan bir tavır değil ortak toplumsal yararı koruması gereken bir tutumu sahiplenmek zorundadır.

Bir diğer önemli kriz meselesi de, ulusaşırı zorunlu göç etkisi ile ülkemize sığınan yaklaşık 4 milyon mültecinin %95’inin kentsel alanlara yığılması ve kent mültecisi olarak kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu büyük nüfus hiçbir şekilde hiçbir planda yer almamaktadır; mekânsal strateji planlarında dahi göç konusu ve mülteciler yer almamaktadır. Örneğin İstanbul’da Aralık 2018 tarihli resmi kayıtlara göre “geçici koruma kapsamındaki yabancı” (GKKY) statüsündeki Suriyelilerin sayısı 560.000’i geçmiştir. Bunun üzerine ikamet izinli yabancıları, kayıtlı diğer mültecileri ve kayıt dışı mültecileri de eklediğimizde sadece İstanbul’da toplamda 600.000’in çok üzerinde mültecinin barındığı tahmin edilmektedir. Bu büyüklükle birlikte İstanbul, dünyanın en fazla mülteci barındıran kenti haline gelmiştir. Orta ölçekli bir kent büyüklüğündeki bu görülmeyen nüfus, hiçbir plan kararında yer almadığı için planlar ve planlama meslek alanı bu durum karşısında kör kalmakta ve bu sebeple de bir meslek krizi doğmaktadır. Halbuki göç hareketi mekânsızlaşma ile başlar, göç hareketi ile devam eder ve yeni bir mekâna eklenme veya yeniden yerleşme ile sonlanır. Mekâna bu kadar bağlı bir hareketin mekân planlamanın konusu olmaması ancak planlamanın krizi ile açıklanabilir, çünkü bu olgu sadece uluslararası siyaset

malzemesi olarak yönetilemeyecek kadar çok boyutlu ve yerelde sonlanan bir yerleşme meselesidir. Türkiye’de hem yerel aktörler, hem de planlama sürecin dışında tutulmaktadır. Bu durumun görülmeyen topluluklar yaratarak kentleri daha da parçalı bir yapıya dönüştürmesi, bir kentsel kriz üretmektedir. Krizlerden doğan bir uğraş alanı olarak şehir planlama meselesi ve planlı gelişim meselesi, yaşanan krizlere ek olarak, hem uygulama hem de meslek etiği alanlarında kendi içinde bir kriz yaşamaktadır. Bahsedilen kent ve planlama krizlerinin varlığı, başta ilgili meslek insanları olmak üzere hepimize birlikte yaşamayı becerebilme ve ortak geleceği birlikte inşa edebilme konusunda çok boyutlu ve çok önemli sorumluluklar yüklemektedir.

Kriz ve problemlere cevap üretebilmek için de planlamaya uygun ortamın yaratılması gerekmektedir, çünkü planlı gelişme ya da süreç odaklı katılımlı karar üretme becerisi, ancak hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemiş, katılım mekanizmalarını işler kılan, açık ve şeffaf yönetim prensibine uygun hareket eden, kamu etik ilkelerinin korunduğu ve planlı eylem kültürünü içselleştirebilmiş toplumlarda veya ortamlarda başarılı sonuçlar üretebilmektedir. Türkiye’de ise bu ortamın tüm koşullarının gerçekleştiğini belirtmek mümkün değildir. Özellikle son dönemde yerellik ilkesinin artık eskisi kadar kıymet görmediği, merkezi iktidarın yerel karşısında gittikçe daha güçlendiği ve yetkiyi tek elde topladığı bir durumda katılım mekanizmalarını işletebilmek ve yerel demokrasiyi canlı tutabilmek mümkün değildir. Süreç tasarımına sahip planlı gelişim yaklaşımının yerini hızlı sonuçlanması beklenen proje odaklı kısa erimli büyüme hedefleri almıştır.

Balaban (2016) planlama alanının kuralsızlaşması ve kurumsal yapısının köklü değişikliğe girmesinin özellikle inşaat faaliyetleriyle gayrimenkule dayalı yatırımların yoğunlaştığı iki büyüme dönemi ile doğrudan ilişkisi olduğunu aktarmaktadır. Devlet müdahalesiyle ortaya çıkan bu süreçlerden ilkinin 1980’lerle birlikte başlayan neoliberal küresel sisteme entegrasyon sürecinde yaşandığını, ikinci dönemin ise 2001 krizi sonrasında başlayan “yapısal uyum dönemleri” olarak adlandırılan sürecin sonrasında başladığını belirtmektedir. Bu dönemlerde planlama sistemini tanımlayan hem yasal çerçeve, hem de kurumsal yapı köklü değişimler geçirmiştir. Gerek imar afları, gerek planlama yetkisinin farklı kurumlara dağıtılması ve bütüncül bakılması gereken mese-

lelerin parçacı müdahalelere açık hale getirilmesi ile kamu yararı odaklı planlı gelişim felsefesi erozyona uğramıştır. Bir dizi müdahaleyle desteklenen inşaat sektörü büyümesinin yerel siyasete ilişkin bir kazanımı hedeflemesi, rant üretilmesi için piyasa kazanımı hedeflenmesi ve kısa ömürlü ekonomik büyüme eksenli kazanım gibi hedefler için önemli bir araç olarak kullanıldığı ve bu rolü sebebiyle siyaset için önemli bir anlam taşıdığı ifade edilmektedir.

Mega projelerin ortaya çıkış sebebi, kimi çevrelerin savunduğu gibi, mekânı pazarlamak ve burada üretilen değişim değerini kalkınma amaçlı kullanmak olabilir mi?

Bunu değerlendirmek için mekân pazarlama meselesinin kuramsal arka planına bakmak gerekir. “Mekân pazarlama” kısaca turizm veya yabancı yatırımlar için elverişli altyapı yatırımları sayesinde üretilen çekici uygulamalarla hedef pazarların kabul edebileceği uygun mekânsal imaj üretme çabası olarak tanımlanmaktadır (Rainisto, 2003; Hall, 1999). Mekân pazarlama yöntemi de, yaratılmak istenen yeni imajın hedef tüketicilerinin zihninde yaratılması amacıyla kullanılan bir yöntem olarak tanımlanır. Mekânın çeşitlenen tüketicilerinin talepleri sürekli arttığı ve yenilendiği için mekânda sunulan hizmetlerin ve ürünlerin de gittikçe daha fazla karmaşılaşması ve kapsamlı hale gelmeleri doğaldır. Kentlerin problemlerini çözme konusunda yeni yaratıcı yöntemlere (yeni kentsel politikalara, mekânsal kimliği güçlendirme araçlarına ve sosyal inovasyon yaratmaya) olan ihtiyaçlar da artmaktadır (Hall, 1998). “Mekân pazarlama” kavramını literatüre kazandıran kuramcı olan Philip Kotler (1993) “mekân pazarlamanın aşamaları”nı tanımlamıştır. Bu aşamalar “hedef pazarlar”, “pazarlama faktörleri” ve “planlama grubu”dur. Hedef pazar, pazarlama mesajlarının gönderileceği belirlenmiş müşteriler ve çevreler anlamında kullanılmaktadır. Pazarlama faktörleri, mekânın altyapısı, çekici öğeleri, sosyal yapısı, imajı ve yaşam kalitesi anlamını taşımaktadır. Planlama grubu ise, mekân pazarlama sürecinin planlanması ve denetlenmesinden sorumludur. Kotler’in oluşturduğu modelde, belirtilen “değer yaratma süreci”nin oluşabilmesi için dört pazarlama adımına ihtiyaç duyulmaktadır:

1. Temel hizmetler ve altyapı konusunda kent sakinleri, iş çevreleri ve ziyaretçiler tatmin edilmelidir;
2. Hem var olan iş çevrelerinin ve toplum desteğinin sürdürülebilmesi, hem de yeni yatırı-

rımların, iş çevrelerinin ve insanların getirilebilmesi için mekânda yeni çekici öğeler üretilmelidir;

3. Güçlü bir imaj yaratabilmek için, mekânın özellikleri ve faydaları iletişim programları çerçevesinde aktarılabilir;
4. Yeni firmaları, yatırımcıları ve ziyaretçileri çekebilmek için mekânsal gelişim vatandaşlar, kurumlar ve liderlerin katılımıyla desteklenmek zorundadır.

Kotler'in modelinde de tanımlandığı gibi mekânın geliştirilmesi girişimlerinde yer alan her mevcut ve potansiyel aktörün süreç içinde tanımlanması ve katılımlarının sağlanması şarttır. Aksi takdirde üretilen "mekânsal ürün" sahiplenilmekte, sürdürülememekte ve kaynaklar boşa harcanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu öneriler, mekânın tüketilmesinin aksine mekânın üretilmesi, sürecin yönetilmesi ve planlanması çalışmalarına katkı yapabilecek kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Mekânsal pazarlama kuramları açısından bakıldığında da Türkiye'de devam eden mevcut uygulamaların sürdürülme biçimi bu yaklaşımla da örtüşmemektedir. Buna ek olarak Borja ve Castells'de (1997) küresel bir odak olabilmenin ancak yerel potansiyellerin ve yerel toplumsal yapının güçlendirilmesi ile sağlanabileceğini ifade etmektedirler. Türkiye'deki mega proje uygulamalarında mekânın ve aktörlerin eşgüdümünün ve sürdürülebilir stratejilerin kararlaştırılmasının başarılabildiğini söylemek ya da gerekli uzlaş zemininin taraflarca arandığını iddia etmek ne yazık ki imkânsızdır. Öte yandan "yerel değerler" ve "potansiyeller" de arzulanan bu kurgusal yeni imaj için feda edilebilmektedir.

Konu edilen tüm bu kriz tanımlarının ve sorun tespitlerinin ortaya koyduğu meseleleri aşabilmek için kentsel alanlarda "birlikte yaşam"ı nasıl inşa edebileceğimizi her boyutuyla yeniden tartışmak ve bunun için de öncelikle ortak temel ilkelerimiz ve etik çerçevemiz konularında uzlaşmak zorundayız.

Sonuç: Katılımcı ve Kapsayıcı Planlama Mümkün mü?

Çok yönlü ve çok ölçekli kriz ortamının aşılabilmesi için eşitlik, adalet, katılımcılık ve kapsayıcılık ilkelerinin tüm paydaşlar tarafından sahiplenilmesi gerekmektedir. Küresel ortama eklenme sürecindeki kentler açısından gözden kaçırılmaması gereken temel strateji de, sürecin aktif ve söz sahibi bir üyesi olabilmesi için kentin potansiyellerini sürdürülebilir ve katılımcı politikalarla geliştirme ve destekleme gereklili-

gidir. Günümüzde kentlerin hem turizm hem de yatırım odaklı çekicilik artırma girişimlerinin ortaya koyduğu birtakım tehlikeler tutarlı ve iyi örgütlenmiş bir planlama yaklaşımı ile fırsata dönüştürülebilecek kapasitededir. Burada desteklenmesi gereken en önemli bileşen de "aktif yurttaş" profilidir. Üretilen çalışmaların sürdürülebilirliğini sağlayacak potansiyel aktif yurttaşların kentlerine ve geleceklerine sahip çıkma iradeleri ve dayanışmacı mücadeleleridir. Bu hedef, planlamada katılımcılık ilkeleri ile de örtüşmektedir. Halkın kentin yönetiminde söz sahibi olması, sorunlara yerel topluluk içinde doğrudan katılım yoluyla çözüm üretilmesi anlayışı kadim bir yönetim modelidir. 1990'larda "yönetişim" kavramıyla birlikte kentsel bir hak olarak tanımlanan 'katılım', kent yönetiminin ve kentsel araştırmaların gündemine temel bir ilke olarak girmiştir. Toplumu yönlendirmede devletten (sivil) topluma, dikeyden yataya, hiyerarşiden heterarşiye doğru bir kaymayı ifade eden yönetişim, güçlü merkezi yönetim anlayışı yerine, karar süreçlerinde hükümet dışı aktörleri de içerebilen çok aktörlü, karşılıklı etkileşime ve öğrenmeye dayalı, katılımcı bir modeli önerir. Bu özellikleriyle yönetişim, demokratiklik, açıklık, hesap verme, şeffaflık ve kararın yerelde üretilmesi gibi ilkelere dayanmaktadır (Şengül, 1999; İnal Çekiç, 2018).

İstanbul'da devam eden kentsel projelere ve itirazlara sivil katılım ve katılımcı planlama açısından bakıldığında, mekânsal projelerin tümüyle siyasal erk ya da teknokratlar tarafından üretildiği görülmektedir. Bu karar alma süreçlerinde zaman zaman katılım toplantıları yapılsa da bu çabalar sonucunda Arnstein'in (1969) katılım merdiveni (*Tablo 1*) sınıflandırmasındaki ikinci aşama olan "göstermelik katılım" aşamasının ötesine geçilememiştir. Bu aşamada yerel yönetimler toplumu bilgilendirmek üzere çeşitli teknikler uygular ya da çeşitli etkinliklerle toplumun belirli kesimlerine danışma çalışmaları yürütürler. Bu katılım çalışmalarında vatandaşların sesini duyurma hakkı tanımlanmadığı gibi katılımcıların kararları etkileme gücü de yoktur.

Planlamaya ve mekânsal dönüşüm süreçlerine katılım açısından İstanbul'da mekânsal değişim süreçleri incelendiğinde merkezi-yerel yönetim yetki ikilemleri, kentli bireyin kentsel mekânı aktif biçimde sahiplenmesi ve sivil toplum örgütlerinin eylemlilik kapasiteleri açılardan katılım ortamının yapısal sorunların olduğu görülür. Katılım meselesi literatür ve Gezi deneyimi üzerinden okunduğunda ise katılım süreç-

lerinin üç ayrı boyutta ele alınabilmesinin mümkün olduğu görülür (Ökten vd, 2013).

- **Katılım algısı:** Katılımın ne olduğuna dair algının geliştirilmesi ve genişletilmesi gereklidir. Böylece katılım yalnızca seçme hakkını kullanmaya ilişkin bir kavram olmaktan çıkarak kentlilerin kentsel gelişime ilişkin karar süreçlerini etkileyebilmesini ve denetleyebilmesini de içerecektir. Bu açıdan, sivil toplumun taleplerini toplum tabanlı örgütlenmelerle ortaya koymasının demokratik sistemin ayrılmaz parçası olarak tanımlanması ve kabul edilmesi gerekmektedir.
- **Katılım potansiyeli:** Sivil toplum üzerinde baskı kuran yönetimler katılımı da engellemiş olurlar. Demokratik, eşitlikçi, adaletli yönetimler ve örgütlü toplumsal yapı katılımın ortaya çıkmasının ön koşullarıdır.
- **Katılım mekanizmaları:** İktidarların güç kullanımının ve baskının odağı olmaktan çıkarılarak bir müzakere ve birlikte düşünme zeminine dönüşmesi gerekir. Böylece kentlerin ya da ortak mekânlarımızın kaderi için de müzakere ortamı yaratılabilecektir.

Kentsel kültürel haklar ve kentsel adalet bağlamında Habitat III Yeni Kent Gündemi'nin de ortaya koyduğu hedeflerden birisi olan "kapsayıcı kent" ve "kapsayıcı planlama" hedefleri bu açıdan umut vadeden yaklaşımlar ve ilkelerdir. "Herkes İçin Şehirler Konulu Quito Deklarasyonu" altında imzası olan katılımcı ülkeler, kentlerin daha kapsayıcı biçimde yönetilebilmesi ve birlikte yaşam hedefine ulaşılabilmesi için

Son aşama: İktidarın yurttaşta olması	Yurttaş denetimi
	Devredilmiş yetkiler
	Ortaklık
İkinci aşama: Göstermelik katılım (tokenizm)	Yatıştırma
	Danışma
	Bilgilendirme
Birinci aşama: Katılımın olmaması	Terapi
	Manipülasyon

çeşitli taahhütlerde bulunmuşlardır. Şehir hakkı ve mevcut hakların paylaşılan sistematığını derleyen, bugünkü ve gelecek nesillerdeki tüm kentlilerin yüksek kaliteli bir yaşam için elzem olan "ortak fayda" mahiyetindeki adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir şehirlerde yaşamasını, böyle şehirleri kullanmasını ve bunların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmayı taahhüt etmişlerdir.

Son dönemde tüm dünyada çeşitli uluslararası kuruluşların (UN Habitat III - 2016; EU Commission, 2015; UCLG-MEWA; WIEGO 2017; CoM 2017; CIU 2017 vb) raporlarında ve Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya kökenli çeşitli çalışmalarda kapsayıcı kent olgusu sıklıkla vurgulanmakta, sosyal, mekânsal ve ekonomik kapsayıcı modeller konusunda rehberler hazırlanmaktadır. Bunlar haricinde, iyi uygulamalar olarak gösterilebilecek kimi örnekler (Montreal Haklar ve Sorumluluklar Sözleşmesi, Sydney Belediyesi Çokkültürlü Sosyal Planı, Hume Belediyesi Sosyal Adalet Sözleşmesi ve Vatan-daşlık Hakları Bildirgesi, Berlin Eyaleti Sosyal Şehir Programı gibi) "kapsayıcı kent yönetimi modelleri" de göstermektedir ki kentteki her

Tablo 1. Katılım Merdiveni (Arnstein, 1969)

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (UNDP Türkiye / www.tr.undp.org) YOK resim

bireyin o kentin geleceği adına söz sahibi olabileceği kanalların oluşturulması bir kamu görevidir. “Kimseyi geride bırakmama” yaklaşımının teşvik edildiği III. Habitat toplantısının üzerinde durduğu bu konu kapsamında kentin tüm yaşayanlarını, göçmen veya yerli diye ayırmadan, birlikte yaşamın bir paydaşı olarak tanımak önemlidir. Türkiye’de de bu evrensel anlayışa benzer bir bakış Belediye Kanunu’nun “Hemşehri Hukuku” maddesinde karşımıza çıkar.

Tüm bu referanslara uygun biçimde kentlerin geleceğini birlikte inşa edebilmek için mevcut sosyal çeşitliliğin zenginliğinin farkına varan, tahakküm ortamını terk eden, adaletli ve eşitlikçi yönetim ilkelerini benimseyen, yerel yönetimleri aktif hale getiren modellerin, hem yerel ölçek hem de küresel ölçekte hissedilen kimi krizlerden çıkış açısından doğru ve gerekli bir yönetim stratejisi olduğu görülmektedir. Burada ihtiyaç duyduğumuz stratejinin belirlenmesi için sıfırdan başlamak zorunda da değiliz, çünkü Birleşmiş Milletlerin, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Şekil 1), diğer bir deyişle Küresel Hedefler, “yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel eylem çağırısı” olarak tanımlanmıştır ve zaten bu anlamda gereken stratejileri içermektedir. Bura-

da tarif edilen 17 hedef, Ocak 2016’da yürürlüğe girmiştir ve takip eden 15 yıl boyunca, 2030’a kadar, UNDP politikası ve finansmanına rehberlik edecektir. 170’ten fazla ülke ve bölgede UNDP çalışmaları vasıtasıyla hedeflerin uygulamaya konulması için çaba sarf edilecektir. Bu hedeflerin hayat bulabilmesi için yukarıda tanımlamaya çalıştığım ilkeler ile örtüşecek biçimde yerel karşılıklarının yerel aktörlerce tarif edilmesi ve eyleme dönüştürülecek biçimde planlanması gerekmektedir, çünkü tüm dünyada geçerli tek bir reçete üretilemeyeceği gibi, her yerelin kendi yerel paydaşları, kendine özgü sorunları ve özgün değerleri olduğu da görülmelidir. ■

Erkan Kurtarı, Dr., YTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

- Balaban, O. (2016), “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?”, *İnşaat Ya Resulullah*, der. T. Bora, İstanbul: İletişim Yayınları
- Borja, J., M. Castells (1997), *Local and Global Management of Cities in the Information Age*, London: Earthscan
- Burayidi, M. A. (2015), *Cities and the Politics of Difference: Multiculturalism and Diversity in Urban Planning*, University of Toronto Press
- Fainstein, S. S. (2000), “New Directions in Planning Theory”, *Urban Affairs Review*, Vol. 35, No. 4, 451-478
- Fainstein, S. S. (2010), *The Just City*, Cornell University Press
- Fainstein, S. S., J. DeFilippis (2012), *Readings in Planning Theory*, (4th ed.) Oxford: Wiley- Blackwell
- Hall, P. (1999), “Creative Cities and Economic Development”, *Urban Studies*, Vol. 37, No. 4, 639-649
- Hall, T. (1998), *Urban Geography*, London: Routledge
- İnal Çekiç, T. (2018), “Kent Siyaseti – Dönüşüm ve Katılım Süreçleri: Yerinden-‘miş gibi’”, *Sosyal Demokrat*, S. 87-88 (Mart-Nisan), s. 32-35
- Knox, P. (2005), *Urbanization: An Introduction to Urban Geography*, second edition, Pearson Prentice Hall
- Kotler, P., I. Rein, H. D. Haider (1993), *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, Regions and Nations*, New York: Free Press
- Kurtarı, E. (2012), “Bir Planlama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent”, yayımlanmamış doktora tezi, YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü
- Kurtarı, E., A. N. Ökten (2018), “Planlama Kurumunun Görmediği Kimlik Mekânlarına Bir Örnek: Cemevleri”, *METU Journal of Faculty of Architecture*, 35(1), 157-182
- Lefebvre, H. (2016), *Şehir Hakkı*, çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Ökten, A. N., E. Kurtarı, T. İ. Çekiç (2013), “Katılımın Yokluğunda Gezi’de Direniş”, *Planlama*, 23(1), 45-51
- Rainisto, S. K. (2003), *Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practices in Northern Europe and the United States*, Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business
- Sandercock, L. (1998), *Towards Cosmopolis: Utopia as Construction Site*, *Readings in Planning Theory*, ed. S. Campbell, S. Fainstein (2003), ikinci basım, Oxford: Blackwell, 401-12
- Şengül, T. (1999), “Yerel Yönetim Kurumları: Yönetimden Yönetişime”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8(3), 3-19
- UNDP Türkiye, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, <http://www.tr.undp.org/> (Erişim: 7.1.2019)

The Building Blocks of Urban Justice in the Crisis of Planning; Equality, Participation and Inclusion

The period we are in; it is experienced as a period of crises with its reflections on nature, society, space and politics. Our cities are the most affected by these crises, which are both the cause and the result of the problems of this crisis period. One of the most important agendas of urban habitats, which is the place of differentiated demands and diversity of communities, is the ‘coexistence’ crisis. The existence of these crises raises a variety of important responsibilities, especially for urban planners, to live together and to build a common future together. As one of these areas of responsibility, which is concerned with all the crisis issues, the City Planning profession, in addition to all the crises experienced, is experiencing a professional crisis in the fields of practice and professional ethics with the effect of the existing domination. To overcome the problems posed by the definitions and determinations of all these crises, we have to re-discuss how we can build successful living conditions. To achieve this goal, we must first agree on our common basic principles of living together and our ethical framework. The subject of this article; this is to open up debate areas, including various examples. After this discussion, the principles of equality, participation and inclusiveness, which are all internationally recognized principles, will be discussed in order to overcome this multi-dimensional and multi-scale crisis environment. In the context of urban cultural rights and urban justice, the objectives of Inclusive City and Inclusive Planning, one of the targets set forth by the Habitat III New Urban Agenda, will be considered as a method proposal in the final part of the paper.

Çağdaş Mimarlık ve Neoliberal Hegemonya

Taner Orhon

Modern mimarlık uzun zamandır idealleri ve önerdikleriyle gündemden düşmüş, yerini çağdaş mimarlığa bırakmış durumda. İnsanlık bu sefer de çağdaş mimarlığın vaatleri üzerinden –belki de vadetmedikleriyle– modernizmin ve modernitenin kısıtlarından kurtulacak. Oysa modern mimarlık, geleneksel yapıların dağıldığı, zamanın ve mekânın kendi bütünselliği içinde kavranamadığı, sosyal ve siyasal yaşamda sürekliliklerin yitirildiği bir döneme cevap olarak doğmuştu. O, parçalanmış bir dünyaya yeni bir düzen ve bütünsellik arayışydı. Bugüne baktığımızda ise “modern mimarlık” terimi güncel bir gerçekten çok tarihsel bir dönemi ve bir anlayışlar dizgesini anlatmakta.

Mimarlıkta modern hareket XVIII. yy’da başlayıp XIX. yy’da devam eden Endüstri Devrimi ile başlıyorsa, çağdaş mimarlık da köklerini XX. yy’ın son çeyreğindeki bilimsel teknolojik devrimden, bilgisayar ağlarından, dijital devrimden, Hayek, Deleuze ve Guattari’den alır. Her ikisi de endüstrinin ve teknolojinin gelişiminin sonucudur ve her ikisi de yeni bir mekân anlayışı ortaya koyar. İkisi arasındaki en temel fark ise eleştirel aklın, bilginin, sanatla özgürleşmenin ve toplumların kavranması ile teknolojinin sunduğu imkânların kullanılmasında ortaya çıkar. Modern olan akla, çağdaş olan duygulanıma yaslanır. Modern olanın işlevselliği, rasyonalizmi, deneyselliği kurulacak olan yeni toplumun temellerine gönderme yapar; evrenseldir. Çağdaş olan, tüm bu yüklerden kurtulmuş olarak hareket eder; bireyseldir. Tasarımının temellerini, sibernetik, sistem teorisi ve parametrisizm belirler.

Bugün mimarlık bir kere daha ama bu sefer dijital teknolojik devrim ile değişim geçirmekte. Yapım teknolojilerinin yanında, biçimin kendisi de farklılaşmakta. Mimarlık, biçim üretimine ve güzelliği kendinden menkul biçimler dünyasına indirgenmekte. Biçimin oluşum süreci, dijital dünyanın programları tarafından belirlenmekte. En gelişkin olanları tasarım sürecinin egemeni olmuş durumda. Peki, gerçekten mimar, sonuç ürünün oluşum sürecindeki iktidarını yitirdi mi? Ya da iktidarının belirleyicisi kendisi miydi?

Bugün çok fazla üzerinde durulmasa da mimarın, elindeki araçları kullanarak toplumsal yapıya düzen getirme arayışının, içinde yaşadığı, üretim tarzının belirleyiciliğinde olduğu ve fonksiyonun form üzerinde egemenlik kurması veya formun fonksiyondan bağımsızlaşarak elde edilme sürecinin toplumsal üretimin (bu üretim sadece maddi üretim olarak algılanmamalıdır) toplum üzerindeki hegemonyası ile sağlanması olduğudur.

Evet, bu hegemonya, gündelik yaşamda, üretim ve tüketim süreçlerinde, Althusser’in “ideolojik aygıtlar” olarak tanımladığı egemen ideoloji aracılığıyla kurulur. Mimarın tercihlerini belirleyen, bu ideoloji ile girdiği karşılıklı ilişki ve onun tarafından belirlenmesidir. Burada bu süreç, kapitalist üretim tarzının yapısal değişimi ile mimarlık üretiminin değişiminin modern ve çağdaş aşamaları üzerinden ele alınacaktır.

Modern Mimarlığa Karşı Çağdaş Mimarlık

Ara Dönem: 1960-1990

XX. yy’ın son çeyreğine kadar mimarlık, form ile fonksiyon arasında uyum aramaktı. Bu arama esnasında kadir-i mutlak gücü elinde tutan mimar, sahip olduğu araçlarla toplumu ve yaşamı değiştirecekti. Oysa 1960’lar başlarken hem mimarlık dünyası, hem de Fordist/Taylorist üretimin belirlediği iktisadi yapı krize girmek üzereydi.

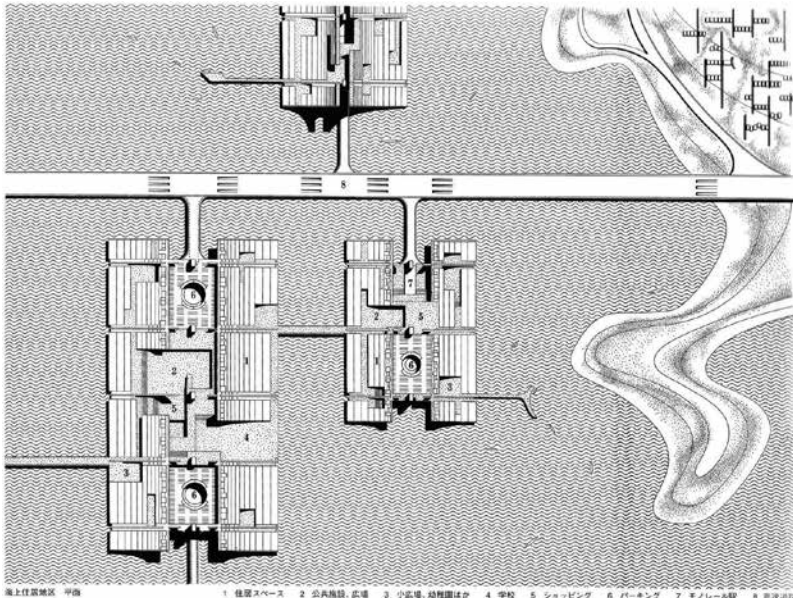
Dünya sermayesinin 1945 sonrası kurduğu, devlet korumasında, planlı sanayileşmeye dayanan, ulusal kalkınmacı Keynesyen ekonomiler, aşırı üretim ve birikim sorunuyla yüz yüze gelip krizle karşılaşmıştı. Sermayenin dünya coğrafyasına mal, para, insan olarak yayılması tamamlanmak üzereydi. Kitleli üretime ve büyük ölçekli sabit sermaye yatırımlarına dayalı Fordizm yerini post-Fordizme bırakıyordu. Post-Fordizm, üretimin planlamaya dayalı, arz yönlü yanının, talep yönlü ve esnek yapılanmaya dayalı olarak değişiyordu.

1970 ve 1980’ler neoliberal tezlerin politik üstünlük kurmaya başlamasına sahne olur. Ekonomik krizin temel nedeni, ekonomiye

devlet müdahalesi ve kamuya aşırı kaynak aktarımı olarak yorumlanır. Ayrıca fabrika tarzı üretim, esnekliğin önünde engel teşkil etmektedir. Çözüm olarak önerilen ise devletin toplumsal sınıflar arasındaki düzenleyici rolünü terk etmesi, rekabetçi bir piyasada bireyin serbestçe hareketine imkân tanınmasıdır. Fordist imalatın farklı olarak işçi, tekrara dayalı üretim sürecinden farklılaşan imalat tarzlarına adapte olabilmelidir. Bu adaptasyon onun imalat sırasında sorumluluk almasını sağlayarak Fordizmin hiyerarşik yapılanması yerine yatay yapılanmayı geçirir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, hizmet sektöründe endüstrileşme, bireyselleşme, parçalı istihdam, sanayi ve finans sermayesi arasındaki geçişkenliklerin artması yeni bir toplumsal, ideolojik yapılanmaya yol açar.

Aynı yıllarda, 1920'lerden beri iktidarını sürdüren modern hareket de (uluslararası üslup) kendi içinden gelen eleştiriler ile sorgulanmaya başlanır. İlk tepki, içinde Team 10 ve Aldo van Eyck'in olduğu yapısalci hareket ile olur. Yapısalcılık, toplum ve bina yapıları arasındaki bağın irdelenmesi için önerilen araştırmalar ile yeni bir kent kavramı ve yeni bir biçim anlayışı ortaya çıkarmıştır. Diğer gelişme, ütö-pist tasarım anlayışıdır. Kaynağı Japonya olan bu anlayış, 1960'larda kendilerini "metabolistler" olarak adlandıran genç Japon mimarlar aracılığı ile duyurur. Tasarımlarının temeli, büyüme, değişme, esneklik ve mimari öğeler veya biçimler ya da kümeler arasındaki karşılıklı değiştirilebilirliktir (Lüchinger, 1984). Ütö-pist tasarımlar arasında Kenzo Tange'nin Tokyo Körfez Planı (Resim 1) ile Archigram ekibinin Plug-in City'si (Resim 2) sayılabilir.

Resim 1. Tokyo Körfez Planı, Kenzo Tange, 1960.

Modern hareket içindeki parçalanma Aldo Rossi'nin Şehrin Mimarisi kitabının yayını ile devam eder. Rossi, tasarım sürecinde işlev ve fonksiyona karşı, hafıza ve tipi önermektedir. Diğer yandan, Robert Venturi'nin *Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki* manifestosu ile postmodern dönemin açılışı yapılırken, Pruitt-Igoe konutlarının (Resim 3) 1972 yılındaki yıkılışı modern mimarlığın sonu olarak kutsanır. Artık yeni bir dönem başlamaktadır.

Neo-Liberal Mimarlığın Düşünsel Temelleri

Fordist dönemin iktisadi tanımlayıcısı Frederick Winslow Taylor (1856-1915) ise, post-Fordist dönem de Friedrich August von Hayek (1899-1992) ile tanımlanır. Hayek düşüncesinde birey toplumsal yaşamın merkezindedir. Hayek'in bu konuda ayırım çizgisi, bireycilik ile kolektivizm arasındadır. Bireysellik özgürlüğe, kolektivite totaliterliğe yol açacaktır. Hayek'e göre, "kendiliğinden doğan düzen" ile "örgütlemeye dayalı düzen", iki farklı kutup oluşturmaktadır. Kendiliğinden doğan düzen, akla sınır koyarak, aklın, bütün insani ilişkileri içine aldığı farz edilen yapay düzenlemeleri yapamayacağını, beşeri ilişkilerin tümünü önceden kurallara bağlayan düzenlemeler gerçekleştiremeyeceğini kabul eder. Örgütlemeye dayalı düzen ise insan aklının mükemmelliğine duyduğu sonsuz güvenle ideal bir sosyal sistemin daha önceden vazedilebileceğine inanır (Günör, 2010). "Kendiliğinden doğan düzen" liberalizmin teorisidir, "örgütlenmeye dayanan düzen" ise genelde totaliter radikal akımların teorisidir. Buna göre Hayek, modern ve karmaşık bir toplumda planlamanın mümkün olmadığını ve bütün bu karmaşıklığı organize edecek bir aklın bulunmadığını söylemektedir. Bu nedenle meydana gelen karışıklık karşısında yapılması gerekenin, her şeyin doğal akışı içerisinde "özgür" bırakılmasından ibaret olduğunu vurgulamaktadır (Çelik ve Usta, 2011). Hayek'e göre insan, her şeyi bilmeye muktedir olamayacağı için de toplum için geçerli olacak, kesin kararlar alma ve katı teoriler gerçekleştirme iddiasında bulunamaz. Dolayısıyla kendiliğinden doğan düzen, aklın planlı müdahalesi olmadan, kendiliğinden ortaya çıkmıştır (Yayla, 2000).

Neoliberal düşünce şu tür hakikatler inşa eder (Spencer, 2018: 17):

- Bireyler, dünyanın karmaşıklığına karşı çok sınırlı düzeyde bilgi edinebilir.
- Toplumun birey tarafından planlanması, temelsiz bir varsayımdır.

- Piyasa, toplumu düzenlemek konusunda devletten daha beceriklidir.
- Devletin asıl işi piyasanın işleyişini güvence altına almaktır.

Bu düşüncelerle birlikte toplumsal üretim yeni baştan organize edilir. Fabrika üretimi yerini hizmet sunumuna bırakır. Gündelik tüketim nesnelerinin üretilmesiyle sermayenin devir süresi hızlanır. Uzun vadeli planlama önemini yitirir. Pazardaki modalardan faydalanabilme becerisi önem kazanır. Şirketler yenilik getirme konusunda çok hızlı hareket eder. Metalara anlam yükleyerek, onları arzulanabilir kılarak talep yaratılmalıdır. Arzuları metaların tuzağına düşürebilmek ve metaların hızlı bir şekilde satılabilmesini sağlamak için medya sistemine ihtiyaç vardır. Foucault, neoliberalizmin sadece yönetenlerin değil, yönetilenlerin de tutum ve davranışlarının örgütlendiği yönetsel akılsallık olduğunu belirtir.

Post-Fordizm ve neoliberal düşünce, üretimin toplumsallığından vazgeçmiştir. Bu vazgeçiş insanın dünyayı kavrayışında da ortaya çıkar. Modernizmin bireyi, akla, bilgiye ve deneye dayanarak toplumun bütünsel bir yapıda örgütlenebileceğine olan inancı temsil eder. Neoliberal dünya ise birey yerine özneyi koyar. Özne dünyayı parçalı ve anlık olarak algılar. Rekabet, piyasa ve girişim öznenin kuruluşunda üç önemli duraktır. Rekabet, diğer öznelere geride bırakmak ve yeni iş imkânları sağlamanın bir aracı olarak, yeniliklerin keşfedildiği süreçtir. Özne, piyasa aracılığı ile yeniliklerini sunar ve orada bireysel olarak var olur.

Bu değişimin toplumsal yansımalarını *Yeni Ortaçağ* kitabında Alan Minc şöyle ifade eder (Minc, 1995): Örgütlü sistemlerin yokluğu, her türlü merkezin kayboluşu, kaygan ve silik dayanışmaların ortaya çıkışı, belirsizlik, rastlantı, bulanıklık...

Mimarlığın Neo-Liberalizm ile Dansı

XX. yy modernizmi, kapitalizmin Taylorist/Fordist üretim şemaları altında, işlevin formu oluşturduğu görüşü ile şekillenecekti. Kitlesel üretim ile kitlesel tüketim isteği, mimaride toplu konut üretimi ile karşılığını bulurken, kapitalist üretimin parçalara ayrılarak yapılması ise mimari ürünün parçalarının fonksiyonları üzerinden kurulan bir yapıya dönüştürüyordu. Saf geometrik formlar, makine estetiğinin uzantısı olurken, ev, içinde yaşanılan bir makineye dönüşecekti. Bu süreçte biçim, işlevi izleyecekti. Günümüz çağdaş mimarlığı ise fabrika imalatı-

Resim 2. Plug-in City, Archigram.

nın yerini hizmet sunumuna bıraktığı, uzun vadeli planlamanın piyasanın istekleri ile yer değiştirdiği, paranın devrinin hızlandığı, şirket organizasyonlarındaki değişikliklerle yeni emek süreçlerinin tanımlandığı neoliberal dönemden geçmekte. Bu dönem, 1960'larla birlikte mimarlık teorisinin kendi bilgi alanının dışında kalan felsefe, dilbilim, bilişim gibi alanlardan elde ettiği bilgileri kendi varlığını nedenselleştirmek için kullanmasıyla başlar.

Çağdaş mimarlık da kendi varlığını, Deleuze ve Guattari'nin yazıları ile teorileştirir. Deleuze'un *Kıvrım: Leibniz ve Barok* kitabında ele aldığı barok, kıvrımları tekrar tekrar eğip bükür, onları sonsuza götürür: kıvrım üstüne kıvrım, kıvrıma göre kıvrım. Baroğun özelliği, sonsuza giden kıvrımdır (Deleuze, 2006). Tanımlaması dijital teknolojinin imkânları ile birleştirilip mimari tasarımın temeli yapılır. Oysa der Douglas Spencer, "kıvrımın amacı, maddesel ile meta-

Resim 3. Pruitt-Igoe konutları yıkımı, St. Louis, Missouri, 1972.

Resim 4. Maison Folie, Lille, Fransa.

fiziksel olan arasındaki, algısal deneyim ile insan ruhunun işleyişi arasındaki ilişkiyi resmetmektir. Ama mimarlık bu noktayı büyük ölçüde göz ardı eder” (Spencer, 2018: 103). Deleuze, maddeyi özünde elastik olarak yorumlar; “cismen bir akışkanlık derecesi olduğu kadar bir

katılık derecesi de olduğunu ya da cismin özünde elastik olduğunu söylememiz gerekir” der (Deleuze, 2006). Kıvrım ve maddenin elastikiyetini pürüzsüz mekân kavramı takip eder. Pürüzsüz mekân akıcıdır, sürtünmelerden uzaktır, dinamiktir ve işlevlerin birbiri içinde hareketine imkân verir (Resim 4).

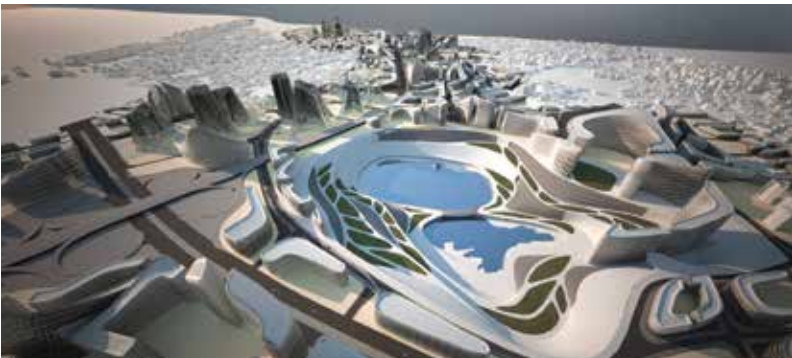
“Kıvrım”, “elastik madde”, “pürüzsüz mekân” gibi kavramlar mimari formu, bugüne kadar bağlı olduğu katı oluşum kurallarından bağımsızlaştırıp özgür bırakır. Kıvrım sayesinde madde süreklilik kazanır, semiyotik bağlarından kurtulur. Karmaşıklık, imge kullanımı aracılığı ile çözülür. Foreign Office Architects’in (FOA) kurucu ortaklarından Alejandro Zaera-Polo tasarımlarından birinin ilhamını Hokusai dalgasından (Resim 5) aldıklarını anlatmaktadır.

Karmaşıklık, çağdaş yaşamın değişen yapısının sonucudur. Bu değişim sermayeyi akışkan hale getirdiği gibi mimari formu da esnek bir yapıya büründürür ve karmaşıklığın aşılmasına hizmet eder. Yapı peyzajla birlikte hareket ediyor gibidir; sınırlar ortadan kalkmış, nerede başlayıp bittiği belirsiz hale gelmiştir. Mekânın sınırlarının silikleşmesi, çağdaş kentin sınırsız ve karmaşık yapısına ve sermayenin sınırsız dolaşımına atıf gibidir (Resim 6).

Çağdaş hayatın karmaşıklıklarının hiç olmadığı kadar arttığını kabul eden Hadid, şirketlerin bu karmaşıklığa yeni organizasyonel örgütlenmeler, esnek ve hızlı cevap verebilme potan-

Resim 5. Hokusai Dalgası, Katsushika Hokusai.

Resim 6. Kentsel planlama, Z. Hadid, Kartal, İstanbul.

siyeline sahip yapılanmalarla cevap verdiğini ifade eder. Kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde mimarlık bu gelişmelere cevap vermekte geç kalmıştır. Günümüz işletme organizasyonlarının hiyerarşik katı çalışma modellerinden koptuğunu ve esnek ağlara doğru yöneldiğini ifade eden Patrik Schumacher ise, mimarlığın “kıvrım”, “pürüzsüzlük” gibi kavramları kullanarak iş dünyasının kurumları ve işletme teorileri ile ilişki kurabileceğini ifade eder (Spencer, 2018: 17). Bu ilişki, piyasada kurumsal kimlik, yenilikçilik, farklılık üretimi arayan şirketlere, kültürel yüklemi olmayan arzu nesnesi haline gelmiş formlar aracılığı ile sunulur.

Mimari biçim, artık hiyerarşilerin egemen olduğu bir tasarım sürecinin ürünü değildir. Tesadüfîliklerin ve “olsa olsa”ların sonucu olarak biçimlenir. Biçimin kendisi karşıtlıklar ve eleştirelilik barındırmaz. Öznellik üretimine indirgenen biçim, aklın planlı müdahalesinin dışında, Hayek’in kendiliğinden doğan düzen anlayışını gerçekleştirir; spontandır, sonsuzca çeşitlendirilebilir.

Douglas Spencer, mimarlığın 1990’dan sonra işletmecilik pratiğine dönüştüğüne vurgu yaparken bunu, 1968’den sonra teorinin mimarlık kültüründen kovulması ve onun yerine müşteri için tasarım yapılması fikrinin öne çıkarılmaya başlanmasına bağlar. Fakat bu süreçte yaratılan teoriler ise hem avangart özgürleştirici hem de post-Fordist dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde pratikleştirilir (Spencer, 2018: 17). Hayek’in modern ve karmaşık bir toplumda planlamanın mümkün olmadığı tezi, “pürüzsüzleştirme”, “kıvrım”, “elastik madde” gibi kavramlarla planlamanın içine yedirilip, işletme organizasyonlarının çözüm ortağı olur. Çağdaş mimarlık tüm bu değişime eleştireliliği bırakarak dahil olur. Anlam değil akış üretir.

Sonuç

Neoliberalizm, hegemonyasını özgürlük kavramı ile kurar. Birey, özgürlük kavramı ile teorik ve pratik tüm kısıtlamalarından kurtulup özneleşecektir. Mimaride de 1960’larla başlayan özgürleşme süreci, bilgiye, akla, planlamaya olan eleştirinin güç kazanmasının ardından dijital teknolojilerin de gelişimi ile toplumsaldan kopar. Sorunlara çözüm arayan mimar, yerini yıldız mimara bırakır. Artık her yıldız mimarın kendisine ait söylemi ve formları vardır. Bu durum, neoliberalizmin bireyi, toplumsal yaşamı, emek sürecini, kamusal mekânı yeniden

örgütlenme isteği ile uyuşur. Mimarlık eylemi de, bağlam yerine evrensellik iddiasını, yorum yerine duygulanımı, hiyerarşi yerine akış diyagramını, işlevsellik yerine programı geçirerek sürece dahil olur.

Burada bize ait olan tüm yanılğı ise, kenti ve mimarlığı mimarın kendi özgür eyleminin sonucu olarak görme yanılğıdır. ■

Taner Orhon, Mimar

Kaynakça

- Lüchinger, A. (1984), “Mimarlık ve Kent Planlamada Yapısalcılık”, çev. İ. Göldeli, *Mimarlık*, Sayı: 84/6
- Yayla, A. (2000), *Liberal Bakışlar*, Ankara: Liberte Yayınları
- Günör, R. B. (2010), “Friedrich von Hayek’in Siyaset Felsefesi”, *II. Genç Bilim Adamları Sempozyumu 17-18-20 Mayıs 2010*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çelik, F., S. Usta (2011), “Liberal Düşünür Hayek’in Özgürlük Düşüncesi ve Bu Perspektiften Yerel Yönetimlere Bakışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2011/2, Sayı: 14
- Minc, A. (1995), *Yeni Ortaçağ*, çev. M. A. Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Spencer, D. (2018), *Neoliberalizmin Mimarlığı*, çev. A. Terzi, İstanbul: İletişim Yayınları
- Deleuze, G. (2006), *Kıvrım: Leibniz ve Barok*, çev. H. Yücefer, İstanbul: Bağlam Yayınları

Contemporary Architecture and Neoliberal Hegemony

Modern architecture, which was shaped as a search for integrity in a world that was falling apart, is approached today as a historical period rather than being a current reality. Contemporary architecture replaces modern architecture. While technology use is their common characteristics, the points that differentiate the two are reason, rationalism, experiment and utopia for a new society. While present day architects design by using the fiber webs of the digital World, architecture is being reduced to the production of form. The foundations of this transformation should be sought for not in the personal choices of the architects but in the capitalist modernization process that surrounds them and in the hegemonic structure over the society. This structure began to be transformed starting from 1960's. 1990's, on the other hand, gave way to a new ideological restructuring as a result of the market hegemony, competition, flexibility and the rise of the information and communication technologies. During these years that Neo-Liberal hegemony dominated the society. Since 1960's, architectural production that opposed the international style has been legitimating its existence on the basis of Hayek's "spontaneous order" on the one hand and Deleuze's conceptualization of "fold", on the other. Together with that, contemporary architecture that refers to the complexity of life, expects that architecture, as flexibly and swiftly responds to this complexity as business organizations. This response is being supplied via the forms that became the object of desire that lacks a predicate, in compliance with the demands of companies, which seek for the production of corporate identity, innovativeness and difference. Architectural form is no more the product of a design process predominated by hierarchies. It's being shaped as a result of coincidences and 'at most's. In interpreting this transformation, our delusion is to consider the architect's free action as the causal factor, rather than considering the determining role of the structural transformation of the capitalist mode of production.

İstanbul Havalimanı: Söylemin Tahakkümü - Yapının İnşası

Hakkı Yırtıcı

İstanbul Havalimanı, 29 Ekim 2018 tarihinde görkemli bir kutlama eşliğinde kullanıma açıldı. Dünyanın en büyük havalimanı olması, yıllık olarak başlangıçta 90 milyon, 2028'e kadar diğer etaplarının tamamlanmasıyla da 200 milyon yolcuya hizmet verecek olması, coğrafyasının transfer merkezi olma iddiası ile İstanbul Havalimanı, Türkiye için önemli bir yapı. Ayrıca İstanbul Havalimanı, tek bir yapı olarak değerlendirilmemeli; Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Kuzey Marmara Otoyolu ve 2019'da başlanacağı söylenen Kanal İstanbul ile, hükümetin 2023 hedefleri dahilinde, ülkeyi dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri yapacak projenin önemli bir parçasını oluşturuyor.

Törene gösterilen ihtimam, devlet erkânının, yabancı devletlerin başkan ve bakanlarının, iş insanları ve sanatçıların açılıшта hazır bulunması, her tarafta “Yeni Türkiye’yi inşa ediyoruz” ve “Bu sadece bir havalimanı değil, aynı zamanda bir zafer anıtıdır” yazılı posterler, her saniyesinin televizyonlardan canlı olarak yayımlanması ile tören bir miting havasındaydı. Cumhuriyet tarihinin şimdiye kadar gördüğü en iddialı projesinin havalimanı, belli ki “herhangi bir havalimanı” değildi. Aslında İstanbul Havalimanı, daha en baştan, yapımına karar verildiği andan itibaren herhangi bir havalimanı olamadı. Yeni bir havalimanına ihtiyacı olup olmadığı, yer seçimi, yaratacağı ekolojik zarar, yolsuzluk söylentileri, inşaatının XVIII. yüzyıl vahşi kapitalizmini hatırlatan kötü çalışma koşulları ve iş cinayetleri ile hep gündemde kaldı ve sürekli eleştirildi.

Bunca eylem ve kampanya rağmen gerekli kamuoyu oluşturulamamasını sadece iktidarın muhalefet üzerindeki baskısına bağlamak kolaylık olacak ya da en azından yeterli olmayacaktır. İktidarın 16 yıl süre zarfında ürettiği bir dizi “fantezi söylem” ile oluşan toplumsal duygu iklimi, eleştirilerin tabana yayılmasını engelledi, toplumsal sınırlar çizdi ve konuşulamayan ya da ancak kendi izin verdiği kadar konuşulabilen alanlar yarattı.

Bu yazıda neyin, nasıl konuşulamaz haline getirildiği ve bunun mimarlık disiplinine nasıl yansıdığı ele alınacaktır.

AKP İktidarı ve İnşaat İmparatorluğu

Türkiye, 2002 yılından beri siyasal, toplumsal ve kültürel alanda hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Kuşkusuz bu dönüşümün başat aktörü, Adalet ve Kalkınma Partisi, bu dönüşümün taşıyıcısı ise yarattığı “inşaat imparatorluğu.”

Aslında Cumhuriyet tarihinin her döneminde, iktidarlar için zenginliğin üretilmesi ve dağıtılmasında inşaatı dayalı rant ekonomisi en önemli enstrümanlardan biri oldu. Üç parçalı bir tarihçedir bu. İlk dönem Cumhuriyetin ilanından 1950'lere, ikincisi 1950'lerden 1980'lere, üçüncüsü ise 1980'lerden bugüne kadar olan süreyi kapsar (Boratav, 2003; Sey, 1998; Şengül, 2009; Tekeli, 2010). Tekeli son dönemi “modernliğin aşınması”, Şengül ise “sermayenin kentleşmesi” olarak adlandırır. Küresel büyük sermayenin ve neoliberalizmin kentler üzerindeki baskısının yoğunlaştığı son dönem, benzer ekonomi politikalarına sahip olmalara rağmen 1980 sonrası ANAP ve 2002 sonrası AKP iktidarı olarak yine iki ayrı dönem olarak değerlendirilmelidir.

ANAP dönemi ile beraber emek karşıtı ve ucuz işgücüne dayalı ihracat, tüketim toplumu değerlerinin yaygınlaşması, kentsel üretimin büyük sermayenin ilgi alanına girmesi ve henüz emekleme döneminde sayılabilecek özelleştirmeler ön plana çıktılar. Ancak inşaat sektörü hiçbir zaman AKP dönemindeki kadar irileşmemiş, kurumsallaşmamış ve devlet ile iç içe geçmemiştir.

2017 verilerine göre, Türkiye yıllık 107,5 milyon ton çimento üretimi ile dünyada beşinci sırada yer almakta ve yan sektörlerle beraber inşaat sektörünün GSMH içindeki payı yüzde 30'lara ulaşmaktadır (Gündoğdu, 2018). Bu aşırı büyümede Ağustos 1999 depremi sonrası kentsel dönüşüm projelerinin etkisinin olduğu muhakkak. Ancak AKP iktidarını diğer iktidarlardan ayıran en önemli özellik, “metasız mekânı metalaştıran” yeni bir rant ekonomisi yaratmasıdır (Çavuşoğlu, 2014). Kamu arazilerinin ayrıcalıklı imar hakları ile özel sektöre devri, HES'ler, yaylalar, 2B orman arazilerinin, sit alanlarının imara açılması, üçüncü havalimanı ve

Kanal İstanbul gibi büyük ölçekli projeler ile daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak bir inşaat imparatorluğu kuruldu.

AKP iktidarının başlangıçtaki başarısında kendisinden önceki son on yılın istikrarsız ortamı karşısında kendisini “adalet” ve “kalkınma” kavramlarına dayanarak ve her türlü ideolojiye açık “ılımlı muhafazakâr demokrat” görünümünde inşa etmesinin payı büyüktür. Ancak daha sonrasında art arda gelen seçim başarıları ile doğru orantılı olarak rövanşist bir duygu siyaseti yönetimi ile toplumsal yapıyı yeni baştan inşa sürecine başlandı (Tokdoğan, 2018). Burada bahsedilen siyasal ve toplumsal inşa, üretilmiş bir dizi söylem tarafından belirlenmekte ve daha derinlerde yatan temel sınıfsal, etnik, dinsel ve cinsel kimliklere dayalı toplumsal eşitsizliklerin üstü örtülmektedir.

İktidarın Dili ve Söylem İnşası

Dil, bizi insan yapan şeydir. Dil olmadan dünya sadece “şey”lerden ibarettir. Dil aracılığı ile “şey”ler isim sahibi olurlar. Fakat kelimeler, nesneleri ve kavramları tek başlarına var etmeye yetmezler. Ancak bir örüntü oluşturdıklarında ortaya bir anlam dünyası çıkar (Savaşır, 1988; Özmen, 2012). Bu anlam dünyası, belli bir coğrafya (mekân) ve tarihsel dönemde (zaman) kişinin içine doğduğu toplumun “sembolik düzen”inin dilidir.

Bunun aynısı iktidarlar için de geçerlidir. İktidar, önce dil ile var olur. Sembolik düzenin bizzat kurucusudur. Toplumsal düzen ile istikrarın kaynağı ve tarihin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu iddia eder. Zamanın akışı içinde, olaylar dizisi art arda gelmiş ve nihai olarak tarih kendisini var etmiştir. İktidara göre bu, tarihin sonudur ve bundan sonra hep böyle devam edecektir.

Kurduğu sembolik düzen ile toplumsal meşruluğunu sağlayan iktidarın ideolojisi yanılsamalı bir gerçektir. Sürekli olarak ideolojisindeki çatlakları onarmak, biçimsel bütünlüğünü korumak zorundadır. Çatlakların sıvası söylemler ve sembollerdir. Söylemlerin bütünlüğü, ideolojinin bütünlüğüdür. Žižek’e (2002) göre ideoloji, yalnızca bir yanlış bilinç ya da gerçekliğin yanılsamaya dayalı bir temsili değil, daha ziyade ideolojik gerçekliğin tam da kendisidir. İdeoloji, bu mevcudiyetin katılımcılarının onun özünü bilmemesi gerektiren toplumsal bir gerçekliktir. Bu sayede iktidar, kendisini “hakikatin efendisi” olarak sunar.

Khayati (1988), “hakikatin efendisi” yerine “sözlüğün efendisi” tanımını kullanmayı tercih eder. Aynı anda hem yalanın hem toplumsal hakikatin kendisi olduğundan, “sözlük” iktida-

rın temel güvencesidir. Bir dünyayı gizleyen ve koruyan dilden kurtulmadan, onun gerçek doğasını ortaya çıkarmadan, o dünyadan kurtulmak imkânsızdır.

AKP İktidarı ve Söylemin Tahakkümü

AKP, yeni bir hegemonik güç olarak kendisinden önceki hegemonik döneme karşı rövanşist bir dizi “fantezi söylem” ile siyasal alana hâkim oldu. Söylemler üzerindeki tahakkümü arttıkça, siyasal alanın da kendi tarif ettiği sınırlar içinde kalmasını sağladı; muhalefeti de bu söylemleri kuran sözlüğü kullanmaya zorladı.

Türkiye’ye bugün Janus başı gibi iki yüzü olan tek bir hikâye hâkim: Bir yüzü, yüz yıl önce Batı emperyalizmi karşısında neredeyse yok olma noktasına gelmiş bir ulusun geçmişin köhnemiş zihniyetinden kurtularak, akıl ve bilimin yolu ile muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasını anlatırken; diğer yüzü, bugünün neoliberal dünyasında, yine Batı emperyalizmine karşı, şanlı Osmanlı tarihine dayanan muhafazakâr İslami bir kimlik ile artık dünya tarihinde hak edilen yerin alınmasını anlatmaktadır.

Her iki hikâyede de düşman aynı, hedef aynı, ama tek bir farkla, biri bunu modernlik üzerinden yapmaktaydı, diğeri ise şimdi bunu neoliberalizm üzerinden yapmakta. Modernlik, zamanında dünyanın ilerde daha iyi bir yer olacağını iddia edebilirken, neoliberalizmin, küresel enerji savaşlarının verildiği, kaynakların tükendiği ve topyekûn yok oluşa doğru giden günümüz dünyasında anlatacak fazladan bir hikâyesi yok. Tek yapabildiği, dünyayı imajlara ve nesnelere boğmak; AVM’ler, havalimanları, köprüler, rezidanslar, oteller, turizm ve kongre merkezleri ile insanları büyülemek.

Aslında birbirleriyle doğrudan bağlantılı bu hikâye, Türkiye’de büyük bir kutuplaşma oldu-

İstanbul Havaalanı
(URL 1).

Terminal binası, yarı açık tonozlu bölüm (URL 2).

ğuna dair en tahakkümcü söylemdir. İnsanları “bizler ve onlar” ikiliği içine hapsetmekte, her tür diyalog şansını olanaksızlaştırmaktadır. Bu “dil hapishanesi” iki yönlü çalışıyor. Bir taraftan tüm karşı eleştiriler, söylemin negatif onaylayıcıları olarak söylemi daha inandırıcı kılmaktalar. Diğer taraftan ise benzer konuların sürekli tekrarı ile olgular ve onları anlamlandıran kavramlar arasında bir boşluk yaratılmakta. Hal böyle olunca da, “bence, bana göre” gibi kelimelerle başlayan kanaat cümleleri topluma yayılmakta, eleştirel düşünceye kapalı ve sınırlayıcı bir dil aradaki boşluğu doldurmaktadır.

Birbiri içine geçmiş, “yerli ve milli” söylemi ile onun uzantısı “yeni Osmanlıcılık” söylemi, bahsedilen kutuplaşmayı görünür kılan semboller üstüne kuruludur. Tokdoğan (2018), *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm* isimli kitabında yeni bir tarih yazımı ve kimlik oluşturma girişimi olan bu söylemi şu şekilde tarif etmektedir: “Özellikle son 10 yıldır, Osmanlı geçmişini yücelten, kolektif haz ve gurur duygularını harekete geçiren, alternatif bir milli aidiyet kurgusu oluşturuldu. Törenler (1453 Fetih Şenlikleri), semboller (Osmanlı tuğrası), diziler (Ertuğrul ve Diriliş), ‘Osmanlı Selçuklu’ olarak adlandırılan mimarlık tarzının devletin resmi mimarlık tarzı haline gelmesi vb. ile bu yeni aidiyetin, gündelik hayat pratiklerine sirayet etmesi sağlanmaktadır.” Toplumun bu hale-tiruhiyesi içinde, AKP’nin inşaat imparatorluğunun her yeni yatırımının, inşa ettiği her eserin, tüm eleştirilere rağmen sorgulanmadan takdir görmesi yeni bir muhafazakâr milli gururu da beraberinde inşa etmektedir (Çavuşoğlu, 2014 ve 2017).

Bugün bu söylemlerin dışına çıkılmadan konuşulamaz hale gelindi ya da söylenen her söz, söylemler tarafından önemsizleştirilmektedir. Wittgenstein’in (1985) “dilimin sınırları dünyanın sınırlarını belirler” sözü üzerinden düşünecek olursak, her söylem bir anlam hapishanesidir ve işlevi, tam da tahakküm kurmak ve başka türlü düşünülmesine izin vermemektir.

Konuşulamayan İstanbul Havalimanı

Buraya kadar anlatılanlardan sonra, üçüncü havalimanının neden herhangi bir havalimanı olamadığı, ideolojik bir nesne olarak nasıl söylemler ile çevrelediği ve ne tür konuşulamaz alanlar yarattığı ve özellikle mimarlık disiplininin bu alana nasıl kolayca dahil olduğu meselesine geri dönelim.

Eleştirilerin, toplumda yaygın bir karşılık bulamamasının başlıca nedeni, AKP iktidarının tüm söylenenleri, Osmanlı’dan beri Türkiye’nin çağdaşlaşma yarışında ön sıralara yerleşmesini istemeyenler tarafından yapıldığı ve dolayısıyla bir önceki hegemonik dönemin kendi hegemonyalarına saldırısı söyleminin içine yerleştirilmesi idi. Böylelikle iktidarın dil hapishanesi içinde kalan muhalefet de, yaptığı her eleştiri ile iktidarın söyleminin negatif onaylayıcısı oldu. Hatta kimi zaman güçlü neoliberalizm ve emek sömürüsü karşıtı eleştiri ve eylemler, havalimanının ideolojik bir nesneye indirgenmesinin gölgesinde bile kalabildiler.

Havalimanının adı, son güne, açılış anına kadar özenle saklandı. Adının bir ara “Abdülhamid Han” ya da “Recep Tayyip Erdoğan” olacağı bile söylendi. Bunun üzerine mevcut Atatürk Havalimanı’nın kapatılacak olmasıyla, Atatürk isminin kamusal alandan silinmesinin amaçlandığı ideolojik refleksi devreye girdi. Adının “Atatürk” olması için kampanyalar başlatıldı. Özellikle üçüncü havalimanının açılışına yakın daha da yoğunlaşan bu refleks, işçi eylemlerini kısmen de olsa gölgede bıraktı ve önemsizleştirdi. Sonrasında, adının “İstanbul” gibi tarafsız bir isim olmasını başarı olarak görenler bile oldu. İsim fetişizmi yapan bu kesim, eğer İstanbul Havalimanı’nın adı “Atatürk” olsaydı, şimdiye kadar olan tüm olumsuzlukları unutmaya hazırdı. Oysa adının ne olduğunun pek de önemi yoktu, hiçbir zaman da olmamıştı.

Havalimanının ideolojik bir nesneye dönüşmesi, mimarlık disiplini içinde de karşılığını bulmuş görünüyor. Bir yapının mimari kalitesini değerlendirebilecek olan biz mimarlar, havalimanının fiziksel varlığı hakkında neredeyse hiç konuşmuyoruz. Türkiye’de İstanbul Havalimanı hakkında bildiğim kadarı ile bırakın mimari eleştiriyi, kapsamlı bir proje tanıtım yazısı bile yok. Mimarlık sitelerinde sadece haber niteliğinde kısa yazılar var. Basılı mimarlık dergilerinde durum daha da vahim, tek kelime edilmemiş.

Evet, dünyanın en büyük havalimanı burnumuzun dibinde ama biz mimarların ilgisini çekmiyor. Kendisinden tabuymuşçasına ya da lanet-

liymişçesine uzak durmaktayız. Zaten “sadece bir havalimanı değil, aynı zamanda bir zafer anıtı” sözleri ile ne olduğunun adı konmuşken, varlığını reddetmek daha kolay. “Havalimanı-anıt” ikiliği üstünden, toplumsal kutuplaşma, “yerli ve milli” ve yeni Osmanlıcılık söylemleri kendilerini yeniden ürettiler, dilin sınırların çizildi, neyin konuşulamayacağı tarif edildi; üstelik tam da fiziksel varlığı ortaya çıkmışken.

Bunun bir tesadüf olmadığı çok ortada. Dünyanın en büyüğü dahi olsa, bir havalimanı hakkında olumlu ya da olumsuz çok şey söylenebilir, mimari olarak değerlendirilebilir ve bir meslek grubunun nesnesi haline gelir. Ama söz konusu bir anıt olursa, sadece susulmalı ve saygı duyulmalıdır. Peki ama neyin anıtıdır bu? Neden bu anıta ihtiyaç duyulmuştur? İşlevi nedir? Daha da önemlisi, bir mimari ürün olarak anıt ne demektir?

Anıt, en genel tanımıyla geçmişte yaşanan bir başarı ya da olumsuzluğu unutmamak adına sembolik olarak inşa edilen bir yapıdır, Taksim Cumhuriyet Anıtı, Çanakkale Şehitler Abidesi ya da Hiroşima Barış Anıtı gibi. İkinci bir işlevi olmaz, çünkü yan anlam, kutsallığını bozar, anıtı ve temsil ettiği olayı sıradanlaştırır. Düşünsenize, Çanakkale Şehitler Abidesi’nin tepesinde bir seyir terası ve kafe olsa, nasıl olurdu? Ayrıca anıt, aynı zamanda bir şeyi 364 günlüğüne unutmak içindir de. Yine düşünsenize, Atatürk’ün yasını tutmak için her gün, her an Anıtkabir’de olsak, nasıl olurdu?

İstanbul Havalimanı’nın bir anıt olmadığı çok açık, herkes de bunu çok iyi biliyor. Eğer “... aynı zamanda biz zafer anıtıdır” sözünün bir anlamı varsa, o da mevcut söylemlerin cisimleşmiş bir sembolü olarak, söylemleri daha da güçlendirme ve devamlılığını sağlama işlevi olmasıdır. Peki, tüm bu söylem katmanlarından arındırılmış bir İstanbul Havalimanı’nın fiziksel varlığı hakkında ne söylenebilir? Havalimanını yerinde inceleyen biri olarak, izlenimlerim şu şekilde.

Büyük, dümdüz bir boşluğun ortasında, yükseltilmiş zemine yerleşmiş olan İstanbul Havalimanı, uzaktan ilk görüldüğü anda, çatısında devasa bir kubbe olduğu sanılıyor. Hayır, aslında öyle değil. Mesafeden dolayı derinlik algılanamadığından, havalimanından ayrı bir proje olan “Airport City” için yapılan 5000 kişilik caminin çelik strüktürü bu yanılsamayı yaratan. Önündeki kubbe, işlevi hiç önemli değil, dünyanın en büyük havalimanının silüetini yok ediyor.

Ana kontrol noktasından geçerek rampayla terminal binasının “giden yolcu katı”na çıkıldığında, nihayet, dünyanın en büyük havalimanının kolonatl ön cephesi tüm ihtişamı ile karşınız-

Havalimanı iç mekân (URL 3).

da duruyor. Ama şaşkınlık sadece havalimanına değildi. Her şey görüldüğünden çok daha fazlası. Açık otoparkın altındaki 25 bin araç kapasiteli kapalı otoparkın ışık kuyularının derinliği, cami kubbesinin devasallığı, kapalı otopark ile cami arasında devam eden ve havalimanını bile aşan inşaat alanının büyüklüğü, bunlar arasında küçük görünen insanlar... Her şey baş döndürücü.

“Neden?” sorusu, biz mimarların, kendimize sorduğumuz en önemli tasarım sorusudur. Biraz romantize ederek de olsa, tasarım sürecinin “nedenler çuvalı” içinden uygun nedenlerin bulunması ile başladığı ve nedenlerden anlamlı bir bütün oluştuğunda da bittiğini ve böylelikle yapının bütün nedenlere verilen tek bir cevap olarak ortaya çıktığı söylenebilir. İşte bir örnek: Neden İstanbul Havalimanı’nın yedi ana giriş kapısı var? Kullanımının parçası, bir gerekliliğin cevabı ise anlamlı. Eğer, mesela “yedi tepeli İstanbul” a üstü kapalı bir gönderme ise, artık devasa bir metropole dönüşmüş bir İstanbul’da kapılar birden anlamını yitiriverirler. Bilemiyorum, sadece kapıların önünde dururken aklıma geliverdi.

Ana terminal binasına yaklaşıncaya, yapının önündeki üstü tonoz çatı örtülü, kolonatl, yarı açık alanın tek, sürekliliği olan bir zeminden oluşmadığı, yapının aşağıya doğru devam ettiği anlaşılıyor. Terminal binasının yüksekliği bir anda ikiye katlanmakta. “Giden yolcu katı”nın yüksekliği anlaşılabilir bir şey. Yolcular burada uzun süre vakit geçirmek zorunda kalacaklar. “Gelen yolcu katı” ise bunun tam tersi. Uçaktan inilip, bagajlar alındıktan sonra hemen dışarı çıkılacak. Kullanıcı için, gelen yolcu katı, mekân ne kadar etkileyici olursa olsun, bir an evvel çıkışa ulaşmaya çalıştığı basit bir koridordan fazlasını ifade etmez. Belli ki, dünyadaki örneklerinden farklı olarak bu katın yüksekliğini belirleyen, karşısındaki kapalı otopark olmuş. Öyleyse neden bu kadar büyük kapasiteli bir otopark? Halen inşaatı süren “Airport City” için olmalı. Ama İstanbul’a ilk defa gelen bir insanın, ortadaki kapı hariç, termi-

nalden çıktığı an, sevimsiz bir otopark yüzeyi ile karşılaşması hiç hoş değil. Her yerde “Welcome home” (evinize hoş geldiniz) yazması, bu büyük hatayı gidermekten çok uzak.

Dışarıdaki baş döndürücü yükseklikler içeride de devam ediyor. Gözler ilk olarak yukarıya kayıyor. Tonoğlu tavanda gün ışığını içeriğe alan, zeminde ve tavanda yay gibi yansımalar yaratan doğal aydınlatma gerçekten başarılı. Bu yay şeklindeki yansımayı Osmanlının hilaline, oradan bugüne, bugünden dünyaya karşı verilen ekonomik savaşa bağlamaya, “anlam ile aşırı anlam” arasındaki dengeyi bozmaya hiç gerek yokmuş. Zaten kendi başlarına çok zarif ve güzeller.

Yazının sınırlarını aşmamak adına, herhalde İstanbul Havalimanı için tek bir şey söyleyecek olsam, “insanı zorlayan, yorucu bir yapı” derdim. İnsanın, dünyanın “tek bir çatı altında toplanan” en büyük havalimanında dolanırken bağlantıları hissetmesi, ilişkileri kurması, irilikleri, yükseklikleri ve mesafeleri sindirmesi hiç de kolay olmuyor. Sonsuz yansımalar ve ışık oyunları ilk başta keyifli gelse de, ilk izlenimden sonra saatlerce içinde kalacağınız bu mekân karşısında ezildiğinizi hissediyorsunuz. İstanbul Havalimanı gibi güçlü ve etki-leyici birçok havalimanı biliyorum. Fakat asıl başanlı bulduklarım, içerde vakit geçirirken, bana bir

havalimanında olduğumu unutturanlardır. İstanbul Havalimanı, buna asla izin vermiyor.

Son Söz

İstanbul Havalimanı’nı toplumsal ve siyasal yükünü unutarak, sadece fiziksel gerçekliği içinde değerlendirmenin duyarsızlık ya da naiflik olarak anlaşılmaya çok açık olduğunun farkındayım. Ancak bu çabayı, havalimanının fiziksel gerçekliği etrafında kurulan söylemlerin bizi kendi dillerinin içine nasıl hapsettiklerini anlamının ve bugünün Türkiye’inde mimarlık disiplininin bir yapı hakkında iyisiyle kötüsüyle konuşamadığını göstermek açısından önemli buluyorum. Ayrıca İstanbul Havalimanı’nın aslında dünyanın herhangi bir yerinde olabilecek herhangi bir havalimanı olduğunu fark etmek, az şey mi?

Hakkı Yırtıcı, Doç. Dr., İstinye Üni. Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fak. hakkiyirtici@yahoo.com

Kaynakça

- Boratav, Korkut (2003), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge Kitabevi
- Çavuşoğlu, Erbatır (2014), *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Çavuşoğlu, Erbatır (2017), “İslamcı Neoliberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hale”, *İnşaat Ya Resulullah*, der. Tanıl Bora, İstanbul: Birikim Kitapları
- Gündoğdu, Bayram (2018), “İnşaat sektörünün Ülke Ekonomisine Katkısı”, emlakkoalisyonu.com (<https://www.emlakkoalisyonu.com/haberler/insaat-sektoru-nun-ulke-ekonomisine-katkisi-buyuk>) (internetten alınma tarihi: 10 Aralık 2018)
- Kaya, İbrahim (2012), “Conceptualizing the Current Clashes Between Modernist Republicans and Islamic Conservatives in Turkey”, *Social Science Information*, 51/1
- Kaya, İbrahim (2018), *Yeni Türkiye: Modernliği Olmayan Kapitalizm*, Ankara: İmge Kitabevi
- Khayati, Mustapha (1988), “Esir Alınmış Sözcükler”, çev. Nurdan Gürbilek, *Değer*, S. 4 (Nisan-Mayıs)
- Özmen, Erdoğan. (2012), *Rüyada Uyanmak: Bilinçdışı ve Rüya*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Savaşır, İskender (1988), “Kelimelerin Anayurdu ve Tarih”, *Değer*, S. 4 (Nisan-Mayıs)
- Sey, Yıldız (1998), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları
- Şengül, H. Tarık (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Ankara: İmge Kitabevi
- Tekeli, İlhan (2010), “The Story of Istanbul’s Modernisation”, *Architectural Design*, S. 203
- Tokdoğan, Nagehan (2018), *Yeni Osmanlılık: Hınç, Nostalji, Narsizm*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Turan, Menaf (2009), *Türkiye’de Kentsel Rant: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete*, Ankara: Tan Yayıncılık
- Wittgenstein, Ludwig (1985), *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları
- Žižek, Slavoj (2002), *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları
- URL 1: https://www.wikiwand.com/tr/%C4%B0stanbul_Havaliman%C4%B1
- URL 2: <https://www.webtekno.com/istanbul-havalimani-hakkinda-bilmeniz-gereken-her-sey-h56133.html>
- URL 3: <https://haberlutfen.com/istanbul-havalimani-elektrik-ve-su-tasarrufu-yapacak-2/>

İstanbul Airport: Domination of Discourse - Building of Construction

Since 2002, a rapid transformation has been undergoing in political, social and cultural areas in Turkey. Doubtlessly, the main actor of this transformation is the AKP government, which tries to establish its own hegemony against the hegemonic structure of the previous period. The AKP’s 17-years success is fundamentally based on the gigantic “construction empire” it created. Indeed, in every period of the Republican history, the construction-based economic rent was one of the most important instruments in the production and distribution of wealth through different kinds of models by various governments. However, the construction sector has never been thrived, institutionalised and intertwined with the state as it has been in AKP domination. Naturally, the social and urban problems brought about by this uncontrolled and savage growth, the exploitation of the working class, the damages given to nature and the corruption built up a new opposition block. In spite of that, the criticisms that have been voiced so far have not found an adequate response in the community base. The main reason for this is that the AKP government confined not only its own political base but also the whole of society to a set of discourses and legitimized itself as “the master of truth”. Thus, the opposition in the language prison of the power, with every criticism they animadvert to the power, actually becomes the negative corroborative of the discourse of power. Based on this situation, the article will primarily focus on the basis of the AKP’s construction empire; subsequently, the discourses, which conceal the neoliberal policies, will be mentioned and finally, the area, which this discourse confusion makes it unspeakable, will be described.

Tüketim Kültüründe Tahakkümün Araçsallaşması

Selma Tunalı

Giriş

Kentlerin biçimlenmesi genellikle ideolojik söylem üzerinden kurgulanmaktadır. Çoğunlukla iktidarı elinde tutanlar, kendi ideolojilerinin simgelerini kentin bedeninde tanımlamayı amaçlarlar. İktidarın gücünü sergileme yöntemi; toplumu dolaylı yollardan sermaye eliyle işlemek ve modellemektir. Güç ve sermayenin işbirliği çeşitli araçlar kullanarak kitlelere duygu ve düşüncelerini dolaylı baskı yoluyla iletmekte böylelikle iktidarının ve sermayenin sürekliliğini sağlamaktır. Sermayenin amacı çok çeşitli yöntemler kullanarak insan öznesi ve çevresini biçimlendirerek daha çok tüketirmek ve daha çok kar etmektir. Bunu çeşitli yöntemler kullanarak toplumun üzerinde etkiler ve manipüle eder. Üretim nesnesi olan her şey kitle iletişim araçları ve birçok imgeler ile günlük yaşamı etkiler. Yani sermayenin gizli baskı araçları ve siyasal uzantıları günlük yaşam içinde varoluşlarını böylelikle sürdürürler. Örneğin günlük yaşam çizgisi içinde otobüs bekleyen bir insan çevresindeki imgeler dizini ile nasıl giyinmesi, nasıl mobilyalar alması, nasıl beslenmesi gerektiği gibi pek çok uyarılarla karşılaştırılır. Sonuçta tüketimi uyaran gizli döngüsel sistemler tüketici alımı ile sermayenin geri dönüşünü ve kapitalizmin devamını sağlayan araçlar olarak kitleleri gizli baskı altına alarak sürekliliklerini sağlarlar. Uluslararası sermayenin kendine yeni pazar arayışı, iktidarı destekleyerek tüketimin sürekliliğini dönüştürerek devam ettirmektir. Tüm bunlar dışında dolaylı uyarılarla tüketirmeyi başarma bireylere sosyal statü sağlama, kimliklerini belirleme gösterişle sınıf atlama gibi algılatılarak gerçek ihtiyaç dışında etkileneşlerle tüketirmeyi amaçlar. Birey için gerekli ihtiyaçların yerini gereksiz ve haz verici statü sağlayan nesneler alır. Tüm bu oluşumlar için de izlenen küresel politikalar ve baskın gücün denetleyen unsurları ve tutumları gereklidir.

Sermayenin Mekân Örgütlenmesinde

Gizli Tahakküm Unsurları

Çağdaş kapitalist sistemde sermaye akışkanlığını sağlamak amacıyla soyut kavramsal baskı unsurları oluşturmak zorundadır. Yırtıcı'ya göre gelişmiş

kapitalizmin yeni örgütlenme biçimini kapitalizmin erken dönemlerinden ayıran en önemli olgu, küreselleşen kapitalizmde üretimden tüketime dönmesi, her türlü toplumsal ve ekonomik ilişkinin tüketim merkezli bir söylem üzerine kurulmasıdır (Yırtıcı, 2002). Öz olarak kapitalizm tüketirmek için her tür yönteme kucak açar ve yön verir. Başka bir söylemle dünya genelinde sermayenin dolaşımı için, piyasanın ekonomik biçiminin küreselleşmesi ve egemen olan gücün ekonomik biçiminin genelleşmesidir. Yırtıcı gelişmiş kapitalizmin yeni örgütlenme biçimini şöyle tanımlar; kapitalizmi erken dönemlerinden ayıran en önemli olgu, küreselleşen kapitalizmde vurgunun üretimden tüketime dönmesi, her türlü toplumsal ve ekonomik ilişkinin tüketim merkezli bir söylem üzerine kurulmasıdır (Yırtıcı, 2002). Kapitalizmin gelişim sürecinde tek başına sermayenin dolaşımını sağlamak amacı gütmeyeceği kesindir. Toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeli ve bu dönüşüm sürecinde; kültürel, sosyal, ekonomik her tür aracı kullanmalıdır. Bireyleri etkilemeli ve birçok kaynağı kullanarak daha çok kar etmek için tüketimi beslemek zorundadır. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* adlı eserinde bu biçimin, toplumsal yapının her yanına yayılmasını ve çoğunlukla parasal mübadelelerin idaresi ve yaptırımını altında bulunmayan toplumsal sistemi topyekûn içermesi gerekliliğini (Foucault, 2015) anlatır. Toplumun tamamını kapsayacak küresel sermayenin idamesini sağlayacak yönetim tarzlarının benimsenmesi koşul halini almıştır. Foucault, iktidarın devamlılığını sağlanması için toplum yaşamı üzerindeki kontrolünü kaybetmemesi gerekliliğini ileri sürer. Toplum nasıl yönetilmeli ve nasıl yönlendirilmeli gibi sorulara yanıt aramak iktidar ve sermayenin sürekliliğinin esas unsurudur. Harvey'e göre ise, "kapitalist dünya" kendi sorduğu bir soruya (aktif sermaye birikimi için gerekli koşullar nasıl yeniden tesis edilecektir?) çözüm olarak "ezkaza neoliberalizme" doğru kaymıştır. Mirowski'ye göre, Harvey "neoliberalizmin serbest piyasa retoriklerinin çeşitli versiyonlarıyla maskelenmiş bir sınıf projesinden ibaret olduğu yolundaki Marksist görüşü ortaya koymaktadır (Spencer, 2018). Sermaye, projeleri kap-

samında metalaşan her şey tüketim aracıdır ve tükettirmek için her yöntemi denenir. Mevcut sermaye türü elle tutulur somut bir kaynak değildir. Toplumun ya da bireyin kendisi sermayenin dolaylı aracıdır. Foucault'ya göre neoliberalizmde kendilik, ekonomik bir özne olarak “yönetimselleştirilebilir” hale gelir. Çevresel değişkenlerdeki değişimlere sistematik olarak tepki veren “homo oeconomicus” tam olarak idare edilebilir biri gibi görünür (Spencer, 2018). Dolayısıyla birey ekonomik sistem içinde yoğurulur ve süreç içinde yönetimsel diyalektiklerle istenen biçimi alabilir. Toplumsal düzey içindeki örgütsüzlük ve bilinçsizlik sermayenin planladığı merkeze farkında olmadan oturmak zorunda bırakılır. Her şeyi metalaştırır ve metalaşan tüm nesnelerin tüketimi çok kolaydır. Tüketim bireyin özgür etkinliği değildir. Birey, hem ihtiyaçlar sistemini üreten hem de yönlendiren düzenin, birer gösterge olarak tüketim mallarının kazandırdığı görece toplumsal prestiji ve değeri belirleyen anlamlandırma düzeninin zorlaması altındadır (Yırtıcı, 2002). Dolayısıyla tahakkümün araçsallaşması bu süreçte devreye girer. Farklı ekonomik, sosyal, kültürel değerlere sahip bireyler için tüketimin kendisi farklılaşmıştır. Satın alınan nesnelerin niteliği kendi bireysel değerlerinin önüne geçmektedir ve tüketilecek her şeyin gereksinimi karşılamasından öte ürünün değeri bireyin kimliğini belirlemektedir. Küresel sermaye eliyle geliştirilen hızlı teknoloji, fast-food lokantaları, göz alıcı duvar yüzeyleri, konulu konut projeleri, kurgulanmış özel günler, eğlence parkları, AVM'ler gibi pek çok uyaran ile toplum adeta tüketim amaçlı yeniden inşa edilmektedir. Modernist düşünceler adı altında tüketim eylemi egemenlik kazanırken günlük yaşam içindeki varoluşların şeyleştirilmesi sürmektedir. Bu kültürel devrim, moda olgusunun bir alt kümesi, özellikle de başkalarından geri kalmama ve “modern” olma çabasının bir parçası olarak günlük yaşamda açığa çıkmaktadır (Gottdiener, 2005). İktidarın giderek sermayenin eline geçmesi

sürekli yeni araçlar üretmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle de tüketime yer açacak tüketim araçlarını da geliştirmekte ve tükettirme mekânlarını çeşitli biçimlerde topluma sunmaktadır.

Tüketim Kültüründe Tahakkümün Araçsallaşması

Günümüzde kentsel yapıyı iktidar /sermaye ilişkileri belirlemektedir. Metropoller yerel/küresel arasında biçimlenirken çok uçlu çok çeşitli yöntemler denenmektedir. Karabey “Direnen İstanbul” adlı eserinde metropollerin tüketilişini şöyle açıklamaktadır; günümüz kentine, özellikle biricik metropolümüz olduğu iddia edilen İstanbul’a öncelikli olarak biçim veren herhalde ne yönetmelikler ne de planlardır. Bugün metropoliten alan-daki rol dağılımı, güç yapısı, kentsel arsada ve ilişkilerdeki paylaşım ve mekânın yeniden üretimi neredeyse çevrenin tek yetkili elden düzenlendiği ilkçağ ve ortaçağın köle-bey ilişkilerindeki netlik kadar apaçık bir biçimde kentsel dokuyu belirliyor (Karabey, 2014). Küreselleşme diye adlandırılan süreçte kentler uluslararası sermayenin tüketim tapınakları haline dönüştürülmüştür. Keyder *Uluslararası Kalkınmacılığın İflası* adlı eserinde küreselleşme olgusunun sermaye hâkimiyetini şöyle açıklamaktadır; sermaye hâkimiyeti soyut düzeyde değil artık; analitik olarak söyleyebileceğimiz şeyler pratikte karşımıza çıkıyor. Globalleşme olgusu kültür ve çevresinin dışında asıl ekonomide geçerli; anlamı da açık: Sermayenin tek, global bir mantığı var. Buna da, şimdilik, herkes uymaya mecbur; sadece dışarıdaki sermaye değil, içerdeki yerel sermaye de... (Keyder, 1993) Kapitalist kentleşme modeli siyasi ve politik yaşama yön vererek, siyasi ve politik yaşamın nesnesi olan şehirleri sürekliliğini sağlamak için tahrip etme eğilimindedir. Öyle görünüyor ki, küreselleşen sermayenin hâkimiyetini sağlaması için, yönetimleri de kendi mantığına göre şekillendirmelidir. Sermaye kendi karı ve devamlılığı için küreselleşirken belli araçları da kullanmak zorundadır. Dünya çerçevesinde hızla genişleyen iletişim-telekomünikasyon, çeşitli bankalar ve onların kredi kartları, pazara uyumu gerçekleştiren medya, pazar araştırma şirketleri, reklamcılık şirketleri gibi kurumlar tüketimin stratejisi ile uyumlu çalışarak kendi içinde örgütlü her tür aracı topluma sunmaktadırlar. Bu, çapraşık ve çok yönlü iktidar ilişkileri ağı büyük metropollerde düğümleniyor, kendini yeniden üretiyor, derinleşip yayılıyor. Bunun en bariz göstergesi, kent dokusunu yarıp yükselen cam gök-kulelerin dünya coğrafyasına dağılımıdır (Öncü ve Weyland, 2005). Her biri birer mimarlık ürünleri olan konulu siteler, yüksek yapılar, konsept alışveriş

Resim 1. Zeruj Port AVM (URL 1).

merkezleri, alışveriş merkezi konut birleşik yapılar, akıllı koruma yöntemleriyle donatılan binalar tüketim kültürünü çok boyutlu çok çeşitli alanlarda desteklemektedir. Tüketimin araçları olan bu yapılar bireyi kendi gerçekliğinden uzaklaştırıp; ürün ve hizmette sınır tanımayan akılcı bir biçimde planlanmış bir bütünün içine itilir. Dolayısıyla birey istemsiz olarak sosyal bir gurubun üyesi olma, kimliğinin oluşumu, sınıf atlama gibi güdülerini tüketim üzerinden tatmin etmeye başlar. Günümüzde “kolektif emeğin ürettiği kentsel alanlar, meydanlar, geleneksel çarşılar gibi mekânları yerlerini AVM’ler almıştır. Metalaşmış, sınıflandırılmış, parasallaştırılmış, dış dünya ile bireyin ilişkisinin kesildiği bu mekânlar (AVM’ler) şehir bağlamında kamusal alanın yerini almışlardır. Çağdaş neoliberalleşmenin mekânsal uzantısı olan bu yapılar (AVM’ler) sermaye eliyle yeni biçimler kazanarak tüketimin kentlerdeki merkezleri haline gelmişlerdir. Tüm mekân kurgularını sermayenin biçimlendirdiği toplumsal yapının sosyal kültürel dokusuna göre; her geçen gün mimari biçimlerine yeni eklemlemeler katarak İstanbul’un her yerinde örgütlenmişlerdir. Mimarlığın temel alanı olan mekân; AVM’ler gerçekliğinde, tüketimin baskı aracı olarak hizmet vermektedirler. Bu yapılar toplumsal yapının değişimi ve dönüşümüne göre evrilerek düzenlenmekte ve kitlelere sunulmaktadır. Dünyanın pek çok şehrinde olduğu gibi İstanbul’da da sermayenin baskı aracı olan alışveriş merkezleri (AVM), dolaylı yollardan cazip hale getirilerek üretmenden tüketmeye aracılık etmektedirler. Bu yapılar, toplumu fark ettirmeden, inanç, mekân kurgusu, sınıf ayrımı gibi daha pek çok unsurla tahakküm altına almaktadırlar. Gelişen teknoloji, kitle iletişim araçları, televizyon, akıllı telefonlar, reklamlar, çok çeşitli TV dizileri, yolda, sokakta, gördüğümüz panolar, çeşitli imgeler gibi birçok uyaranla her gün karşı karşıya kalıyoruz. Tüm bu manipülasyon araçları toplumda kendinden bir üst sınıfın sahip olduklarına sahip olma arzusunu doğurmakta ve gerçek ihtiyaçtan öte statü sağlamak için tükettirmeyi başarmaktadırlar. Baudrillard’ın söylemiyle yaşamak için gerekli olan ihtiyaçlar arka plana atılırken ürünün bireye kimlik kazandırması ön plana geçmiştir. Bu süreçte mekânın yeni yaşam tarzlarına aracılık etmesi de kaçınılmaz bir gerçekliktir. Son yıllarda çeşitli değişkenler ve evirilmelerle her geçen gün sayılarını artırarak özellikle İstanbul da yer alan AVM’ler çeşitli imge ve biçimlerle kendilerini cazip hale getirmekle birlikte; emek sömürüsü, inanç, sınıf ayrımı, mekân kurgusu gibi özellikleri ile de toplumu ayrıştırıcı düzeye gelmişlerdir.

a) İnanç Üzerinden Tahakküm: Tüketim toplumu üzerinden farklı kimlik ve inanç kültürüne sahip bireyleri kapsayan mekânlar tasarlanarak her koşulda tükettirmeyi amaç edinmiş olan sermaye; sürekli yeni oluşumları izleyerek tercih ve kimlikler üzerinden tasarımlara imza atmaktadırlar. Sosyal yapı, moda, inanç ve çeşitli göstergeler üzerinden tüketici ile iletişim kuran bu yapılar daha çok tükettirmek isteğiyle mimarlık düzleminde yerlerini almışlardır. Tüm imajları kullanarak bireylerin mekân duygularını tatmin etmeye çalışan bu yapılar kentin her köşesine yerleşmişlerdir. Örneğin; muhafazakâr kesim için tasarlanmış olan “Zeruj Port” (İstanbul-Zeytinburnu) muhafazakâr kadın imgesi üzerinden biçimlenmiştir. Kendisini Dünya’da ve Türkiye’de muhafazakâr kadının moda merkezi olarak tanımlamaktadır. Yürüyüş yolları, mescit, günde beş vakit ezan okunması, banka, dinlenme alanları, kadınlar için özel etkinlikler(spor, eğlence, söyleşi vb), marka mağazalar, lokantalar, kapalı otopark gibi pek çok planlı kurulumla bireyi çevreden uzaklaştırıp ayrıştırarak tüketimin inanç üzerinden tahakkümünü gerçekleştirmektedir.

b) Sınıf Ayrımı Üzerinden Tahakküm: Gündelik yaşamın ritmi tüketim toplumu üzerinde hızlı döngülerle açıklanmaktadır. Tükettirme geleneğini sınıf üzerinden tasarlayan sermaye AVM’lerle sınıfsal ayrımın kendiliğinden oluşumunu başka, başka yöntemlerle biçimlendirmişlerdir. Önüne çıkan her engeli aşan, daha hızlı tükettirmek için her yöntemi deneyen erk ve sermaye, biçimsel tahakkümlerle de kendiliğinden gelişen bir sınıfsal ayrışmayı da gerçekleştirmektedirler. Alım gücünü zorlayan bazı uluslararası markaları bünyesine taşıyarak belli bir kesime hitap ettiğini algılatarak sınıf ayrımı tahakkümünü yaratmaktadırlar. Böylelikle sınıf ayrımı üze-

Kanyon AVM (URL 2).

Meydan AVM (URL 3).

rinden tahakkümü gizli bir biçimde etkin kılarak tüketirmektedirler. Örneğin İstinye Park (İstanbul/Sarıyer), Zorlu Center, Kanyon (İstanbul/Beşiktaş) gibi AVM'lerin sadece üst gelir gurubundan bireylerin ziyaret etmesi gerektiği algısının bilinçaltında yaratılması gibi...

c) Mekân Ayrımı Üzerinden Tahakküm:

Tüketim için tasarlanmış olan bu mekânlar (AVM'ler) tüketirmek için evrilerek sürekliliklerini sağlamaktadırlar. Günümüzde AVM'leri kabaca sınıflandırmak gerekirse; kapalı, yarı kapalı ve parçalı AVM'ler olarak nitelendirmek mümkündür. Geçmiş yıllarda tasarlanan kapalı AVM'ler günümüzde yerini çeşitli kavramlar üzerinden tasarlanan AVM'lere bırakmışlardır. Doğa, deniz, cadde, mahalle gibi kavramlar üzerinden kendilerini biçimlendirmişlerdir. Oysa mekân, Cevahir (İstanbul/Şişli) AVM gibi ister kapalı olsun, Kanyon AVM gibi ister yarı açık

olsun ya da Meydan (İstanbul/Ümraniye) AVM gibi parçalı bütünden tasarımlansın sonuç olarak insanları daha çok tüketirmek için kendi sınırları içine hapsedmektedirler. Mekân içerisinde birçok açık alanı olanlar dahi özgür bir dış alan yaratıyormuş gibi yaparak içeri ve dışarı algısını zihinlerde mekân üzerinden tahakküm ile gerçekleştirmektedirler. Parçalı planlama ile oluşturulan ve son örneklerden olan Meydan AVM'nin planlanması, tüketici istekleri doğrultusunda ekleme ile genişletilmeye olanak verecek biçimde tasarlanmıştır. Artık günümüzde farklı ve çoklu fonksiyonlar bir araya getirilerek, tüketicileri kendine çeken ve onları tüketmeye sevk eden mekânlar kapasitelerini artırarak devamlılıklarını sürdürmektedirler.

Son

Tarih boyunca mimarlık ve tasarım kültürü bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik, politik, kültür yapısından bağımsız düşünülemez. Toplumun biçimlenmesine koşut mimari mekânlar da toplum yapısına uygun evrilirler ve dönüşürler. Günümüz neoliberal koşulları ve uluslararası sermayenin tahakkümüne açık olduğu sürece, mimari mekânların da bağımsız örgütlenmesi pek mümkün olamamaktadır. Uluslararası sermayenin esnek akışkanlığı, tüm dünyadaki toplumları kontrol etme ve yön verme arzusu, aynılaştırma ya da benzeşme dayatmaları, hızlı devrimler, ideoloji, bilgi gibi birçok şeyin değersizleşmesi küreselleşmenin mekânsal örgütlenmesini de etkisi altına almaktadır. ■

Selma Tunali, Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üni. Mimarlık ve Tasarım Fak. İç Mimarlık Bölümü, tunali_selma@yahoo.com

Kaynakça

- Faucault, M. (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Gottdiener, M. (2005), *Postmodern Göstergeler*, Ankara: İmge Yayınevi
- Karabey, H. (2014), *Direnen İstanbul*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Keyder, Ç. (1993), *Ulusal Kalkımcılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları
- Öncü, A., P. Weyland (2005), *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Spencer, D. (2018), *Neoliberalizmin Mimarlığı: Çağdaş Mimarlığın Denetim ve İtaat Aracına Dönüşme Süreci*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Yırtıcı, H. (2002), *Mimarlık ve Tüketim*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu
- URL 1: https://deskgram.net/p/1776119441169647935_5635211587 (Erişim: 18.12.2018)
- URL 2: <https://turkeco.com/kanyon-avm/> (Erişim: 18.12.2018)
- URL 3: <http://www.lulutata.com/mezan/meydan-alisve-ris-merkezi-191> (Erişim: 18.12.2018)

Shopping Centers and the Instrumentalization of Domination

In capitalist production dealings, production-based Fordism has been replaced by Post-Fordism (flexible capital accumulation model), which requires the stimulation of continuous consumption, and therefore whatever the factories are doing in the field of production, is now being done by shopping centers in the field of consumption. Today, having at least one shopping mall in every city in Turkey perceive as a sign of civilization, and so the fact that shopping centers have been presented to the public as consumption plants within the last 25-30 years have been overlooked. As a result of the policies pursued by the modern capitalist system, the competition has increased, and the new techniques to stimulate consumption and to make more profit have developed and diversified and become integral parts of the city.

The purpose of the article; researching the changes of the shopping centers, which are the means of consumption produced by the political-economic-social structure, and topics such as spatial organizations, environmental space interactions, individual-consumption relations based on the concept of domination within the framework of the concept is to create a new perspective.

The study will be discussed within the conceptual framework; consumption instruments of modern capitalist system and innovations in the construction of desired dominization globalization tools and transferring this related culture of consumption manipulation effects has aimed. In the last section of the article; the invisible ties between the construction of space and domination over the user-space relationship will be demonstrated through shopping centers.

Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* Romanında Algısal Mekân ve Yeniden İmgeleme

Emine Köseoğlu - Müslüm Botan

Mimarlık ve edebiyat kesişimi, mekân imgesini ve yaratıcı mekân düşüncesini anlamak ve aktarmak için potansiyeli yüksek ve keşfedilmeye değer ortamlar sağlar. Edebi yapıtın ve yazarının mekân imgesini oluştururken içinde bulunduğu serbest ve sınırsız bağlamlar, imgelem olgusuyla birleştiğinde tasarımcılar ve tasarım eğitimi alanlar açısından mekân kavramını anlamada ve anlatmada, didaktik ortamlara çekici alternatif düzlemler sunar (Akarsu ve Erdoğan, 2016). Bu bağlamda edebi yapıtlar, mekân kavramını özellikle algısal boyutlarıyla, literal ya da metaforik anlamda her yeni “okuma”yla birlikte yeniden öğretir. Her okuma, sözlü/yazılı olarak imgelenecek algısal mekânı yeniden imgeler.

Peyami Safa, romanlarına kendi hayatından izler döşer. Romanın gerçekleştiği yer/zaman ile gerçeklik arasındaki ilişkinin kuvvetli olması, beraberinde dönemin sosyal ve mimari karakteristiği hakkında bilgi edinmemize yardımcı olur. *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* romanının protagonist olan, 15 yaşında kemik vereminden mustarip Hasta Genç, –yazarın tasviriyle– İstanbul’un kendisi gibi hasta, yorgun ve yıpranmış ahşap evlerden oluşan kenar mahallelerinden birinde, annesiyle beraber yaşamaktadır. Geçirdiği birkaç ameliyata rağmen hastalığında olumlu bir gelişme olmamıştır. Doktorların önerisi, son çare olarak mafsalları kesilerek bacağının kısaltılmasıdır. Fakat Hasta Genç, bacağının kesilmesi tavsiyesine rağmen, ümidini yitirmeden farklı tedavi yöntemlerine devam etmek ister. Bu sırada Hasta Genç, uzaktan akrabası olan eski bir paşanın Erenköy’deki köşküne sık sık uğramaya çalışır. Hasta Genç, kendisinden dört yaş büyük olan paşanın kızı Nüzhet’e âşıktır. Aralarındaki maddi ve manevi zıtlıklardan dolayı bu duygu, çatışmaların ortasında gitgide çaresizliğe yol açar.

Peyami Safa’nın romanlarında mekân boyutunun roman üzerinden gerçekleştiği, somut gerçekliğin ifade edildiği bir zemin olmadığı, özel işlevler ve kişileştirmelerle karakterlerin psikolojik dünyalarını aktarmada bir anlatım aracı olarak kullanıldığı görülebilir. Bu açıdan okunduğunda, bu romanda da mekânın üzerinde olayların olup bit-

tiği bir dekoratif parça olmadığı, roman içerisinde başlı başına bir anlam ve canlılık ifade ettiği anlaşılır. Bu bağlamda mimari bir bakış açısı ile bu çalışmada, öncelikle mekân ve algı ilişkisi bağlamında kurulan imgeler çözümlenerek bir inceleme yapılmış, sonrasında incelemeler görselleştirmelerle desteklenmiştir. Yapılan görselleştirmeler, yazarın okuyucuya aktardığı düşünce ve duygu dünyasını bir panorama içinde sunarak görsel anlamda somutlaştırmakta ve romanı yeniden üreten birer somut imgesel ortam oluşturmaktadır.

Romanda Mekânlar ve Algısal Anlamları

Edebi yapıtlar bir imgeleme edimiyle ortaya çıkmaları nedeniyle genellikle mekânsal anlatılarında fenomenolojik içerikleri barındırır (Seamon, 2003a). Özellikle de mekânın yaratıcı imgelemin taşıyıcısı olduğu durumlar, fizik mekânla temasın algıyı anlatının vazgeçilmez bileşeni kıldığı betimlemeleri karşımıza çıkarır. Bu bağlamda, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Peyami Safa’nın “duygu-düşünce-mekân” bağlamında bir yapıt ortaya koyduğunu görürüz. Roman, ilkin mekân betimlemesiyle başlar ve bu, birden fazla duyu organının yardımı ile gerçekleşirken kurulan imgeler okuyucuda mekânlara dair etkiyleyici zihinsel imgeler oluşturur. Romanda mekânlar, nesnel özelliklerinden çok, roman kahramanının duygularının yansıtıldığı birer izlenim mekânları biçiminde imgelenir. Romandaki mekân kavramı İstanbul zemininde, temelde *hastane*, *ev* ve *köşk üçgeninde* şekillenir. Mekânların ilki romanın protagonist olan Hasta Genç’in kaldığı hastane, ikincisi gencin kenar mahallelerden birinde yer alan evi ve üçüncüsü, zaman zaman ziyaret ettiği, Erenköy’de bulunan köşktür. Her mekân, üst ve alt ölçeklerde farklı mekânlar aracılığıyla sunulur. Hastane, bahçe üst mekânı ve dehliz, oda, duvar alt mekânlarıyla anlatılırken, ev, mahalle üst mekânı ve sofa alt mekânıyla betimlenir. Son olarak köşk, bahçe, havuz üst mekânlarıyla ve oda alt mekânıyla aktarılır.

Fenomenolojik deneyim, öznenin şeyleri ve yaşantıyı olduğu gibi, dolaysız, görerek, koklayarak, duyarak, dokunarak, tadararak anlayabileceği

olay ve durumlara işaret eder (Seamon, 2003b). Bu yönüyle bir romanı okumak, mekânlara bedensel açıdan doğrudan ulaşmamızı sağlamaz, ancak romanın içerdiği güçlü sözlü/yazılı imgeler zihinlerimizde görsel/işitsel/kokusal/dokunsal imgeler oluşturarak gerçekçi ve güçlü, dahası imgelemiden çıkan ve yine imgeleme bel verebilen deneyimler oluşturur. Bu önerme hatırdaki tutularak *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'ndaki mekânlar ve algısal açılımlarının denemeleri yapılmıştır.

Hastane-Bahçe

Morfolojik açıdan bir hastanenin dış mekânını tanımlayan bahçe, romanda protagonist için Kartezyen mekândan çok daha fazlasıdır. Salt bir geometrik boşluk olarak soyutlanabilecek bir tasarlanmış mekân (Lefebvre, 2014) değildir: *“Her gidişimde hastahanelerin bahçeleri bana hüznü verirdi. Bunun manasını şimdi bulmaya çalışıyorum ve hastalıkla tabiat arasındaki büyük tezadı anlıyorum. Bu, bir bahçeden hastahaneye girerken ve bir hastahanedeki bahçeye çıkarken en çok hissedilen şeydir.”* (Safa, 2018: 13) Bulduğu en ufak bir fırsatta kendini yeniden var edebilen ve iyileştirebilen doğa ile aynı anda hem hasta olma halinin, hem de iyileşme halinin mekânı olan hastane arasında tanımlanan diyalektik ilişki, yalnızca mekânların geçişliliğini değil, aynı zamanda fiziksel ve ruhsal hallerin eşiklerini ve dönüşümlerini de etkili bir biçimde temsil eden bir araç olmaktadır.

Hastane-Dehliz

Bir ara mekân olan ve hastane için başlı başına bir yok-yer (Auge, 2016) oluşturan koridor mekânının algısal varoluşsallığı (Pallasmaa, 2014), romanda görsel, işitsel, harekete dayalı, dokunsal, kokusal ve bedene dayalı, çoklu duyuşsal imgelerle birkaç cümlede özetlenilerek betimlenmiştir: *“Saatlerce bekleyenler var. Fakat buna alışmışlar. Az kımıldanıyorlar, hiç konuşmuyorlar. Dehlizin sonlarında, görünmeden açılıp kapanan bir kapının gıcirtısı. Muşambalara sürtünen bir ayak sesi. Köpüklenerek uçan ve uzaklarda kaybolan beyaz bir gömlek ve, iyot, eter, yağ, ifrazat ve saire kokularından mürekkep, terkibi tamamıyla anlaşılmayan bir hastahane kokusu.”* (Safa, 2018: 7) Tüm bu duyuşsal öğeler, hasta beden için mekânda adeta metaforik bir gürültü kirliliğini temsil eder.

Hastane-Oda

Hastanenin mekânsal ve eylemsel ritmi (Lefebvre, 2017), hasta bedenler için, orada olmadıklarında

oradaymış gibi zihinlerinde canlandırabilecekleri mekânın kimliğini ve belleğini oluşturur: *“Onlar, hastahane dışındaki hayatın karıştığı saatlerde gelmişlerdi; bu odanın gecesini sabahını tanımlıyorlardı. Duvarlarda gölgelerin kımıldadığı, döşemelerin dinç seslerle öttüğü ve dehlizlerin canlı şekillerle kaynaştığı bu hayat ve hareket saatindeki hastahane bambaşkadır. Bu dekor, benim bir gece ervelki halimi anlamak isteyenlere hiçbir şey söylemez.”* (Safa, 2018: 107) Fakat Hasta Genç'e söyler; onun için bu hatırlama eylemi ile bedeni zihinsel edimlerin nesnesi haline gelerek (Büyüktuncay, 2013) geçmiş zamanı algılar ve imgeler.

Hastane-Duvar

Duvarlar, kristalize olmuş sonlu mekânın oluşturulmasındaki fiziksel araçlardır. Ancak tanımlı bir mekân oluşturma morfolojik araçları olarak bilinen (Ching, 2014), korunma ve güven duygusunu pekiştiren psiko-mekânsal bileşenler olan (Köseoglu vd, 2012) duvarlar, Hasta Genç için algısal bariyerlere dönüşür: *“Yüksek, çıplak, mavi, dümdüz, dimdik duvarlar. Gözümlün hiçbir görüş köşesi yok ki içine bir duvar parçası girmesin. Hep ve yalnız onları görüyorum. Onlardan kaçan gözlerim onlarla karşılaşır. Bakıldıkça uzuyorlar, yükseliyorlar; sertleşiyor ve korkak, yumuşak bakışlarım kaskatı çarpıyorlar, gözlerimi ezecekler. Başım döndü. Deniz gibi yayılıyor ve beni çeviriyorlar. Serinliklerini hissediyorum. Denizde, çıplak vücudumu saran dalgaların birdenbire taş kesilmeleri gibi, duvarları giyiyorum.”* (Safa, 2018: 99) Bu sözlerle, özne-nesne düalizmini kıran fenomenal beden düşüncesine telmihte bulunurcasına protagonist, betimlemeye duvarların “nesne”l özellikleriyle başlar. Betimleme devamında, sinestezik anlatımlarla devam eder; gördüklerine bedeninin temas ettiğini hissederek, hislerinin gücünü ancak dokunma duyusu (Pallasmaa, 2014) ve bedensel doğrudan temasın metaforik anlatımları dile getirebilmiştir.

Ev-Mahalle

Hasta Genç, hastaneden ilk ayrılışından sonra evine gitmek üzere İstanbul'un bir kenar mahallesinin sokaklarından geçer: *“Kenar mahalleler. Birbirine ufunetli adaleler gibi geçmiş, yaslanmış tahta evler. Her yağmurda, her küçük fırtınada sancılanan ve biraz daha eğilip büğrülen bu evlerin önünden her geçişimde, çoğunun ayrı ayrı maceralarını takip ederdim. Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştır, kiminin şabnişini biraz daha yumrulmuştur, kimi biraz daha öne eğilmiş, kimi biraz daha çömelmiştir;*

ve hepsi bastadır, onları seviyorum; çünkü onlarda kendimi buluyorum...” (Safa, 2018: 15) Evlerin fiziksel özellikleri ve çevre etkenlerine karşı verdikleri tepkiler ve mücadeleler bir insanın özelliklerini ve davranışlarını çağırıştırır. Bedenlerin birbirini destekleyişini, dış etkilerle pozisyon ve postür değişimini, fiziksel özelliklerinin bozuma uğrayışını, bitişik duran evler, kaplamalar, çıkmalar ve mukavemet durumu üzerinden okuruz. Kişileştirme yoluyla oluşturulan bu anlatım, nesnelerin, görsel özelliklerinin anlamsal kurulumlarını örneklemektedir.

Ev-Sofa

Ev; barınak, koruma, yuva, duygusal ve fiziksel iyi olma (*wellbeing*), mahremiyet, kökler ve dünyadaki cennet gibi karşılıkları aracılığıyla kurduğumuz ilişkinin derinliğinden de anlaşılabilceği üzere çok anlamlı bir mekândır (Somerville, 1992). Evin içindeki nesneler konumlanış biçimleri, düzenleri, ev içinde yaşayan insanların sosyo-psikolojik yönleri ve ilişkilerinin yansıma düzlemleridir: “Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye. Bu sofada oturulur, yemek yenir, misafir kabul edilir.” (Safa, 2018: 16) Bu betimleme, sadece nesneleri ve konumlarını göstermekle yetinmez, nesne-l kodlara gömülü olan bireysel ve sosyal eylemleri de sıralar.

Nesnelerin konumları, ev içinde birbirleri için özel olan insanlara bir hikâye anlatabilir (Seamon, 2003b). Yazar, adeta roman içindeki insanların davranış örüntüleri (Seamon, 2002) yoluyla tahmin edilen yaşantıyı nesneler yoluyla zihinsel imgelemesini (*mental image*) (Block, 1983) betimleyerek okuyucuda zihinsel imgeye dair bir imgeleme oluşturmuş olmaktadır: “Ve baktım: Minderde üst üste konmuş iki yastık. (Demek annem bir az rahatsızlanmış ve buraya uzanmış.) Masanın yanında rafın önüne çekilmiş bir sandalye. (Demek annem en üst raftan bir ilâç şişesi almış.) Ha... İşte masanın üstünde bir şişe: Kordiyal. (Demek annem bir fenalık geçirmiş.) Minderin üstünde ıslak, buruşuk bir mendil. (Demek annem ağlamış.)” (Safa, 2018: 16) Bu betimlemenin edebi yapıt aracılığıyla kurulan imgelerin çok katmanlılığına dair etkili bir örnek sunduğu söylenebilir.

Gidişler-Gelişler-Uğrak-Mekânlar

Hasta Genç için gündelik yaşamında bedenini çeşitli amaçlarla sürüklediği mekânlar kendi bedeni dışında değildir; daha çok, onun bedeni

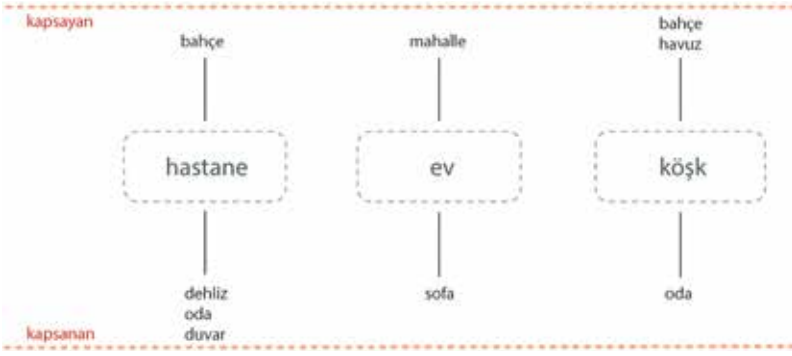
bulanıklıklar içinde seyahat eden bir “fenomenal beden”dir (Alanka, 2015): “Zaten hastahaneden eve gelinceye kadar içimde bir deniz, bir vapur, bir simendifer yolu, etrafında beyaz köşkler dizili bir yol hayali vardı; bu, açık, berrak bir hayal değildi, birçok karışık tasavvurlarım arasında, çabucak çevrilen bir defterin yapraklarında görülen resimler gibi, görünmesiyle kaybolması bir oluyordu: Deniz, vapur, uzun ve çıplak bir yol, bir toz dumanı, köşkler, çayırlar, bahçeler... Fakat bu hayalin içinde ne fakülte, ne doktor vardı. Bunu o manzaraya sonradan ilave ettim.” (Safa, 2018: 18) Romandaki bu ifadelerle, hareketin bedenselliğini (Esenyel, 2017) ve mekânla ilişkisini hasta bir gencin ruhu üzerinden okuruz.

Köşk-Bahçe-Havuz

Mekân atmosferini oluşturan duyular işitsel ve dokunsal olarak sunulur ve hislere transfer edilir: “Havuz başındaki demir kanepeye oturdum. Başımızın ucunda, ta uzaklara kadar sıralanarak ötüşen ağustos böcekleri, bütün Erenköy’ü’nü uzun bir ses zinciriyle çeviriyordu. Sıcak bir rüzgar. Sanki ilkbahardan yazıya geçilen mevsim çizgisinin üstündeyiz, etrafımızda gizli bir coşkunluk var.” (Safa, 2018: 23) Seçici bilincin fenomenal bedeni, ağustos böceklerinin seslerini Erenköy’ün ses peyzajı (Schafer, 1969) olarak tayıner.

Köşk-Oda

Mekân ve bellek çoğu zaman görme duyusu ile ilişkilendirilse de (Zevi, 2015), mekânın görünmeyen boyutlarının atmosferik imgeleri çok güçlü ve hızlı bir biçimde ana taşıdığı biliniyor (Herz, 2007; Street, 2014): “Arkamda açık duran balkon kapısından hafif bir rüzgâr giriyor, salona ıhlamur ve gül kokusu getiriyordu. Odaya ışık girinceye kadar gözlerimi hafifçe kapadım, bu köşke ait hatıralarımın uyanışına kendimi bıraktım. Paşa’nın ağır ve yeknesak sesi, kendisine ayırdığım küçük dikkati yormuyor, içimdeki hayallerin serbest uyanışını bozmuyordu. Daha pek küçük yaştan beri, karşımdakini dinlediğim halde içimden başka şeyler düşünmeyi, zihnimi iki dikkatle çalıştırmayı öğrenmişim. Karanlık da buna yardımcı ediyordu. Fakat odaya ışık girince dışarıyla meşgul oldum.” (Safa, 2018: 20) Bu anlatım, görsel uyarıların, ışığın sahnedan çekilmesiyle devre dışı kaldığı mekânsal atmosferde ses, koku ve temasın, bellekteki zihinsel imgeleri aktif kılışını örnekliyor. Böylece, sözlü/yazılı imgenin alt bileşenleri olarak işitsel, kokusal ve dokunsal imgeler, okuyucunun zihninde aynı şekilde işitsel, kokusal ve dokunsal öğelerle imgeniliyor.

Şekil 1. Romanda işlenen temel mekânlar, temel mekânları kapsayan mekânlar ve temel mekânlar tarafından kapsanan mekânlar.

Romanda Mekânsal İmgelerin İmgeleştirilmesi

Bir edebi yapıt imgeleri kurabildiği ölçüde renklenir. Kâğıt üstünde görsel olarak serilmemiş olan bu “zihinsel resimler” okuyucunun zihninde canlanabildiği (*imageability*) (Lynch, 1960) ölçüde içinde bulundukları eseri zenginleştirmiş olurlar. Zihinsel imgeler (Arnheim, 2012) ve bir edebiyat ürününün imgeselliği, adeta edebiyat ürününün bir “yapıt” olarak varlık durumunu kanıtlayıcı bir işarete dönüşür. Öte yandan hem imgeler, hem de bulundukları metnin “yapıt” olma durumu bir parça gizemli ve belirsizdir. Çünkü imgelerin varlığı bir yandan da okuyucunun o imgeleri fark etmesine ve algılamasına bağlıdır. Her okuyucu, imgeleri algılayarak varlıklarına katkıda bulunmuş olur (Köseoğlu ve Uluengin, 2011) ve her okuma edebi yapıtı “algılanan mekân” (Avar, 2009) haline getirir.

Bu çalışmada, roman içindeki mekânların algısal boyutları ve karşılıkları incelendikten sonra ikinci bir okuma ve romanı yeniden üretme yöntemi olarak, roman içindeki sözlü/yazılı imgelerin görsel imgelere dönüştürülmesi denenmiştir. Yapılan görselleştirmeler, kimi zaman, kavram haritası gibi görsellik düzeyi daha düşük anlatımlar olurken, protagonistin iz sürdüğü mekânsal rotaları anlatmak amacıyla görsellik derecesi daha yüksek haritalamalara da yer verilmiştir. Bazen de romandaki öznenin iç dünyasını anlatan izlenimsel mekânların sözlü/yazılı imgeleri, izlenimsel (empresyonist) görsel imgelerle yansıtılmaya çalışılmıştır.

Zihinsel imge açısından yoğun ve sarsıcı bir roman olan *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* için bir “yeniden-imgeleştirme” ya da sözlü imgelerin görsel imgelere dönüştürülmesi çabası sonucu ilk olarak Şekil 1’deki kavram şeması elde edilmiştir.

Romandaki mekân kavramı İstanbul zemininde, temelde *hastane*, *ev* ve *köşk* üçgeninde şekillenir. İlk romanın protagonisti olan Hasta Genç’in kaldığı hastane, ikincisi gencin kenar mahallelerden birinde yer alan evi ve üçüncüsü, zaman zaman ziyaret ettiği, Erenköy’de bulunan köşktür. Her bir temel mekân, onları kapsayan ve onlar tarafından kapsanan ikincil mekânlar yoluyla imgelenir (Şekil 1). Hem romandaki mekânsal imgeleme, hem de burada yapılan yeniden imgeleme, protagonistin temas ettiği fiziksel ve algısal mekânları ayıklaması dolayısıyla, bilince içkin olmayan her şeyin dışlandığı fenomenolojik indirgeme (Eagleton, 2014) yoluyla üretilmiş edetik soyutlamalar olarak görülebilir.

Hasta Genç’in evden çıkışı, hastaneye yeniden düşüşü ve köşk ziyaretleri arasındaki gidiş-geliş-ugrayışlarda adı sıklıkla geçen araç ve mekânlar; mahalle, Erenköy, köşk, Haydarpaşa, Kadıköy, vapur, köprü ve sonrasında Dokuzuncu Hariciye Koğuşudur. Bir mekân haritalaması sonucu Şekil 2’de izlenebilecek bir mekân panoraması ortaya çıkar. Yeni imge, roman kahramanının mekânlar arasında gidip geldiği gidişli-dönüşlü, çizgisel-ama-ritmik düzeni, Bergsoncu zamansal algısal mekânı (Tanrıtanır ve Tütak, 2015), bedenini taşımak zorunda olduğu bir uzamsal hattı gözler önüne serer. Morfolojik bir içeriği tarifliyor gibi görünen haritalama, Kartezyen geleneğin düalistik kavrayışını (Esenyel, 2017) aşarak psiko-coğrafi bir haritaya (Bassett, 2004) dönüşür. Dışsal zaman ve içsel zamanın (Yüzüncüyıl ve Buluş, 2016) birlikteliği ile çizgideki noktalar hastane ile son bulur.

Protagonistin çok sayıdaki uğrak noktası mekânlarının odağında, kahramanın hayatının da odak noktası olan Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve nihayet “soğuk” *ameliyathane* yer alır. Şekil 3’te bir “algı haritası” (Varanka, 2006) ile betimlenen dünya bu mekân içinde adeta donar. Mekân gittikçe daralır artık. İstanbul ile olan bağlantısı önce bir hastane bahçesi ile sınırlanır, daha sonra gittikçe daralarak kapalı mekân içinde bir odayla çevrelenir. Hayatındaki noktaların ve çizgilerin hepsi bir bulanıklık içinde toplanarak, tek bir net noktayı işaret eder hale gelir: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. Algıda seçicilik, organizmaya

Şekil 2. Romanda mekânların akışı ve panoramik olarak mekân analizi.

aynı anda etki eden onlarca uyaran arasından bazı-
larının seçilerek algılanması anlamına gelir (Carl-
son, 1993). Hasta insan için algılarını yönelttiği
uyaran ve mekân bellidir ve bu uyaranlar hastanın
bedensel ve zihinsel olarak hapsediği yalıtım
uzamlarıdır: Hasta bedeni ve hastane odası.

Tüm bu yalıtılmışlık içinde, bedenin bir
bilinç taşıyıcısı olarak yönelimselliği (*intention-
ality*) (Merleau-Ponty, 2008), romanda hasta-
nın bedeninin tüm ağırlığıyla hastanenin ara
mekânlarından biri olarak koridoru (Pigott vd,
2016) deneyimlemesindeki imgesel doğrudan-
lık, yazarın anlatışı arasındaki “imgelem”e
(Sartre, 2006) dayalı görece daha dolaylı dene-
yim aktarımı ve okuyucunun bedensel deneyimi
zihinsel olarak kavrayışındaki imgesel dolaylılık
arasında salınır (Şekil 4).

Bir nüve mekân olarak oda, ilk bakışta koru-
yuculuk, kavrama, mahremiyet dengeleme gibi
anamları içerse de (Hall, 1966), hasta bir beden
için bir hastane odası tüm kişiselleştirme çabaları-
na karşın bir ara (*liminal*) mekândır. Mimarlıkta
duvarlar, bir fiziksel yapı bileşeni olmanın ötesin-
de, korunma ve sınırlandırmayı sağlayan (Kuban,
2018), algısal mekân kurulumuna yardımcı olan,
sosyal ilişkileri düzenleyen, kullanıcılar arasındaki
sözsüz iletişimi sağlayan öğelerdir (Rapoport,
2004). Romanda hastane odası duvarların, sınır-
larını belirsizleştirerek sonsuzluğa genleştiği ya
da çoğalarak tüm uzamı kapladığı algısal sancıla-
rın mekânı haline gelir. Genleşse de daraltsa da
duvarlar, hasta bedeni yutar. Somut bileşenler
olan duvarlar (Boudon, 2018) böylece, bedeni
çevresinden fiziken ve ruhen soyutlar.

Doğu-batı ikiliği, roman kahramanının
bedeni için bambaşka bir algısal düzlemi yansı-
tır. İstanbul’un doğu yakası, ev, köşk, bahçe,
havuz gibi bedenin ve zihnin rahatlatma durak-
larını konumlandırırken, İstanbul’un batı yakası
bedensel araz ve acıların mekânsal uğrak nokta-
larını belirler: ameliyathane, laboratuvar, sedye,
renksiz duvar. Hasta Genç’in kente dair zihin
imgesi (Lynch, 1960), bir öznel imaj haritası
şeklinde betimlenmiş olur (Şekil 6).

Sonuç Yerine

Edebiyat yapıtları yaratıcı imgelem yoluyla üre-
tilmiş olmaları nedeniyle mekân ve algı ilişkisini
göstermede etkili ortamlar haline gelirler. *Doku-
zuncu Hariciye Koğuşu*, duygunun ön planda
tutulduğu bir romandır. Hastanede, evde ve
köşkte protagonistin ruh halinin mekâna yansı-
dığını görürüz. Söz konusu üç temel mekân,
mahalle, evin sofası, hastane bahçesi, hastane

Şekil 3. Hastaneyi merkeze alan romanda kavram bulutu içinde hastane imgesinin yeri.

Şekil 4. Hastanedeki dehliz ve izlenimsel ifadesi.

koridoru, hastane odası, hastane duvarları,
kentsel uğrak mekânları, köşkün havuzu, köş-
kün bahçesi, köşkün odası gibi mekânlar yolu-
la, protagonistin hasta bedeninin var ettiği
mekânsal atmosferler biçiminde betimlenmiştir.
Roman, bu yönüyle algısal mekân üzerine
düşünmek için yardımcı olmaktadır. Bu çalış-
mada, her bir mekânın algı ve beden ile ilişkisi
üzerinden irdelenmeler yapılmış, bir yeniden
üretme denemesi olarak bu irdelenmelere ilave

Şekil 5. Hastanedeki oda ve duvarlar ve izlenimsel ifadesi.

Şekil 6. Mekânların kelime bulutu ile haritalanması ve İstanbul'un iki yakasının roman kahramanı için anlamı.

olarak roman içindeki seçilmiş sözlü/yazılı mekânsal imgelerin görsel imgelere dönüştürülme denemeleri yapılmıştır. Söz konusu denemeler romanın bütününde hâkim olan izlenimsel ortamı devam ettirmektedir. **m**

Emine Köseoğlu, Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni. Mimarlık ve
Tasarım Fak. Mimarlık Bölümü, koseogluemine@gmail.com

Müslüm Botan, Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı
Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, muslumbotan@gmail.com

Kaynaklar

- Akarsu, H. T. , N. Erdoğan (2016), “Sunuş: Derinlikli ve Bilinçli Bir Mimarlık İçin Okunmazsa Olmaz Eserler: Edebiyatta Mimarlık”, H. T. Akarsu ve N. Erdoğan (ed.), *Edebiyatta Mimarlık*, İstanbul: YEM Yayın, 2016
 Alanka, Ö. (2015), “Medyalıştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2): 111-120
 Arnheim, R. (2012), *Görsel Düşünme*, İstanbul: Metis Yayınları
 Auge, M. (2016), *Yok-yerler*, İstanbul: Daimon Yayınları
 Avar, A. A. (2009), “Lefebvre’in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân– Diyalektiği”, *Dosya: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını*, 17: 7-16
 Bassett, K. (2004), “Walking as an Aesthetic Practice and a Critical Tool: Some Psychogeographic Experiments”, *Journal of Geography in Higher Education*, 28 (3): 397-410
 Block, N. (1983), “Mental Pictures and Cognitive Science”, *The Philosophical Review*, 92 (4): 499-541

Perceptual Space and Re-Imaging in the Novel Dokuzuncu Hariciye Koşusu by Peyami Safa

The novel describes the examination process of a sick young man in hospital corridors from the age of eight due to his chronic illness in his knee, and concerns the feeling of uneasiness, embarrassment, loneliness and the feeling of crush. Although the young man is exposed to negative conversations by the doctors every time he goes to the hospital, despite the feeling of loneliness in this process, the fear of being cut and the relative intimacy of Nüzhet and the mansion, he tries to hold on to life. The projection of these emotions on space and their imaginative expressions appear sharply. While the hospital and home are the concrete expression of loneliness, despair, fear, uncertainty, despair, the mansion is expressed as the place of happiness and hopefulness thanks to the emotional bond. In this study, the perceptual dimensions of the places in the novel are examined and the images created in a literary work are re-imagined in terms of perceptual counterparts of the space, a verbal-impressionistic and visual-impressionistic representation of the spaces are proposed as an approach to the perception of space and the ways in which they reflect the perceptual worlds have been conveyed.

- Boudon, P. (2015), *Mimarlık Mekan Üzerine: Mimarlık Epistemolojisi Üzerine Deneme*, İstanbul: Janus Yayıncılık
- Büyüktuncay, M. (2013), "Kış Günlüğü: Paul Auster'in Otobiyografisinde Bedenin Fenomenolojisi ve Bedensel Algı Sorunu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (3): 35-60
- Carlson, N. R. (1993), *Psychology: The Science of Behavior*, Boston: Allyn and Bacon
- Ching, F. (2014), *Mimarlık: Biçim, Mekan ve Düzen*, İstanbul: YEM Yayın
- Eagleton, T. (2014), *Edebiyat Kuramı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Esenyel, Z. Z. (2017), "Merleau-Ponty Vücudun Fenomenolojisiyle Zihin-Beden Düalizmini Aşabilir mi?", *Cogito*, 88: 106-136.
- Hall, E.T. (1966), *The Hidden Dimension*, New York: Doubleday & Company, Inc.
- Herz, R. (2007), *The Scent of Desire: Discovering Our Enigmatic Sense of Smell*, New York: William Morrow
- Köseoğlu, E., Ö. Uluengin, Ö. (2011), "İmgenin Halleri / Halsizliği: Atölye d'evrilen gerçeklik", *Koridor*, 17: 50-55
- Köseoğlu, E., D. E. Önder, Ö. Bilen (2012), "A Cross-Cultural Comparison of Tourists' Perceptions of Hotel Lobbies", *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 6 (3): 109-123
- Kuban, D. (2018), *Mimarlık Kavramları: Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş*, İstanbul: YEM Yayın
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lefebvre, H. (2017), *Ritimanaliz: Mekan, Zaman ve Gündelik Hayat*, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge: MIT Press
- Merleau-Ponty, M. (2008), *Algılanan Dünya*, İstanbul: Metis Yayınları
- Pallasmaa, J. (2014), *Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular*, İstanbul: YEM Yayın
- Pigott, J., J. Hargreaves, J. Power (2016), "Liminal Hospital Spaces: Corridors to Well-Being?", *The Third International Conference Exploring the Multi-Dimensions of Well-Being*, 5th-6th, Birmingham
- Rapoport, A. (2004), *Kültür, Mimarlık, Tasarım*, İstanbul: YEM Yayın
- Safa, P. (2018), *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, (86. Basım) İstanbul: Ötügen Yayınları
- Sartre, J. P. (2009), *İmgelem*, İstanbul: İthaki Yayınları
- Schafer, M. (1969), *The New Soundscape: A Handbook for the Modern Music Teacher*, Viyana: Universal Edition
- Seamon, D. (2002), "Physical Commingslings: Body, Habit and Space Transformed into Place", *The Occupational Therapy Journal of Research*, 22 (1): 42-52
- Seamon, D. (2003a), "Duyguları Açmak: Fenomenoloji, Çevresel Deneyim ve Yer Yapmak", çev. S. Serim, *TOL Mimarlık Kültürü Dergisi*, 3: 33-35
- Seamon, D. (2003b), "Fenomenoloji, Yer, Çevre ve Mimarlık: Literatürün Değerlendirilmesi", çev. S. Serim, *TOL Mimarlık Kültürü Dergisi*, 3: 36-53
- Somerville, P. (1992), "Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness?", *International Journal of Urban and Regional Research*, 16 (4): 529-539
- Street, S. (2014), *The Memory of Sound: Preserving the Sonic Past*, Oxon: Routledge
- Tanrıtarın, B. C., B. Tütak (2015), "Henri Bergson'un Süre Felsefesinin William Faulkner ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Yansımaları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40: 33-44
- Varanka, D. (2006), "Interpreting Map Art with a Perspective Learned from J.M. Blaut", *Cartographic Perspectives*, 53: 15-23
- Yüzüncüyıl, K., B. Buluş (2016), "Hareket-imge ve Zaman-imge Kavramları Çerçevesinde Torino Atı'nın Ayak İzleri", *Moment: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(2): 467-482
- Zevi, B. (2015), *Mimarlığı Görebilmek*, İstanbul: Daimon Yayınevi

Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarının Mevcut Fiziksel Bileşenlerinin Kentsel Doku Analizi Parametreleri ile Karşılaştırmalı Çözümlemesi

Güneş Yörüten - Cenk Hamamcıoğlu

İstanbul, tarihi boyunca geniş alanları etkileyen yangınlara maruz kalmış bir kenttir. Temel nedenleri arasında nüfus ve yapı yoğunluğunun artması, dar sokak örüntüsü, yapı inşasında ahşap malzemenin yaygın kullanımı, coğrafi ve hâkim rüzgâr koşulları, afet örgütlenmesi ve müdahale yöntemlerinin sınırlı olması gibi pek çok boyutu bulunan yangınlar, özellikle XIX. yüzyıldan sonra kentin organik dokusunun parça parça düzenlenerek yeniden şekillenmesinde başlıca etkenlerdir. Bu süreçte yeni kentsel yönetim örgütlenmeleri, art arda çıkartılan yasalar ve yönetmelikler doğrultusunda yangın alanlarında çıkmaz sokakların da yer aldığı organik dolaşım ağının yerini, çoğu alanda, yarımadanın hareketli topoğrafyasını göz ardı eden ızgara sistemin uygulandığı sokak ve yapı adası düzenlemeleri almıştır. Genellikle yabancı mimarların görüşleri doğrultusunda yürütülen bu mekânsal düzenlemelerde biçimsel açıdan ızgara düzenin tercih edilmesinde, sanayileşmekte olan batı ülkelerinin kent düzenleme yaklaşımlarına göre sokaklarda güvenliğin, denetimin ve altyapının daha kolay sağlanabilmesi ve kent içi ulaşımında taşıt kullanımının giderek yaygınlaşması belirleyici olmuştur. İstanbul'da bu yaklaşımlarla düzenlenen yangın alanlarına iki örnek, sur içinde yer alan Ayvansaray ve Samatya semtleridir. Her iki semt de 1860'lı yıllarda yaşanan yangınlar sonrasında çıkartılan aynı nizamname kararları doğrultusunda, dörtgen biçimli yapı adaları ve bu yapı adalarını tanımlayan yollar şeklinde düzenlenerek yeniden yapılaşmış ve günümüze değin İstanbul'un deneyimlediği sosyoekonomik ve yasal dinamiklerden de etkilenecek bugünkü fiziksel görünümünü almıştır.

Bu çalışma, yangınlar sonrasında düzenlenen Ayvansaray ve Samatya'nın günümüzde bulunduğu mevcut fiziksel doku ve bileşenlerinin çözümlemesinde bir deneme olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, aynı yapılaşma koşulları altında, benzer sokak ve yapı adası biçimleri, oranları ve yapı ilişkilerinde düzenlenmiş olan kentsel doku bileşenlerinin günümüze doğru hangi sosyoekonomik ve yasal süreçlerin etkisinde nasıl şekillendiğini ve farklı-

laştığını karşılaştırmalı irdelemek olarak belirlenmiştir.

Çalışma üç alt bölümde ele alınmıştır. Kentsel doku kavramı ve çalışmada izlenen yöntemin ortaya konulduğu ilk bölümde kavramla ilişkili olarak çalışma alanlarının seçilme nedenleri ve kentsel doku bileşenlerinin çözümlemesinde dikkate alınan parametreler açıklanmıştır. İkinci bölümde Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayımladığı (1958) "19. Asırda İstanbul Haritası" ile 1863 yılında çıkartılan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi kararlarından yararlanılarak çalışmaya konu olan Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarında yapılan düzenlemeler ve günümüze dek yaşanan süreç olmak üzere iki alt başlıkta, her iki semti etkileyen sosyoekonomik gelişmeler, arazi kullanım kararları, önemli yasal kararlar ve plan kararları bağlamında araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise her iki semtin günümüz dokularının karşılaştırılarak çözümlemesi iki boyutlu analizler ve üçüncü boyut hakkında bilgi sağlayan analizler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Mevcut fiziksel doku bileşenlerinin çözümlemesi, yangınlar sonrası düzenlenen alanlar bütününde ve bu alanlar içinden seçilen birer yapı adası ve çevresi örneklerinde, farklı tekniklerin kullanıldığı kentsel doku analizi parametreleri ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma sonucunda Ayvansaray ve Samatya'da XIX. yüzyılda yangınlar sonrası düzenlenen geometrik biçimli yapı adaları ve bunları tanımlayan sokak genişliklerinin büyük oranda korunduğu, ancak her iki dokuda da yapı yüksekliği ve parsel ilişkilerinde dikkate değer değişimler yaşandığı saptanmıştır. Fiziksel doku bileşenlerinde gerçekleşen bu değişim Ayvansaray'da daha sınırlı kalmakla birlikte, özellikle Samatya'nın kentsel dokusunda yaşanabilirliği olumsuz yönde etkileyerek sokakların ve yapıların güneş ışığı alımının zedelenmesine, sağlıksız ve yaşam kalitesi düşük mekânlar ortaya çıkmasına, insan ölçeğinde çevrelenme oranının aşılmasına, parsellerin birleştirilmesiyle parsel ve yapı boyutlarının değişmesine, çok ailelik apartman tipinin yaygınlaşması ile yapılaşmış alan ve nüfus yoğunluğunun aşılmasına, ada ortası açıklıkları-

nın giderek daralmasına, cephelerde hacimsel hareketliliğin yitirilerek tekdüze bir görünüme bürünmesine neden olmuştur.

Kentsel Doku Kavramı ve Çalışmanın Yöntemi

Her yerleşme birbirinden farklı ve karmaşık bütünlerden meydana gelmektedir. Fiziksel açıdan tüm doğal dokular gibi insan ürünü, yapılı (yapay) çevreler olan kentsel dokular da birim biçimlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Southworth ve Ben-Joseph (2003) ve Zorlu (2008) kentsel dokuları, birim biçimlerin veya birim biçimlerden meydana gelen modüllerin birbiriyle kurduğu ilişkiler, bir araya gelme şekilleri ve özellikleri sonucu ortaya çıkan örüntüler olarak tanımlamaktadır. Sözü edilen birim biçimler ve modüller, fiziksel hacme sahip binalar, duvarlar gibi yapılı çevre elemanlarıdır. Spreiregen (1965) ise kentsel dokuların düzenli ya da düzensiz olabildiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle fiziksel açıdan kentsel dokuyu, yapılar ile bunların tanımladıkları dış mekânlardan oluşan örüntü, birliktelik veya mekânı oluşturan fiziksel elemanların birlikte çalışma veya organize edilme şekli olarak tanımlamak mümkündür.

Conzen (1960) ve Curl'e (2006) göre kentsel doku bir kenti ya da kentin bir parçasını meydana getiren sokaklar, yapılar, parsel ve yapı adası düzenleri ile açık alanlar bütünüdür. Hasol (2008) kentsel doku üzerine yaptığı tanımda, bahsedilen bu fiziksel elemanların yerleşimdeki dağılım düzeni üzerinde durmaktadır. Kürkçüoğlu ve Ocağcı'nın (2015) tanımlarına göre ise kentsel doku, iki ve üç boyutlu bileşenlerin oluşturduğu, konum, zaman, kültür, sosyoekonomik durum, üretim biçimleri, iklim, bitki örtüsü, coğrafya gibi değişkenler doğrultusunda şekillenen, birbirinden farklılaşan ve süreç içerisinde değişebilen örüntü bütünüdür. Bu örüntüyü oluşturan fiziksel bileşenler, su öğeleri, topoğrafya, iklim gibi doğal yapı unsurları ile yapılar ve yapıların tanımladığı mekânsal boşluklardır. Kentsel dokuları meydana getiren yapılar, farklı işlevlere sahip binalar, çeşmeler, anıtlar, bahçe duvarları, korkuluklar ve üçüncü boyuta sahip diğer tüm fiziksel elemanlardır. Mekânsal boşluklar ise yapıların ve ayırıcı elemanların tanımladığı sokaklar ve caddeler gibi kanal mekânlar, bahçeler veya avluların bulunduğu parsel ve yapı adası boşlukları ile parklar, yeşil alanlar, meydanlar gibi kamusal açık mekânlar ve yapıların tanımladığı diğer tüm açık alanlardır. Yapılar ve yapıların tanımladığı mekânsal boşluklar farklı biçimlerde bir araya

gelerek açık, yarı açık ve kapalı mekânları oluşturmakta, derinlik, genişlik ve yükseklik ölçülebilir boyut kazanmaktadır.

Öte yandan kentsel dokular kültürel, sosyoekonomik, ideolojik ve politik değişkenlerin, dolayısıyla insan ve çevresinin, karşılıklı etkileşimi ile de şekillenmektedir (Lozano, 1990). Gelenek ve görenekler, toplumun süreç içinde edindiği bilgi birikimi, günlük yaşam biçimi, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişim, yoğunluk, arazi değerleri, mülkiyet gibi etkenler de kentsel dokuları etkilemektedir.

Kültürel, ekonomik ve diğer boyutları da dikkate alındığında kentsel doku, insan ürünü olan, akıl, ihtiyaçlar ve emek sonucu ortaya çıkan, soyut, somut, yapay ya da doğal bileşenlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen, bulunduğu alana özgü olan, genellikle toplumun belirli bir süreç içerisinde ya da belirli yaklaşımlarla ürettiği, kentin biçim ve kimliğini belirleyen bir tür kompozisyon şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla kentsel dokular fiziksel ve sosyokültürel bileşenlerin birbiriyle kurduğu ilişkiler doğrultusunda zaman içinde gelişebilmekte, belirli yaklaşımlar ve koşullar altında üretilebilmekte ya da birtakım müdahalelere uğrayabilmektedir.

Çalışmada aynı şartlar altında ortaya çıkmış kentsel dokuların karşılaştırma yapılarak çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda XIX. yüzyılda tarihi yarımada düzenlenenen yangın alanları incelenmiş ve aralarından düzenlendikleri dönemde ve günümüzde birbirine benzer görünen ve süreç içinde özellikle yapı adası boyutları ve sokak genişlikleri itibarıyla çok fazla değişime uğramamış bu iki doku, çalışmanın örnek alanları olarak seçilmiştir. Tarihi yarımada benzer şekilde düzenlenen başka yangın alanları olsa da, bu düzenlemeler farklı dönemlerde veya farklı imar koşullarını içeren mevzuatlar çerçevesinde yapıldığından ya da süreç içinde tekrar müdahalelere uğrayarak değişim geçirdiğinden, tamamıyla aynı koşullarda ortaya çıkmamıştır. Bu nedenlerle örnek alanların Ayvansaray ve Samatya yangın alanları olarak seçilmesinde rol oynayan başlıca etkenler şunlardır:

- XIX. yüzyılda yangınlar geçirmesi üzerine, aynı koşullar altında, birbirine yakın tarihlerde, aynı mevzuat çerçevesinde ve aynı bakış açısı ile ızgara dokuda düzenlenmiş olmaları;
- Düzenlemelerin yapıldığı döneme ait mevzuatın ulaşılabilir olması ve bu döneme ait haritalarda dokuların düzenlenmiş ilk hallerinde sokakların ve yapı adalarının görülebilmeleri;

- Alanların günümüz dokularının temellerinin söz konusu dönemde atılarak sokak, yapı adası biçim ve boyutlarını günümüze kadar büyük oranda korumuş olması;
- İki dokunun da günümüzde koruma alanları içinde bulunması;
- Alanların günümüzdeki kentsel dokularının daha önce çalışılmamış olması nedeniyle mevcut dokunun belgelenmesinin önemli olmasıdır.

Çalışmada öncelikle Ayvansaray ve Samatya'nın XIX. yüzyılda yangınlar sonrası düzenlendiği biçimleri E. H. Ayverdi'nin yayıma hazırladığı "19. Asırda İstanbul Haritası"ndan yararlanılarak yapı adaları ve yapı adalarını tanımlayan yollar bağlamında iki boyutlu incelenmiş ve karşılaştırılmış, böylelikle dokuların hangi yaklaşımla üretildiklerine yönelik genel tespitler yapılmıştır. Ardından günümüze kadar dokuların şekillenmesinde etkili olan imar kararları ile İstanbul'da yaşanan sosyoekonomik açıdan önemli gelişmelerin her iki dokunun fiziksel yapısına yansımaları üzerinde durulmuş, böylelikle günümüz dokularına yönelik saptamalarda bulunulmuştur. Son olarak mevcut durum tespiti yapılabilmesi amacıyla, her iki dokunun bugünkü fiziksel özellikleri aşağıda açıklanan kentsel doku analizi parametreleri ve teknikleri ile çözümlenmiştir. Bu analiz parametreleri kentsel dokuların iki ve üç boyutlu incelenmesi şeklinde iki ana başlık altında ele alınmış, çeşitli teknikler doğrultusunda doku bütünlüğünde ve dokular içinden örnek olarak seçilen birer yapı adası özelinde tespitler yapılarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Kentsel dokuların iki boyutlu olarak çözümlenmesi, yapıların ve yapılaşmamış alanların planlar ve haritalar üzerinden incelenmesi, doluluk ve boşlukların, fiziksel bileşenlerin boyutlarının, biçimlerinin, birbirlerine oranlarının ve uzaklıklarının iki boyutlu olarak okunması ile gerçekleşmektedir. Buna göre, çalışma kapsamında incelenen iki boyutlu kentsel doku analizi parametreleri;

- Topoğrafya,
- Dokuları meydana getiren fiziksel bileşenlerin biçimleri, boyutları ve birbirleriyle ilişkileri,
- Arazi kullanım ve
- Tescilli yapılarıdır.

Kentsel dokuların üçüncü boyutuna yönelik fiziksel bileşenlerin çözümlenmesi ise, dokuları meydana getiren fiziksel bileşenlerin hacimlerinin, perspektifleri ile birlikte yatay ve düşey elemanların, geri çekme ve çıkmaların algılanması ve düzlemlerin karakteristik özelliklerinin

görülmesi ile gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, çalışma alanlarında dokularının üçüncü boyutu hakkında bilgi sağlayan analizlerin yerine getirilmesinde kullanılan parametreler;

- Işık ve gölge,
- Mesafe, bakış açısı ve uzaklığı, ölçek ve
- Kentsel dokuların içinde dolaşarak üç boyutlu algılanan özellikleri; dokular içinde farklı açılardan perspektif görünüm, kesitler ve görünüşler

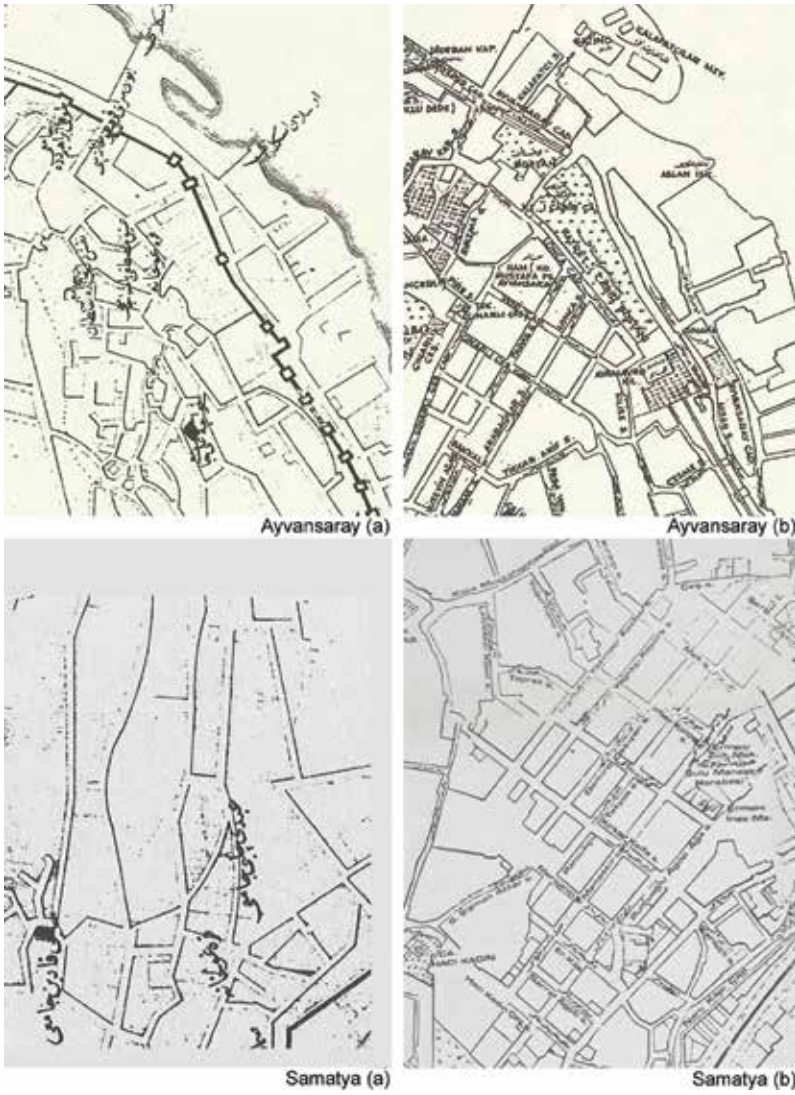
olarak belirlenmiştir. Bu parametreler doğrultusunda örnek alanlarda kentsel dokuların mevcut fiziksel bileşenlerinin çözümlemesine geçmeden önce bu dokuların temellerini oluşturan ortaya çıkış koşullarının ve günümüzdeki fiziksel doku özelliklerinin nedeni olan tarihsel sürecin ele alınması gerekmektedir.

Çalışma Alanları: Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanları

Ayvansaray yangın alanı, tarihi yarımada'nın kuzeybatısında Haliç'e yönelen bir vadiye yer almaktadır. Kabaca alanın kuzeyinde ve batısında kara surları, güneybatısında Edirnekapi, güneyinde ve doğusunda Balat, kuzeydoğusunda Haliç yer almaktadır (*Şekil 1*). Ayvansaray, V. yüzyılda kara surlarının inşa edilmesi ile sur içine dahil olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra bölgeye Müslümanlar yerleşmiş, semtte yer alan önemli yapılar nedeniyle Hristiyanlar da bölgede varlıklarını sürdürmüştür. Semt'in iç kesimlerinde ise geniş bir Roman kolonisi yaşamıştır (Eyice, 1993). Samatya yangın alanı ise tarihi yarımada'nın güneybatısında Marmara Denizi'ne bakan yamaçta konumlanmaktadır. Kuzeyinde ve batısında Kocamustafapaşa, güneybatısında Yedikule, güneydoğusunda Marmara Denizi ve doğusunda Yenikapı yer almaktadır (*Şekil 1*). Roma döneminde sur dışında yer alan bölge, kentin büyümesi ve bugünkü kara surlarının inşa edilmesi ile sur içine alınmıştır. Fetih öncesinde Rumların ikamet ettiği Samatya'ya fetihten sonra

Şekil 1. Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarının tarihi yarımada'daki konumu.

Şekil 2. Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarında yapılan mekânsal düzenleme öncesine ve sonrasına ait haritalar: a) Library of Congress Arşivi, b) Ayverdi Haritası.

Ermeniler de yerleştirilmiştir (Kuban, 2015). Tarih boyunca yangınlar geçiren her iki semt de özellikle XIX. yüzyılda geçirdikleri yangınlarda büyük tahribata uğramıştır.

XIX. Yüzyılda Yapılan Kentsel Doku Düzenlemeleri

Düzenlemelerden önce Ayvansaray ve Samatya organik sokakların tanımladığı yapı adaları ve çıkmaz sokaklardan oluşan dokulara sahip iki semttir (Çelik, 1986). 1861’de Ayvansaray’da ve 1866’da Samatya’da yaşanan yangınlar sonrasında, Islahat-ı Turuk Komisyonu tarafından yapılan düzenlemelerle yangın öncesi dokuların yerine ızgara dokular oluşturulmuştur. Ayvansaray’da sınır elemanı rolü oynayan daralan vadi, topoğrafya ve kamusal yapılar nedeniyle tam bir ızgara elde edilememiştir. Samatya’da ise ızgara plan daha düzgün bir biçimde oluşturulabilmiştir (Şekil 2). Düzenlenen alan Ayvansaray’da yaklaşık 2,7 hektar, Samatya’da ise yaklaşık 4,6 hektardır.

Haritalar aracılığıyla sokak ve yapı adası özellikleri iki boyutlu izlenebilen alanlarda, düzenlemelerin yapıldığı döneme ait üçüncü boyut özel-

likleri hakkında veriler sınırlıdır. Ancak her iki dokunun düzenlendiği dönemde Turuk ve Ebniye Nizamnamesi’nin (1863) geçerlilikte olduğu bilinmektedir. Bu nizamnamede yapı yükseklikleri kâgir yapılar için 15 m, ahşap yapılar için 10,5 m olarak belirlenmiş, yapıların zemin katlarında çıkma yapılması yasaklanmış, üst katlarda cumba yapımına izin verilmiştir. Çıkma ya da cumbaların diğer yapılara olan uzaklığı 1,3 m ile sınırlandırılmış, cumbaların parsel sınırlarını geçmemesi, sokağa taşmaması ve zemin kattan 3,4 m yüksekte olması zorunluluğu getirilmiştir (Ergin, 1995). Öte yandan bu alanlarda inşa edilen tüm yapılar günümüze ulaşmadığından, fiziksel özelliklerine dair kesin bir bilgi bulunmamakta, öngörülen kuralların uygulanma durumu bilinmemekte ancak nizamnamede yer alan bu maddeler, oluşturulan dokuların üçüncü boyutlarına yönelik özellikleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Düzenlemelerden Günümüze

Dek Yaşanan Süreç

Tarihi yarımada kentsel doku düzenlemelerinin başladığı dönemden günümüze birçok planlama ve imar hareketi gerçekleştirilmiştir. Ayvansaray’da süreç içinde kentsel dokunun değişiminde rol oynayan başlıca etkenler;

- Haliç kıyılarının Prost Planı’yla sanayi alanı olarak belirlenmesi ile kıyılarda atölye, depo ve antrepo gibi yapılara yer verilmesi, işlev değişimiyle kıyıların ve kıyıya yakın yerlerde konumlanan yapıların fiziki özelliklerinin değişmesi,
- Haliç sahil yolunun inşası,
- Dokunun Haliç ile ilişkisinin sanayi yapıları ve sahil yolu nedeniyle kesintiye uğraması,
- Konut dokusunun bölgede çalışmaya gelen işçilerin iskân alanı haline gelmesiyle sosyoe-konomik durumunun ve kullanıcı profiline değişmesi,
- Arazi kullanımı, yapı tipolojileri ve cephe özelliklerinde değişimler meydana gelmesi,
- 1980’lerde Haliç kıyılarının sanayi alanlarından arındırılması ve kamusal açık ve yeşil alanlar olarak öngörülmesi ile kıyının müdahaleye uğraması olmuştur.

Samatya’da süreç içinde kentsel dokunun değişiminde rol oynayan başlıca etkenler ise;

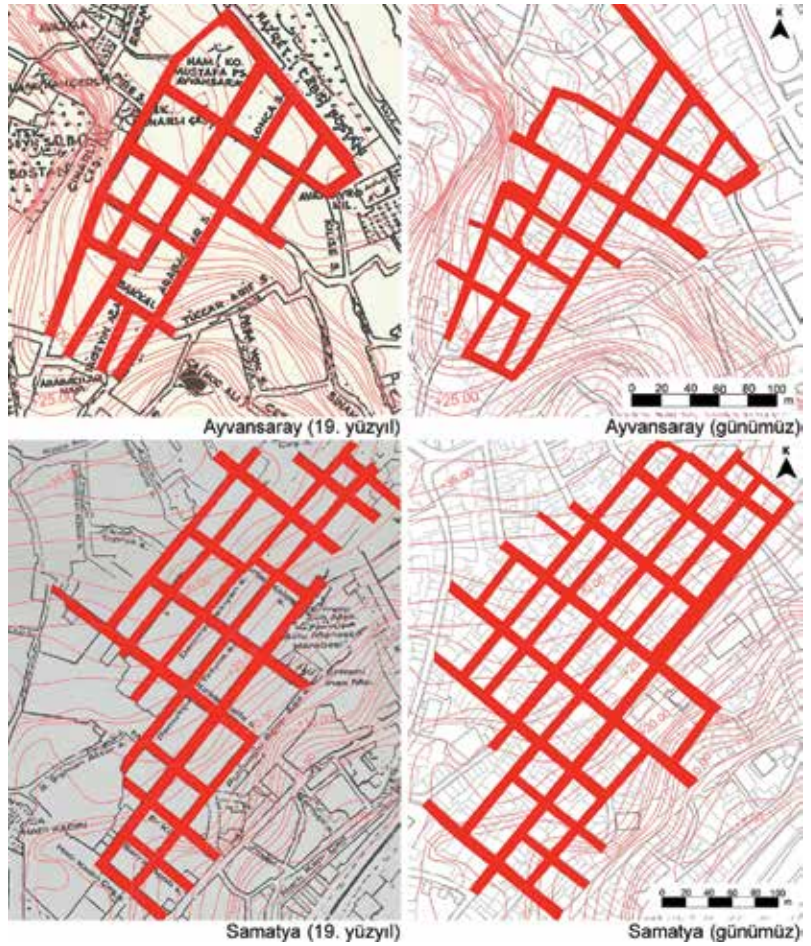
- 1874’te açılan Edirne-İstanbul demiryolu ile Samatya’nın denizle kurduğu ilişkinin zedelenmesi,
- 1960’larda Samatya’da kurulan İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve önceki yıllardan beri yakın çevrede varlığını sürdüren birçok tıp

merkezinin bölgenin sağlık sektörüne hizmet eder hale gelmesi ve sağlık alanında çalışanlar ile öğrencilerin artan konut talebi ihtiyacı,

- Marmara Sahil Yolu'nun açılması ile semtin denizden uzaklaşması,
- 1965 yılında Kat Mülkiyeti Yasası ile birlikte parsel boyutları, yapı oranları ve kat adetlerinin değişmesi ile apartman tipi yapıların yoğunlaşmaya başlaması olmuştur.

İmar hareketlerinin yanı sıra, kentin sanayi ve hizmetler ağırlıklı büyüyen ekonomik durumu, aldığı göçler, nüfus yoğunluğu ve lastik tekerlekli taşıtların egemenliğinde gelişen kent içi ulaşım da kentsel dokuları etkilemiştir. Süreç içinde gerçek sahiplerinin Ayvansaray ve Samatya gibi yerleşmeleri terk etmesi ile kırsaldan kente göç eden nüfusun bu alanlara yerleşmesi ve tarihi çevreyi dikkate almayarak yapılara müdahalelerde bulunmaları kentsel dokuların zedelenmesine yol açmıştır.

1995'te sur içinin sit alanı ilan edilmesi ile başlayan süreç bu dönemden sonra yapılan planlarda etkili olmuştur. 2010 yılında düzenlenen plan doğrultusunda tarihi yarımada koruma ve yenileme alanları belirlenmiş, Ayvansaray ve Samatya semtleri ikinci derece koruma bölgeleri arasında yer almıştır. İkinci derece koruma bölgelerinde, mevcut yapı stokunun sıhhileştirilmesi, yapı fonksiyonlarının korunması ve geleneksel dokunun yaşatılması kararları alınmıştır. Ancak plan kararları arasında, yenileme ve sağlıklılaştırma çalışmaları ile fiziki ve sosyal dokunun değişiminin hedeflendiği de vurgulanmıştır (Şehir Planlama Müdürlüğü, 2012). Öte yandan Ayvansaray yangın alanının bir kısmı ve Samatya yangın alanının yakın çevresi yenileme alanları arasındadır. Yenileme alanlarında yapılacak projelerle geleneksel sokak silüetinin ve sosyal dokunun korunması, konut alanlarının prestij kazanması amaçlanmaktadır. Ancak projelerin uygulanması durumunda mevcut dokuların sosyoekonomik ve kültürel açıdan etkilenebileceği, proje alanlarının yakın çevrelerinde de süreç içinde fiziksel

değişim yaşanabileceği öngörülmektedir. Bu projelerin yanı sıra günümüzde iki alanda da yapı ölçeğinde dönüşüm projeleri gerçekleştirilmekte, dokuların özellikle üçüncü boyutta değişimini tetikleyebilecek bir süreç yaşanmaktadır.

Ayvansaray ve Samatya'da Günümüz Dokularının Karşılaştırılması

Bu bölümde Ayvansaray ve Samatya'da kentsel dokular, çalışmanın yönteminde belirtilen analizler doğrultusunda incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır.

İki Boyutlu Analizler

Ayvansaray ve Samatya'da düzenlemelerin yapıldığı döneme ait haritalar ve günümüz plan-

Şekil 3. Ayvansaray ve Samatya'da XIX. yüzyılda düzenlenen ızgara yol doku ve günümüz yol doku. (Ayverdi Haritası ve 2013 Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'ndan yararlanılmıştır.)

Tablo 1. Ayvansaray ve Samatya'da Kentsel Dokuların İki Boyutlu Analizi

Genel Fiziksel Özellikler	Ayvansaray	Samatya
Alan büyüklüğü (ha)	2,7 hektar	4,6 hektar
Yerleşme kot aralığı (m) ile Haliç'e ve Marmara Denizi'ne dik sokaklarda ortalama eğim (%)	+5.00 ile +20.00 arasında, %6	+20.00 ile +30.00 arasında, %4,9
Sokak genişlik aralığı (m)	3,3 m - 7,9 m	4,5 m - 14,2 m
Yapılaşmış alan oranı (%)	%57	%59
Yapı adalarında yapılaşmış alan oranı (%)	%78	%86
Yapı adası sayısı	17	30
Yapı adası boyut aralığı (en kısa ve en uzun yapı adası kenarı) (m)	12,6 m - 72,8 m	16,7 m-59,8 m
Yapı adası büyüklük aralığı (m)	384 m ² - 1.795 m ²	340 m ² - 2.871 m ²
Parsel büyüklük aralığı (m ²)	10,2 m ² - 246 m ²	8,6 m ² - 421 m ²
Yapı taban alanı büyüklük aralığı (m ²)	13 m ² - 213 m ²	16 m ² - 421 m ²

Şekil 4. Ayvansaray ve Samatya'da günümüzde yol, yapı adası ve kütleli parsel dokusu. (2013 Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'ndan yararlanılmıştır.)

ları birlikte incelendiğinde sokakların ve yapı adalarının, düzenlemelerin yapıldığı dönemdeki biçimlerini ve boyutlarını büyük oranda koruduğu görülmektedir (Şekil 3). Bununla birlikte ızgara düzene sahip olan bu dokular birbirine benzer görünse de fiziksel bileşenleri yönünden detaylı olarak incelendiğinde kısmen birbirinden farklılaşmaktadır (Tablo 1).

Topoğrafya

Ayvansaray'da incelenen doku yaklaşık +5.00 ile +20.00 kotları arasında, uzun sokakları Haliç'e doğru alçalan bir vadide, eğime dik olacak şekilde konumlanmaktadır. Marmara Denizi'ne yönelen Samatya ise daha az eğimli ancak daha yüksek kote sahip bir yamaçta, yaklaşık +20.00 ile +30.00 kotları arasında, uzun sokakları eğime paralel olacak şekilde konumlanmaktadır (Şekil 3).

Fiziksel bileşenlerin biçimleri, boyutları ve birbirleriyle ilişkileri

Tablo 1'de hesaplanan veriler doğrultusunda kanal mekânlar Samatya'da Ayvansaray'a oranla daha geniş ve değişkendir. Samatya'da incelenen yangın alanı büyüklüğünün Ayvansaray'ın yaklaşık iki katı olması nedeniyle yapı adası sayısı da iki katına yakındır. Ayvansaray'da yapı adalarının biçimi genellikle kareye yakın Samatya'da ise dikdörtgendir. Bununla da ilişkili olarak Samatya'da yapı adası boyutları (kenar uzunluğu ve kapladığı alan bakımından) daha büyüktür. İki dokuda da yapı adası ortası boşlukların bulunduğu, ancak Ayvansaray'da yapı adası boyutlarının daha küçük olması nedeniyle bu boşlukların daha dar ve küçük olduğu görülmektedir (Şekil 4).

Her iki dokunun alan büyüklükleriyle orantılı olarak yapılaşmış alan oranları birbirine denktir.

Ancak yapı adaları bazında Samatya daha çok yapılaşmıştır. Her iki dokunun parsel büyüklükleri ve yapı taban alanları birbirine yakın olmakla birlikte Samatya'da daha büyük parseller de bulunmaktadır. Bitişik nizamın egemen olduğu iki dokuda da yapı taban alanları genellikle parselleri neredeyse tamamen kaplamakta, bazı yapılar ise birden fazla parsel üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 5). Bu durum süreç içinde bazı parsellerin birleştirilerek yeniden yapılaştığını ortaya koymaktadır. İki dokuda da yapılar genellikle sokağa bakan parsel sınırına dayanacak şekilde konumlandığından geri çekmelere ya da ön bahçelere rastlanmamaktadır. Yapı adası ortası boşluklar haricinde yapılaşmamış alanlar açık otoparklar, parklar, dini yapıların ve okulların avluları, bahçeleri ya da yıkılmış yapılardan geriye kalan boş parsellerdir. Bu alanlar yeşil öğelerden yoksundur.

Arazi kullanım

Dokular arazi kullanım yönünden incelendiğinde, iki dokuda da konut alanlarının yoğunlukta olduğu görülmektedir (Şekil 6). Özellikle Ayvansaray'da zemin katlarda konut kullanımı önemli oranda korunmaktadır. Ayvansaray'da dokunun %79'unu konut, %10'unu konut ve ticaret işlevli yapılar, Samatya'da ise dokunun %55'ini konut, %39'unu konut ve ticaret işlevli yapılar meydana getirmektedir.

Tescilli Yapı

Koruma Amaçlı İmar Planı'nda iki dokuda da tescilli yapılar olduğu görülmektedir (Şekil 7). Ancak Ayvansaray'da yenileme alanı kararı nedeniyle, planda mevcut durumun gösterilmediği yapı adaları bulunmaktadır. Planda yenileme alanı sınırları dışında 40 adet tescilli yapı bulunmaktadır. Yenileme alanı içinde ise tarihi niteliği olan 51 yapı doku içinde dolaşarak tespit edilmiştir. Tüm bu yapılar dokuda yer alan yapı toplamının %23'üdür. Samatya'da incelenen dokuda ise 510 yapıdan 107'sinin (%21) tescilli olduğu görülmektedir. Ancak bu veri yanıltıcıdır, çünkü planda tescilli olduğu işaret edilen yapıların bir kısmının günümüzde yerinde olmadığı, yapı ölçeğinde dönüşüm projeleriyle yenilendiği ya da müdahalelere uğradığı tespit edilmiştir.

Bu iki dokunun günümüzdeki durumu iki boyutlu plan düzleminde elde edilen bulgular doğrultusunda karşılaştırıldığında, her iki dokuda da ızgara düzeninin büyük oranda korunduğu, dokuları meydana getiren yapıların genellikle bitişik nizam yerleşim düzenine sahip olduğu, yapılaşmış yapılaşmamış alan oranlarının birbiri-

ne yakın olduğu, iki dokuda da konut alanlarının yoğun olduğu ve donatı alanlarının pek yer almadığı tespit edilmiştir.

Üçüncü Boyut Hakkında Bilgi Sağlayan Analizler

Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarının günümüz dokuları; üzerinde konumlandıkları topoğrafya, kapladıkları alan, yapı adası, parsel ve yapı boyutları yönünden görece farklılaşsa da ızgara plan tipolojisine sahip olduklarından ikinci boyutta birbirine benzer görünmektedir. Ancak süreç içinde yaşanan değişimler, dokulara yapılan müdahaleler ve dokuların uğramış olduğu tahribatlar daha çok bu dokuların üçüncü boyutunda gözlemlenebilmektedir.

Işık ve Gölge

Şekil 8'de Ayvansaray ve Samatya'da kentsel dokularda ışık ve gölge konularının üç boyutlu olarak incelenmesi dokulara kuşbakışı bakılarak yapılmaktadır. Topoğrafyanın da ifade edildiği dokular gölge düşüren bir ışık altında incelendiğinde, oluşan ton farklılıkları ve hacim etkisi, dokuların üçüncü boyutu hakkında bilgi vermektedir. Samatya'da yapılaşmamış alanlar Ayvansaray'dan daha fazla gölgelendiğinden, Samatya'da yapı yüksekliklerinin Ayvansaray'dan daha fazla olduğu, doğal ışık alımının ise Ayvansaray'da daha fazla olduğu görülmektedir. Öte yandan yapı adaları içinde yapı yüksekliklerinin Ayvansaray'da daha değişken, Samatya'da ise görece birbirine daha benzer olduğu, yapıların birbiri üzerine düşürdüğü gölgelerden izlenebilmektedir.

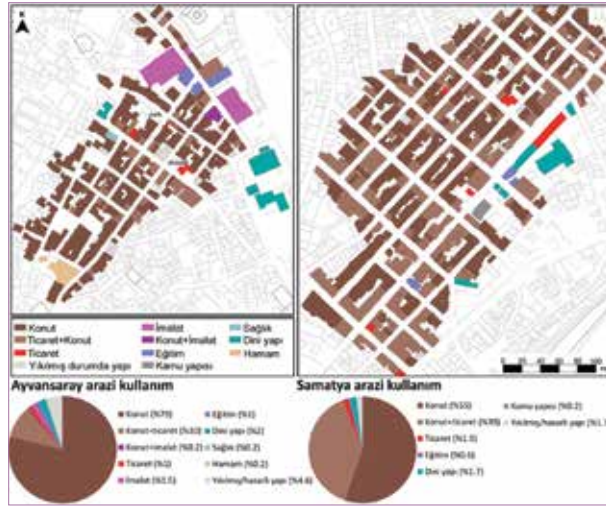
Mesafe, Bakış Açısı ve Uzaklığı, Ölçek

Şekil 9'da yer alan perspektiflerde Ayvansaray ve Samatya'da kentsel dokulara 30 derecelik açılarla doğu yönünden, aynı uzaklıktan bakılmaktadır. Ayvansaray'da topoğrafyanın eğimi, sokaklarda %1-8 arasında, Samatya'da ise %0,8-7 arasında değişmektedir. Her iki dokuda da eğim sokakların çoğunda az olduğundan, doku içinde gezilirken çok fazla hissedilmemekte, bu nedenle topoğrafyanın bütününe görülebildiği bir mesafeden incelenmesi üçüncü boyutunun algılanmasında önemli rol oynamaktadır.

Yapı boyutları Ayvansaray'da daha değişken, Samatya'da ise aynı yapı adası içinde genellikle birbirine yakın olduğundan, Ayvansaray'da yapılar birbirinden daha kolay ayırt edilmekte, Samatya'da ise yapılar daha sürekli ve bütün olarak algılanmaktadır (Şekil 9). Ayvansaray'da dokunun üzerinde konumlandığı arazi eğiminin Samatya'dan daha fazla

Şekil 5. Ayvansaray ve Samatya'da dokuların yapılaşmış-yapılaşmamış alan analizi. (2013 Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'ndan yararlanılmıştır.)

Şekil 6. Ayvansaray ve Samatya'da dokuların arazi kullanım analizi. (2013 Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'ndan yararlanılmıştır.)

Şekil 7. Ayvansaray ve Samatya'da dokuların tescilli yapı analizi. (2013 Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'ndan yararlanılmıştır.)

olması da bu algıyı güçlendirmektedir. Yapı boyutları ve topoğrafya itibarıyla Ayvansaray'da doku daha değişken, Samatya'da ise daha homojen bir izlenim yaratmaktadır. Ayvansaray'da birbiriyle uyumsuzluk arz eden yapılar, kentsel dokunun yer yer müdahaleye uğradığını, Samatya'da ise yapıların oran ve boyutlarının Ayvansaray'dan oldukça farklılaşmış olması, dokunun büyük bir bölümünün müdahaleye uğradığını göstermektedir.

Şekil 10'da yer alan arazi kesitlerinde Ayvansaray'da dokunun üzerinde konumlandığı arazi

Şekil 8. Ayvansaray ve Samatya kentsel dokularında ışık ve gölgenin oluşturduğu üç boyutlu etki.

eğiminin (ortalama %6,5) Samatya'ya (ortalama %4,5) oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Geçmişte denizle ilişkili olan ve üzerinde konumlandıkları topoğrafya neticesinde yapıların büyük bir kısmının manzaraya yöneldiği bu dokularda süreç içinde yapılaşmanın yoğunlaşması, yapı kat adetleri ile yapı yüksekliklerinin artması ve topoğrafya ile uyumlu olmaması sonucunda manzaraya açılma özelliği büyük oranda kaybedilmiştir.

Kentsel Dokuların İçinde Dolaşarak Üç Boyutlu Algılanan Özellikleri

Dokular içinde dolaşarak incelenmek üzere, ikinci boyutta benzer görünen ve üçüncü boyutta dokuların karakteristik özelliklerini temsil eden doku parçaları seçilmiştir. Seçilen doku parçaları birer yapı adası, bu yapı adalarını çevreleyen sokaklar ve bu sokaklara bakan binalar ile sınırlandırılmıştır (Şekil 5, 11). Geçmişte aynı çıkış noktasına sahip olan bu doku parçalarının içinde dolaşıldığında karakteristik özelliklerinin birbirinden farklılaşmış olduğu görülmektedir. Bu konu, a) dokular içinde farklı açılardan perspektif görünüm, b) kesitler ve c) görünüşler başlıklarıyla ele alınmaktadır.

a) Dokular İçinde Farklı Açılardan Perspektif Görünümler:

İncelenen doku parçalarında sokak-

ları sınırlandıran bileşenler genellikle bina cepheleridir. Ayvansaray'da incelenen doku parçasında yapı cephelerinde hareketlilik, tekrar ve ritim algısı yaratan cumbalar bulunmaktadır. Cumbaların genellikle tek katta yer aldığı ve parsellerin sokak yönündeki sınırlarını geçerek kaldırımların üzerine taşıdığı görülmektedir. Samatya'da ise bina cepheleri genellikle belirli bir hizayı takip ettiğinden hareketsiz ve monoton bir biçimde algılanmaktadır. Ayvansaray'da yapı cephelerinde yer alan cumbaların ve dar pencerelerin etkisi ile sokaklar daha kısa algılanmakta, Samatya'da ise cephe hizalarının sürekli olması, geniş pencerelere daha sık yer verilmesi ve yapı yüksekliklerinin daha fazla olması nedeniyle derinlik etkisi artmakta, sokaklar daha uzun algılanmaktadır (Resim 1).

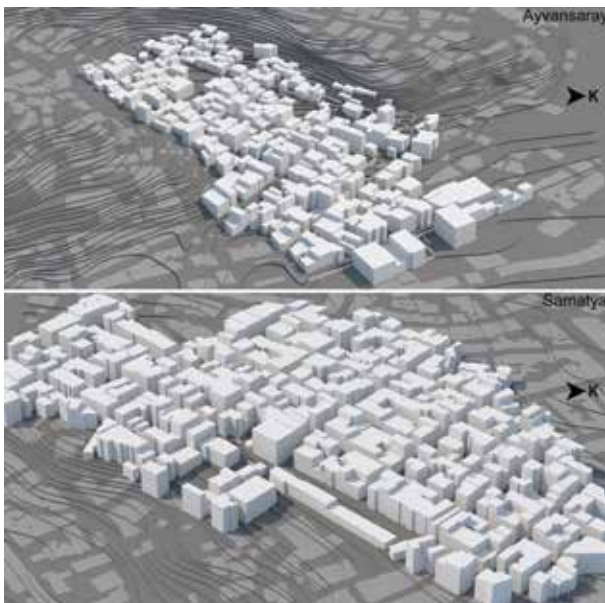
İki doku parçasında da bazı yapıların girişlerinde, cephelere hareketlilik kazandıran hacimsel geri çekmeler bulunmaktadır (Resim 2). Bu geri çekmeler rüzgâr, güneş ve yağışlar gibi iklimsel koşullardan korunma, özel mekâna geçişe hazırlama, sokak yaşantısıyla ilişki kurma ve karşılama mekânı oluşturma gibi ihtiyaçları karşılamaktadır.

Ayvansaray'da yapı cepheleri, genellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tarihi yarımada ile ilgili yazılmış olan seyahatnamelerde söz edildiği gibi (Amicis, 2013), günümüzde de birbirinden farklı ve dikkat çekici renklere sahiptir. Cephelerin farklı renklerde oluşu yapıların tek tek algılanabilmesini sağlarken dokunun bütün olarak algılanmasını kısmen zorlaştırmaktadır (Resim 2). Samatya'da ise yapı cephelerinde farklı renkler kullanılmasına rağmen algıda Ayvansaray'daki gibi bir etki yaratmamaktadır.

Ayvansaray'da incelenen doku parçasında yer alan tescilli yapılar genellikle 3 ya da 4 katlıdır. Öte yandan doku parçası içinde ek katlar yapılmış olan tescilli yapılar ve kat sayısı daha fazla olan yakın dönem yapıları da yer almaktadır. Yapı yüksekliklerinin değişken oluşu, sokaktan bakıldığında ritmik bir algı yaratmakta, dokunun müdahalelere uğradığını da ortaya çıkarmaktadır. Samatya'da incelenen doku parçasında ise yapılar, 1-2 katlı birkaç yapı haricinde, genellikle 5-6 katlıdır. Yakın dönem yapılarının yüksekliğinin artmış olması, dokunun müdahalelere uğrayarak karakteristik özelliklerini büyük oranda kaybettiğini göstermektedir (Resim 3).

Doku parçalarına belirli bir mesafeden bakıldığında Ayvansaray'da beşik çatıların Samatya'da ise kırma çatıların daha yaygın olduğu görülmektedir (Şekil 11). Yağışlardan ve güneşten korunma amacıyla yapılan çatı saçaklarına ise Ayvansaray'da daha sık rastlanmaktadır. Çatı

Şekil 9. Ayvansaray ve Samatya kentsel dokularına üçüncü boyutta belirli bir açı ve mesafeden bakılması.

Resim 1-2. Ayvansaray (üstte) ve Samatya'da (altta) sokakları sınırlandıran yapı cephelerinden örnekler.

saçaklarına Ayvansaray'da daha sık yer verilmesi gökyüzünü çerçeveleyen sınırların hareketli, Samatya'da az yer verilmesi ise yapı üst sınırlarının daha durağan algılanmasına neden olmaktadır. Öte yandan Ayvansaray'da yapı yükseklikleri daha az olduğundan gökyüzü daha çok algılanırken, Samatya'da yapıların yüksek olması nedeniyle gökyüzünün görülme ve gün ışığından faydalanma oranı azalmaktadır (*Resim 3*).

Ayvansaray'da incelenen doku parçasında sokaklarda kaldırım ve taşıt yollarında farklı malzemeler kullanıldığı ve zemin düzleminde çeşitlilik olduğu görülmektedir. Taşıt yollarında birbirinden farklı malzemelere yer verilmesi taşıtların hızını sınırlandırmakta ve sokak zeminine görsel etki katmaktadır. Samatya'da ise genellikle hem taşıt yollarında hem de kaldırım-larda asfalt kullanıldığı, farklı kotlardaki düzlemler arasında görsel ya da teknik farklılaşmaya yer verilmediği görülmektedir (*Resim 1*).

Resim 3. Ayvansaray (üstte) ve Samatya'da (altta) yapı yüksekliklerinin ilişkilerinden örnekler.

b) Kesitler: Şekil 12'de Ayvansaray'da incelenen doku parçasında sokak genişliklerinin 5,6 m ile 7,5 m arasında değiştiği görülmektedir. Sokakların tümü kaldırımlı olmakla beraber, kaldırım genişlikleri değişkenlik göstermektedir. Bazı yapıların cumbaları kaldırımların üzerine taşmakta ve gölgelenme sağlamaktadır. Samatya'da incelenen doku parçasında ise sokak genişlikleri 6,6 m ile 9,2 m arasında değişmektedir. Sokaklar boyunca sürekliliği olmayan kaldırımların genişlikleri değişkenlik göstermektedir. Ayvansaray'da incelenen doku parçasında yapı yükseklikleri sokak genişliklerinin 0,5 ile 2,4 katı arasında,

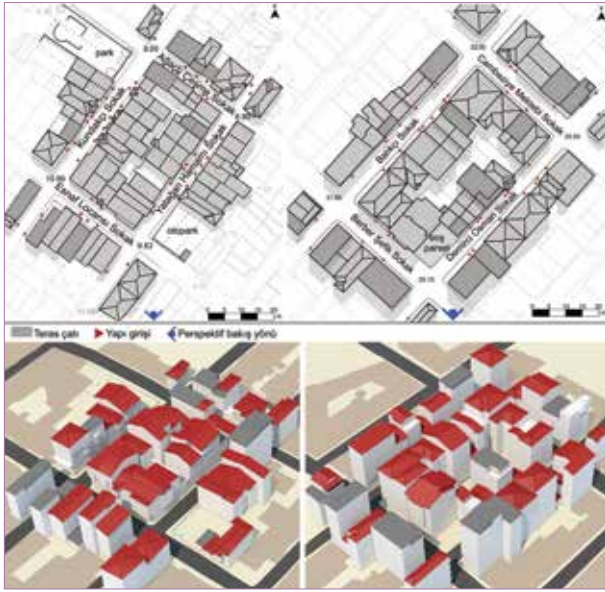
Samatya'da ise 1 ile 3 katı arasında farklılık göstermektedir. Yapı yüksekliklerinin sokak genişliklerine oranının genellikle Ayvansaray'da daha az, Samatya'da daha fazla olması, dokunun Samatya'da daha yoğun ve kapalı algılanmasına, çevrenin eşiğinin aşılmasına ve sokakların ya da yapıların alt katlarının doğal ışık alım sürelerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır.

Kesitlerde, yapı adası ortası boşlukları tanımlayan yapıların derinliklerinin de değişken olduğu görülmektedir (*Şekil 13*). Her yapının yapı adası ortası boşluklarla ve bu boşlukların çevresinde konumlanan diğer yapılarla kurduğu ilişki

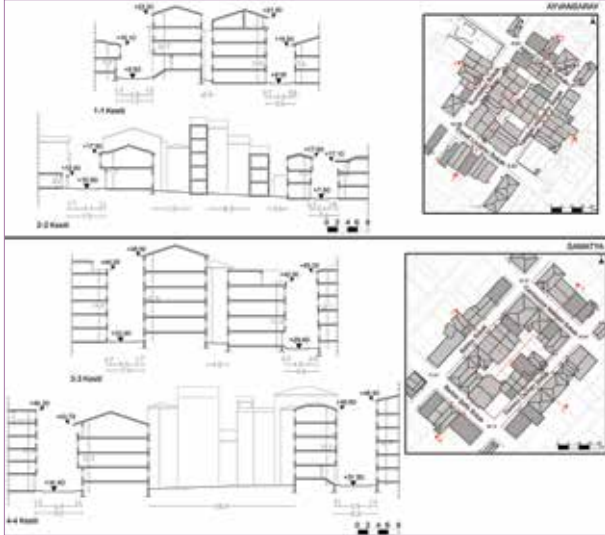
Şekil 10.
Ayvansaray ve
Samatya'da
topoğrafyaya ve
denize dik arazi
kesitleri.

Şekil 11.
Ayvansaray ve
Samatya'da içinde
dolaşarak
incelenmek üzere
seçilen doku
parçaları.

Şekil 12.
Ayvansaray ve
Samatya'da
incelenen kentsel
doku parçalarında
fiziksel
bileşenlerin
ilişkilerini
gösteren kesitler.

farklıdır. Özellikle Ayvansaray'da yapılara ekler yapılması ile bu boşluklar müdahaleler geçirmiş, boyutları değişmiş ve işlevlerini kaybetmiştir.

c) Görünüşler: Şekil 14'de Ayvansaray'da Kundakçı, Samatya'da Balıkçı sokaklarının karşılıklı cephelerinin görünüşlerine yer verilmektedir. Ayvansaray'da incelenen doku parçasında tescilli yapıların genellikle dar ön cephelere sahip

olduğu, yakın tarihli yapıların cephe genişliklerinin ise arttığı görülmektedir. Samatya'da yapıların büyük bir bölümünde cephe genişliklerinin ve yapı yüksekliklerinin Ayvansaray'a kıyasla daha fazla olduğu ve cephe karakterlerinin değişime uğradığı görülmektedir. Bu durum Samatya'da parsellerin birleştirilmesi ile daha fazla yapılaşma hakkının elde edildiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, Ayvansaray'da tescilli yapıların da bir kısmına süreç içinde müdahaleler yapıldığı izlenebilmektedir. Bazı tescilli yapılarda cumbaların üst kısmında sonradan eklenmiş, cephe karakterinden farklılaşan katların bulunduğu, bazılarında ise pencere açıklıklarının müdahaleye uğraması ile cephe kompozisyonunun değiştiği görülmektedir. Yakın tarihli yapılara da ekler ve müdahaleler yapıldığı ise çatı teraslarında yer alan sundurmalarından ya da cephelerde sonradan açılmış, birbiriyle uyumsuz görünen pencerelerden yorumlanabilmektedir.

Cephelerde yer alan açıklıklar incelendiğinde Ayvansaray'da dar, Samatya'da ise geniş pencerelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Şekil 14). Ayvansaray'da pencere açıklıklarının Samatya'ya oranla daha dar olmasının başlıca nedenleri, cephelerin dar olması, farklı açıklık özelliklerinin yapıların iç mekânları ile ilişkili olarak ortaya çıkması ve tarihi dokuda mahremiyet olgusunun rol oynamasıdır. Öte yandan her iki dokuda da konut ve ticaret işlevli yapılarda zemin katlarda konumlanan ticaret işlevleri doğrultusunda vitrinlere yer verilmesi cephe kompozisyonlarını ve cephelerin doluluk-boşluk oranlarını etkilemektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada yapılan kentsel doku analizleri sonucunda aynı koşullar altında, aynı bakış açısı ile düzenlenen kentsel dokuların süreç içinde geçirdikleri müdahaleler ve değişimler sonucunda birbirinden farklılaşabildiği, ikinci boyutta benzer görünümelerini korumayı sürdürse de üçüncü boyutta fiziksel özellikleri ve mekânsal etkileri ile birbirinden ayrılabilirdiği tespit edilmiştir.

Her ne kadar XIX. yüzyılda Ayvansaray ve Samatya'da aynı koşullarda ortaya çıkan kentsel dokuları meydana getiren fiziksel bileşenler, günümüzde ikinci boyutta biçim ve boyut bağlamında birbirine ve ilk kez düzenlenmiş hallerine benzediği algısı verse de özellikle üç boyutlu incelendiğinde karakteristik özellikleriyle birbirinden farklılaştığı görülmüştür. Bu farklılaşmada, kentte süreç içinde uygulanan imar kararları ve sosyoekonomik yönden değişimler sonucunda dokulara yapılan müdahaleler ve ekler

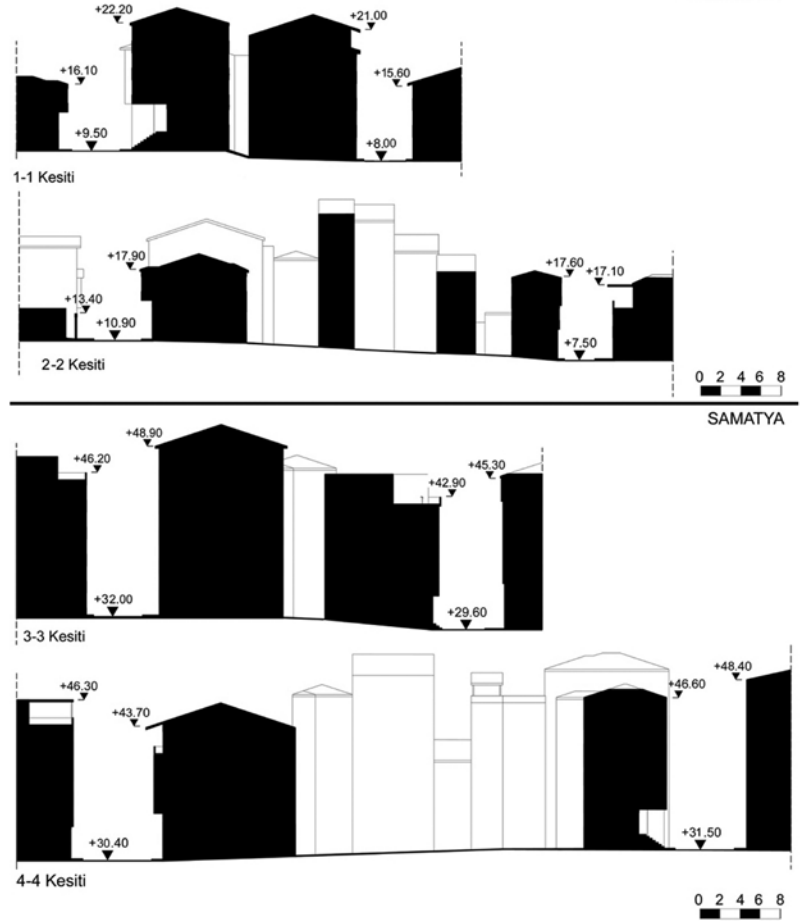
önemli rol oynamıştır. Aynı koşullar altında düzenlenen ve günümüzde halen ikinci boyutta benzer parçalara sahip olan bu iki doku karşılaştırıldığında, geçirilen süreç sonucunda üçüncü boyutta yapı boyutları, yapı cephelerinin karakteristik özellikleri, yapılaşmış-yapılaşmamış alan ilişkileri ve insan ölçeğinden bakıldığında algılanan özellikler gibi yönleriyle birbirinden farklılaştığı, her iki dokunun da süreç içinde geçirdiği müdahalelerin farklı sonuçlar ortaya çıkardığı belirlenmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda;

- Ayvansaray'da gerçekleşen müdahalelerin genellikle yapı ölçeğinde olduğu, bazı tescilli yapı cephelerinin farklılaştığı ya da yapılara yeni katlar eklenmiş olduğu, bazı yapıların yerini dokunun karakteristik özelliklerini yansıtmayan yakın tarihli yapıların aldığı, yapılara ekler yapılması ile yapı adası ortası boşlukların boyutlarının değişime uğradığı ve yapılaşmış alan oranının arttığı, fakat tüm bunlara rağmen mevcut dokunun tarihi özellikleri hakkında ipuçları sağladığı ve bazı karakteristik özelliklerin korunduğu,
- Samatya'da ise süreç içinde dokuya yapılan müdahaleler ile dokunun fiziksel bileşen özelliklerini büyük oranda kaybettiği tespit edilmiştir.

Bu iki dokunun günümüzdeki durumu XIX. yüzyılda yapılan düzenlemeler esnasında geçerlilikte olan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde öngörülen maddelerle karşılaştırıldığında ise;

- Kanal mekân boyutlarının her iki dokuda da büyük oranda korunduğu,
- Ayvansaray'da yapı yüksekliklerinin düzenlemelerde öngörülen yüksekliklere genellikle uygun olduğu,
- Ancak Samatya'da öngörülen yüksekliklerin genellikle aşıldığı saptanmıştır.

Ayvansaray'da yapı-sokak ilişkileri oranlar bağlamında büyük bir değişime uğramamıştır. Samatya'da ise yapı kat adetlerinin ve yapı yüksekliklerinin artması ile sokakların ve yapıların güneş ışığı alımı zedelenmiş, sağlıksız ve yaşam kalitesi düşük mekânlar ortaya çıkmış, insan ölçeğinde çevrelenme oranı aşılmış, parsellerin birleştirilmesiyle parsel ve yapı boyutları değişmiş, çok ailelik apartman tipi yapılaşma yaygınlaşmış, böylelikle düzenlemelerde öngörülen yapılaşmış alan ve nüfus yoğunluğu da aşılmıştır. Öte yandan, nizamname maddelerinde sözü edilen cumbalara ve çatı saçaklarına Ayvansaray'da günümüzde de rastlanırken, Samatya'da yer alan yapılarda bu karakteristik özelliklerin devam ettirilmediği ve cephelerin hacimsel hareketlilikler yönünden

sadeleşerek tekdüze bir hal aldığı tespit edilmiştir. Özetle, nizamname maddelerinden de yola çıkılarak Ayvansaray'da dokunun Samatya'ya kıyasla daha iyi korunmuş olduğu, ancak iki alanda da dokuların bazı fiziksel bileşenlerini ve özelliklerini kaybettiği ya da müdahalelere uğramış olduğu sonuçlarına varılmaktadır. Bu müdahalelere neden olan süreçler, politik, teknolojik, sosyoekonomik birçok neden sonucunda ortaya çıkmış, koruma alanları arasında yer alan bu iki dokunun korunması gereken özelliklerinin de yer yer tahribata uğramasına, değişmesine ya da kaybedilmesine neden olmuştur.

Kentsel dokuların karakteristik özelliklerinin incelenmesi ve dokularda süreç içinde gerçekleşen müdahalelerin sonuçlarının tespit edilmesi, geleceğe dönük kararlar alınmasında da önemli rol oynamaktadır. Günümüzde Dünya Mirası Alanlarına sahip olan ve alan yönetim planında bütünüyle sit alanı olarak tanımlanmış tarihi yarımada da yenileme alanları dahilinde yapılacak düzenlemelerde, 2018 yılında yürürlüğe giren 'imar barışı' ile izin verilen yapılaşmalarda ve yeni tasarımlarda, mevcut dokuları meydana getiren fiziksel bileşenlerin çözülmesi, karakteristik özelliklerinin tespit edilmesi ve uygulamaların bu bağlamda yapılması, dokuların korunabilmesi açısından

Şekil 13. Ayvansaray ve Samatya'da incelenen kentsel doku parçalarında yapı kütlelerinin ve yapılaşmamış alanların ilişkilerini vurgulayan kesitler.

Şekil 14.
Ayvansaray ve
Samatya'da
incelenen kentsel
doku parçalarında
yapı cephe
karakterlerini
yansıtan sokak
görünüşleri.

önem arz etmektedir. Günümüzdeki yenileme uygulamaları dikkate alındığında Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarının yakın çevresinde yer

alan yenileme alanları, dokuların değişme riski ile karşı karşıya olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan yaklaşımla kentsel dokuların incelenmesi, dokuların korunması gereken karakteristik özelliklerinin tespit edilmesinde de etkili olacaktır. Yenileme alanlarına yönelik projeler hazırlanırken, mevcut dokuların ortaya çıkış koşullarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İkinci boyutta sahip olduğu özellikleri koruyormuş gibi görünen, ancak üçüncü boyutta değişim gösteren dokular, mekân kalitesi düşük ve sağlıksız alanların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yeniden projelendirilen alanlarda karakteristik doku özelliklerinin korunabilmesi ve yaşanılabilir mekânların elde edilmesi için mevcut dokuların iki ve üç boyutlu olarak ele alınması, dokuları meydana getiren yapıların coğrafi özelliklerle kurduğu ilişkiler, yapı boyutları, yapı-sokak ilişkileri, yapı yüksekliği-sokak genişliği oranları, yapılaşmış-yapılaşmamış alan yoğunlukları, boyutları ve bu alanların birbirleriyle kurduğu ilişkiler, yapıların hacimsel özellikleri ve karakteristik cephe özellikleri gibi niteliklerine dikkat edilmesi gerekmektedir. ■

Güneş Yörüten, YTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, gunesyoruten@hotmail.com

Cenk Hamamcıoğlu, Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, chamamcioglu@gmail.com

The Comparative Analysis of the Physical Components of Ayvansaray and Samatya Fire Areas with Urban Pattern Analysis Parameters

Ayvansaray and Samatya are two fire areas located in the Historical Peninsula of Istanbul; reorganized with similar grid typologies around the same time, under same circumstances, according to same regulations in the second half of 19th century. This study was considered as a test work that comparatively analyses the existing physical components of both patterns. In this context, the purpose of the study has been determined to investigate comparatively, how these two urban patterns and their components are shaped as well as differentiate on behalf of which socio-economic and legal processes until today. Accordingly, the study is composed in three sections. In the first section, the concept of urban pattern and the methodology followed that involves the reasons for the choice of the study areas and the parameters taken into account in the research are explained. The second section is arranged under two subtitles including regulations and the process in terms of socio-economic developments, land use decisions, critical legal and plan decisions that has been leading both patterns until today. In the third section, comparative analyses of current composition of both patterns carried out in two and three dimensional analysis parameters. As a result; it has been detected that while historic geometric structure of urban blocks and street widths are found to be preserved in both patterns, they differ from each other especially through their third dimensional qualities and the changes in building and parcel scale, particularly in the urban pattern of Samatya have been assigned to create conditions that negatively affect liveability.

Kaynaklar

- Amicis, E. (2013), *İstanbul (1874)*, (3. baskı) Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ayverdi, E. H. (1958), *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları
- Conzen, R. G. (1960), *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*, London: Orge Philip & Son, Ltd.
- Curl, J. S. (2006), "Urban Fabric", *Oxford Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, Oxford: Oxford University Press
- Çelik, Z. (2010), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Ergin, O. N. (1995), *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, c. 4
- Eyice, S. (1993), "Ayvansaray", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, c. 1, s. 491-95
- Hasol, D. (2008), "Doku", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: YEM Yayın, s. 143
- Kuban, D. (2015), *Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler*, İstanbul: Boyut Yayıncılık
- Kürkçüoğlu, E., M. Ocakçı (2015), "Kentsel Dokuda Mekânsal Yönelme Üzerine Bir Algı-Davranış Çalışması: Kadıköy Çarşı Bölgesi", *Megaron*, 10 (3): 365-388
- Lozano, E. E. (1990), *Community Design and The Culture of Cities*, Cambridge: Cambridge University Press
- Southworth, M., E. Ben-Joseph (2003), *Streets and the Shaping of Towns and Cities*, Washington D.C.: Island Press
- Spreiregen, P. D. (1965), *Urban Design: The Architecture of Towns and Cities*, New York: McGraw-Hill Book Company
- Şehir Planlama Müdürlüğü (2012), *Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı Raporu*, İstanbul
- Zorlu, F. (2008), "Kentsel Doku-Ulaşım Sistemi İlişkileri", *METU JFA*, 2008/1 (25: 1): 81-104

Mimarlık Eğitimini Farklı Yönleriyle İrdeleyen Bir Çalıştay: “Kendine Ait Bir Okul”

İ. Ece Postalci - Burcu Selcen Coşkun - Işıl Ruhi-Sipahioğlu

Küreselleşen dünyada farklı kültürlerin bu düzene ayak uydurmaya çalışırken birbirleriyle benzeşmeye ve giderek özgün yönlerini yitirmeye başladığı görülür. Bu kabulden hareketle, bu yeni düzende meslek insanı olarak mimarın eğitiminin de başkalaşmaya başladığı söylenebilir. Değişen toplumsal ihtiyaçlar, hızla yenilenen ve takip edilmesi güç hale gelen teknolojik gelişmeler ve ekonomik baskılar karşısında mimarlık eğitiminin ve mimarın eğitiminin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Mimarlık eğitiminin XXI. yüzyılda hangi koşullarda, nasıl evrileceği ve yeni nesillerin bu değişimi nasıl yöneteceği önemli araştırma konularından biridir. e-FIADE (Exploring the Field of Interaction in Architectural Design Education), bu araştırmalara yakın tarihli bir örnek olarak gösterilebilir. Başlığı “Mimari Tasarım Eğitiminde Etkileşim Alanlarını Keşfetmek” olarak çevrilebilecek proje, Ankara TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi koordinatörlüğünde ve Mimarlık Bölümü’nden Öğr. Gör. Dr. Işıl Ruhi-Sipahioğlu yürütücülüğünde, İstanbul’dan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Portekiz’den Lizbon Lusófano Üniversitesi, Hırvatistan’dan Zagreb Üniversitesi, Hollanda’dan Eindhoven Teknoloji Üniversitesi ve EAAE (European Association for Architectural Education - Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği) ortaklığında mevcut mimarlık eğitiminin meslek insanı yetiştirme ülküsünü sorgulayan ve pratiğe yönelik yapılacak düzenlemelerin mimarlık bilgisine nasıl daha fazla katkıda bulunulabileceğini araştırıyor.

Mimarlık bilgisinin sacayağı olarak kabul edilen araştırma-eğitim-mesleki uygulama alanlarının gelişimini destekleyecek etkileşimli bir öğrenim ortamında nasıl hayata geçirilebileceğini araştıran proje, özellikle eğitimde mezuniyet projesi olarak bilinen son mimari proje stüdyosuna ve eğitim süresince eğitime paralel devam eden stajlara odaklanıyor. Proje, söz konusu konularda EAAE-UIA (Uluslararası Mimarlar Birliği) çalışma grubu ile UIA/UNESCO mimarlık komisyonunun mimarlık eğitimi ile

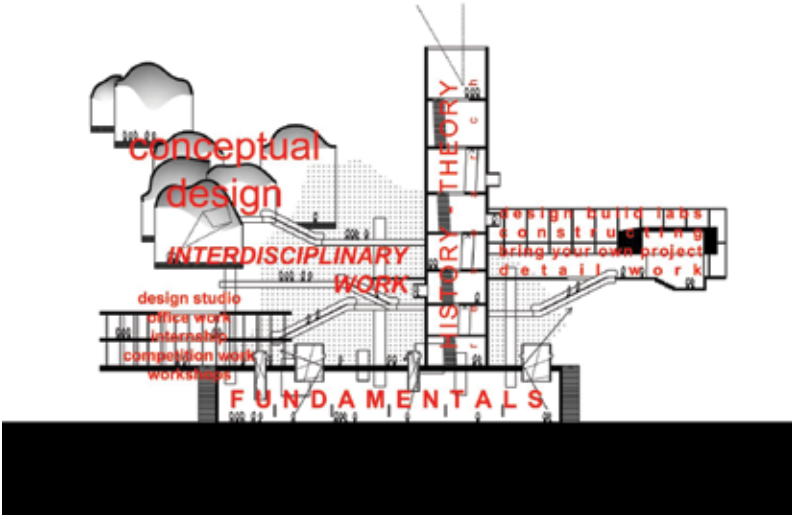
ilgili ortaya koymuş olduğu güncel ilke ve önerileri kendisine rehber olarak almaktadır.

Çok kültürlü, katılımcı bir düzlemde mimarlık eğitimi üzerine düşünmek, tartışmak ve fikir üretmek amaçlı çalışma, 2016 yılında başlamış ve Erasmus+ Yükseköğretim Alanında Stratejik Ortaklıklar maddi desteğiyle hayata geçirilmektedir. Proje kapsamında 30 Ekim - 8 Kasım 2018 tarihlerinde projenin ortaklarından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi organizasyonunda bir çalıştay (e-FIADE Intensive Architectural Design Studio) gerçekleştirilmiştir. Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi’nin mekân desteğiyle gerçekleşen çalışmada proje ortağı üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim alan mimarlık öğrencilerinden oluşan karma gruplar, partner okullardan gelen öğretim üyelerinin yürüttüğü 5 ayrı grupta on gün boyunca “Kendilerine Ait Bir Okul” ana teması altında geleceğe dair okul önerileri hazırlamışlardır. Çalışmaya katılan gruplar birlikteliklerinin son gününde ise bu fikirleri birer sunumla birbirleri ile paylaştılar.

Söz konusu ERASMUS+ projesi kapsamında Karaköy’de çalıştayla eşzamanlı olarak (31 Ekim ve 5 Kasım 2018) düzenlenen ve konuya ilgi duyan herkesin katılımına açık olan seminerlerde ise, e-FIADE projesinin ilk fikri çıktıları ile beraber yine proje kapsamında yapılan çağrıya istinaden konuyla ilgili görüşlerini/deneyimlerini paylaşan farklı ülkelerden uzmanların görüşleri sunulmuştur.

Çalıştay Çıktıları ve XXI. Yüzyılın Mimarlık Eğitimine Farklı Bakışlar

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lizbon Lusófano Üniversitesi, Zagreb Üniversitesi ve Eindhoven Teknoloji Üniversitesi’nden öğretim üyelerinin yürütücülüğünde çalışan öğrencilerin sunumları birbirlerini tekrar etmeyen, çeşitlilik içeren görüşlerden oluşmaktaydı. Öğrenciler sunumları hazırlarken fikirlerini akıllı telefon için uygulama tasarımı, stop-motion filmler, web sitesi tasarımı gibi kendilerinden bir

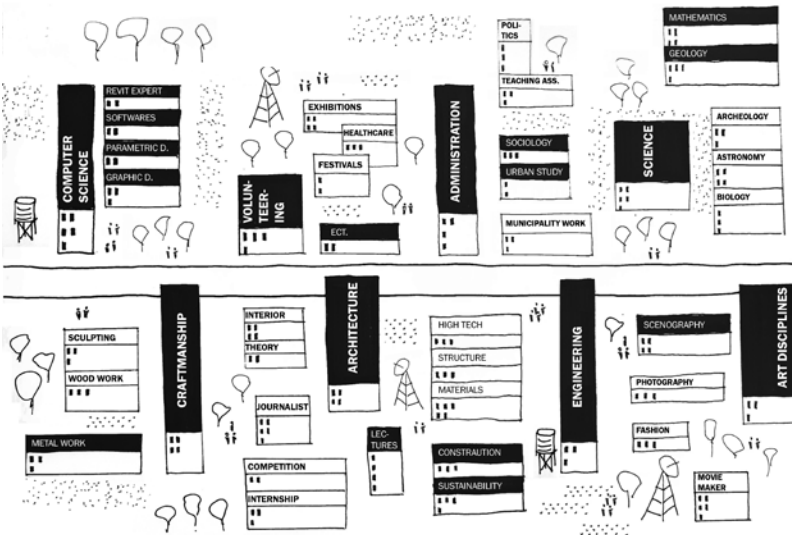

Resim 1. Portekiz.

kuşak önce mimarlık eğitimi almış kişilerin başvurmayacağı yenilikçi yöntemler yoluyla aktarmayı tercih ettiler.

Lizbon Lusófano Üniversitesinden Pedro Garcia ve Bernardo Vaz Pinto yürütücülüğünde çalışan farklı eğitim düzeylerindeki mimarlık öğrencileri, düşüncelerini “esnek okul” başlığı altında sundu. Eğitimde çeşitliliğin önemine vurgu yaparak başladıkları sunumun sonunda ideallerindeki mimarlık eğitimi sembolik bir yapının kesit çizimi içinde kurguladılar. Zemin katında mimarlık eğitimdeki temel bilgiler bulunan yapının bir cephesinde tasarım laboratuvarları, yapım sistemleri ve detaylandırmaya dair bilgileri içeren dersler bulunurken, diğer cephesinde tasarım stüdyoları, ofis çalışmaları, stajlar, yarışmalar ve eğitim sırasında katılınmasını gerekli gördükleri eğitim dışı faaliyetler (örneğin çalıştaylar) bulunmaktaydı. Eğitimin içeriğinde yer alan kuram ve tarih konuları, üstü açık bir kule ile ifade edilirken, disiplinler arası çalışmalar, çok katlı bir atriyumda sınırsız bir alan olarak tanımlanmıştı. Eğitimde yer alması gere-

Resim 2. Hollanda.

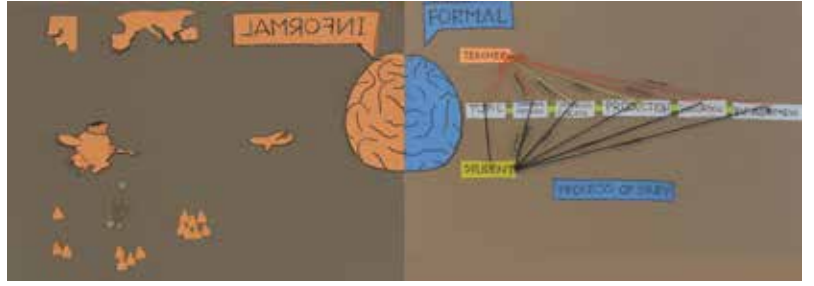
ken konsept tasarım çalışmaları ise, tasarım stüdyolarının ve disiplinlerarası çalışmaların daha üstünde, birbiri üzerine konumlanarak yükseleceği düşünülen, geçirgen tavanlı hacimler olarak gösterilerek, yüzen bir kavram olarak ifade edildi (Resim 1).

Eindhoven Teknoloji Üniversitesi'nden Irene G. Curulli ve Tom Veeger rehberliğinde çalışan diğer grup, mimarı “belirli bir tasarımı ya da bir amacı başarmaktan sorumlu kişi” olarak kabul ederek, sınırsız eğitime dair isteklerini “bize özgürlükle uğraşmayı öğretin” ve “eğitim, mezuniyetten daha fazlasıdır” gibi sloganlarla ifade ettiler. Çalıştayda sorgulanmak istenen “Mimarlık eğitimi değişmeli midir?” sorusunun yanıtının her zaman ‘evet’ olduğu kabülünden yola çıkan katılımcılar, sunumlarında mimarlık okulunun sınırlarını aşarak aslında içinde yer aldığı kentin sanat merkezleri, müzeleri, ofisleri, eğlence merkezleri ve yayınevleri ile birlikte öğrenciler için bir öğrenim alanını temsil etmesi gerektiğini savundular. Kentin tasarımcılara sunduğu olanaklardan yararlanmayı kente dair bir yüksek lisans eğitimine benzeten katılımcılar, eğitim sürecini ve yüksek lisans tezlerini de kentin içinden boylu boyunca geçen bir yola ve çevresindeki binalara benzettiler. Eğitim sürecini temsil eden yolun bir kısmında bilgisayar destekli tasarımları ifade eden (Revit uzmanlığı, parametrik tasarım, grafik tasarımı, yazılım vd), çok katlı bir bina ile birlikte yönetsel bilgileri (politika, sosyoloji, kentsel çalışmalar vd) içeren dersleri ve gönüllülük/sosyal sorumluluk alanlarını ifade eden binalar, onların yanında sergiler, festivaller, konferanslar gibi öğrencilerin katılmaları gereken enformel faaliyetleri ifade eden diğer yapılar yer alırken, yolun diğer tarafında mimarlık eğitiminin belkemiği dersleri (konstrüksiyon bilgisi, malzeme, sürdürülebilirlik konuları vd), yarışmaları ve stajları temsil eden diğer binalar ve bunların yanında öğrencinin beslenmesi gereken farklı sanat disiplinleri ile (sahne sanatları, fotoğraf, moda, sinema vd), ustalık, zanaatkarlıkla ilgili dalları temsil eden yapılar (heykeltıraşlık, ahşap işleri, metal işlerini içeren) yer almaktaydı. Öğrencilerin sunumlarında vurguladıkları nokta, bu binalarla birlikte aynı zamanda kentin kendisi de sunduğu olanaklarla mimarlık öğrencisinin enformel eğitime katkı sağlayan bir yerdi, yer olmalıydı. Bu yaklaşımdan yola çıkarak İstanbul’un mimarlık eğitimi için farklı boyutlarda imkânlar sunuyor olmasının altını çizdiler (Resim 2).

Deniz İncedayı, Ece Postalcı ve B. Selen Coşkun yürütücülüğünde çalışan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ekibi (*Resim 3*), mimarlık eğitimindeki resmi ve resmi olmayan öğrenme yollarının birbiri ile ilişkisine odaklandı. Grup, mimarlık eğitimi alacak öğrencinin geleceğin mimarı olarak bu öğrenme yollarını nasıl kullanacağı ve bunların mimar olma yolunda kişiye neler vereceği konusunu bir kısa stop-motion film ile ifade etmeye çalıştılar. Beynin analitik düşünceyle, ardışık ve doğrusal işleyen sol bölümü, ‘resmi’ olarak tanımlanan eğitimle beslenirken, bilgiyi bir bütün olarak ve resimsel işleyen sağ yarım küresi, eğitimin resmi olmayan, ‘deneyime dayalı’ yönünü ifade etmekteydi. Katılımcılara göre, resmi eğitim, saptanan bir konu ya da başlık altında öğrenci ve eğiticinin tasarıma yaklaşım, yöntem, süreç, ürün, değerlendirme ve öz değerlendirme süreçlerini barındırırken, resmi olmayan eğitim, deneyim ve deneyimin çeşitliliği, dolayısıyla, hareket etme ve gezerek öğrenme yolu ile beslenmektedir. Dünyanın kendisinin bir sınıf olduğunu düşünen grup üyeleri, mimarlık eğitiminin özellikle ‘yolculuk’ kavramı ile zenginleşeceğinin üzerinde durdu (*Resim 4*).

Nur Çağlar, Işıl Ruhi-Sipahioğlu, Aslı Alanlı, Günsu Merin Abbas, Burak Dönmez, Zelal Öztoprak ve Cem Ataman yürütücülüğündeki TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ekibi, kendilerini “Arka Bahçe Platformu” olarak adlandırdılar. Arka bahçe, mimarlık eğitiminde bir “deneyimle öğrenme” ortamı olarak önerildi (*Resim 5*). Mimarlık eğitiminde lider yerine başlatan, tetikleyici kişi, kurum yerine kuruluş, tesis, eğitmenler yerine uzmanlar, sistem yerine organizasyon, sınıf yerine oturum, öğrenci yerine katılımcı, okul yerine platform, eğitim yerine öğrenme/yetiştirilme kavramlarını kullanmayı öneren katılımcıların geliştirdikleri eğitim modelinde “arka bahçe platformu”na bağımsız olarak bağlanılmaktadır (*Resim 6*).

Mia Roth-Čerina ve Larisa Čišić rehberliğindeki Zagreb Üniversitesi katılımcıları ise, geliştirdikleri öneriyi “şahsına münhasır bir mimar” olarak çevrilebilecek bir başlık altında sundular. Mevcut eğitimde sıkça rastlanan çizgisel ve kısıtlı müfredatın yerine, açık strüktürlü bir

Resim 3. MSGSÜ.

Resim 4. MSGSÜ pafta.

Resim 5. TOBB.

Resim 6. TOBB.

Resim 7. Zagreb.

müfredatı, teorik bilgi temelli eğitimin yerine, deneyim temelli öğrenmeyi önerdiler. Grup katılımcılarının karşılıklı olarak gördükleri diğer kavramlar ise şunlardı: Kısıtlı bir sosyal etkileşim yerine topluluk ruhu; yarışma yerine işbirliği; diğer disiplinlerle kısıtlı bir etkileşim yerine disiplinlerarası çalışma içinde olmak; bireysellik yerine takım çalışması; evrensellik (Sokrates'in sorularına dayanmak) yerine, bölgesel, çevresel, kültürel ve etikle ilgili sorunlara çözüm aramak.

A Workshop on Architectural Education: “A School of One's Own”

Cultures are face to face of losing their unique features and resembling each other while trying to adapt to the globalized world. In this regard, it is time to re-evaluate the education of an architect, which develops itself with a continuous interaction with society and cultural perceptions.

“Exploring the Field of Interaction in Architectural Design Education” (e-FIADE) is a recent attempt to research the current tendencies in architectural education and to investigate if there can be a common ground in architectural education in 21st century.

Within the scope of this Erasmus+ project conducted by Dr. Işıl Ruhi-Sipahioğlu from TOBB Economy and Technology University in Ankara, a workshop under the title, “A School of One's Own” was organized by one of the partner universities, Mimar Sinan Fine Arts University. During the workshop which took place between 30th October-7th of November 2018 at the venue of Chamber of Architects- İstanbul Metropolitan Branch, five groups consisting of a mix of undergraduate and post-graduate architecture students from different universities worked intensely with the help of the tutors of the partner universities of the e-FIADE project (TOBB, MSFAU, Lusofona University from Portugal, Zagreb University from Croatia and Eindhoven Technical University from Netherlands) and focused on the issues related with education. Each group developed an ideal organization of the architectural education of their own and presented them in different ways, such as stop-motion movies, web-site design, smart phone applications, models and graphics...

The workshop gave students the opportunity to discuss and criticize their current architectural education and at the same time, to design an ideal environment, place, time and actors for the education of future architects. The outcome of e-FIADE project and the workshop “A School of One's Own” can be followed at www.efiade.org.

Bunların hayata geçirilmesi halinde eğitimin “tek tip mimarlar” yerine, “farklı mimarlar” ya da grubun tanımıyla “şahsına münhasır mimar” yetiştirebileceğini savundular. Ayrıca mimarlık eğitiminin verildiği ideal fiziksel çevrenin kentin dışında tekil bir bina ya da kampüs veya kent içinde tek bir bina ya da kente saçılmış binalar olması yerine, kentin bünyesinde yer alan bir kampüs olması gerektiğini ifade ettiler (Resim 7). Stüdyoların odalara değil katlara yayılmasını, başka disiplinlerden öğrencilerle çevrelenmesini, açık ve şeffaf kapsül sistemlerle öğrencilerle hocaların bir arada çalışabilmesini, farklı düzenlemelere olanak tanıyacak esnek çalışma mekânlarının olmasını eğitimi zenginleştirecek düzenlemeler olarak önerdiler.

Sonuç

Virginia Woolf (2012), “Kendine Ait Bir Oda”-sında tüm tahakkümlerden bağımsız, tam da mekânı, yeri ve zamanı olmayan bir “yer”in peşindeydi.¹ Neredeyse bir yüzyıl sonra, farklı amaçlarla yola çıkmış olsa da “Kendine Ait Bir Okul” önerileri ile mimarlık öğrencileri eğitimin yerini/zamanını/aktörlerini tartışan öneriler sundular. Etkileşim alanlarının çoğaltıldığı, mimarın eğitiminin hayat boyu öğrenme sürecine de paralel olarak enformel olan alanlara yayılması, her önerinin ortak özellikleri olarak karşımıza çıktı. Değişimin öngörülemez hızda olduğu dünyamızda “mimarlık eğitimi ile mimarların eğitimi”ne dair çalışmalarına devam eden projemize ilgi duyan ve çalıştayın sonuçlarına ulaşmak isteyenler daha fazla bilgi için <www.efiade.org> web adresini ziyaret edebilirler.

İ. Ece Postalci, Dr. Öğr. Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, ecepostalci@gmail.com

Burcu Selcen Coşkun, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, yselcen@yahoo.com

Işıl Ruhi-Sipahioğlu, Öğr. Gör. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Mimarlık Bölümü, isilruhi@gmail.com

Not

1. Woolf'un Cambridge'de Girton College'da vermiş olduğu bir konferanstan derlediği metin 1929 yılında kitaplaşmış ve feminist edebiyat alanında kült hale gelmiştir. 90 yaşındaki eserin Türkçedeki güncel baskısı için, bkz. V. Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*, çev. İ. Özdemir, Kırmızı Kedi yayınları, 2012.

Gürültünün Kullanıcı Sağlığı Açısından İrdelenmesi

Asutan Sarp Yalçın

Temel çevre sorunlarından biri olan gürültü, Dünya Sağlık Örgütü tarafından *yalnızca hastalık ya da sakatlığın var olmaması değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik durumu* biçiminde tanımlanan insan sağlığında, dolaylı ya da dolaysız olarak olumsuzluklara yol açabilir. Dünya Sağlık Örgütü – Avrupa Birliği Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi'ne göre, gürültü kirliliği Avrupa'da en sık karşılaşılan çevre sağlığı sorunlarından biridir. Gün içinde her üç kişiden biri trafik gürültüsünden rahatsızlık ve sıkıntı duymakta, gece ise her beş kişiden biri uyku sorunları yaşamaktadır (WHO-EC, 2012). Uzun yıllar boyunca yüksek düzeyli gürültüden etkilenen kişilerde, kalp ve damar hastalıkları (örneğin kalp krizi) oluşma riskinin arttığı yapılan epidemiyolojik çalışmalarla kanıtlanmıştır. Bu nedenle, gürültü kirliliği yalnızca bir çevre sorunu değil, bir halk sağlığı tehdidi olarak görülmektedir (WHO-EC, 2011). Çevresel gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, diğer çevre kirleticileri ile karşılaştırıldığında çok daha yeni ortaya çıkarılmıştır. Bu etkilerin çeşitliliği, 1999 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından bilimsel kanıtlar ile ortaya konmuştur (WHO, 1999). Bu çalışmaya göre gürültü, insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapısını etkileyerek çok çeşitli sağlık sorunlarının oluşmasına neden olabilmektedir. Konu ile ilgili çalışmalar 2000'li yıllardan günümüze dek sürdürülmüş, pek çok veriye ve yeni bilgiye ulaşılmıştır.

Görevi insana gereksinme duyduğu sağlıklı çevreyi sağlamak olan mimarın, gürültünün insan sağlığı üzerinde ne denli etkili olduğunu bilmesi, konuya gereken önemi vermesini sağlayacaktır. Sağlıklı yapma çevreler, mimarın tasarım ve üretim evrelerinde alacağı doğru kararlar ile oluşturulabilir. Bu bağlamda gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin çeşitliliği konusunda mimarların bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve dolayısıyla önlem almaya yönlendirilmesi,

- Kullanıcının yaşamını sağlıklı olarak sürdürme temel gereksinmesine katkı sağlanması ve

- Gürültü kaynaklı sağlık sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi ile ülke kaynaklarının korunması ve gereksiz kullanımının önüne geçilmesi açısından önemli görülmektedir.

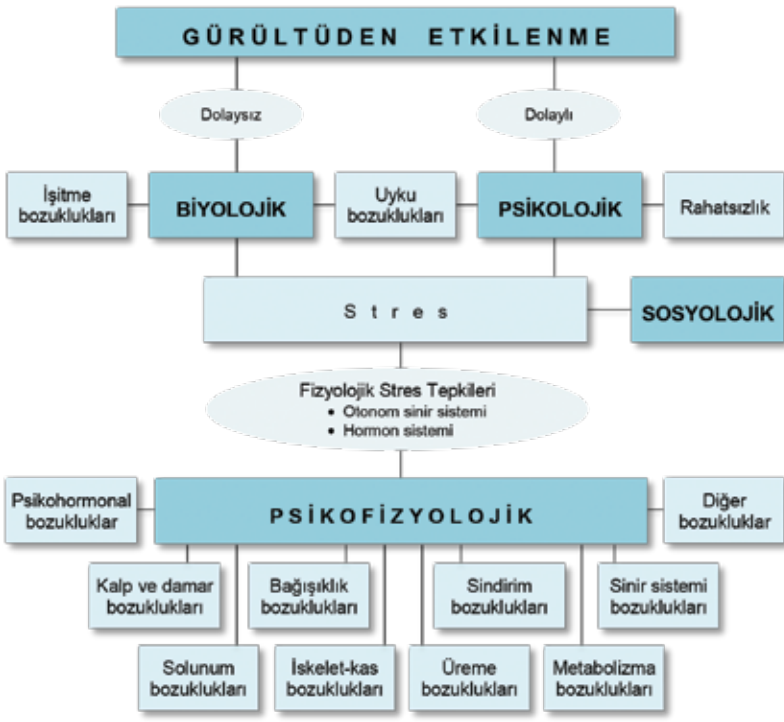
Metinde, insan sağlığı üzerinde olumsuz etki yapan gürültü düzeylerinin karşılaştırma yapılarak kavranabilmesi açısından, öncelikle yapının dış ve iç çevresinde bulunabilecek ses kaynakları ve ilgili düzeyler örneklendirilmiştir. Yapılan literatür taramasının ardından, hangi gürültü türünün ve düzeyinin kullanıcılarda ne gibi sağlık sorunlarına yol açabileceği tablolar aracılığıyla okuyucuya sunulmuştur. Son olarak, tasarım sırasında dış çevre gürültüsünün denetlenmesine yönelik bir model önerilmiştir.

Gürültü ve Kaynakları

Fiziksel olarak düzensiz, fizyolojik olarak rahatsız edici ve istenmeyen ses olarak tanımlanan gürültü, yapının dış ve iç çevresinde doğup

Tablo 1. Çeşitli Seslerin dBA Cinsinden Değerleri (Doelle, 1972; Sirel, 1980; Knauss, 1987; Lansford, 1987; Egan, 1988'den yararlanarak)

ÖRNEKLER		dBA
ÇOK YÜKSEK	Jet motoru (25 m uzakta)	140
	Kalkış yapan jet (100 m uzakta)	130
	Yapı içinde çelik sac üzerine çekiç darbesi (1 m uzakta)	120-125
	Oyuncak (tabanca, müzik aletleri, telefon, yanında)	110-129
	Rock müzik orkestrası (elektronik ses düzeniyle, 3 m uzakta)	108-114
	Kulak içine bağırma (kulak girişinde)	110
	Korna (şehir dışında, 3 m uzakta)	100-105
	Tabanca (90 cm uzakta)	100
	Kamyon (saatte 80 km hızla, 10 m uzakta)	98-102
YÜKSEK	Kalkış yapan jet (1000 m uzakta)	90
	Senfonik orkestra (akustik düzenlemeli salonda, ortalama)	90
	Kamyon (saatte 40 km hızla, 10 m uzakta)	88-92
	Elektrik süpürgesi (yanında)	80-90
	Bağırma (1 m uzakta)	75-85
	Otomobil (saatte 80 km hızla, 10 m uzakta)	74-80
	Yüksek sesle konuşma (1 m uzakta)	70-80
	Korna (şehir içinde, 3 m uzakta)	70-75
ORTA	Otomobil (saatte 40 km hızla, 10 m uzakta)	65-70
	Konferansçı (2 m uzakta)	65-70
ALÇAK	Alçak sesle konuşma (1 m uzakta)	50-60
	Kâğıt yırtılması (yanında)	40-50
ÇOK ALÇAK	Fısıltı (2 m uzakta)	15-30
	Normal nefes alma (30 cm uzakta)	10
	Duyulabilen en alçak ses (ortalama)	10
	Akustik laboratuvarında fon gürültüsü	5

Şekil 1. Gürültünün İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri.

yayıdır. Yapı dışında,

- Ulaşım [havayolu, demiryolu, karayolu (park etme dahil olmak üzere)],
 - Sanayi (araç, gereç ve makinelerin yol açtığı üretim kaynaklı),
 - İnşaat (yol ve yapı inşaatları ile inşaat makineleri kaynaklı),
 - Açık hava etkinlikleri (konser, pazar, stadyum, panayır, park, bahçe, lunapark...)
- vb ile ortaya çıkan gürültü; yapı içinde ise,
- İnsan (konuşma, bağırma, hapsirme, öksürme, yürüyüşle oluşan adım sesleri, eşyaların itilip çekilmesinden, çarpma, vurma ve düşmeden oluşan gürültüler...),
 - Müzik (müzik aletleri, televizyon, müzik setleri...),
 - Tesisat [pis su, temiz su (hidrofor vb), elektrik (jeneratör vb), havalandırma, ısıtma, klima, çöp bacası, asansör...],
 - Makine (buzdolabı, çamaşır, kurutma, bulaşık makineleri, elektrik süpürgesi, küçük ev aletleri, çocuk oyuncakları, ofis makineleri...) vb seslerden kaynaklanır (Sarp, 2000).

Tablo 1’de çeşitli kaynakların dBA cinsinden ses düzeyleri sınıflandırılmıştır.

Yapının dış çevresindeki gürültünün yapı içine geçmesinin yanında, yapı içinde doğan ve yayılan seslerin, çeşitli yollarla diğer yapı birimlerine geçmesi sonucunda yapının fiziksel iç çevresinin ses düzeyleri giderek artış gösterir.

Gürültünün Kullanıcı Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Gürültünün insanda oluşturduğu olumsuzlukların en bilinenleri, işitme ve uyku bozuklukları gibi biyolojik etkilerdir. Bununla birlikte, gürültüden rahatsız olma ve sıkıntı duyma sonucunda psikolojik sağlık sorunları ortaya çıkabilmektedir. Gürültünün psikolojik etkileriyle ilişkili olarak oluşan sosyolojik etkilenmeler ise, bireyin diğerleriyle olan ilişkilerinde olumsuzluk yaratır. Tüm bu biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olumsuzluklara bağlı olarak, gürültü, insan bedeninde stres oluşumuna neden olur. Stres tepkisi, gürültü ile karşılaşıldığında otonom sinir ve hormon sistemlerinin harekete geçmesi ile ortaya çıkar (Spreng, 2000a; 2000b; Babisch, 2003; Maschke ve Hecht, 2007). Genel bir stres kaynağı olan gürültüden uzun dönem etkilendiğinde ise, sinir ve hormon sistemlerinin sürekli devreye girmesi sonucunda psikofizyolojik sağlık sorunları oluşur (Ising ve Kruppa, 2004; Lusk vd, 2004; Babisch ve Kim, 2011; WHO Regional, 2011). Stres kaynaklı psikofizyolojik etkilenmeler, bedenin çoğu sisteminde ortaya çıkabilir (Şekil 1). Ancak yapılan çalışmalar (Babisch, 2014), ölüme kadar gidebilen en yıkıcı etkileneenin dolaşım sisteminde oluştuğunu göstermektedir (Şekil 2).

Tablo 2 ve 3’te yapının dış ve iç çevresinde oluşan çeşitli düzeylerdeki gürültünün kullanıcıda oluşturabileceği biyolojik, psikofizyolojik, psikolojik ve sosyolojik sağlık sorunları görülmektedir. Tablolar, Balanlı ve Öztürk’ün (2004) Yapının Dış ve İç Çevre Özelliklerinin Yapı Biyolojisi Açısından İncelenmesi Modeli’nden uyarlanarak oluşturulmuştur. Tablolardaki “olumsuzluk etkeni” sütunu gürültü kaynağının türünü, “olumsuzluk” sütunu gürültünün düzeyini, “olumsuzluğa bağlı sağlığı bozan etken” sütunu gürültünün insan bedeninde oluşturduğu etkiyi, “olası sağlık sorunu” sütunu ise gürültü kaynaklı hastalıkları tanımlamaktadır. Tablolardaki olumsuzluk sütununda görülen sağlık sorununa yol açabilen başlangıç gürültü değerleri, aynı zamanda kabul edilebilir sınır değerleri ifade etmektedir. Olumsuzluk etkeni sütununda görülen gürültü kaynakları ise yapılan araştırma ve çalışmalar kapsamında girilmiş olup, araştırmalarda yer almayan kaynakların sağlık sorunu oluşturmayaacağı anlamına gelmemektedir.

Tablolarda görüldüğü gibi, araştır-

Şekil 2. Gürültünün Sağlık Üzerindeki Etki Şiddeti Üçgeni (Babisch, 2002; WHO-EC, 2011)

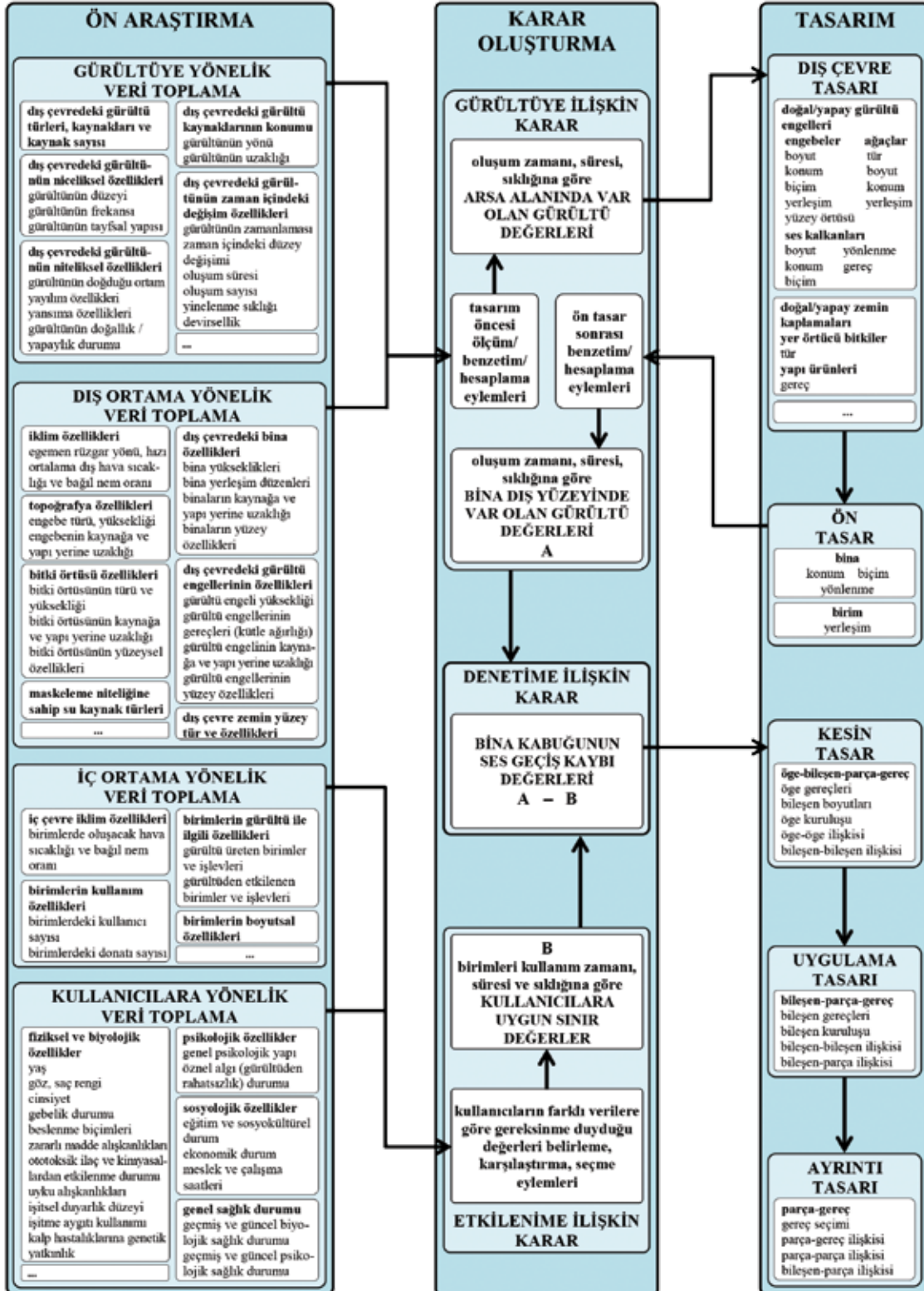
malar genellikle dış çevredeki ulaşım gürültüsü ağırlıklı yapılmıştır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan LARES (Large Analysis and Review of European Housing and Health Status / Avrupa’da Konut ve Sağlıklılığın Geniş Ölçekte Analizi ve Değerlendirmesi) adlı epidemiyolojik çalışmanın sonucuna göre, komşu gürültüsü kullanıcılarda sağlık sorunu oluşturmada en az ulaşım gürültüsü kadar önem taşımaktadır (Niemann ve Maschke, 2004).

Tasarım Sırasında Dış Gürültünün Denetimine Yönelik Bir Model Önerisi

İnsan sağlığında bu denli olumsuzluğa neden olabilen gürültüye karşı önerilen model;

- Ne tür gürültüye karşı, hangi ortamda, kimin için denetim yapılacağına belirlendiği “ön araştırma”,
- Gürültüye, kullanıcının gürültüden etkilenmesine ve bunlara bağlı olarak yapılacak denetime ilişkin verilerin belirlendiği “karar oluşturma”,
- Yapının dış çevresinde ve bina/birim/öge/

Şekil 3. Yapılarda Dış Gürültünün Denetimi Modeli.

Tablo 2. Yapının Dış ve İç Çevresindeki Gürültüden Kaynaklanabilecek Biyolojik ve Psikofizyolojik Sağlık Sorunları

OLUMSUZLUK ETKENİ	OLUMSUZLUK		OLUMSUZLUĞA BAĞLI SAĞLIĞI BOZAN ETKEN	OLASI SAĞLIK SORUNU			
Dış ve iç çevrede sanayi, inşaat, alışveriş, ulaşım gürültüsü Dış ve iç çevrede festival, konser vb müzikle ilgili gürültü Dış ve iç çevrede söylev, toplantı vb ile ilgili gürültü Sanayi, inşaat vb mesleki gürültü	70 dBA (24 saat boyunca) ¹ 100 dBA (4 saat boyunca) ¹ 85 dBA (1 saat boyunca) ¹ 85 dBA/üst sınır 80 dBA/alt sınır (8 saat boyunca) ²	Kısa süreli yüksek düzeyli gürültü	Korunma amacıyla kulağın duyarlılığını azaltması	Geçici işitme eşiği değişimi	İşitme kaybı	BİYOLOJİK	
		Uzun süreli ve sürekli yüksek düzeyli gürültü	İç kulaktaki tüylü hücrelerin ve sinir liflerinin zarar görmesi	Kalıcı işitme eşiği değişimi			
Sanayi gürültüsü, askeri gürültü Oyuncak gürültüsü	Çok yüksek düzeyli kısa süreli impulsif gürültü yetişkinlerde 140 dB ¹ çocuklarda 120 dB ¹		İç kulakta ani hasar oluşumu, tüylü hücrelerin zarar görmesi Kulak zarında delinme, kemikçik zincirinde kopma	Akustik travma			
Dış ve iç çevrede festival, konser, spor karşılaşmaları vb ile ilgili gürültü	Kısa süreli yüksek düzeyli gürültü*		Geçici çınlama (etkilenmeden sonra 24 saat içinde yok olan) ⁴	Tinnitus	İşitme bozuklukları		
Sanayi gürültüsü, askeri gürültü	Çok yüksek düzeyli kısa süreli impulsif gürültü*						
Dış ve iç çevrede sanayi, inşaat vb. mesleki gürültü	Sürekli yüksek düzeyli gürültü*		Kalıcı çınlama				
Sanayi gürültüsü, askeri gürültü	140 dB'i aşan 5 ms'lik impulsif gürültü ¹		Kulakta acı duyulması	İşitsel acı			
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Yatak odasında gürültü**		Uykuya dalma güçlüğü	Uykusuz kalma	Uyku bozuklukları		
	Yatak odasında gürültü**		Uyku bölünmesi, azalan uyku süresi				
İç çevre (tesisat, komşu,...) gürültüsü ya da içeri giren dış çevre gürültüsü	35 dB maksimum gürültü ⁴		Uyku düzeninde ya da derinliğinde de-ğişiklikler (hafif uyku evresinin uzaması, REM uykusu süresinin azalması)				
	35 dB maksimum gürültü ⁴		EEG uyanması (bilinç dışı uyanma)				
	42 dB maksimum gürültü ⁴		Ani uyanma				
	32 dB maksimum gürültü ⁴		Uyku sırasında vücut hareketlerinin başlaması				
Dış çevrede ulaşım (karayolu, demiryolu, havayolu), inşaat, sanayi, rekreasyon gürültüsü	Gece boyunca 42 dBA gürültü*** 4		Uyku sırasındaki ortalama vücut hareketlerinde artış				
	Gece boyunca 40 dBA gürültü*** 4		Sedatif ya da uyku ilacı kullanımı				
	Gece boyunca 42 dBA gürültü*** 4		Uykusuzluk (insomnia)				
Dış çevre gürültüsü	60 dBA gürültü ⁵		Stres hormonları [katekolaminler (adrenalin, noradrenalin) ve kortiko-steroidler (kortizol)] düzeyindeki artış	Hormonal dengesizlik	Psikohormonal bozukluklar		
Dış ya da iç çevre gürültüsü Dış çevrede ulaşım (karayolu) gürültüsü	Yatak odasında gürültü** Yatak odasında gece boyunca 30 dBA gürültü, 55 dB maksimum gürültü ⁵		Uyku sırasında stres hormon düzeyinde artış		Kalp ve damar bozuklukları		
İç çevre (tesisat, komşu,...) gürültüsü İçeri giren dış çevre gürültüsü	65 dBA'dan daha düşük gürültü düzeyine sahip ortamlardaki 5 dBA'lık artış ⁶		Kalp atış sayısında artış	Ritm bozukluğu			
	Yatak odasında 62-65 dB maksimum gürültü ³		Uyku sırasında kalp atışının hızlanması				
Dış çevrede ulaşım (karayolu, havayolu) gürültüsü	Gündüz ve akşam (16 saat) 60 dBA gürültü ⁴		Strese bağlı olarak damar spazmı, damar daralması, kan basıncında artış	Hipertansiyon		İskemik kalp hastalıkları (kalp krizi de dahil olmak üzere)	
	Gece boyunca 50 dBA gürültü ⁴		Uyku sırasında kan basıncının artması				
	Gündüz ve akşam (16 saat) uzun dönem etkililen 60 dBA gürültü ⁷		Stres tepkisine bağlı olarak kalbin kas dokusuna yetersiz kan akışı				
	Gece boyunca (8 saat) uzun dönem etkililen 50 dBA gürültü ⁴		Uyku sırasında etkilene sonucu kalp krizi				
	Gündüz ve akşam (16 saat) uzun dönem etkililen 60 dBA gürültü ⁷		Stres tepkisine bağlı olarak damar sertliği (ateroskleroz)				

* Bugünkü bilimsel bilgiler kapsamında, tinnitus için geçerli sınır değer bulunmamasına rağmen, işitme kaybına neden olan eşdeğer ses basınç düzeyleri tinnitus için de veri kabul edilmektedir.⁷

** Sağlığı bozan etkenin varlığı kanıtlanmasına rağmen, sınır değer saptanamamıştır.⁴

*** Veriler gece boyunca dış çevredeki gürültü değerleridir. Gece boyunca iç çevredeki gürültü değerleri için 21 dB yalıtım değeri kabul edilmektedir. Bu değer yatak odası penceresinin hafifçe aralık bırakıldığı koşulları sağlamaktadır.⁴

1. WHO, 1999. 2. EC, 2003. 3. Berglund, Lindvall, 1995. 4. WHO, 2009. 5. Ising, Braun, 2000. 6. Kraus vd, 2013. 7. WHO-EC, 2011.

Tablo 2. Yapının Dış ve İç Çevresindeki Gürültüden Kaynaklanabilecek Biyolojik ve Psikofizyolojik Sağlık Sorunları (devam)

OLUMSUZLUK ETKENİ	OLUMSUZLUK	OLUMSUZLUĞA BAĞLI SAĞLIĞI BOZAN ETKEN	OLASI SAĞLIK SORUNU		
Dış çevrede ulaşım (karayolu) gürültüsü	Gündüz, akşam ve gece oluşan gürültü* 8	Kortizol hormonu artışı	Bağışıklık sisteminin baskılanması (gerektiğinde harekete geçme niteliğinde azalma)	Bağışıklık bozuklukları	PSIKOFİZYOLOJİK
Dış çevrede ulaşım (karayolu) gürültüsü	24 saat oluşan gürültü** 9	Stres	Mide rahatsızlıkları (mide asidinde artış, gastrit, ülser)	Sindirim bozuklukları	
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gürültü *** 3	Stres	Mide bulantısı, iştah kaybı	Solum bozuklukları	
İç çevrede komşu (konuşma, yürüyüşle oluşan adım, radyo-TV,...) gürültüsü ve içeri giren trafik (karayolu, havayolu, demiryolu, araç park etme) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz ve gece oluşan gürültü **** 10	Stres ¹¹	Solum ile ilgili semptomlar (öksürük, nefes darlığı, ...) Bronşit	İskelet-kas bozuklukları	
İç çevrede komşu (konuşma, yürüyüşle oluşan adım, radyo-TV,...) gürültüsü ve içeri giren trafik (karayolu, havayolu, demiryolu, araç park etme) gürültüsü	Gürültü *** 3	Stres	Astım atakları	İskelet-kas bozuklukları	
İç çevrede komşu (konuşma, yürüyüşle oluşan adım, radyo-TV,...) gürültüsü ve içeri giren trafik (karayolu, havayolu, demiryolu, araç park etme) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz ve gece oluşan gürültü **** 10	Stres ¹²	Artrit	Sinir sistemi bozuklukları	
İç çevrede komşu (konuşma, yürüyüşle oluşan adım, radyo-TV,...) gürültüsü ve içeri giren trafik (karayolu, havayolu, demiryolu, araç park etme) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz ve gece oluşan gürültü **** 10	Stres	Migren	Üreme bozuklukları	
Sanayi, inşaat, vb. mesleki gürültü	80 dBA gürültü (8 saat boyunca) ¹³	Fetüste işitme kaybı oluşumu	Gebelik sorunları	Metabolizma bozuklukları	
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gürültü+ Gürültü *** 3	Prematüre doğum Düşük doğum kilosu	Cinsel isteksizlik	Diğer etkiler	
Dış çevrede ulaşım (karayolu, havayolu, demiryolu) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz ve gece oluşan 45 dBA gürültü ¹⁴	Stres	Obezite		
Dış çevrede ulaşım (havayolu) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz, akşam, gece oluşan ve uzun dönem etkilenilen 50 dBA gürültü ¹⁵	Stres	Diyabet		
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gece boyunca oluşan gürültü ¹⁶	Uyku kalitesinde bozulma	Gündüz ve gece boyunca beden yorgunluğu Yaşam beklentisinde azalma (erken ölüm)		
Dış çevrede ulaşım (karayolu) gürültüsü	Konut alanlarında gündüz, akşam, gece oluşan ve uzun dönem etkilenilen 52 dBA gürültüdeki 10 dBA'lık artış ¹⁶	Stres ve uyku kalitesinin bozulması	Görme bozuklukları (görme alanında daralma, renk algılamada azalma) Denge bozuklukları (vertigo, nistagmus) Ağız ve boğazda kuruluk, yutkunmada zorluk Deri dayanıklılığında azalma, egzama		
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gece boyunca oluşan gürültü ¹⁷	Uyku kalitesinin bozulması Uyku kalitesinin bozulması ve stres			
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gürültü *** 3	Stres			

* Gürültünün bağışıklık sistemi üzerindeki olumsuz etkileri olduğu düşünülmeye karşın, sınır değeri verilmemekte ve araştırmalar sürdürülmektedir.¹⁷

** Yapılan çalışmalarda, gürültü düzeyi arttıkça kullanıcılarda mide rahatsızlığı oluşumunun da arttığı görülmektedir.¹⁸ Ancak belirli bir sınır değeri verilememekte ve araştırmalar sürdürülmektedir.

*** Yapılan kimi laboratuvar ve alan çalışmalarında iddia edilmesine rağmen, çalışmalar zaman zaman birbiriyle çelişmiş, elde edilen veriler yetersiz kalmış ya da kesin sonuçlara ulaşamamıştır.³

**** WHO LARES çalışmasında gürültünün, solum, iskelet-kas sistemi bozuklukları ve migren oluşumunda risk etmeni olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak belirli bir sınır değeri belirtilmemiş ve araştırmaların sürdürülmesi önerilmiştir.¹⁰

+ Yapılan kimi çalışmalarda iddia edilmesine rağmen, bugünkü bilimsel bilgiler kapsamında kanıtlar kesin olarak kabul edilmemekte, sonuçlar tartışılmakta ve araştırmalar sürdürülmektedir.¹⁹

++ Sağlığı bozan etkenin varlığı bilinmesine rağmen, konu ile ilgili araştırmaların devam ettirilmesi önerilmektedir.¹⁵

+++ Sağlığı bozan etkenin varlığı kanıtlanmasına rağmen, sınır değeri saptanamamıştır.⁴

3. Berglund, Lindvall, 1995. 8. Maschke vd, 2003; EC, 2009; Prasher, 2009. 9. Öhrström, 2004, Öhrström vd, 2006; Braubach vd, 2011; WHO Regional Office for Europe-EC Joint Research Centre, 2011. 10. Niemann, Maschke, 2004. 11. Langewitz, Solèr, 2003; Niemann, Maschke, 2009. 12. Eich, 2003; Niemann, Maschke, 2009. 13. EC, 1992; EC, 2003. 14. Pyko vd, 2013. 15. Eriksson vd, 2014. 16. Sørensen vd, 2013. 17. EC, 2009. 18. Öhrström, 2004; Öhrström vd, 2006. 19. Jensen, 2002; WHO Regional Office for Europe, 2009; Hohmann vd, 2013.

bileşen/parça/gereç ölçeğinde olmak üzere kendisinde alınacak kararların belirlendiği “tasarım”

adımlarından oluşmaktadır (Şekil 3).

Ön araştırma sırasında, tasarımı yönlendirecek kararların oluşmasına girdi sağlayacak veriler gürültü, dış/iç ortam ve kullanıcılara yönelik olarak belirlenmektedir. Belirleme öncelikle, tasarlanacak yapının dış ortamının ve bu ortamda var olan gürültünün ayrıntılı olarak tanımlanması ile gerçekleştirilmektedir. Gürültüye yönelik veriler; gürültünün kaynakları, niceliksel ve niteliksel özellikleri, konumu, zaman içindeki değişim özellikleri vb göz önünde bulundurularak gözlem yapma, gürültü haritaları elde etme gibi yöntemler ile toplanabilir. Tasarlanacak yapının dış çevresinin özellikleri, kaynaktan çıkan gürültünün arsa alanına gelene dek etkisinin artmasını ya da azalmasına yol açabilir. Dış ortama yönelik verilerin bilinmesi, tasarım sırasında az ya da gereksiz önlem alma sorunlarının önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu veriler, iklim, topoğrafya, bitki örtüsü, binalar, gürültü engelleri vb doğal ve yapma çevre özelliklerine yönelik olarak toplanmalıdır.

Gürültü ve dış ortam verilerinin belirlenmesinin ardından bina iç ortamının ve kullanıcıların özellikleri ile ilgili bilgiler elde edilmelidir. Bina içinde oluşacak ortamlar; iç çevre iklim özellikleri, birimlerin kullanım özellikleri, birimlerin gürültüden etkilenme/gürültü üretme özellikleri, boyutsal özellikleri göz önünde bulundurularak tanımlanabilir. Kullanıcılar ise, fiziksel, biyolojik, psikolojik, sosyal yapılarına bağlı özellikleri ve genel sağlık durumları açısından tanımlanabilir. Kullanım birimlerinin ve her kullanıcının/kullanıcı grubunun özelliklerine yönelik toplanan veriler, kullanıcı gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik alınacak tasarım kararlarına girdi sağlayacaktır.

Karar oluşturma adımı sırasında ilk olarak, gürültü ve dış ortam verilerinden yararlanılarak yapılacak ölçüm/benzetim/hesaplama eylemlerinin sonucunda, arsa alanında var olan gürültünün, oluşum zamanı, süresi, sıklığına göre sahip olduğu değerlere ilişkin karara varılır. Bu değerlerin vaziyet planına işlenmesi, dış çevre tasarımı ve ön tasarımı sırasında kolaylık sağlayacaktır. Yalnızca bina kabuğunda önlem alınması sonucunda üretim kaynaklarının gereksiz tüketimini önlemek amacıyla, gürültünün bina kabuğuna ulaşana dek olabildiğince azaltılmasına çalışılmasında yarar vardır. Bu nedenle, *tasarım* evresinde öncelikle çevre düzenlemesi

yapılmalıdır. Doğal ve yapay gürültü engelleri ile sesin kırılarak, doğal ve yapay yüzey kaplamaları ile ise yutularak azaltılması sağlanmalıdır. Ön tasarımı sırasında binanın konumu, biçimi, yönelmesi ve bina birimlerinin, gürültüden etkilenme durumuna göre yerleşiminin gerçekleştirilmesinin ardından, binanın dış yüzeyinde var olacak *gürültüye ilişkin kesin karara* benzetim/hesaplama eylemleri aracılığıyla ulaşılabilir. Böylece tasarlanacak binanın, tüm cephesindeki kabuklarının dış yüzeyine ulaşan gürültüye ilişkin değerler belirlenmiş olur.

Bina kabuğunun ses geçiş kaybına yönelik performansı, yalnızca dış yüzeyindeki gürültü değerlerine değil, iç yüzeyindeki kabul edilebilir değerlere de bağlıdır. Bu değerlerin belirlenmesinde belirleyici olan, ön araştırma sırasında elde edilen kullanıcı ve iç ortam verileridir. Verilerin ışığında *gürültüden etkilenime ilişkin karara* varma sırasında, her birime, kullanım zamanına ve sıklığına göre, kullanıcı gereksinmelerine uygun ve sağlık sorunu oluşturmayacak sınır değerler, zorunluluklardan ve literatürden yararlanılarak belirlenmelidir. Aynı kullanıcının, çeşitli yapısal özelliklerine bağlı olarak gereksinme duyduğu farklı değerlere ilişkin karşılaştırma ve seçme eylemleri gerçekleştirilmelidir.

Bina dışındaki gürültü değerleri ile kullanıcılara uygun sınır değerler arasındaki fark, *denetim* *ilişkin karar*ı belirlemektedir. Bina kabuğunun ses geçiş kaybı değerleri, dış çevre gürültüsünden etkilenecek her birim için tablolar oluşturularak hazırlanabilir. Bu değerler, *tasarım* evresinde sırasıyla kesin tasarımı, uygulama ve ayrıntı tasarımları sırasında,

- Öge ve bileşen gereçlerinin belirlenmesinde,
- Öge ve bileşen kuruluşlarının gerçekleştirilmesinde,
- Bileşen boyutlarının saptanmasında,
- Öge-bileşen-parça ilişkilerinin kurulmasında en önemli etken olacaktır.

Model adımlarının sırasıyla uygulanması, dış gürültünün denetimine yönelik bir tasarımı gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Gürültü, insanda biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve bunların oluşturduğu strese bağlı olarak psikofizyolojik sağlık sorunu oluşumuna yol açabilir. Dünya Sağlık Örgütü’nün bu denli üzerinde durduğu bu olumsuzluk, yapının ömrü boyunca gündemde olan her evresinde

Tablo 3. Yapının Dış ve İç Çevresindeki Gürültüden Kaynaklanabilecek Psikolojik ve Sosyolojik Sağlık Sorunları

OLUMSUZLUK ETKENİ	OLUMSUZLUK	OLUMSUZLUĞA BAĞLI SAĞLIĞI BOZAN ETKEN	OLASI SAĞLIK SORUNU		
Dış çevrede ulaşım (karayolu, demiryolu, havayolu) gürültüsü	Gürültü*	Gürültüden etkilenme	Rahatsızlık / sıkıntı	Duyuşsal	PSİKOLOJİK
Dış çevrede ulaşım (karayolu, demiryolu, havayolu), inşaat, sanayi, rekreasyon gürültüsü	Gece boyunca 35 dBA gürültü ⁴	Uyku kalitesinin bozulması			
Yüksek düzeyli, kesintisiz çevre gürültüsü ⁴ (özellikle karayolu gürültüsü ¹⁷)	Gürültü*	Gürültüden rahatsızlık duyma	Gerginlik/stres Çaresizlik Hayal kırıklığı Memnuniyetsizlik Kaygılanma		
	Gürültü*	Gürültüden rahatsızlık duyma	Sinirlilik		
	Yatak odasında gürültü **	Uyku kalitesinin bozulmasından gün içinde olumsuz etkilenme			
	Gürültü*	Gürültüden rahatsızlık duyma	Depresyon		
Yatak odasında gürültü ** Uzun yıllar boyunca 70 dB üstü gürültü ²⁰	Uyku kalitesinin bozulması				
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gürültü*	Gürültü kaynaklı stresin artarak gelişmesi	Akıl hastalıkları (nevroz, psikoz, histeri, vb ¹⁵)		
Dış çevrede ulaşım (karayolu, demiryolu, havayolu), inşaat, sanayi, rekreasyon gürültüsü	Gece boyunca 60 dBA gürültü ⁴	Uyku kalitesinin bozulması			
İç ya da içeri giren dış çevre gürültüsü	35 dBA gürültü ¹ Yankı Odaklanma	Konuşmanın anlaşılabilirliğine girişim	Duyumlayamama (işitememe) Algılayamama		
Dış çevrede ulaşım (özellikle havayolu) gürültüsü	Gündüz ve gece 60 dBA gürültü ⁷	Okuduğunu anlayamama*** Bellek zayıflığı*** Dikkat eksikliği***	Bilişsel performansta yetersizlik		
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Yatak odasında gürültü **	Uyku kalitesinin bozulması			
Dış çevrede ulaşım (karayolu) gürültüsü	Yatak odasında 60 dBA gürültü ²¹				
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Yatak odasında gürültü **	Uyku kalitesinin bozulması	Dikkat dağılması		
Dış ya da iç çevre gürültüsü	Gürültü	Stres sonucunda beyin ön bölgesindeki etkinliğin azalması	Sosyal ilişkilerde bozulma	SOSYOLOJİK	
	Yatak odasında gürültü **	Uyku kalitesinin bozulması			
	80 dBA gürültü ¹	Stres sonucunda beyin ön bölgesindeki etkinliğin azalması	Yardım etme davranışında azalma****		
	Yatak odasında gürültü ³	Uyku kalitesinin bozulması	Yalnız kalma isteği		

* Sağlık sorunu oluşturduğu bilinmesine rağmen, "rahatsızlık duyma" ölçümünün zorluğu göz önünde bulundurularak, bugünkü bilimsel bilgiler kapsamında sınır değeri verilememektedir.⁷

** Sağlığı bozan etkenin varlığı kanıtlanmasına rağmen, sınır değeri saptanamamıştır.⁴

*** Etkilenme gürültü kaynağı yok olduktan sonra belirli bir zaman aralığı boyunca devam eder.⁷

**** Etkilenme gürültü kaynağı yok olduktan sonra belirli bir zaman aralığı boyunca devam eder.¹

1. WHO, 1999. 3. Berglund, Lindvall, 1995. 4. WHO, 2009. 7. WHO Regional Office for Europe-EC Joint Research Centre, 2011. 15. Eriksson vd, 2014. 17. EC, 2009. 20. Öhrström, 1991. 21. Öhrström, Rylander, 1990.

(tasarım, üretim ve kullanım) verdiği kararlarla, yapı ile insan arasındaki olumlu ve olumsuz etkileşimden sorumlu olan mimarı da yakından ilgilendirmektedir. Tasarımcı konuyla ilgili bilgisi ve bilinçli olursa, yapının fiziksel dış ve iç çevresindeki gürültünün kullanıcı sağlığında oluşturabileceği olumsuzlukların ortaya çıkma-dan önlenmesini sağlayabilir.

Bu çalışmada oluşturulan,

- Gürültüden kaynaklanan sağlık sorunları çizelgelerinin tasarımcıların konuyla ilgili bilgilendirilmeleri açısından,
- Gürültü denetimi modelinin ise konunun önemini kavrayan tasarımcılara sorunu çözümlemeleri sırasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yönetim ise,

- 2002/49/EC sayılı Avrupa Birliği yönetmeliği (EC, 2002) temel alınarak hazırlanan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (*Resmî Gazete*, 27601, 2010), kapsamında oluşturulması gereken, ancak 2017 sonu itibarıyla 25 ilde çalışmaları tamamlanan gürültü haritalarının (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017) tüm ülke genelinde hazırlanmasını sağlamalı,
- Gürültü haritalarının sonuçlarına göre eylem planları hazırlamalı,
- Zorunluluklardaki kabul edilebilir gürültü düzeylerini sürekli değişen bilimsel verileri göz önünde bulundurarak güncellemeli,
- Çevrede oluşan gürültüyü belirli aralıklarla denetlemeli,
- Yaptırımlar konusundaki yetersizlikleri gidererek zorunluluklara uymayı sağlamalı,
- Gürültünün insan sağlığına verdiği zarar ile ilgili bilgileri kamuoyu erişimine açarak konunun olabildiğince fazla kişi tarafından bilinmesini sağlamalı ve toplumu bu konuda bilinçlendirmelidir.

Alınacak tüm bu önlemler ile kullanıcıda gürültü kaynaklı sağlık sorunu oluşumunun ortadan kaldırılabilmesi ve kullanıcının yapıdan beklediği, yaşamını sağlıklı olarak sürdürme temel gereksinmesine yanıt verilerek insan yaşamına olumlu katkıda bulunulabileceği düşünülmektedir. ■

Asutan Sarp Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üni. Mimarlık ve Tasarım Fak. Mimarlık Bölümü, asutan.sarp@btu.edu.tr

Kaynaklar

- Babisch, W. (2002), "The Noise/Stress Concept, Risk Assessment and Research Needs", *Noise & Health*, 4 (16), s. 1-11
- Babisch, W. (2003), "Stress Hormones in the Research on Cardiovascular Effects of Noise", *Noise & Health*, 5 (18), s. 1-11
- Babisch, W. (2014), "Updated Exposure-Response Relationship between Road Traffic Noise and Coronary Heart Diseases: A Meta-Analysis", *Noise & Health*, 16, s. 1-9
- Babisch, W., R. Kim (2011), "Environmental Noise and Cardiovascular Disease", *Burden of Disease from Environmental Noise*, (ed.) L. Fritsch, A. L. Brown, R. Kim, D. Schwela ve S. Kephelopoulou, WHO Regional Office for Europe; EC Joint Research Centre, WHO, Copenhagen, s. 15-42
- Balanlı, A., A. Öztürk (2004), "A Conceptual Model to Examine Buildings in terms of Building Biology", *Architectural Science Review*, Vol. 47, No. 2 (June), s. 97-102
- Berglund, B., T. Lindvall (1995), *Community Noise*, Stockholm University and Karolinska Institute, Stockholm
- Braubach, M., D. E. Jacobs, D. Ormandy (2011), *Environmental Burden of Disease Associated with Inadequate Housing*, WHO, Denmark
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2017), <http://www.csb.gov.tr/cevre-ve-sehircilik-bakanligi-25-ilin-gurultu-haritasi-hazirladi-bakanlik-faaliyetleri-22094> (22 Aralık)

- Doelle, L.L. (1972), *Environmental Acoustics*, McGraw Hill Book Company, USA
- EC (European Commission) (1992), Directive 92/85/EEC - *Pregnant Workers on the Introduction of Measures to Encourage Improvements in the Safety and Health at Work of Pregnant Workers and Workers who have Recently Given Birth or are Breastfeeding*, (19 October)
- EC (European Commission) (2002), Directive 2002/49/EC of the European Parliament and of the Council, *Assessment and Management of Environmental Noise*, (25 June), L 189: 12-25
- EC (European Commission) (2003), Directive 2003/10/EC of the European Parliament and of the Council, *Minimum Health and Safety Requirements Regarding the Exposure of Workers to the Risks Arising from Physical Agents (Noise)* (6 February)
- EC (European Commission) (2009), "Does Noise Pollution Weaken the Immune System?", Science for Environment Policy, EU DG Environment, *News Alert*, Issue 163 (September)
- Egan, M. D. (1988) *Architectural Acoustics*, McGraw Hill Book, USA
- Eich, W. (2003) "Chronische Polyarthrit und Fibromyalgie" (Chronic polyarthritis and Fibromyalgia), (ed.) R. H. Adler, J. M. Herrmann, K. Köhle, W. Langewitz, O. W. Schonecke, T. von Uexküll, W. Wesiak, *Uexküll Psychosomatische Medizin-Modelle ärztlichen Handelns*, 6. Auflage, Urban & Fischer, München, Jena, s. 941-946
- Eriksson, C., A. Hilding, A. Pyko, G. Bluhm, G. Pershagen, C. G. Östenson (2014) "Long-term Aircraft Noise Exposure and Body Mass Index, Waist Circumference, and Type 2 Diabetes: A Prospective Study", *Environmental Health Perspectives*, 122, s. 687-694
- Hohmann, C., L. Grabenhenrich, Y. de Kluizenaar, C. Tischer, J. Heinrich, C.-M. Chen, C. Thijs, M. Nieuwenhuijsen, T. Keil (2013), "Health Effects of Chronic Noise Exposure in Pregnancy and Childhood: A Systematic Review Initiated by ENRIECO", *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 216, s. 217-229
- Ising, H., B. Kruppa (2004), "Health Effects Caused by Noise: Evidence in the Literature from the Past 25 Years", *Noise & Health*, 6, s. 5-13
- Ising, H., C. Braun (2000), "Acute and Chronic Endocrine Effects of Noise: Review of the Research Conducted at the Institute for Water, Soil and Air Hygiene", *Noise & Health*, 2, s. 7-24
- Jensen, T.K. (2002), "Birth Defects", *Children's Health and Environment: A Review of Evidence*, (ed.) G. Tamburini, O. S. von Ehrenstein, R. Bertollini, *A joint Report from the European Environment Agency and the WHO Regional Office for Europe*, Environmental Issue Report No. 29, Copenhagen
- Knauss H. P. (1987), "Musical Sounds", *The New Book of Popular Science*, Vol. 3, Grolier Incorporated, USA, s. 271-280
- Kraus, U., A. Schneider, S. Breitner, R. Hampel, R. Rückert, M. Pitz, U. Geruschkat, P. Belcredi, K. Radon, A. Peters (2013), "Individual Daytime Noise Exposure during Routine Activities and Heart Rate Variability in Adults: A Repeated Measures Study", *Environmental Health Perspectives*, 121, 5
- Langewitz, W., L. Solér (2003), "Asthma Bronchiale" (Asthma Bronchial), (ed.) R. H. Adler, J. M. Herrmann, K. Köhle, W. Langewitz, O. W. Schonecke, T. von Uexküll, W. Wesiak, *Uexküll Psychosomatische Medizin-Modelle ärztlichen Handelns*, 6. Auflage, Urban & Fischer, München, Jena, s. 891-907
- Lansford, H. (1987), "Environmental Pollution", *The New Book of Popular Science*, Vol. 2, Grolier Incorporated, USA, s. 450-470
- Lusk, S. L., B. Gillespie, B. M. Hagerty, R. A. Ziemba (2004), "Acute Effects of Noise on Blood Pressure and Heart Rate", *Archives of Environmental Health*, 59, s. 392-399

- Maschke, C., K. Hecht (2007), "Stress and Noise – The Psychological/Physiological Perspective and Current Limitations", *Noise and its Effects*, (ed.) L. Luxon, D. Prasher, John Wiley & Sons, Chichester
- Maschke, C., U. Wolf, T. Leitmann (2003), "Epidemiologische Untersuchungen zum Einfluss von Lärmstress auf das Immunsystem und die Entstehung von Arteriosklerose", *WaBoLu-Hefte*, 01/03 Umweltbundesamt, Berlin
- Niemann, H., C. Maschke (2004), *WHO LARES Final Report: Noise Effects and Morbidity*, WHO, Berlin
- Niemann, H., C. Maschke (2009), "Noise Effects and Morbidity", *Housing and Health in Europe: The WHO LARES Project*, (ed.) D. Ormandy, Routledge, Oxford
- Öhrström, E. (1991), "Psycho-Social Effects of Traffic Noise Exposure", *Journal of Sound and Vibration*, 151, s. 513-517
- Öhrström, E. (2004), "Longitudinal Surveys on Effects of Changes in Road Traffic Noise", *Journal of the Acoustical Society of America*, 122, s. 719-729
- Öhrström, E., A. Skanberg, H. Svensson, A. Gidlöf-Gunnarsson (2006), "Effects of Road Traffic Noise and the Benefit of Access to Quietness", *Journal of Sound and Vibration*, 295, s. 40-59
- Öhrström, E., R. Rylander (1990), "Sleep Disturbance by Road Traffic Noise - A Laboratory Study on Number of Noise Events", *Journal of Sound and Vibration*, 143, s. 93-101
- Prasher, D. (2009), "Is There Evidence that Environmental Noise is Immunotoxic?" *Noise & Health*, 11, s. 151-5
- Pyko, A., C. Eriksson, A. Hilding, C. G. Östenson, G. Pershagen (2013), "Traffic Noise Exposure and Markers of Obesity", *Environment and Health Conference Proceedings Book*, International Society of Environmental Epidemiology (ISEE), the International Society of Exposure Science (ISES), and the International Society of Indoor Air Quality and Climate (ISIAQ), 19-23 August, Basel
- Resmî Gazete, 27601, 2010, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (6 Haziran)
- Sarp, A. (2000), Yapının İç Çevresindeki Gürültünün Yapı Biyolojisi Açısından İrdelenmesi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Sirel, Ş. (1980), *Yapı Akustiği 1 Temel Bilgiler*, İDMMA, İstanbul
- Sørensen, M., Z. J. Andersen, R. B. Nordsborg, T. Becker, A. Tjønneland, K. Overvad, O. Raaschou-Nielsen (2013), "Long-Term Exposure to Road Traffic Noise and Incident Diabetes: A Cohort Study", *Environmental Health Perspectives*, 121, s. 217-222
- Spreng, M. (2000a), "Central Nervous System Activation by Noise", *Noise & Health*, 2 (7), s. 49-57
- Spreng, M. (2000b), "Possible Health Effects of Noise Induced Cortisol Increase", *Noise & Health*, 2 (7), s. 59-63
- WHO (World Health Organization) (1999), *Guidelines for Community Noise*, (ed.) B. Berglund, T. Lindvall, D. H. Schwela, WHO, Geneva
- WHO Regional (World Health Organization Regional Office for Europe) (2009), *Night Noise Guidelines for Europe*, WHO, Copenhagen
- WHO Regional (World Health Organization Regional Office for Europe) (2011), *Environmental Burden of Disease Associated with Inadequate Housing*, (ed.) M. Braubach, D. E. Jacobs, D. Ormandy, WHO, Copenhagen
- WHO-EC (World Health Organization Regional Office for Europe - European Commission Joint Research Centre) (2011), *Burden of Disease from Environmental Noise*, (ed.) L. Fritschi, A.L. Brown, R. Kim, D. Schwela, S. Kephelopoulou, WHO, Copenhagen
- WHO-EC (World Health Organization Regional Office for Europe - European Commission Joint Research Centre) (2012), *Methodological Guidance for Estimating the Burden of Disease from Environmental Noise*, ed. T. Hellmuth, T. Classen, R. Kim, S. Kephelopoulou, WHO, Copenhagen

The Analysis of Noise in Terms of User Health

Noise is an environmental problem that may induce to several adverse effects on human health. Those negative effects may be biological, psychological, sociological or psychophysiological. However, building designers do not know the variety of noise-induced health disorders. Architects are responsible for the interaction between the building and its users by their decisions during design and construction. The aim of this study was therefore to inform the architects of the subject and to prompt them to take precautions. In this context, sound sources at the outdoor and indoor environments and their levels were introduced primarily in order to provide readers to comprehend the noise levels that cause negative health impacts by comparing. After a literature review, the noise sources and their levels causing probable health problems were presented through tables. Finally, a design model for controlling outdoor environmental noise has been proposed. By being informed of the outdoor/indoor environmental noise levels that lead to several health problems, and taking the required precautions, architects will figure in the prevention of the noise-induced health problems before they occur. Thus, meeting the users' basic requirement to live in a healthy condition will make contribution to human life.

Belediye başkanı olursanız
sizden büyük projeler
istemiyorum.

Küçük şeyler istiyorum.

Çocuklarımız şehrin
bütününü kullanabilsin
yeter.

Okullarına yürüyerek
gidebilsinler.

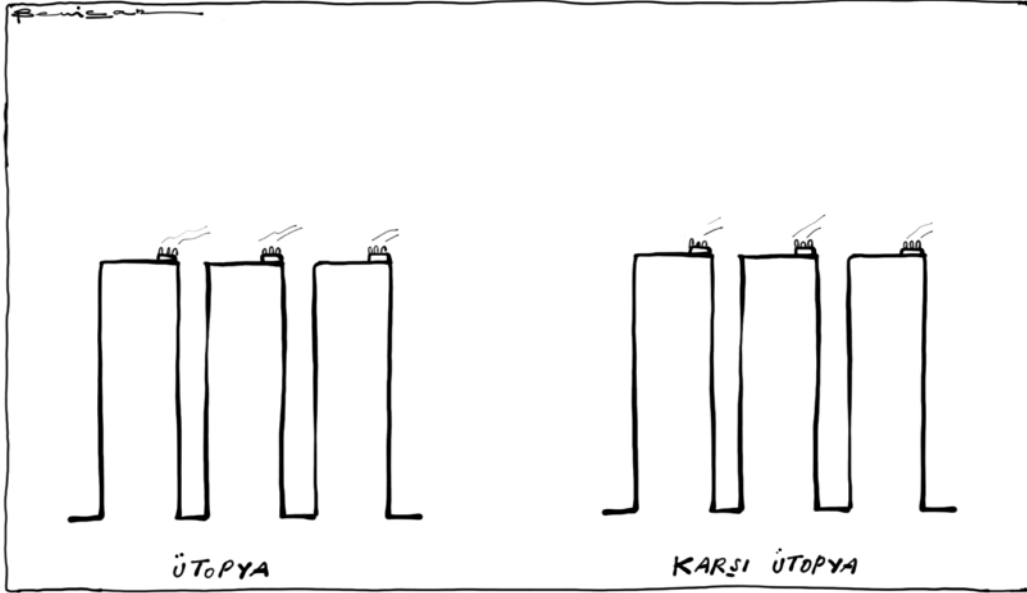
Sokağa çıkıp,
evlerinin önünde
güvenle oynayabilsinler.

**SENDE ÇOK ŞEY
İSTİYORSUN
BE KADIN!**

Behiç Ak

Banka işlemlerimi
evden yapıyorum.
internetle...

Alışveriş için de dışarı
çıkamam. Evden internetle
yaparım.

Politik mücadelemide
evden internetle
yapıyorum.

Arkadaşlarımla
sohbetimi de
evden
yapıyorum.

Postlarımla da dışarıda
değil, Whatsapp gruplarımda
buluşuyorum.

Bize "evinden çıkmayan
kuşak" diyorlar.
"indoor generation!"

Dışarıdaki KAMUSAL
ALANLARIN nasıl da
büyük kolayca
yağmalandığını
şimdi daha iyi
anlıyorum...

Behiç Ak

ENGINEERING SEALANTS

Yeni yaşam alanları yaratıyoruz

YETKİLİ SATICI

BAKA YAPI MALZEMELERİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Orhanlı Mah. Karadeniz Cad. No:7 Turgut Reis San. Sit.
C1 Blok No:1-1 34956 Tuzla/İSTANBUL-TÜRKİYE
Tel:+90 216 394 20 40 (pbx) Faks:+90 216 394 20 49

www.bakayapi.com

DOĞUŞTAN ÜSTÜN

Benzersiz performans ve baş döndürücü tasarım onun genlerinde var.

LEGENDERA

Klimanın yeni yorumu.

Yakut Kırmızı

İnci Beyaz

Kuzguni Siyah